

OXFORD

Lebone

Puku ya Morutiši

M.P. Bapela

T.G. Mphela

M.B. Ratshivhumbela

Review Copy

Go kgahlanong le molao go gatiša matlakala go tšwa
pukung ye ntle le tumelelo yeo e ngwadilwego ya Bagatiši.

OXFORD

UNIVERSITY PRESS

SOUTHERN AFRICA

OXFORD
UNIVERSITY PRESS
Southern Africa

University Press Southern Africa (Pty) Ltd

Vasco Boulevard, Goodwood, Cape Town, Republic of South Africa
P O Box 12119, N1 City, 7463, Cape Town, Republic of South Africa

University Press Southern Africa (Pty) Ltd is a wholly-owned subsidiary of
University Press, Great Clarendon Street, OX2 6DP.

The Press, a department of the University of Oxford, furthers the University's objective of
excellence in research, scholarship, and education by publishing worldwide in

New York

Auckland Dar es Salaam Hong Kong Karachi
Kuala Lumpur Madrid Melbourne Mexico City Nairobi
New Delhi Shanghai Taipei Toronto

With offices in

Argentina Austria Brazil Chile Czech Republic France Greece
Guatemala Hungary Italy Japan Poland Portugal Singapore South Korea
Switzerland Turkey Ukraine Vietnam

is a registered trade mark of University Press
in the UK and in certain other countries

Published in South Africa
by University Press Southern Africa (Pty) Ltd, Cape Town

Oxford Lebone Kreiti ya 7 Puku ya Morutiši
ISBN PROM 199 04400 9

© University Press Southern Africa (Pty) Ltd 2012

The moral rights of the author have been asserted
Database right University Press Southern Africa (Pty) Ltd (maker)

First published 2012

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means,
without the prior permission in writing of University Press Southern Africa (Pty) Ltd,
or as expressly permitted by law, or under terms agreed with the appropriate
designated reprographics rights organization. Enquiries concerning reproduction
outside the scope of the above should be sent to the Rights Department,
University Press Southern Africa (Pty) Ltd, at the address above.

You must not circulate this book in any other binding or cover

Publisher: Mpho Motlhodiemand

Commissioning Editor: Betty Serage

Managing Editor: Malerato Matshiba
Project Manager: John Mamabolo
Submission Assistant: Jane Mabua
Designer: Samantha Rowles

Printed and bound by

Diteng

Matseno	5
Kotara ya 1	23
Kgaolo ya 1: Segwera	24
Beke ya 1 – 2: Go dira segwera	25
Go theeletša le go bolela	25
Go theeletša kanegelokopana	25
Go anega kanegelokopana	26
Go bala le go bogela	27
Go bala setšweletšwa sa dingwalwa kanegelokopana	27
Go balela kwešišo	28
Go ngwala le go hlagiša	28
Go ngwala kanegelo ka maitemogelo	28
Beke ya 3-4: Bagwera ba go loka le ba go se loke	29
Go theeletša le go bolela	29
Go theeletša le go ahlaahla sereto	29
Go balela godimo ka go itokišetša	30
Go bala le go bogela	31
Go bala setšweletšwa sa dingwalwa- sereto	31
Go ipalela sereto	32
Go tlhama sereto ka maitemogelo	33
Kgaolo ya 2: Boithabišo le boitapološo ..	34
Beke ya 5-6: Mmino	35
Go theeletša le go bolela	35
Ditherišano ka ga tiragatšo	35
Go bala le go bogela	37
Setšweletšwa go sa dingwalo sa tiragatšo	37
Go bala le go bogela	39
Go bala sereto	39
Go ngwala le go hlagiša	40
Go ngwala poledišano	40
Go bogelela kwešišo	40
Beke ya 7-8: Dipapadi tša setšo le tša sebjalebja	41
Go theeletša le go bolela	41
Go theeletša kanegelokopana	41
Go bala le go bogela	42
Go bala sengwalotšhaba	42
Go bala sereto	43
Go ngwala le go hlagiša	43
Go ngwala le lengwalo	43
Go ngwala tshwayotshwayo	43
Kgaolo ya 3: Phela gabotse	44
Beke ya 9-10: Bophelo bjo bobotse	44
Go theeletša le go bolela	44
Go theeleletša kwešišo	44
Kahlaahlo ya sehlopha/phanele	46

Go bala le go bogela	47
Go bala kanegelokopana	47
Bala sereto ka kwešišo	47
Go bala le go bogelela kwešišo	48
Go ngwala le go hlagiša	49
Ngwala taodišotlhaloši	49

Kotara ya 2 .....

Kgaolo ya 4: Meaparo .....

Beke ya 1-2: Meaparo ya go keteka menyanya	56
Go theeletša le go bolela	56
Go theeleletša kwešišo	56
Go anega kanegelo	57
Go bala le go bolela	58
Setšweletšwa sa dingwalwa - padi ya bafsa	58
Go bogelela kwešišo - Khathune	59
Go ngwala taodišokanego	60
Beke ya 3-4: Meaparo ya ditšo tša go fapana	61
Go theeletša le go bolela	61
Go theeletša ka kwešišo	61
Ngangišano	62
Go bala le go bogela	62
Go bala le go bogelela kwešišo- papatšo	62
Setšweletšwa sa dingwalwa - padinyana	63
Go ngwala le go hlagiša	64
Go ngwala ditšweletšwa tša tirišano go swana le papatšo	64

Kgaolo ya 5: Theknolotši .....

Beke ya 5-6: Panka	66
Go theeletša le go bolela	66
Kahlaahlo ya sehlopha ya go fa ditaelo goba ditshepedišo	66
Go bolela ga go se itokišetše	66
Go bala setšweletšwa sa ditaelo	66
Go ngwala le go hlagiša	67
Go ngwala ditaelo	67
Beke ya 7-8: Selefone	68
Go theeletša le go bolela	68
Go bapala karolo ya tiragatšo	68
Go bala le go bogela	70
Go bala setšweletšwa sa dingwalo	70
Go bala ga go se itokišetšwa, go bala tekakwešišo le kakaretšo ya setšweletšwa ..	73

Kotara ya 3 .....

Kgaolo ya 6: Setšo .....

Beke ya 1-2: Kgodišo ya bana	82
---	-----------

Go theeletša le go bolela	82
Go theeleletša kwešišo ya go tlatša	
difomo/potšišonyakišišo	82
Dikahlaahlo tša phanele	82
Go bala le go bogela.....	83
Go bala setšweletšwa ka ga bohlokwa bja	
potšišonyakišišo le mokgwa wa go e tlatša... ..	83
Go balela kwešišo.....	83
Go ngwala le go hlagiša.....	84
Ngwala lengwalo la segwera	84
Beke ya 3-4: Tlhompho	84
Go theeletša le go bolela	84
Go theeletša poledišano	84
Go bala le go bogela.....	85
Go bala le go bogela setšweletšwa sa tiragatšo	85
Theto.....	85
Go ngwala le go hlagisa.....	86
Ditšweletšwa tše telele bjalo ka	
potšišotherišano ya go ngwalwa.....	86

Kgaolo ya 7: Ditokelo le maikarabelo 88

Beke ya 5-6:Ditokelo tša bana	89
Go theeletša le go bolela	89
Go bapala karolo go tshepedišo ya kopano	89
Go theeleletša ka kwešišo	89
Go bala le go bolela.....	90
Go bala lenaneothero le metsotso.....	90
Go bala ditšweletšwa tša go bonwa	92
Go ngwala le go hlagiša.....	93
Go ngwala lenaneothero le metsotso	93
Beke ya 7-8:Ditsela tša maitswaro	94
Go theeletša le go bolela	94
Go ahlahlala ditaba tša bjale tše di theilwego	
mo go di kuranta	94
Go bala go go itokišetšwego le go go sa	
itokišetšwago	95
Go bala le go bogela.....	95
Go bala athikele ya kuranta	95
Go ngwala le go hlagiša.....	97
Go ngwala ka athikele ya kuranta.....	97

Kgaolo ya 8: Dipolitiki..... 98

Beke ya 9-10:Dipolitiki.....	99
Go theeletša le go bolela	99
Theeleletša ka kwešišo go theilwego	
godimo ga ditšhupetšo	99
Go bala le go bogela.....	100
Go bala kanegelokopana.....	100
Go bala le go bogela.....	103
Theto.....	103
Go bala le go bogela.....	104
Go bala le go bogelela kwešišo	104
Go ngwala le go hlagiša	105
Go ngwala taodišokanego	105

Kotara ya 4..... 108

Kgaolo ya 9: Kgokagano 109

Beke ya 1-2:Mekgwa ya kgale ya kgokagano	110
Go theeletša le go bolela	110
Go tsebiša seboledi	110
Go bala le go bogela.....	112
Go bala kanegelokopana.....	112
Go ngwala le go hlagiša.....	114
Go ngwala le go hlagiša ditaello.....	114
Beke ya 3-4:Mehuta ya sebjale ya	
kgokagano.....	115
Go theeletša le go bolela	115
Go theeleletša ka kwešišo	115
Ngangišano.....	116
Go bala e-meile.....	117
Go bala sereto	118
Go ngwala le go hlagiša.....	119
Go ngwala phoustara.....	119

Kgaolo ya 10: Boikgethelo 121

Beke ya 5-6:Boikgethelo	121
Go theeletša le go bolela	121
Go theeleletša kwešišo	121
Polelo ya go itokišetšwa	123
Go bala le go bogela.....	123
Go bala setšweletšwa sa dingwalotšhaba.....	123
Theto.....	124
Go ngwala le go hlagiša.....	125
Go ngwala taodišo	125

Kgaolo ya 11: Poeletšo le boitokišetšo bja tlhahlobo 126

Beke ya 7-8:Poeletšo le boitokišetšo bja	
tlhahlobo.....	127
Go theeletša le go bolela	127
Go bolela: Potšišotherišano.....	127
Go bala ga go itokišetšwa.....	127
Go bala ga go se itokišetšwe.....	128
Go theeleletša kwešišo	128
Go bala le go bogela.....	129
Go bala ga go itokišetšwa,go bala tekakwešišo	
le kakaretšo ya setšweletšwa	129
Dingwalo: Padi/dikanegelokopana/	
dingwalotšhaba	130
Tiragatšo/Thuto ya filimi.....	130
Direto	130
Go ngwala le go hlagiša.....	132
Go ngwala setšweletšwa sa tirišano.....	132
Setšweletšwa sa tirišano se setelele	133
Go ngwala setšweletšwa sa tirišano se	
sekopana	133
Beke ya 9-10: Kelo ya Kotara.....	134
Karolo C	140

MATSENO

KAROLO YA 1

Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo

Oxford Lebone Mphato wa 7 e hlamilwe go latela Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo (SEPHOLEKE). Tlhatlamano ya dipuku e theilwe go latela le go tšwetšapele maikemišetšo a lenaneothuto le maikemišetšo a thuto.

Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo

Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo se tla šomišwa legatong la Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba (NCS) Mephatong ya R -12 go thoma ka Janaware/Pherekong 2012. Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo se tla bjalo ka tokomane e tee yeo e šomišwago legatong la Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba sa Mephato ya R -12, Lenaneotšhupetšo la Thuto le Lenaneotšhupetšo la Kelo Mephato ya R -12.

Pele ga Janaware 2012	Janaware 2012 le go tšwela pele
Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba Mephato ya R - 9 (2002) <i>Government Gazette No. 23406 of 31 May 2002</i> le Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba Mephato ya 10 - 12 (2004) <i>Government Gazettes, No. 25545 of 6 October 2003 and No. 27594 of 17 May 2005.</i>	Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba Mephato ya R – 12 (Janaware 2012).
Setatamente sa Lekala la go lthuta, Ditšhupatsela tša Lenaneo la go lthuta le Ditšhupatsela tša Lenaneo la Kelo Mephato ya R - 12.	Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo Mephato ya R – 12 (Janaware 2012).
Setifikeiti sa Setšhaba: Thuto ya Legato la 4 la NQF;	
Tlaleletšo go pholisi, Setifikeiti sa Setšhaba: Thuto ya Legato la 4 la NQF, yeo e akaretšago baithuti bao ba nago le dinyakwa tše ikgethago, e gatišitšwe go <i>Government Gazette, No.29466 of 11 December 2006.</i>	
Setatamente sa Lekala la go lthuta, Ditšhupatsela tša Lenaneo la go lthuta le Ditšhupatsela tša Lenaneo la Kelo Mephato ya R - 12.	Ditumelano tša Bosetšhaba tša Kelo Mephatong ya R – 12
Tlaleletšo go pholisi, Setifikeiti sa Setšhaba: Thuto ya Legato la 4 la NQF, yeo e akaretšago Ditumelano tša Bosetšhaba tša Kelo Mephato ya R – 12, e gatišitšwe <i>Government Gazette, No. 29467 of 11 December 2006</i>	
Tlhahlo ya Dikolo tšeo di amogelago bohle (2010)	Tlhahlo ya Dikolo tšeo di amogelago bohle (2010)
Pholisi ya Polelo Dithutong (1997)	Pholisi ya Polelo Dithutong (1997)

Setatamente sa Lenaneothuto la Setšhaba

KAROLO A - SEPHOLEKE

Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo (SEPHOLEKE)

Tlhatlamano e hlamilwe go latela dinyakwa tša lenaneothuto le lefsa tšeo di akaretšago:

Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba Mephato R – 12 (Janaware 2012)

- Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo Mephato R – 12 (Janaware 2012)
- Dikwano tša Bosetšhaba tša Kelo Mephato ya R – 12
- Government Gazette ya tšweletšo ya NCS Mephato ya R-12
- Tafola ye e bontšha ka mokgwa wo lenaneothuto le lefsa le emago legatong la ya go feta:

Diphapano magareng ga NCS le SEPHOLEKE

Setatamete sa Kharikhulamo ya Setšhaba (NCS)	Setatamete sa Pholisi sa Leneneothuto le Kelo (SEPHOLEKE)
Mabokgoni a bohlokwa le a ntšhetšopele	Mabokgoni a bohlokwa le a ntšhetšopele ao a theilwego godimo ga dithuto
Mabokgoni a Thuto le Maemo a Kelo	Mabokgoni ao a theilwego godimo ga dithuto (a hlokomela tsebo ya dithuto le mekgwa ya kelo)
Lenaneo la go ithuta: Polelo ya Gae Polelo ya Tlaleletšo Dipalo Mabokgoni a Bophelo Disaense tša Ekonomi le Taolo Saense Theknolotši Bokgabo le Setšo	Dithuto: Polelo ya Gae Polelo ya Tlaleletšo Dipalo Saense Saense tša Leago Theknolotši Saense tša Ekonomi le Taolo Mabokgoni a bophelo Bokgabo
Tsepelelo: Tsebo le tšhomišo	Tsepelelo: Tsebo ya dithuto Tšhomišo goba tirišo Mekgwa le maitšhwaro Tswalano magareng ga magato a go ithuta

Maikemišetšo a SEPHOLEKE

Oxford Lebone Puku ya Morutiši e kgonthišetša maikemišetšo a SEPHOLEKE. Go akaretšwa:

- tokelo ya thuto ya go swana yeo e phošollago diphapano le kgethollo tša nakong ya go feta;
- kgonthišetša mekgwa ya go ruta yeo e akaretšago ya mahlahla le mohola, go phošolla mekgwa ye mengwe ya kgale ya go ruta;
- thuto ya maemo a godimo yeo e thatafalago go latelela maemo kgato ka kgato;
- thuto yeo e fago baithuti sebaka sa go phenkgišana le beng ka bona lefaseng ka bophara;

- thuto yeo e amogelago diphapano tša baithuti ebile e ba fa sebaka sa go lekana;
- thuto yeo e hlompago histori ya naga ya Afrika Borwa le Molaotheo.

Tebanyo ya Molaotheo

Molaotheo wa Afrika Borwa o akaretša molao wa thuto wo o hlokomelago ditokelo tša botho, go hloka kgethologanyo, tlhokomelo ya tikologo le molaokakaretšo go godiša botho, tekatekano le tokologo.

Tswalano magareng ga Oxford Lebone le SEPHOLEKE

Tebanyo	<ul style="list-style-type: none"> • E šomiša dikamano tša selegae ebile e akaretša ditabakgolo tše bohlokwa lefaseng • E kgontšha baithuti go šomiša tsebo le bokgoni bja bona dikamanong tšeo di lego bohlokwa
Motheo	<ul style="list-style-type: none"> • Tlhatlamano ya dipuku e theilwe godimo ga motheo wa leneneothuto go akaretšwa: • Phetogo ya leago • Thuto ya mahlahla le tshekatsheko • Tsebo le bokgoni tša maemo a godimo • Tšwelopele/tswalano • Ditokelo tša botho, boakaretši, toka ya tikologo le leago • Hlompaga tsebo ya tša setšo • Potego, boleng le bokgoni

Kabo ya Nako	THUTO		DIAWARA	
	Polelo ya Gae		5	
	Polelo ya Tlaleletšo		4	
	Dipalo		4,5	
	Saense		3	
	Saense ya Leago		3	
	Theknolotši		2	
	Saense ya Ekonomi le Taolo		2	
	Mabokgoni a Bophelo		2	
	Bokgabo		2	
	Kakaretšo		27.5	
	Nako yeo e abetšwego thuto ye nngwe le ye nngwe e akanywa ka šedi go latela <i>SEPHOLEKE</i> . Dinako tšeo di abilwego di theilwe godimo ga tšeo di beilwego go <i>SEPHOLEKE</i> , hlokomela dinako ka lepokising:			
Magato	Puku ya Moithuti le Pukutlahlamorutiši di theilwe go latela magato a <i>SEPHOLEKE</i> .			
Kakaretšo ya Lenaneothuto	Kakaretšo e nabile go akanya kabo ya nako go latela bokgoni, diteng tša thuto le maano a go ithuta le go ruta go latela <i>SEPHOLEKE</i> . Tše di kgontšha baithuti le barutiši go latela dinyakwa tša lenaneothuto le go kgonthišiša gore dithuto ka moka tša ngwaga di a fihlelelwa.			
	Kabo ya nako ya Polelo ya Gae Magato a Gare Dinako tšeo di abilwego go ruta Polelo ya Gae.			
	Tsebo	Kabo ya nako ka dibeke tše pedi - beke (ka diiri)		
		Mphato wa 7	Mphato wa 8	Mphato wa 9
	Go theeletša le go bolela	Diiri tše 2		
	Go bala le go bogela	Diiri tše 3 (Awara le metsotso e masometharo go tekakwešišo le iri le metsotso e masometharo go dingwalwa)		
	Go ngwala le go hlagiša	Diiri tše 2		
	Sebopego le Mekgwa ya Tšhomišo ya Polelo	Iri e tee		
		Sebopego le Mekgwa ya Tšhomišo ya Polelo di akareditšwe dithutong ka moka tša go ithuta polelo e lego go theeletša le go bolela, go bala le go bogela le go ngwala le go hlagiša. Go beilwe gape le nako ya go itlwaetša. Go nagana le go fa dikgopolo le gona go akareditšwe dithutong tše.		

KAROLO YA B – TLHATLAMANO YA DIPUKU E ŠOMA BJANG?

Oxford Lebone e šoma ka mokgwa wo

Oxford Lebone e akaretša mekgwa ya go fapana ya go ruta le go ithuta. Mešomo ya go fapafapana e fa baithuti ba go ba le mabokgoni a go fapana sebaka sa

go ithuta ka katlego. Tlhatlamano ya dipuku e lokišetša barutwana bophelo sekolong le morago ga sekolo. Di ruta barutwana go fihlelela mabokgoni a go bolela, go theeletša, go bala le go ngwala ao ba tlogo go a šomiša ge ba eya dithutong tša godimo, ba šoma le bophelong ka kakaretšo. Go rutwa le mabokgoni a go ithuta ao a nyakegago dithutong tše dingwe bjalo ka go nagana, go tsinkela tsebo, go botšološa, go ngwala dinoutse le go dira dinyakišišo.

Tlhatlamo ye e ikemešeditše go fa barutwana thuto ye ikgethago yeo a tlogo kgahla baithuti le go

ba hlohleletša go tšea karolo. Mešomo ya tlaleletšo yona ke ya go thuša barutwana bao ba ratago mešomo ya go leka mabokgoni a bona. Moo go kgonegago tlhatlamano ya dipuku e tšweletša tsebo ya thekenolotši ya dipego le poledišano (*ICT*).

Ka mokgwa woo tlhatlamano ya Oxford Lebone e beakantšwego

Dipuku tša Oxford Lebone Mphato wa 7 di beakantšwe ka dikotara tšeo di tšweletšago dihlogotaba tša go fapana. Dikotara di hlokomela gore dikarolo ka moka tša polelo di a rutwa kgaolong ye nngwe le ye nngwe. Dikgaolo di arotšwe ka diripa tše pedi, tšeo di tswalanago le hlogotaba ya kotara. Se se kgontšha morutiši yo a šomišago Oxford Lebone Puku ya Morutiši tša Mphato wa 7 go lokologa ka ge a tla ba le bonnete bja go re o tla kgona go fetša lenaneothuto ka nako yeo e šišintšwego ke *SEPHOLEKE*.

Hlokomela gore ka mokgwa woo Oxford Lebone Puku ya Morutiši Mphato wa 7 e beakantšwego e hlahla morutiši gore a kgone go fihlelela dinyakwa tša legato la pele la lenaneothuto ge e latela puku letlakala ka letlakala. Tatelano ya dikgaolo le mešomo e akaretša lebaka la dibeke tše pedi go latela ka fao dithuto di beakantšwego lenaneothutong la *SEPHOLEKE*.

Ka mokgwa woo tlhatlamano ya dipuku e beakantšwego

Dipuku tša Mephato ya [7-9] di kgotsofatša maikemišetšo le dinyakwa ka moka tša Setatamante sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo (*SEPHOLEKE*) sa Legato la Gare.

Tlhatlamano ya dipuku tša Oxford Lebone Sepedi e beakantše dikgaolo le mešomo e akaretša lebaka la dibeke tše pedi go latela ka fao dithuto di beakantšwego lenaneothutong la *SEPHOLEKE*.

Dihlogotaba tšeo di akareditšwego Mephatong ya 7, 8 le 9:

KOTARA 1			
	Mphato WA 7	Mphato WA 8	Mphato WA 9
Kgaolo 1	Segwera	Ke Moafrika	Dikamano
Dibeke 1 – 2	Go dira segwera	Ke nna Moafrika	Dikamano tša bana le batswadi
Dibeke 3 – 4	Bagwera ba go loka le ba go se loke	Dikarolo tšeo ke di ralokago setšabeng	Dikamano tša segwera
Kgaolo 2	Boithabišo le boitapološo	Dinamelwa	Tša mešomo
Dibeke 5- 6	Mmino	Dinamelwa tša sekgale	Bohlokwa bja mabokgoni
Dibeke 7-8	Dipapadi tša kgale le tša sebjalebja	Dinamelwa tša sebjalebja	Go kgetha mošomo
Kgaolo ya 3	Phela gabotse	Tikologo ke bohwa	Dikgetho
Dibeke 9-10	Phela gabotse	Tikologo ke bohwa	Dikgetho
Kelo	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Tihahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko 1 Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Tihahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko 1 Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Tihahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko 1 Tekakwešišo le sebopego le tšhomišo ya polelo</p>
KOTARA 2			

	Mphato WA 7	Mphato WA 8	Mphato WA 9
Kgaolo ya 4	Meaparo	Tšhomišompe ya diokobatši	E ba bohlale!
Dibeke 1-2	Meaparo ya go keteka menyanya	Khuetšo ya segwera diokobatšing	Dira kgetho ya maleba
Dibeke 3-4	Diaparo tša setšo	Kotsi ya diokobatši	Kgonthišiša gore go a kgonega!
Kgaolo ya 5	Thekenolotši	Diphoofolo	Ikonomi
Dibeke 5-6	Go panka	Diphoofolo tšeo di lego kotsing ya go timelela	Ikonomi ya Afrika Borwa
Dibeke 7-8	Selefoune	Mekgwa ya diphoofolo	Maatla a tšhelete
Dibeke 9-10	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Go bolelela/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwanai le Tlhahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala Dipotšišo tša go tswalana le Dingwalo</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa gare ga ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, Tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go Ngwala: taodišo e tee le taodišo ya poledišano e tee</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Go bolelela/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Tlhahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala Dipotšišo tša go tswalana le Dingwalo</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa gare ga ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, Tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go ngwala : taodišo e tee le taodišo ya poledišano e tee</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Go bolelela/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Tlhahlamorutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala ngwala mešomo ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa gare ga ngwaga Lephephe la 1: Bomolomo/Orale/Go fa pego Lephephe la 2: Tekakwešišo, Lephephe la 3: Go ngwala: taodišo e tee le poledišano Lephephe la 4: Dingwalo</p>

KOTARA YA 3			
	Mphato WA 7	Mphato WA 8	Mphato WA 9
Kgaolo ya 6	Setšo	Dipapadi	Masetlapelo a tlhago
Dibeke 1-2	Kgodišo ya bana	Mehuta ya dipapadi	Mehuta ya masetlapelo a tlhago
Dibeke 3-4	Tlhomphe	Dinaledi tša dipapadi	Dipoelo tša go iphemela
Kgaolo ya 7	Ditokelo le maikarabelo	Ditoro	Botho
Dibeke 5-6	Ditokelo tša bana	Go ikemišetša	Go thekgana
Dibeke 7-8	Ditsela tša Maitshwaro	Ditlhotlo	Motho ke motho ka batho
Kgaolo ya 8	Dipolotiki	Matete a hlago	Kgotlelelano
Dibeke 9-10	Dipolotiki	Matete a hlago	Kgotlelelano
Kelo	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa 1 Tekakwešišo goba dingwalwa</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa 1 Tekakwešišo goba dingwalwa</p>	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Kelo ya go ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa 1 Tekakwešišo goba dingwalwa</p>

KOTARA YA 4			
	Mphato WA 7	Mphato WA 8	Mphato WA 9
Kgaolo ya 9	Kgokagano	Dijo	Dihla
Dibeke 1-2	Kgokagano mehleng ya kgale	Dijo tša setšo	Maemo a leratadima
Dibeke 3-4	Kgokagano mehleng ya lehono	Dijo tšeo di loketšego mmele	Phetogo ya leratadima
Kgaolo ya 10	Boikgethelo	Tša boeti	Dinatla ka mafuri
Dibeke 7-8	Boikgethelo	Tša boeti	Dinatla ka mafuri
Dibeke 9-10	Poeletšo	Poeletšo	Poeletšo
Kelo	<p>Mošomo wa 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala Dipotšišo tša go tswalana le Dingwalo</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa mafelelo a ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, Tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go ngwala: taodišo e tee le taodišo ya poledišano e tee</p>	<p>Mošomo ya 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala Dipotšišo tša go tswalana le Dingwalo</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa mafelelo a ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, Tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go ngwala: taodišo e tee le taodišo ya poledišano e tee</p>	<p>Mošomo 1: Kelo ya Bomolomo/Orale/Go fa pego le go Ngwala e tšwelela ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala Ngwala mešomo ka Pukung ya Morutwana le Puku ya Morutiši</p> <p>Mošomo wa 3: Moleko wa mafelelo a ngwaga Lephephe la 1: Bomolomo/Orale/Go fa pego Lephephe la 2: Tekakwešišo, Lephephe la 3: Go ngwala: taodišo e tee le poledišano Lephephe la 4: Dingwalo</p>

Dikarolo tša tlhatlamano ya dipuku

Mephatong ya 7-9, tlhatlamano ya dipuku tša Oxford Lebone di na le dikarolo tšeo di akaretšago:

Puku ya Morutwana

Puku ya Morutwana e na le ditšweletšwa le mešongwana ya go fapana yeo e lebelelago mabokgoni a go ithuta polelo a mane, yeo e thušago morutwana go ithuta go bala, go ngwala, go theeletša le go bolela. Mešomo yeo e lego ka dipukung e thuša le ka kelo ya semmušo le yeo e sego ya semmušo. Mehlala ya meleko ya semmušo le yeo e sego ya semmušo e akareditšwe ka dipukung lebaka e le go thuša go fa barutwana thekgo nakong ya ditlahlobo.

Dintlha tša bohlokwa ka Puku ya Morutwana

Dipuku tša barutwana di na le dintlha tša bohlokwa tšeo di boeletšwago mephatong ka moka.

Tlhalošontšu: mantšu ao a sego a tlwaelega a ngwalwa le ditlhalošo letlakaleng go thuša barutwana bao ba hlokago tsebo le go godiša tlotlontšu ya barutwana ka kakaretšo.

Mapokisi a temošo: a šomišwa go bontšha karolo ya polelo yeo e rutwago.

Ditšhupo: go bontšha meleko le mešomo ya tlaleletšo.

Kgaolo ya 11 ya boitokišetšo bja tlhahlobo ya
Puku ya Morutwana e na le ditemošo tša go ngwala meleko le ditokišo tšeo morutwana a ka di dirago go kgonthišiša katlego.

Puku ya Morutiši

Puku ya go hlahlala morutiši e thuša morutiši ka peakanyo yeo e nyakegago go kgonthišiša gore o ruta ka katlego le go mo fa thekgo ya mešomo ya kelo ya semmušo le yeo e sego ya semmušo. Tlhahlamorutiši e thekga puku ya Morutwana le Padišo.

Mokgwa wa go šomiša tlhahlamorutiši

- Puku ya tlhahlamorutiši e fa thekgo ya go beakanya dithuto le go kgonthišiša gore dinyakwa tša lenaneothuto di a kgotsofatša. Puku ye e fa morutiši thekgo ka mošomo wo mongwe le wo mongwe mola ebile o e fa le maele a go fetola mešomo go latela tsebo le bokgoni bja barutwana. Morutiši o humana thekgo ya kgato ka kgato ya ka mokgwa wo a ka dirago mešomo le barutwana go fihlelela mabokgoni ao a šišinywago ke lenaneothuto. E thuša gape ka peakanyo ya dithuto tšatši ka tšatši. E bušeletša mešomo yeo e humanwago ka pukung ya morutwana le go fa dikarabo.
- E na le gape mešomo ya kelo ya semmušo le yeo e sego ya semmušo yeo e thušago go ela tsebo le maitemogelo a barutwana. Meloko yeo e le go gona e thuša go tlwaetša barutwana go ngwala meloko ya gare le mafelelo a ngwaga. Tlhahlamorutišie e thekga Puku ya Morutwana le Padišo.

Padišo

Puku ya padišo e na le ditemošo tša dingwalwa le dipotšišo. Yona e akaretša mehuta yeo e latelago ya dingwalo:

- Dinonwane
- Dikanegelokopana
- Papadi
- Direto
- Padi

Go ithuta Polelo Mephatong ya 7 – 9

Polelo e šomišwa go boledišana. Go ithuta polelo go kgontšha batho go humana tsebo, go boledišana le go hlagaša maikutlo. Diphapano tša ditšo le tšona di a tšwelela gona ge batho ba ithuta polelo.

Barutwana ba Mephato ya 7 – 9 ba ka ithuta polelo efe goba efa ya semmušo ya Afrika Borwa.

Dipolelo tše di rutwa ka mekgwa ya go fapana bjalo ka Polelo ya Gae goba Polelo ya Tlaleletšo.

Polelo ya Gae

Polelo ya Gae gantši ke polelo yeo morutwana a tsebaggo go e bolela le go e kwešiša ge a thoma go tsena sekolo. Polelo ye e nyaka kgodišo le go nontšhwa gore moithuti a tle a kgone go atlega dithutong tša gagwe. Go latelelwa kudu dithuto tša go bala le go ngwala maphatong ya 7 – 9.

Mekgwa ya go ruta polelo ka katlego Mephatong ya 7 – 9

Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo se bolela ka mekgwa ye meraro ya go ruta polelo ya gae Mephatong ya 7 – 9. Yona ke mekgwa ya go šomiša dipuku, mekgwa ya poledišana le mekgwa ya tšhomišo ya polelo kgato ka kgato.

Mokgwa wa go ruta polelo ka go e šomiša

Mokgwa wo o hlohleletša barutwana go tšweletša mešomo ya go bolelwa le go ngwalwa ka go latela magato a go fapana a go ithuta polelo, go hlokometswe babadi le batheeletši. Dipuku tše di na le mehlala ye mentši ya mokgwakgokagano wo. Dipuku tša barutwana di bušeletša mokgwa wo go kgonthišiša gore mafelelong barutwana ba kgona go hlagaša polelo goba dingwalwa tšeo di tlogo amogelwa ntle le bosodi.

Ka pukung ye mokgwa wo o tšwelela ge go rutwa mabokgoni a go theeletša, go bolela, go bala le go ngwala. Hlogotaba ya mošomo e laetša kgato yeo e rutwago.

Go fa mohlala:

Go theeletša

Pele ga go theeletša

Ke karolo yeo e tsebišago barutwana boemo bja go theeletša. Go ba dumelela go tsošološa tsebo ya bona ya pele ya sererwa gomme ba itokišetša go theeletša.

- Tsošološa tsebo ya boithekgo pele ga ge go ka theeletšwa
- Akanya gore setšweletšwa se ka ba se le mabapi le eng ge go lebeletšwe hlogotaba
- Ahlaahla tlotlontšu ye nngwe le nngwe ya motheo yeo barutwana ba bego ba sa e tsebe
- Morutiši a ka beakanya potšišo ya pele ga go theeletša ka nepo ya go goga šedi ya barutwana

- Barutwana ba swanetše go ba ba ikemišeditše ka sebele, go fa mohlala, ba be le phensele le letlakala la go ngwala dinoutse.

Nakong ya go theeletša

- go botšiša dipotšišo, go lemoga, go bapetša, go ngwala dinoutse, go hlatholla. Barutwana:
- sekaseka
- molaetša,
- seboledi le
- bohlatse bja seboledi.

Dira dikgokaganyo tša monagano.

- Hwetša tlhalošo.
- Botšiša dipotšišo
- Dira dikutollo le go amogela dikakanyo.
- Gadima morago le go ela.

Morago ga go theeletša

Ke mošomo wo o tlogo morago ga maitemogelo a go theeletša. Barutwana ba:

- Botšiša dipotšišo
- Bolela ka seo se boletšwego ke seboledi
- Lekodišiša dinoutse lefsa
- Dira kakaretšwana ya bomolomo ya tlhagišo
- Fetišetša tshedimošo go tloga go bomolomo go iša go mokgwa wa go ngwala, mohlala, diriša tshedimošo go
- leibola sethalwa
- Sekaseka le go ela seo ba se kwelego ka tsinkelo
- Tlemaganya tshedimošo ye mphsha le tsebo ya pele
- Tšea diphetho; ela karabo; fa kgopolo ya gago, iphetolela ka tsinkelo

Go bala

Pele ga go bala

Barutwana ba ka itokišetša setšweletšwa ka ditsela tše di fapanego go ya ka mohuta wa setšweletšwa le maemo a morutwana. E tsošološa ditswalano le tsebo ya pele.

- Barutwana ba hlohleletšwa go hlama ditetelo tše dingwe mabapi le setšweletšwa tšeo di theilwego godimo ga ditšhupo go tšwa go diswantšho, mohuta wa setšweletšwa, tlhamego, letlakala la hlogotaba, lenaneo la diteng, dikgaolo, tlhalošantšu, peakanyo ya tshedimošo go ya ka lenaneo, dintlhatlaleletšo mafelelong a puku, footnoute,
- Go sekima le go sekana diponagalo tša setšweletšwa: leina la puku, dihlogwana, mantšu a

go ngwalwa ka godimo goba ka tlase go hlaloša seswantšho setšweletšweng, diswantšho, dikerafo, dipapetla, dithalwa, mongwalo wo mokoto, mongwalo wa italiki, dihlogo, dihlogwana, go nomora, mebepe, seka goba seswantšhwana sa go emela kgopolo ye bohlokwa, ditlahli/ditšhupetšo tša khomphuthara, go nyaka mantšu a bohlokwa. Go sekima dikgopolokgolo le go fa dikgopolo tša gagwe go kahlaahlo ya pele ga go bala.

Nakong ya go bala

- Go hwetša tlhalošo ya mantšu le diswantšho tša go se tlwaelege ka go šomiša tsebo ya bona le dikarolo tša
- Mantšu le ditšhupo tše di lego dikamanong.
- Badišiša/lebeledišiša
- Go šomiša tshwantšhokakanyo/go swantšha ka monaganong
- Humana tlhalošo (dikamano, tlhamofoko, bj.bj.)
- Go botšiša dipotšišo
- Go ngwala dinoutse (dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo)
- Go akaretša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo ka dintlha/temana go ya ka botelele bjo bo nyakegago.
- Hlalošiša diteng.
- Go tšea sephetho go ya ka dintlha tšeo di filwego.
- Hlaloša/lekola ditlhalošo le mafetšo a mongwadi.

Morago ga go bala

Araba dipotšišo tša go thoma ka tša maemo a fase go ya go tša maemo a godimo go tšwa go setšweletšwa

- Go tšea sephetho/kgopolo/kakanyo ya mong
- Lekola/ahlaahla ditlhathollo tša go fapana tša setšweletšwa
- Bapetša le go fapantšha
- Tlemaganyo ya mafoko/go ngwala kakaretšo
- Hlarolla setšweletšwa go ithuta thutapolelo le tlotlontšu, mohlala, go ngwalolla ka lebaka le lengwe
- Tšweletša mohuta wa sengwalo ka go ngwala sa bona (ge go le maleba)
- Temogo ya polelo ka tsinkelo
- Dintlha le dikakanyo
- Tlhalošo ye e lego pepeneneng le ye e iphihlilego
- Tlhalošo ya dika le ya pukuntšu (ntšu ka ntšu)
- Boithekgo bja selegae le dipolitiki le setšo tša setšweletšwa le mongwadi
- Khuetšo ya kgetho le tlogelo mo tlhalošong

Go ngwala

Go beakanya:

- Sekaseka sebopego, diponagalo tša polelo le retšistara ya mohuta wa setšweletšwa se se kgethilwego.
- Tšea sephetho ka morero le baamogedi ba tshedimošo ya setšweletšwa se se tlogo ngwalwa le/goba go hlangwa.
- Tšea sephetho ka dinyakwa tša tlhamego, setaele le ntlhatebelelo.
- Tšholla dikgopolo ka moka ntle le go di hlotla ka go šomiša, mohlala, mmepe wa monagano, mananeo a bubi bja segokgo, ditšhate tša go ela goba mananeo.

Go ngwala dingwalwakanywa:

- Šomiša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo ka bokgwari go tšwa go magato a peakanyo.
- Tšweletša sengwalwa sa mathomo sa go akanywa seo se tlogo akaretša morero le baamogedi ba tshedimošo,
- Sererwa le mohuta wa sengwalo.
- Dira kgetho ya mantšu ka go šomiša mantšu, mantšu a go hlaloša dikafoko, mebolelwana ya maleba, ya go
- Hlatholla le go hlotla, go dira gore go ngwala go kwagale
- Hlatha segalo le setaele tša go lemogega go di amantšha le polelo ye e lebanego le baamogedi ba tshedimošo le morero wa go ngwala.
- Morutwana a bontšha ntlhatebelelo ya gagwe ka go hlaloša meetlo, ditumelo le maitemogelo.
- Bala sengwalwakanywa ka tsinkelo le go hwetša dipolelo go tšwa go ba bangwe (barutwana ka yena)
- Akaretša ditabataba tše bohlokwa tša setšweletšwa seo (šomiša ditsopolwa, tiišetša ba be ba fahlele ngangišano)
- Go boeletša, go hlokola, go phošolla le go hlagiša.
- Šomiša dikraetheria tše di beakantšwego tša kelokakaretšo go kaonafatša mošomo wa bona le ya ba bangwe.
- Kaonafatša kgetho ya mantšu, sebopego, mafoko le ditemana (tsentšha tshedimošo ye nngwe ka go šomiša mantšu a go tliša kwano a maleba)
- Tloša ditlhalošo tša go se kwešišege, go hloka mohola, go balabala, polelo ya mmileng le polelo ya go kgopiša (di se ke tša lokelwa ka go Lelemetlaleletšo la Pele)

- Lekola diteng, setaele le retšistara.
- Šomiša maswaodikga, mopeleto le thutapolelo ka nepagalo.
- Beakanya sengwalwa sa mafelelo go akaretšwa kalego, go fa mohlala, dihlogwana le difonte
- Hlagiša setšweletšwa.

Mokgwa wa go šomiša dipuku/dikgatišo

Mokgwa wo o šomiša dipuku/dikgatišo tša go fapana go humana tshedimošo go akaretšwa mehutahuta ya dingwalwa; dikgatišo tša diswantšho, dikgatišo tša thelebišene, bjalo bjalo. Dingwalwa tše di thuša barutwana go bogela, go bala, go sekaseka le go hlagiša maikutlo. Morago ga fao barutwana ba kgona go tšweletša dingwalwa tša go fapafapana tseo di lebešitšwego go batheeletši le babadi ba go fapana. [Mephato ya 7 – 9] e na le mehuta ya go fapana ya dingwalwa/ditemana le diswantšho le mešomo yeo e thušago barutwana go kwešiša le go sekaseka ka go lokologa.

Mokgwa wa poledišano

Mokgwa wo o hlohleletša tšhomišo ya polelo ka go bolela, go theeletša, go bala le go ngwala. Ditlhatlamano tša [Mephato 7 – 9], di fa baithuti makga a mantši a go ithuta le go bušetša mokgwa wo mešomong ya go fapana.

Mokgwa wa go tšweletša

Go tšweletša ke mokgwa wa tatelano ya dikgopolo, wo o theilwego godimo ga mehlala ya ditemogo/ditlhokomelo/ditlwaelo. Diphetho tseo di tšewago di thuša go kwešiša melawana ya thutopolelo. Ke mokgwa wa tlhotlo woo morutiši a ka o tshepago. Mokgwa wo o thuša go itseba/go inyakolla le go ipotšiša dipotšišo. Morutiši o fa barutwana sengwalo/temana yeo e nago le thutopolelo gomme barutwana ba swanetše go nyakišiša gore ba kgone go araba dipotšišo. Barutwana ba tla ka megopolo le diphetho go latela melawana ya seripa sa popopolelo seo ba ithutago sona. Se se bolela gore ba ithuta seripa sa thutopolelo le tirišo ya polelo ka nako e tee. Tirišo le mošomo di latelwa ke mehlala go tšwa sengwalong.

Thutong ya Polelo ya Gae, polelo e a tsebega ebile e tlwaelegile, se se bolela gore barutwana ba kgona go aga mabokgoni a go tseenelela ge go šomišwa mokgwa wo. Barutwana ba swanetše go ithuta seripa sengwe sa polelo bjalo ka lekopanyi, morutiši a ka šomiša mokgwa wo go ba thuša go

kwešiša melawana. Morutiši a ka šomiša dingwalwa tšeo di theilwego godimo ga ditiragalo tša nnete go gatelela thuto. Pukung ye re šomitše mokgwa wo, lebelela letlakala la Puku ya Morutwana.

Mokgwa wa kelo

Mokgwa wo o šomišwa go hlaloša le go lekola gomme o thekga go bala ka noši. Mokgwa o thuša ka go hlaloša thutopolelo le go fa mehlala, morago barutwana ba fiwa mešomo. Morutiši o fa barutwana dikarabo, morago a lekola kwešišo le tsebo ya bona. Mokgwa wo o šomiša mešomo yeo e lego ka pukung go ruta le go thuša kwešišo ya polelo. Tlhatlamanong ye ya dipuku, mokgwa wo o šomišwa kudu, (70%), ka ge o thuša go ithuta ka noši. Lebelela letlakala 10, 103, 192 la Puku ya Morutwana.

Mokgwa wa go ruta polelo ka go šomiša dingwalo

Dingwalo di rutwa go aga kwešišo ya mokgwa wo o ikgethago wa go šomiša polelo. Tšhomišo ye ya polelo e tla ka mekgwa ya go fapana ye e hlwekišitšwego. Dingwalo di a fapana gomme di šomišwa ka mekgwa ya go fapana go latela maikutlo le mehola. Dingwalo di a tšwelela ge di na le mehola go babadi. Go bohlokwa gore barutwana ba utollelwe goba ba bontšhwe mohola wa dingwalo maphelong a bona, dithutong le bokgabong. Oxford Lebone e fa barutwana tlhahlo ye kaone ya go ithuta polelo ka dingwalo, yeo e akaretšago maano a a latelago a go ruta:

- Kgonthišiša gore o bala sengwalo ka phapošing o sa kgaotše ka go dira mešomo ye mengwe. Se ga se a swanela go tšea lebaka la go feta dibeke tše pedi. Go bohlokwa gore barutwana ba be le kwešišo kakaretšo ya sengwalo. Go fetša nako ye ntši go balwa dingwalo go ka ba kotsi go kwešišeng kanegelo le sererwa. Barutwana ba bangwe ba ka ithuta ntle ga thekgo ye bjalo. Theto e sego direto e swanetše go rutwa. Bala direto tše ntši ka phapošing gomme o hlohleletše barutwana go ngwala/hlama direto.
- Tshekatsheko ya dingwalo e bohlokwa kudu magatong a yunibesithi, efela ga go bohlokwa ga kaalo gore barutwana ba mphato woo ba ithute mekgwa ka moka ya go sekaseka dingwalo. Efela ba swanetše go tseba gore dingwalo di

šomišetšwa go bontšha gore polelo ya gae e ka šomišwa ka bohlale, kelelo, bokgabo le ka mokgwa wo o ikgethago. Ba swanetše go kwešiša ka moo sengwalo se hlamilwego ka gona go tšweletša kgopolo ye e rilego. Go ka lebelelwa ka mokgwa woo se ngwadilwego, go akaretša go ba gona ga dikapolelo goba tlhokego ya tšona, kgetho le tšhomišo ya mantšu, tšhomišo ya ditemana, tšhomišo ya maswaopolelo, tšhomišo ya modumo le mmala. Tše di ka rutwa ka go šomiša mokgwa wa go ruta polelo go šomišwa dipuku, efela go swanetše go hlokomelwa gore se ga se dirwe ka go sekaseka mothaladi wo mongwe le wo mongwe ka pukung.

- Go ithuta go ngwala dingwalo go swanetše go rutwa ka nako e tee le go ithuta dingwalo. Mešomo ya go ngwala e nyaka kwešišo ya dingwalo gomme dingwalo tšeo di balwago di ka thuša barutwana go kwešiša bokgabo. Poledišano ka phapošing le yona e ka thuša ge fela barutwana ka moka ba tšea karolo. Dipoleledišano tšeo di thušago go ngwala di bohlokwa ka go fetiša.
- Go bohlokwa go bontšha gore dingwalo ga se fela go humana karabo ya maleba: kgopolo ke go re sereto se ka bolela sengwe le sengwe ge fela mosekaseki a ka fahlela dintlha tša gagwe. Molaetša o humanwa pukung ka moka e sego diripeng tša yona. Mokgwa wo mobotse wa go bala puku o akaretša bokgabo, bomotheo le ditlhalošo.
- Mokgwa wa go ntšha tsebo go latela mokgwa wa go nagana ka dilo tšeo di diregago o thuša gore morutwana a kwešiša melao ya popopolelo. Ke mokgwa wa tlhotlo yeo e tšwetšego pele gomme o thuša tsebo ya barutwana ya go dira dinyakišišo le boitsebo. Morutiši o fa barutwana temana yeo go yona go nago le popopolelo gomme barutwana ba swanetše go e nyakišiša gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo. Ba ithuta go humana melao ya popopolelo le go itirela diphetho, se se bolela gore ba ithuta melao ya popopolelo le tšhomišo ya ka nako e tee.

KAROLO YA C – Go ruta Magatong a Gare (Mephato ya 7 –9)

Go laola phapoši

Go ruta bana ba bantši

Bana ba go feta palo yeo e ukangwago ka phapošing ke kgonthe yeo e ka se hlokomologwego Afrika - Borwa. Mathata a akaretša:

- Go kgona go laola barutwana;
- Mabokgoni a go fapana le lebelo la go fapana la go kwešiša dithuto;
- Go fa barutwana ka moka thekgo yeo e nyakegago;
- Go hloka dithušathuto tša go fapana.

Tlhatlamanong ya Oxford Lebone Sepedi Polelo ya Gae Mphato wa 7 go filwe temošo ka mokgwa wo barutwana ba ka laolwago ka gona. Temošo e ka humanwa dinoutseng tša kakaretšo le maano a go laola le go hlokomela dithuto ge go beakanywa lenaneothuto.

Go šoma ka dihlopha ke mokgwa wo mongwe wo o ka thušago barutiši go laola phapoši ya barutwana ba bantši. Barutwana ba kgona go ithuta le go thuša ba bangwe mola wena morutiši o lekola tšwelepele ya barutwana le go ba thuša le go hlohleletša bao ba palelwago. Se se tla go thuša go lemoga barutwana bao ba nyakago thekgo ye e tseneletšego.

Mekgwa ya go šomiša go ithuta ka dihlopha:

- Dihlopha tša barutwana ba go ba le mabokgoni a go fapana, barutwana bao ba swarago ka pela ba tla thuša bao ba palelwago. Ka nako ya go bala o ka aba ba go swara le ba go palelwa gore ba tle ba kgone go thušana. Ba go kgona ba humana hlohleletšo mola ba go palelwa ba humana thekgo.
- Barutwana ba mabokgoni a go swana ba kgona go tšwelapele ka mošomo mola wena o thuša bao ba palelwago. Ge barutwana ba beilwe go ya ka tsebo ya bona o kgona go ba lekola go latela magato a tsebo yeo ba nago le yona gomme bao ba palelwago ga ba inyatše.
- Go kgetha balaodi ba dihlopha gore ba thuše bao ba palelwago.

Mekgwa ye e ka fapanywa goba ya hlakanywa ka phapošing e tee. Go fa mohlala, ge o lemogile gore go na le moo barutwana ba bangwe ba hlaelwago o

ka ba fa thekgo ye e tseneletšego mola bao ba kgonago o ba fa mošomo wa ntšhetšopele. Taolo ya phapoši e swanetše go dirwa ka mokgwa wa tumelano magareng ga moritiši le baithuti. Ditumelano di swanetše go akaretša nako ya go bolela, ya go theeletša, ya go fana sebaka le ya go dira mošomo ka setu. Balaodi ba dihlopha ba ka thuša ka go laola maloko le go aba le go amogela mešomo. Se se botse ke gore ge barutwana e le ba bantši o kgona go humana maitemogelo a go fapana ao a ka šomišwago ge go dirwa mešomo goba taolong ya phapoši, bj.bj.

Thuto ya go hloka kgethologanyo

Kakaretšo goba go se kgethologanye go hlaloša phapoši yeo go yona thuto e agwago go lebeletšwe morutwana ka boyena, tsebo le ditlhoko tša gagwe go sa kgathallege gore ke mokae, o tšwa kae, polelo, leloko, mphato, bong, tumelo, dikgatlhego le mekgwa ya go ithuta.

Mekgwa ya go ruta ntle le kgethologanyo

Diphapano

Go ka ba le baithuti bao ba sa kwego gabotse ka phapošing ya gago. Barutwana ba tla ba le mathata ge diboledi di lebelela lehlakore le lengwe, bolelela godimo goba ga nnyane. Se se tla hlola gore barutwana ba bjalo ba ka ba le mathata a go ithuta polelo, mopeleto le go bitša mantšu.

Go ka thuša ge barutwana ba bjalo ba ka dula mo pele moo ba ka kwago gabotse goba ba kgona go bala dipounama. Lebelela barutwana ba ge o bolela gomme mantšu a gago a kwagale gabotse. Ngwala ditšhupetšo letlapeng kudu ka nako ya dipoledišano gore le bona ba tle ba kgone go tšea karolo. Barutwana ba difoa ba swanetše go dumelelwa go bala dingwalwa tša go theeletšwa.

Barutwana ba bangwe ba koakoa ge ba bolela. Se ba gapeletše go bolela ka pele ga barutwana ba bangwe efela o swanetše go ba hlohleletša go bolela ka dihlopha. Se se ka tšea nako efela ba tla tlwaela, gape botša barutwana ba bangwe gore ba se ba sege.

- Šomiša tsebo ya barutwana go ba thekga dithutong o hlokomela dinyakwa tša bona ge o beakanya lenaneothuto.
- Gopola gore bjalo ka morutiši ke wena o thušago gore ba be le tsebo.
- Kgonthišiša gore dipuku le dithuto di bolela maitemogelo a barutwana.

- Kgonthišiša gore dithuto di ka magato ao barutwana ba kgonago go a latela gabonolo. Ditaelo e be tše di kopana tša go kwagala. Beakanya dithuto pele ga nako.
- Aroganya mešomo ya kelo go hlokomela mabokgoni a barutwana. Barutwana ba swanetše gore ba ithute ntle le kgatelelo.
- Lemoša barutwana bohlokwa bja go fapana le mohola wa go ba moswananoši.
- Hlohleletša barutwana go thušana.
- Dira dihlopha tša go fapana tša mabokgoni go fapana gore ba tle ba kgone go thušana. Ba bontšhe bohlokwa bja maitshwaro a mabotse le maikarabelo ge go dirwa mešomo ya dihlopha. Kgonthišiša gore mafelelong barutwana ka moka ba fiwa sebaka.
- Hlohleletša barutwana ka go ba reta. Ba hlohleletše go botšiša, go nagana, go kgona le go dira, go šomiša le go hlagiša dikakanyo le maikutlo.
- Tšea nako go kgonthišiša gore tsebo goba dithuto tše difsa di a kwešišega gomme ba kgona le go di šomiša mabakeng a go fapana. Go fa mohlala kgonthišiša gore barutwana ba ithuta goba ba tliša tsebo ya bona go tšwetšapele mabokgoni.
- Šomiša mekgwa ya go fapana ya go ruta go kgonthišiša gore barutwana ka moka ba humana thekgo ya maleba.

Mešomo ya thekgo

Dipukung tše go na le mešomo ya go thekga barutwana bao ba palelwago. Mešomo ye e thuša barutwana go fihlelela mabokgoni ao a nyakegago. O ka humana go na le barutwana bao ba palelwago le morago ga go dira mešongwana ye. Ba ba bjalo ba nyaka thekgo yeo e tseneletšego. Thekgo ya mohuta woo e thuša barutwana ka go ba hlohleletša le go ba fa thekgo ya saekholotši. E ka thuša barutwana go lemoga mathata a bona ge ba ithuta polelo. Tše latelago ke mathata a mangwe ao a ka lemogwago ka morago ga thekgo ye e tseneletšego. Dikolo tše dingwe di ka ba le ditirelo tša saekholotši moo barutwana ba ka romelwago gona, ge go se bjalo tše latelago di ka thuša.

Mešomo ya tlaleletšo

Mešomo ya tlaleletšo e ka thuša barutwana bao ba kgonago gore ba godiše tsebo ya bona goba ya thuša bao ba palelwago gore ba bušetše mešomo, lebaka e le go ba fa thekgo gore le bona ba tle ba fihlelele mabokgoni ao a nyakegago go tšwelela dihutong tša bona.

Go ruta go theeletša le go bolela

Mekgwanakgwana le magato a go theeletša

Go ruta go theeletša go akaretša magato a: pele ga go theeletša, nakong ya theeletša le ka morago ga go theeletša. Ke magato a mararo ao a thušago go kwa seo se bolelwago le go kwešiša dingwalwa tša go fapana. Magato a ka no se šome ka moka ka nako le nako. Go fa mohlala wa magato a go theeletša, pele ga go bala barutwana ba fiwa mošomo go kgonthišiša goba go lemoga tsebo ya bona mabapi le seo se tlogo bolelwa. Ka nako ya go bala ba hlohleletšwa go gopola tšeo ba di kwago. Morago ga go theeletša barutwana ba ka ahlaahla ka dihlopha tšeo ba di kwelego. Mešomo ya tekakwišišo le yona e hlohleletša barutwana go theeletša ka tlhoko gobane morago ba swanetše go araba dipotšišo go kgonthišiša gore ba kwele seo se bego se bolelwa. Dipuku di thekga go theeletša ka mokgwa wo:

- Go theeletša le go bolela go hlokometswe ka go puku ya tlhahlamorutiši. Barutwana le morutiši ba
- Fiwa tlhahlo ya go dira mešomo ya dihlopha.
- Magato a go ruta barutwana go lemoga dintlha tša bohlokwa a a tšwelela.
- Mabokgoni a go bolela a tšwelela ge barutwana ba rutwa go fa pego goba go bolela pele ga barutwana ba bangwe. Se se thuša baithuti go humana tlhahlo ye botse ya go bolela pele ga batho le go boledišana.
- Barutwana ba humana tlwaelo ya go boledišana.
- Go akaretšwa dingwalwa tša go fapana bjalo ka dikuranta, dikgatišobaka, bj.bj.
- Ditaodišophelo, dinonwane, dikanegelo le mehuta ye mengwe ya dingwalwa tšeo di le go ka dipukung di thuša go fa baithuti sebaka sa go theeletša.
- Barutwana ba ithuta mantšu a mafsa, se se ka ba hlohleletša go šomiša lego itirela dipukuntšu.

Botelele bja dingwalwa tša go theeletšwa

MOŠOMO	MPHATO WA 7	MPHATO WA 8	MPHATO WA 9
Ditekakwišišo tše ditelele mohlala dikanegelo, dipoledišano, dipapadi, madireng le dipego	150-200 / nako metsotso e 5	200-250 / nako metsotso e 5	250-300 / nako metsotso e 5
Ditekakwišišo tše dikopana mohlala ditsebišo, dingwalwa tša tsebišo le ditšhupetšo	Mantšu a 60-70 / metsotso e 1-2	Mantšu a 70-80 / metsotso e 1-2	Mantšu a 80-100 / metsotso e 1-2
Go bala, tekakwešišo go bala go go tseeneletšego	Mantšu a 150-200	Mantšu a 200-250	Mantšu a 250-300

Go bala le go bogela

Oxford Lebone Sepedi Mphato wa 7 e thekga go bala ka mokgwa wo:

- Puku ya Morutwana le Padišo di ngwadilwe go kgonthišiša mabokgoni a go bala.
- Dingwalwa di ka thuša mabokgoni a barutwana a go bala ka mekgwa ya go fapana. Go balela godimo go bala ka setu, go sekana le go sekima. Dingwalwa di thuša gape ka gore barutwana ba kgona go bala ka nako ya bona gomme ba kgona go naganišiša ka seo ba se badilego. Padišo e akaretša dinonwane, dipapadi, dikanegelokopana le direto. Tšona di thuša go aga mabokgoni ao a latelago:
- Barutwana ba ithuta dikokwana tša dingwalwa tša go fapana.
- Kgodišo ya go bala diswantšho e a agwa.
- Barutwana ba ithuta mekgwa ya go bala yeo e fapanago.
- Barutwana ba ithuta mekgwa ya go bala bjalo ka go sekana le go sekima.
- Barutwana ba kgona go lemoga maswaodikga.
- Barutwana ba ithuta tebelelego ya dingwalwa.
- Maikemešetšo a mongwadi goba sengwalwa a a lemogwa.
- Thutapolelo goba popopolelo e a lemogwa.
- Peakanyo ya mafoko e a lemogwa.
- Kwešišo e a agega.

GO BALA GO GO TSENELETŠEGO

Puku ye e thekga go bala go go tseeneletšego go tšwetšapele maikemišetšo a lenaneothuto. Mehuta ye e latelago ya go bala go go tseeneletšego e a hlokomelwa:

- Go bala go go tseeneletšego ka go bala dingwalwa tše dikopana. Temogo ya mantšu. Barutwana ba lemoga tšhomišo ya mantšu le go rarolla melaetša go latela tšhomišo.
  - Tšhomišo ya dipukuntšu go humana ditlhalošo tša go fapana goba tšeo di tseeneletšego.
  - Go lemoga melaetša go latela tšhomišo.
  - Tšhomišo ya maswaodikga go thuša kwešišo.
  - Lemoga dika le diema.
  - Lemoga tshwantshanyo le tshwantšhišo le dikapolelo tše dingwe.
  - Lemoga tlholego ya mantšu a maswa bjalo ka e-meili, bj.bj.
  - Bona le go lemoga gore thuto ya polelo e thuša bjang. Lemoga gore thutapolelo e thuša go tšweletša dingwalwa tša go fapana tšeo di re fago tsebo le tshedimošo.
- (b) Go bala go go tseeneletšego go ithuta mafoko le ditemana
- Barutwana ba šomiša tsebo ya bona ya sebopego sa polelo go kwešiša ka mokgwa woo mafoko a beakantšwego ka gona go hlama ditemana. Dingwalwa di thuša go ruta mabokgoni a go ithuta polelo le sebopego.
- Go lemoga mohola wa sebopego sa polelo.
  - Sebopego – hlokomela tšeo di latelago.
  - Hlokomela tšhomišo ya go fapana ya sebopego sa polelo, (mohlala, ditlhalošo) go kgabaganya lenaneothuto. Phetogo ya mantšu. Hlokomela dingwalwa tšeo di akareditšwego.
- (c) Go bala go go tseeneletšego go hlokometše dingwalwa ka botlalo barutwana ba šomiša tsebo ya bona ya dingwalwa go fihlelela melaetša ya dingwalwa.
- Tswalanya ditiragalo le maitemogelo a bona
  - Lemoga maikemišetšo a sengwalwa
  - Lemoga kemo le maikemišetšo a mongwadi
  - Sekaseka sengwalwa go fihlelela ditemogo goba go humana molaetša wo o fihlilwego
  - Go tla ka dikgopolo tša bona mabapi le sengwalo.
- (d) Go bala go go tseeneletšego ka maikemišetšo a go ngwala dintlhakgolo

Barutwana ba ngwala sengwalo ka mantšu a bona go latela ka fao ba se kwešišago. Hlokomela mekgwa ya go theeletša ka godimo.

- Go sekima le go sekana kgopolokgolo le tšeo di e thekgago
- Go lemoga kgopolokgolo le tšeo di e thekgago
- Go ngwala ka mantšu a gago
- Go tswalanya sengwalo.

(e) Go bala go go tseneletšego go lemoga thutapolelo

Barutwana ba lemoga maatla a polelo magareng ga mmadi le mongwadi. Ba hlokomela seemo sa mongwadi le tšhušumetšo.

- Lemoga le go bolela ka polelo ya go hlalefetša
- Lemoga le go bolela ka polelo ya kgethologanyo le go nyatša
- Lemoga le go bolela ka ditlwaelo
- Lemoga le go bolela ka molaetša woo o ukangwago
- Lemoga le go bolela ka tlogelo
- Lemoga seemo goba lehlakore la mongwadi.

(f) Go bala go go tseneletšego ga dingwalo tša go fapana go akaretšwa le tša go bogelwa (Dingwalo tša go swana le dikhathune,

dipapatšo le tše dingwe tšeo di akaretšago go bolela le go bonwa)

Barutwana ba šomiša tsebo ya bona ya go lemoga dingwalo tšago bogela go ba thuša go kwešiša le go humana melaetša ya dingwalo. Go kwešiša le go sekaseka ditlhagišo tša go swana le difilimi tša thelebišene goba tša sinema go lebeletšwe polelo, dipapadi le dithušetlhagišo.

- Lemoga le go bolela ka fao diswantšho di thušago go tšweletša molaetša
- Lemoga le go bolela ka mebepe, ditšhupetšo le polelo ya gona yeo e ikgethago
- Lemoga le go bolela ka melaetša yeo e tšwelelago ditlhagišong tša go swana le dipapatšo
- Lemoga le go bolela ka tswalano magareng ga mebepe ya monagano, ditafole, dikerafo, diswantšho, bj.bj.
- Lemoga le go bolela ka thušo ya bokgabo bjalo ka dinepe, dithalwa, bj.bj.
- Lemoga le go bolela ka boithabišo bjo bo humanwago ditšweletšweng
- Lemoga le go bolela ka dithušetlhagišo bjalo ka porojeketa, postara, bj.bj.
- Thuto ya difilimi. Go lemoga tswalano magareng ga mantšu le ditiro le dithušetšweletšo.

Botelele bja dingwalwa tšeo di swanetšwego go balwa

Dingwalwa	MPHATO 7	MPHATO 8	MPHATO 9
Go balela godimo	Mafoko a 5-6 Ditemana tše 2	Mafoko a 5 – 8 Ditemana tše 2	Mafoko a 5-10 Ditemana tše 3
Tekakwišišo/go bala go go tseneletšego	Mantšu a 350 - 400	Mantšu a 400 – 450	Mantšu a 450 - 500
Go bala ga go ikemela	Direto, Dikanegelokopana, Dinonwane, Padi le Papadi – go latela SEPHOLEKE – dingwalwa tša go ikgopolela	Direto, Dikanegelokopana, Dinonwane, Padi le Papadi – go latela SEPHOLEKE – dingwalwa tša go ikgopolela	Direto, Dikanegelokopana, Dinonwane, Padi le Papadi – go latela SEPHOLEKE – dingwalwa tša go ikgopolela
Kakaretšo	Mantšu a 70-80 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 250	Mantšu a 70-80 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 260	Mantšu a 70-80 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 280

Go ngwala le go hlagiša

Go ngwala magatong a go swanetše go latela tsebo ya go ngwalwa yeo barutwana ba e humanego mephatong ya ka fase. Morutiši a ka tšea sebaka nakong ya go bala go lemoga mabokgoni a barutwana a ngwala go latela dinyakwa tša SEPHOLEKE tša legato le.

Oxford Lebone Sepedi Mphato wa 7 e thekga go ngwala le go hlagiša ka tsela ye:

- Barutwana ba rutwa magato a go fapana a go ngwala goba go tšweletša sengwalo.
- Barutwana ba hlohloletšwa go ngwala ditlhagišwa tša go fapana.
- Barutwana ba lemoga dikokwane tša dingwalo tša go fapana.

Magato a go ngwala

Oxford Lebone Sepedi Mphato wa 7 ditaetšo tša barutwana ge ba ngwala ka bo bona:

Botelele bja dingwalwa tšeo di swanetšego go hlalosiwa ke barutwana			
MOŠOMO	MPHATO 7	MPHATO 8	MPHATO 9
Temana • Mantšu • Mafoko	Mantšu a 100- 200	Mantšu a 120 – 140	Mantšu a 140 – 160
	Mafoko a 8 – 10	Mafoko a 8 – 12	Mafoko a 8 -12
	Ditemana tše 4 – 6	Ditemana tše 5 – 8	Ditemana tše 5 – 8
Ditaodišo	Mantšu a 150 – 200 Ditemana tše 4 – 6	Mantšu a 200- 250 Ditemana tše 5 – 8	Mantšu a 250 – 300 Ditemana tše 5 – 8
Direto	Tematheto tše 2 – 3	Tematheto tše 3- 4	Tematheto tše
Dikanegelokopana, dinonwane	Letlakala le tee +/-6 ya ditemana	Matlakala a ma 2 +/-12 ya ditemana	Matlakala a ma 3 +/-24 ditemana
Poledišano	Letlakala le tee	Matlakala a ma 2	Matlakala a ma 3
Mangwalo	Mantšu a 120 – 140	Mantšu a 140 – 160	Mantšu a 160- 180
Dingwalwa tše dikopana	Mantšu a 80 – 90	Mantšu a 90 – 100	Mantšu a 100 – 110
Kakaretšo	Mantšu a 50 – 60 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 240	Mantšu a 60 – 70 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 260	Mantšu a 70 – 80 go tšwa go sengwalo sa mantšu a 280

Sebopego le Tšhomiso ya Polelo

Thutapolelo a akareditšwe le go tsenyeletšwa go ithuteng go theeletša, go bolela, go bala le go bolela. Oxford Lebone Sepedi Mphato wa 7 e thekga thutapolelo ka mokgwa wo:

- Barutwana ba lemoga melao ya polelo; thutapolelo; mantšu le mafoko go latela *SEPHOLEKE*.
- Polelo e akareditšwe go ithuteng go theeletša, go bolela, go bala le go bolela.
- Dithuto di rutwa ka mokgwa wa kgato ka kgato go kgonthišiša gore barutwana ka moka ba fihlelela mabokgoni ao a nyakegago.

Melao ya thuto ya Polelo

Melao ya thuto e latela dikwano tšeo di lego gona go latela ditemogo le tšhomišo yeo e amogelelegago. Ke mokgwa woo o tsebišwago ke morutiši efela barutwana ba itemogela wona ge ba le gare ba ithuta. Morutiši o fa barutwana temana gomme a ba botšiša dipotšišo tšeo di dirago gore ba lemoge tšhomišo le melao ya polelo. Barutwana ba itirela diphetho go latela seo ba se bonago ka mokgwa woo ba ithuta molao le tšhomišo ka nako ye tee.

Morero

Thero ye botse ya nako e bohlokwa go kgonthišiša kakaretšo ya lenaneothuto. Puku ya Morutwana ya Oxford Lebone Mphato wa 7 e beakantšwe ka sebaka sa beke tše pedi go latela lenaneothuto la *SEPHOLEKE*. Se se thuša morutiši go fihlelela

dinywakwa ka moka tša lenaneothuto ka go šomiša ka Puku ya Morutwana.

Peakanyo ya go Ruta

Peakanyo ya go Ruta yeo e bego e tsebega ka la šedule ya Mošomo nakong ya go feta, e bontšha ka bophara le go otloga tšeo di swanetšego go rutwa le go tsebja ka ngwaga. E swanetše go hlangwa ke morutiši efela gantši e hlangwa ke barutiši le dihlogo tša mafapa mathomong a mangwe le a mangwe a ngwaga. Peakanyo ya go Ruta ke morero wa ngwaga wo o ripagantšwego ka dikotara tšeo le tšona di ripagantšwego ka sebaka sa dibeke tše pedi kotareng ye nngwe le ye nngwe. Mešongwana ya gae e ka akaretšwa go Peakanyo ya go Ruta gomme e swanetšwe go tšea lebaka la diiri tše tharo [3] ka beke [go akaretšwa le go bala]. Ka pukung ye mešomo e hlophilwe ka mookotaba, hlogo, tlhagišo, dingwalwa/ditemana goba mabokgoni. Tatelano, [e bonolo e bile e ka tla ka tsela tša go fapana go ya ka kgaolo goba mookotaba].

Peakanyo ya go Ruta ye e feleletšego ya ngwaga yeo e latelago lenaneo la *SEPHOLEKE* e filwe matlakaleng a 146 go fihla go 152 ka go ye ya Puku ye ya Morutiši.

Thulaganyo ya Thuto

Dithulaganyo tša Thuto pukung ye di ngwaletšwe go thuša barutiši ka mokgwa wa go ruta le go ithuta [sebakeng sa beke tše pedi] kotareng ye nngwe le ye nngwe.

Thulaganyo ya Thuto e akaretša tabakgolo, kotara le dibeke, tsebo yeo barutwana ba nago le yona,

mabokgoni a polelo le mešomo di tšweleditšwe nakong ya dibeke tše pedi. Peakanyo ya Thuto e fa mekgwa goba maano a maleba a go ruta le dithušathuto tša maleba. E fa mešomo ya tlaleletšo go barutwana bao ba nyakago go itlwaetša mešomo le go itokišetša ditšhitišo/ditlhotlo. Thulaganyo ya Thuto e fa barutiši menyetla ya go akanya tšeo di diregilego nakong yeo e fetilego go thuša thulaganyong ya dithuto tšeo di tlogo. Mohlala wa Thulaganyo ya Thuto wo o latelago *SEPHOLEKE* o hwetšwa letlakaleng la 154 pukung ye. Mohlala wo o filwego o ka šomišwa ka mokgwa woo o lego ka gona goba wa fetošwa go latela dinyakwa tša morutiši.

Kelo

Kelo ke kakaretšo ya go ithuta le go ruta. Peakanyo ya go Ruta le go ithuta e swanetše go sepelelana le Peakanyo ya Kelo yeo e bontšhago mabokgoni le tšwelopele ya morutiši le barutwana.

Kelo yeo e sego ya semmušo

Kelo yeo e sego ya semmušo gape e tsebega bjalo ka kelo ya tšatši ka tšatši, ke karolo ya go ruta le go ithuta. Barutwana ka bobona, ka sethaka goba morutiši ba ka šomiša kelo yeo e sego ya semmušo. Mešomo ya ka phapošing le mešongwana ye mengwe e ka lekolwa ka kelo ye. Mešomo ya gae le yona e ka lekolwa ka kelo ye. Kelo e kgontšha barutwana go lekodišiša dikatlego le ditlhotlo tšeo ba kopanago natšo gomme ba kgona go hlagiša ditebanyo tšeo ba ratago go di fihlelela. Dipoele di thuša morutiši le barutwana bao ba nago le ditlhotlo go bona gore mathata a kae le go leka go rarolla mathata ao. Barutiši ba ka šomiša dipoele tša kelo ye go fa barutwana seemo sa thuto ya bona le go ba fa thekgo yeo e nyakegago. Kelo yeo e sego ya semmušo e ka thuša barutiši go lemoga mekgwa le maano a go ruta mo go nyakegago. Ga go hlokagale go rekhota dipoele ka ge di sa hlakanywe le tša go tšwelela pele ka dithuto goba go humana setifikeiti.

Kakanyo ya didirišwa tša kelo

Mokgwa wa kelo	Tlhalošo	Mokgwa wo mokaone
Memorantamo	Dikarabo tša molekwana le ditlhalobo, o šupetša le kabo ya meputso.	Kelo ya semmušo
Rubriki	Dithušatshwayo goba mekgwa ya go lekola mošomo le go fa dipoele.	Kelo ya semmušo goba Kelo yeo e sego ya semmušo.
Sekala sa tekanyetšo goba phihlelelo	Mo go mokgwa wa go swaya moo dimaraka di tswalanago bokgoni le dipersente.	Kelo ya semmušo goba Kelo ya tšatši ka tšatši

Dikakanyo tša kelo yeo e sego ya semmušo sebakeng sa ngwaga di dirilwe tsebišong ya barutiši. Mohlala: lebelela letlakala la 10, 103, 192 ka go Puku ya Morutwana.

Kelo ya Semmušo

Kelo ya semmušo e otlotlotšwe lenaneothutong la *SEPHOLEKE* gomme puku ye e latela dinyakwa ka botlalo.

Tshepetšo ya Kelo ya Semmušo e beakantšwe ka mokgwa wa maleba: karolo ya mošomo e a kgethwa gomme mokgwa wa go e lekola o a kgethwa. Kabo ya nako e latela dikotara go latela *SEPHOLEKE*.

Ga go hlokege gore barutiši ba swaye mešomo ka moka yeo e ngwadilwego goba e hlagišitšwego ke barutwana. Thulaganyong ya ngwaga *SEPHOLEKE* e bontšha mešongwana yeo e swanetšego go elwa semmušo mafelong a kotara ye nngwe le ye nngwe. Mešomo ye mengwe e ka elwa ka tsela yeo e sego ya semmušo ke morutiši, dithaka, sehlopha goba morutwana ka boyena.

Melekwana ya go itlwaetša yeo e lego ka gare ga puku e latela dinyakwa tša *SEPHOLEKE* tšeo di hlathollotšwego thulaganyong ya thuto. Dikarabo di filwe ka pukung ye. Teko yeo e laolwago le memorantamo le tšona di gona pukung ye. Diteko tša go itlwaetša di akaretša dinyakwa tša *SEPHOLEKE* le Setifikeiti sa thuto le tlhahlo.

Mehuta ye e fapanego ya mekgwa ya tekolo go hlhloba dinyakwa le mabokgoni a morutwana. Tšhomišo ya mokgwa wa kelo e laelwa ke:

- Mošomo wo o dirwago
- Mokgwa woo mošomo o dirwago (go bolela, go ngwala goba ka ditšhupetšo)
- Tsebo le mabokgoni ao a lekwago
- Mabaka a teko
- Kelo e dirwa ke mang
- Kelo e tla dirwa neng.

Tafola/tšhupetšo e bontša lenaneo la Kelo ya Semmušo ya mareo a:

Lenaneo la tekolo	Ditatemente tseo di hlalošago bokgoni bja moithuti go lebeletšwe mešomo. Mekgwa ya go swaya go lebeletšwe mabokgoni.	Tekolo ka noši, ka sethaka; kelo yeo e sego ya semmušo.
-------------------	--	---

Mabokgoni

Mešomo yeo morutiši a e dirago e bile a e elago e swanetše goba ya maleba. Mešomo e swanetše go

akaretša diteng tša Leleme la Gae le go akaretša diphihlelelo tša thuto. Di swanetše go akaretša tsebo le bokgoni bja baithuti.

MABOKGONI	MOŠOMO	DIPERESENTE
Tlhago (Legato la 1) Go beakanya (Legato la 2)	Dipotšišo tše di theilwego godimo ga tsebo yeo e lego ka pukung. <ul style="list-style-type: none"> Maina a dilo/baanegwa/mafelo Bolela dintlha/mabaka/ditšhupetšo/menagano Lemoga mabaka/baanegwa/ditiragalo Efa dintlha/mabaka/maina Hlaloša lefelo/maatho/mabaka. Hlaloša ditiragalo/kgalo/maitemogelo. Dipotšišo tše di theilwego godimo ga tsebo yeo e le go ka pukung. <ul style="list-style-type: none"> Ngwala ka mantšu a gago/dikgopolo/botse/bobe Tswalanya tša go swana/mabaka Bontšha ditshwano/diphapano Ngwala dintlhakgolo 	Legato 1 le la 2: 40%
Bohlatse (Legato la 3)	Dipotšišo tše di nyakago tshekatsheko ya morutwana le tswalanyo ya maitemogelo. <ul style="list-style-type: none"> Hlaloša tabakgolo Tswalanya dikgopolo/mekgwa/ditiro Maikemišetšo a mongwadi /mekgwa/tlhohleletšo/ mabaka Hlaloša tiragalo/ditlamorago Ditiragalo di bolela eng/hlaloša/boitshwano bja mongwadi/moanegi/moanegwa Hlalošadikapolole/tshwantšhanyo/diswantšho/kwešišo O gopola eng ka mafetšo/ditiragalo/seemo 	Legato la 3: 40%
Dikgopolo (Legato la 4) Lemoga bokgabo (Legato la 5)	Dipotšišo di bontšha ntlhakemo, lehlakore, menagano le go dira dipheto. Diphetho di akaretša ditsebo tša peleng, nnete, dintlha, kamano, tshepo, ditokelo, dikwano, ditemogo, bj.bj. <ul style="list-style-type: none"> O gopola gore se se diragetšego ke nnete/se a kgonega Lehlakore la mongwadi le a kwagala/le na le nnete Ahlaahla/dira diphetho/fa lehlakore/mekgwa/dikakanyo/ ditlamorago. Na o a dumela/o dumelelana le setatemente/ditebego/ tshekatsheko. Ka tebego ya gago mongwadi/mofetoledi/moanegwa o na le nnete ya go/hlohleletša (karabo ya gago/E fa mabaka a karabo ya gago.) Boitshwano bja mmapadi/mekgwa/maikutlo le dikgopolo di a dumelelwa go ya ka wena? E fa mabaka a karabo ya gago. Boitshwano/mekgwa e laetša eng ka semelo sa mmapadi Hlaloša goba e fa maikutlo ka dipheto tseo di tšerwego. Dipotšišo tše di leka go lekola seemo sa morutwana. Di thuša go lebelela maikutlo a barutwana. Gape di nyaka tšhomišo ye tseneletšego ya polelo bjalo ka kgetho ya mantšu, pebofatšo, bj.bj. Di nyaka le tsebo ya go sekaseka bjalo ka go fa semelo sa yo mongwe go lebeletšwe ditiro, mekgwa le maikutlo. <ul style="list-style-type: none"> E fa maikutlo a gago/ka ditiragalo/mabaka/dithulano. O kwela moanegwa bohloko? Ge e be e le wena o be o tla dira eng? Ahlaahla/tšhomišo ya polelo Hlaloša setaele sa mongwalo/o atlegile/ matseno/ pheletšo/tšhwantšhanyo/mothofatšo/tšhomišo ya dikapolole tše dingwe. 	Legato la 4 le la 5: 20%

Kelo

Mephato ya 7- 9 e akaretša: }

MPHATO WA 7	%	MPHATO WA 8	%	MPHATO WA 9	%
Lephephe la 1: Bomolomo/Orale/Go fa pego Go theeletša le go bolela (15) Go balela godimo (15)	30	Lephephe la 1: Bomolomo/Go bolelela/Go fa pego Go theeletša le go bolela (15) Go balela godimo (15)	30	Lephephe la 1: Bomolomo/Orale/Go fa pego Go theeletša le go bolela (15) Go balela godimo (15)	30
Lephephe la 2: Go ngwala Go bala tekakwešišo (15) Tšhomišo ya polelo (15) Dikarabo tša dingwalo (10)	40	Lephephe la 2: Go ngwala Go bala tekakwešišo (15) Tšhomišo ya polelo (15) Dikarabo tša dingwalo (10)	40	Lephephe la 2: Go ngwala Go bala tekakwešišo (15) Tšhomišo ya polelo (15) Kakaretšo (10) Reading (meputso ye 10 e fetolelwa go 5%)	30
Lephephe la 3: Go Ngwala Go ngwala taodišo (20) le dingwalo tša kgokagano (10)	30	Lephephe la 3: Go Ngwala Go ngwala taodišo (20) le dingwalo tša kgokagano (10)	30	Lephephe la 4: Dingwalo (10) Direto Dinonwane Dikanegelokopana Padi Papadi (meputso ye 20 go mehuta ye mehlano ya dingwalo e fetolwa 10%)	30 10

Go rekhota le go bega

Barutiši ba swanetše go rekhota meputso yeo barutwana ba e humanego ka tsela ya maleba. Raporotong ya morutwana go swanetše go laetšwe dipersente tša thuto ye nngwe le ye nngwe. Barutiši ba swanetše go šomiša tlhahlo ya *SEPHOLEKE* yeo e lego ka fase go hlaloša magato ao a fihleletšwego.

Khoutu le dipersente tša go fa pego le go rekhota

Khoutu ya tekanyetšo	Ditlhaloso	Dipersente
7	Bokgoni bjo bo botse kudukudu	80–100
6	Bokgoni bjo bo botse kudu	70–79
5	Bokgoni bja go kgotsofatša	60–69
4	Bokgoni bjo bo lekanego	50–59
3	Bokgoni bja go išega	40–49
2	Bokgoni bja go hlaela kudu	30–39
1	Bokgoni bjo go hlaela kudukudu	0–29

Tekatekanyo ya Kelo

Go kgonthiśiša gore kelo e be e le ya maleba, ya go tshepega ebile e amogelega, diteko di swanetše go dirwa. Diteko tša kelo di thuša go kgonthiśiša maemo a go ruta le go ithuta. Dikolo di swanetše go rulaganyetša mekgwa ya go kgonthiśiša maemo a go ruta le go ithuta. Go tlaleletša diteko tša kelo di swanetše go dirwa sedikotharong, profenseng le nageng ka bophara.

KOTARA YA

1

Kgaolo	Dibeke	Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela	Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
1	1-2	<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kanegelokopana. Go anega kanegelo gape. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo – kanegelokopana. Go balela kwešišo le mekgwanakgwana ya go bala. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala temana ya kanego. Go ngwala kanegelo ye e theilwego go maitemogelo a gagwe. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko. Mopeleto le maswaodikga.
1	3-4	<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša le go ahlaahla sereto. Go balela godimo ka go itokišetša. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo – sereto. Theto 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala ga boithamelō – sereto sa mong. Go ngwala sereto. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Tlhalošo ya mantšu. Maswaodikga.
2	5-6	<ul style="list-style-type: none"> Ditherišano ka ga tiragatšo. Poledišano. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo sa tiragatšo. Theto. Go bala le go bogelela kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala poledišano. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko. Tlhalošo ya mantšu. Maswaodikga.
2	7-8	<ul style="list-style-type: none"> Theeletša kanegelokopana. Kahlaahlo ya sehlopha. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo: kanegelokopana. Theto Go bala le go bogelela kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala lengwalo. Go ngwala tshwayotshwayo a latela magato a go ngwala. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko: lebjale, lefetile. Tlhalošo ya mantšu.
3	9-10	<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Kahlaahlo ya sehlopha. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo: kanegelokopana. Theto. Go bala le go bogelela kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala taodišotlhalošī. Go hlagiša taodišo ya go elwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko. Tlhalošo ya mantšu. Maswaodikga le mopeleto
Kelo ya Kotara ya 1					
Mošomo wa 1: Bomolomo		Mošomo wa 2: Go ngwala		Mošomo wa 3: Moleko wa 1	
Go bolela kanegelo gape/ahlaahla sereto/poledišano/dikahlaahlo tša sehlopha/phanele		Taodišotlhalošī/taodišokanegelo Lengwalo leo e sego la semmušo/tshwayotshwayo/poledišano		Tekakwešišo le tšhomišo ya polelo	

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 1-2: Go dira segwera		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bolela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kanegelokopana. Go anega ka seo o bego o se theeditše. 		<ul style="list-style-type: none"> Go bala kanegelokopana, go balela kwešišo.
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala temana ya kanegelo. Go ngwala kanegelo ye e theilwego go maitemogelo a gago. Go ngwala sereto. 		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: mainagohle, mainaina – maina a go balega le a go se balege, maina a dilo tša go swarega. Šoma ka mafoko: mafokonolo, ditatamente, lebjale le lefetile Mopeleto le maswaodikga: khutlo, fegelwana, kgorwana, ditlhakagolo le ditlhaka tše nnyane.
Beke ya 3-4: Bagwera ba go loka le ba go se loka		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bolela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša le go ahlaahla sereto. Go balela godimo ka go itokišetša. 		<ul style="list-style-type: none"> Go lemoga diponagalo tša theto. Go bala sereto
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
		<ul style="list-style-type: none"> Go šoma ka mantšu: mainagokwa, mainatharagano, madiri ao a bontšhago kwano le sediri mašala, mašalathuo, tlhalošo ya mantšu, morumokwano, maadingwa, dika le diema, poeletšomedumo tshwantšhanyo, tshwantšhišo, malahlelwa, maekiši, mahlalošetšagotee, malatodi, maswaodikga le karogano ya mantšu.
Mekgwa ya kelo	Methopo	Didirišwa
<ul style="list-style-type: none"> Ka go boledisana Ka dihlopha Ka segwera Ka go ngwala 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti Pukuntšu Diswantšho Dikgatišo Rubiriki Memorantamo 	<ul style="list-style-type: none"> Maelekakaretšo go morutiši. Mošomo wo mongwe le wo mongwe o na le maikemišetšo a a itšego ka fao thoma ka go hlalošetša baithuti maikemišetšo a mošomo o mongwe le o mongwe. Ba hlalošetše ka mabokgoni mmogo le tsebo yeo ba swanetšego go e laetša ge ba dira mošomo. Ba lemoše magato ao ba swanetšego go a latela ge ba dira mošomo gomme o ba eletše go šoma ka mafolofolo le go šomišana ka tlhompho. Mo go hlokegago laela barutwana go šoma ka dihlopha, ka bobedi gore ba abelane dikgopolo le go lekolana. Fela o botšiša dipotšišo go bona gore ba a kwešiša. Hlokomela gore ba araba dipotšišo ka botlalo o ba dumelele go ntšha maikutlo a bona. Botšiša dipotšišo tšeo di nyakago dikgopolo go ba dumelela go nagana le go fa ditlhalošontši. Gore baithuti ba kgone go kwešiša, go fihlelela le go laetša mabokgoni a bona ba fe mehlala ye mmalwa ya go fapafapana. Ela mešomo ya baithuti ka tlhokomelo le šedi ye kgolo gore ba kgone go lemoga dipo'šo tša bona.

Beke ya 1 - 2:

Go dira segwera

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go theeletša kanegelokopana letl. 8

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

- Maikemišetšo a go botšiša dipotšišo pele baithuti ba bala ke go lekola tsebo ya bona mabapi le seo ba tlogo go se theeletša le go bopa kgahlego le mafolofolo a go theeletša.
- Thoma ka go dumediša baithuti le go itsebiša ka morago le bona ba tsebane.
- Ba laela gore ba lebelele diswantšho tšeo di tšweleditšwego ka pukung ya moithuti, ba ba tšweletše dikgopolo tša bona ka go akanya seo se ka bago se diragala go ya ka hlogotaba.
- Ba botšiše dipotšišo tšeo di tšwelelago, se se tlo go thuša bjalo ka morutiši go lekola tsebo ya bona mabapi le seo o tlogo se ruta, ka lehlakoreng le lengwe o tla ba o hlohloletša kgahlego ya baithuti go seo ba tlogo se theeletšwa.
- Ba kgopele go fa dikarabo ka botlalo le go fahlela ka mabaka.
- Ba laele go araba dipotšišo tšeo di lego ka pukung ya moithuti.

Dikarabo tšeo baithuti ba ka di fago

1. Seswantšho sa go laetša bana bao ba swaranego ka matsogo ba bapala mmogo ka lethabo.
2. Dikarabo tša go fapafapana tšeo baithuti ba ka di fago.
3. Dikarabo tša go fapafapana di ka tšweletšwa ke baithuti.
4. Dikarabo tšeo di tšweletšwago ke baithuti
5. Dikarabo tša go tšwa go baithuti

Ka nako ya go theeletša

- Botša baithuti gore o tlo ba balela kanegelo, o ba laele gore ba theeletše ka hloko le kgahlego.
- Ba ngwale dintlha tša bohlokwa ge o bala, se se tlo ba thuša ge ba araba dipotšišo le go anega ka seo ba se kwelego.
- Ba balele kanegelo ka lentšu la go ela la go kwagala, ge go hlokega, khutša o botšiše

dipotšišo, go bona gore ba theeditše morago o tšwelepele.

- Laela baithuti go botšiša mo ba sa kwešišego le go nyaka tlhalošo ya mantšu ao ba sa a tsebego, mme o ba fe tlhalošo ka botlalo.
- Ba hlohleletše go tswalanya dintlha

Morutiši Morongwa

Bophelo bona le mararankodi le mathaithai a bjona, ka fao bo nyaka gore motho a bo hlokomela a se be le diphiri eupša a bolele se se mo tshwenyago go motho yo a mo tshepago, ntle le go boifa gore a tle a hwetše thušo.

Morutiši Morongwa e be e le yo mongwe wa batho ba go ratega le go tshepega. O be a le bohlale, a na le lerato ebile a rata khutšo. O be a sa kwane le mo go tupago lerole la ntwana. Morutiši Morongwa o be a dula ga-Mokopane mme a šoma sekolong sa Meloreng sa ka tlasem moo a bego a ruta mphato wa bošupa. Yena o be a na le lerato baneneng, a rata mošomo wa gagwe ebile a o dira ka botswerere. Fela o rile ge a fihla sekolong sa Meloreng a gahlana le nngalabata ya bothata. Bana ba mphato wa gagwe ba be ba sa nwešane meetse ba sa thušane, ba phela bjalo ka katse le legotlo. Se se be se dira gore mošomo wa gagwe o be boima ka ge bana ba be ba swanetše go šoma ka mmogo. Ge ba filwe mošomo ka dihlopha go yo ngwala gae ba be ba sa o dire mola bangwe ba o dira sekolong. Taba ye e be e sa mo robatše, mafelelong a ba a tšea sephetho sa go nyakišiša. Ka ge e be e le motho yo boleta wa go tshepega o ile a hwetša hlolo ya bothata bjoo.

Bothata e be e le gore go bakwa maatla. Bangwe ba re ba maatla ke a rena mola bale le bona ba re ke a bona. Ba ka Setaseng ga ba tšhelele ka Mokhulane le ba Mokhulane ga ba ye ka Setaseng. Batho ka moka ba be ba tseba gore yo a hwetšwago mo e sego ga gabo o a rothothwa. Morutiši wa batho o ile a swara thipa ka bogaleng a loga maano a go hlola khutšo ka go beakanya meraloko magareng ga bana ba mphato wa gagwe. Dihlopha di thomile ka go bapala kgwele ya matsogo le ya maoto. Bathopasefoka ba be ba amogetšwa dimentlele le diaparo tša sekolo. Barutwana ba ile ba gapeletšega go šoma bjalo ka ngatana ya dikgong gore e be bathopasefoka. Morutiši Morongwa o ile a ba hlohleletša ka gore “tau tša hloka seboka di šitwa ke nare e hlotša.”

Barutwana ba ile ba tšea maele a morutiši wa bona. Nnete bangwe ya ba bommampudi diphadišanong ka moka. O tšwetše pele mosadi wa

basadi, dihlopha tša bjala merogo ya rekišwa ge ba e ya maeto ba šomiša tšhelete yeo gwa ba bose. Ya se be fao fela, morutiši Morongwa o ile a ba ntšha leeto la go ya go khempha le go ithuta go šoma mmogo. Moo barutwana ba ile ba ithuta dilo tše ntši go swana le go theeletšana, go kwelana bohloko le go hlomphana. Nnete ba rile ge ba bowa gwa rena moya wa segwera fela sekolong sa Meloreng. Go batswadi e ile ya ba lethabo fela go bona bana ba bona ba phedišana ka khutšo le lerato, ba Setaseng ba kgona go etela ka Mokhulane mola ba Mokhulane le bona ba kgona go ya ka Setaseng, segwera sa tia magareng ga bana, tsela ya butšwa, mang le mang a ya mo a ratang ka nako yeo a e ratang. Sekolong le gona mošomo o ile wa sepela ka thelelo maeba a phuphusela a kgahla mong wa wona. Setaseng le Mokhulane ya ba gae ga mahlako.

Morago ga go theeletša

Hlohleletša baithuti go botšiša moo ba sa kwešišago, gopodišiša seo ba se kwelego ka go lekodišiša dinoutse tša bona mme ba leke go fa kakaretšo.

Mošongwana wa sehlopha

- Laela baithuti go abelana dikgopolo, ba ahlaahle mateng a kanegelo, ba nyakišiša molaetša, ba bapetše seo ba se kwelego le maphelo a bona mme ba tšweletše maikutlo a bona ka kanegelo.
- Ba eletšeka mekgwa e mebotse ya go bolela, bjalo ka (bjk) go hlomphana, go fana sebaka ge ba bolela.

Dikarabo tšeo di akantšwego

Mošongwana ka botee

1. Morutiši Morongwa, Meloreng
2. Go baka maatla le go se šomišane.
3. Ee, ka baka la gore ba feleleditše ba kgona go dira mošomo wa sekolo mmogo e bile ba ka Setaseng ba kgona go ya ka Mokhulane le ba Mokhulane ba kgona go ya ka Setaseng.
4. Batho ba swanetše ba phele mmogo ka lerato le tlhompho, ba thušane ka maele le tše dingwe tša bophelo.
5. Hlalošo ya mebolelwana
  - (a) Mathata a magologolo/Bothata bjo bogogolo.
  - (b) Go bethwa.
6. Dikarabo tšeo di tlogo ka baithuti ba di fahlela ka mabaka di tla amogelwa.

7. Ee, ka gore baithuti ba be ba kgona go kgopela maele go yena, gape ba dumetše go ya khempeng le yena.
8. Ee, o ile a kgona go aga segwera magareng ga baithuti le batho ba Mokhulane le Setaseng.
9. Maikutlo a mangwe le a mangwe a go tšweletšwa ke baithuti a tla amogelwa.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

- Hlalošetša baithuti gore maina ke eng, ba rute ka mehuta ya maina.
- Ba laele go lebelela mehlala yeo e filwego ka lepokisaneng ka gare ga pukung ya moithuti.

Mainaina: a batho

Morogwa, Tladi, Mandela, Mokhulane,

A diphoofolo: katse, pudi, pitsi

A mafelo: Setaseng, Lephale,

A dithaba: Leolo, Lebombo

A dinoka: Tubatse, Sepitsi, Lempopo

Mainakgopolo - lerato, bonolo moya, bodutu, lehufa.

Maina a go balega - dibeke matšatši, diapola, mengwaga, a go se balege madi, meetse, lerole, meriri, mabu.

Mainagohle - bogobe, mosadi, legotlo, sekolo le

Maina a go swarega - seeta, tsebe, apola.

Laela baithuti go bala temana yeo e tšweleditšwego ka go puku ya bona morago ba boledišane le bagwera ba bona ka mehuta ya maina yeo e tšwelelago temaneng. Ba laele go ngwala dikarabo ka bootee ka dipukung tša bona tša go ngwalela

Mošongwana wa go ngwala ka botee

Mainaina – Morongwa

Mainagohle – legotlo

A go balega – mphato

A go se balege – meetse, lerole

A go swarega – katse,

Mainakgopolo – bonolo, bohlale

Mošongwana wa 2: Go anega kanegelokopana letl. 11

- Lemoša baithuti mekgwa e mebotse ya go anega, bjk. go ema gabotse go bolela o lebeletše batheletši.
- Ba hlahle ka tšeo ba swanetšego go di dira pele ba anega.

- Ba swanetše go gopodišiša dintlha tša bohlokwa le go beakanya dintlha tša bona gabotse, ba ikatiše ba be ba laetše bagwera ba bona pele ba ka anega.
- Ba lemoše gore go bohlokwa go tšweletša baanegwa ka moka ge o anega, gape gatelela gore ba ntšhe le molaetša ka bokgwari.
- Ba lemoše bohlokwa bja go šomiša polelo yeo e amogelelegago.

Šomiša rubiriki ya go lekola moanegi

Foromo ya kelo	1	2	3	4	5	6	7
O kgona go bolela dintlhakgolo ka tatelano							
O tseba baanegwa ka moka?							
O bolela ka go itshepa le mafolofolo							
O a kwagala ge a bolela?							

Mošongwana ka bobedi ka bobedi

Mafokonolo: ke mafoko a makopana ao a nago le lediri le le tee. **Mohlala:** Morutiši o ruta bana. Morutiši o bolela le barutwana. Barutwana ba bapala kgwele ya maoto. Ba rekiša merogo.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Go bala setšweletšwa sa dingwalwa kanegelokopana letl. 12

Mokgwa wa go ruta

- Laela baithuti go bala kanegelokopana, pele ba bala ba rute ka dikokwane tša go sekaseka kanegelo bjalo ka mehuta ya baanegwa, thulano, tikologo, thulaganyo, tshwantšho ya baanegwa, bokamorago, boithekgo, moanegi le morero bjalo ka ge di tšweleditšwe ka pukung ya moithuti.
- Ba lemoše mekgwanakgwana ya go bala.
- Ba tsebiše setšweletšwa, le ahlaahle dikarolo tša setšweletšwa go swana le dihlogo le dihlogwana, leina la puku, diswantšho bjalo bjalo (bj,bj) ka go šomiša puku yeo ba e balago, diripa tša puku go swana le bokantle, letlakalala la go ba le thaetlele, tšhupane, dikgaolo, tlhalošontšu gore ba tle ba kgone go sekaseka setšweletšwa

Dikarabo

Dikarabo tšeo di tlogo ka baithuti di tla amogelwa. Motho e ba motho ka ba bangwe, motho o swanetše go phedišana le batho gabotse. Dikarabo tša baithuti go ya ka moo ba akanyago ka gona mabapi le diswantšho.

- Tšwelapele ka go laela baithuti go tla ka pele go tlo anega ka kanegelo yeo ba bego ba e theeditšwe. Ba laele go bolela ka mafolofolo le boitshepo gomme ba latelantšhe ditiragalo ka tshwanelo ba be ba šomiše polelo ya mmele go laetša gore ba kwešiša seo ba se bolelago.
- Hlahla bao ba theeditšwego go

Aowa ka baka la gore baagišane ba bontšha ba sa nyake le go thua ba hlotše ka mafasetere mola ba swanetše go mo thuša

- Ka lebaka la gore tšatši leo o hlagelwago ke bothata ba tlo go thuša
- Hlalošetša baithuti gore pele re bala re a sekana goba ra sekima. Ge re sekima re kitimiša mahlo ra okola ka godimo mola ge re sekana re bala ka tsenelelo go hwetša dintlhakgolo le dintlhatlaleletšo tšeo di thekgago ditiragalo. Hlaloša gore ka morago ga go sekana re a akanya ka seo se ka diragalago kua pele mme ra amanya dikgopolo tša mongwadi le tša rena babadi

Ka nako ya go bala

Laela baithuti go thalathala dintlha tša bohlokwa ge ba dutše ba bala, moanegwathwadi, dimelo tša baanegwa, tikologo, morero le mantšu ao ba sa a tsebe go ba a ngwale fase, ba akanye dikgopolokgolo le dikgopolo tša go tlaleletša, ba botšiše mo ba sa kwešišego

Ka morago ga go bala

Hlohleletša baithuti go fa kakaretšo ya seo ba se badilego, ba bapetše ba fapanye dikgopolo tšeo di tšweleditšwego le tša bona. Ba laele go sekaseka diponagalo tša setšwetšwa o ba hlahle mo ba nyakago thušo

Mošongwana ka sehlopha

Laela baithuti go thušana go araba dipotšišo tsa setšweletšwa seo ba sebadilego

Dikarabo tša kanegelo

1. Mmalešatana
2. Ngaka Bonolo, Tlaišego le baagišane

- O be a na le lešata, a se na le tlhompho, sa kwane le baagišane
- Ee, tšatši le lengwe o kile a omanyana baagišane ba thušitše Tlaišego go bolaya noga
- Ke go phela a elwa le baagišane, bo fedišitšwe ke ge a hloka yo a mo thušago ge Tlaišego a hlasetšwe ke bolwetši.
- Go phedišana le batho ka lerato le tlhompho.
- Lehweleretšhipi.
- Legokobu.
- Dikarabo tšeo di tlogo ka bana.
- Ge o le motho o swanetše go phedišana le batho gabotse o ba fe thušo mo go nyakegago.
- Go rogwa.
- Motho ge a go tshwenya goba a sa o kwešiši o kgaogane le yena.

Mošongwana ka sehlopha

Tlhalosetša baithuti gore lebaka la bjale ke tiragalo yeo e diregago gona bjale, lefetile ke lebaka leo ditiragalo di setsego di diregile, ba fe mehlala mme o laele gore batle ka mafoko a bjale le a lefetile. Laela baithuti go arogana ka dihlopha ba ahlaahle mehuta ya mafoko yeo e thaletšwego mme ba tšweletše lebaka leo lefoko le tšwelelago ka lona

Dikarabo

Lebjale	Lefetile
1.	Ngaka Serudu o thusitše Tlaišego.
2. Mmalešatana o roga baagišane.	
3.	Baagišane ba bolaile noga.
4.	Tlaišego o tšwa sekolong.
5. Baagišane ba hlola ka mafasetere.	

Mošongwana wa 4: Go balela kwešišo letl. 16

Hlalošetša baithuti mareo a go balela kwešišo, bjalo ka go sekana le go sekima. Ba lemoše mekgwanakgwana ya go bala ka kwešišo le tsenelelo, go ba le ponokakanyo, go dira dithumo le go akanya. Ba tlhalosetše mantšu ao ba sa a kwešišego

Pele ba bala ba botšiše dipotšišo go lekola tsebo ya bona

Dikarabo

- Dikarabo tšeo bana ba ka di fago
- Dikakanyo tša bana
- Dikarabo tša go tšweletšwa ke bana

- Batšofadi ba šoma mmogo ka lerato, ba a loga
- Batšofadi ba hlorišiwa, ba bangwe ba dula ba nnoši a ba tlhokomele ke motho ka fao mmušo o phethagatša molao wa go šireletša batšofadi Balela barutwana tekakwešišo

Dikarabo tša tekakwešišo

- Mokgekolo yo bonolo wa lerato wa go šoma wa tlhokomelo.
- O be a ithaopile go tlhokomela batšofadi.
- Dikarabo ka bana di tla amogelwa.
- Ditšhekase, ba di topa, mafelong ao ba goelago go ona le moo go tšhollwago ditlakala.
- Resaekeline.

Sebopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Tlhalošetša baithuti gore setatamente ke mohuta o mongwe wa mafoko. Ke lefoko leo le tlogo ka mokgwa wa pego gomme ke polelo yeo e bolelwago ke mmoledi go tšwa go seboledi.

Dikarabo

- Koko Mmasetshaba o re le tle le dikgepetlana tša mae gosasa.
- Mmasetshaba o re re tsogele re yo topa ditlakala e sa le bošego.
- Rakgolo o re o tla sepela le koko Mmaletswai le rakgolo Monare fela.
- Mokhantshelara o re koko Mmasetshaba ke mokgekolo wa go loka.
- Ba re re apare diaparo tša go ka pela.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 5: Go ngwala kanegelo ka maitemogelo letl. 18

Mokgwa wa go ruta

Ruta barutwana melawana ya go ngwala temana. O ba tlhalošetše gore temana e ba le kgopolo e tee yeo e nago le dikgopolo tlaleletšo, dikgopolo di a nyalelana go tšweletša tatelano ye botse, temana e ba le matseno, mmele le mafelelo. Ba lemoše gore e ngwalwa ka lebaka le le fetilego, ga go nyakege polelo ya maroga, diema le dika di a šomišwa go natefiša polelo, makopanyi a šomišwa go kopanya mafoko. Hlalošetša baithuti ka mmepe wa monagano o ba laetše mokgwa wa go ngwala mmepe wa monagano o ba botše gore o tlo ba thuša go beakanya dintlha.

Pele ba ngwala

Pele ba ngwala ba laele go kgetha hlogo yeo ba e kwešišago, ba ngwale dikgopolo tša bona fase mme ba thale mmepe wa monagano ba lokele dintlhakgolo tšeo di tlogo ba hlhla, ba nyake tšhedimošo ya maleba ka hlogo. Ba beakanye dintlha tša bona.

Ka nako ya go ngwala ba laele go ngwala matseno a go ba le maatlakgogedi, ba šomiše dintlhakgolo tša bona ka tatelano e botse ba latela mmepe wa monagano, mmele o tšweletše lefoko la sererwa, ba ngwale setšweletšwa sa mathomo, ba badiše bagwera ba bona ba abelane dikgopolo gomme ba se tšweletše ka ntle ga hlogo, ba phošolle, ba fefere dintlha ba ngwale gape, ba badišiše mme ba hlagiše.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošetša baithuti ka bohlokwa bja go šomiša Maswaodikga mo polelong ya segagabo rena. Ba rute ka maswaodikga ao a fapafapanego le ka mokgwa woo a šomišwago ka gona mo polelong.

Tlhakakgolo, Tlhaka ye nnyane, khutlo, fegelwana, khutlofegelwana, le kgorwana.

Ba tlhalosetše ka bohlokwa bja go tseba go ngwala mantšu ka tshwanelo.

Dikarabo

1. Ngaka Serudu o thusitše Tlaišego.
2. Baagišane ba ile ba re: “Moleseng a phapharege le seterata se”
3. Mokgaetši, Morongwa, Malose le Letseka ba ya sekolong.
4. Bagwera ba Tlaišego ba be ba leka go thuša.
5. Matome, Seema le Tlaišego ba belegwe ka 1993; 1994; 1995.

Beke ya 3 - 4:

Bagwera ba go loka le ba go se loka

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go theeletša le go ahlaahla sereto letl. 20

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

Botšiša baithuti dipotšišo go lekola tsebo ya bona ka ga direto

Dikarabo tše diakantšwego

1. Mešomo ya bokgabo yeo sereti se falatšago maikutlo a sona le tšeo di mo hudugago, re ka e tseba ka ditematheto le methaladi.
2. Go re re tle re tsebe setšo sa rena go itheta le go tlo ba bahlami goba bangwadi ba direto ba ka moso, go bolela pele ga batho, go tšwetša setšo pele.
3. Menyanyeng, meletlong, lehung, bj.bj.
4. Direto ka bana.

Dikarabo tšeo di tšweletšwago ke bana.

- Hlalošetša baithuti gore theto ke eng, o ba rute ka mehuthuta ya theto bjalo ka thetotumišo, theto ya sebjale, thetosello, thetonyefolo, sonete, thetohistori le thetopelaetšo
- Efa hlalošo ka botlalo ya mohuta o mongwe le o mongwe wa sereto. O ba retele diretswana tše mmalwa. Botša baithuti gore o tlo ba balela sereto gomme bona ba theeletše ka hloko le kgahlego gore ba tle ba kgone go se ahlaahla le go araba dipotšišo.

Ka nako ya go theeletša

- Laela barutwana gore ba theeletše ka monagano wo o fodilego le kwešišo ge o ba balela, gore ba tle ba hwetše molaetša. Bala sereto ka lentšu le le bosana la go kwagala o fetolafetola lentšu go goga šedi ya bona. Diriša tšhomišo ye botse ya mmele gore ba kwešiše.
- Ba laele go thalathala dintlha tša bohlokwa ge ba bala gore di tle di ba thuše ge ba ahlaahla le go fa dikgopolo tša bona. Dumelela barutwana go botšiša dipotšišo ge o dutše o ba balela gore ba kwešiše. Ba laele go theeletša mošito goba moretheto, go fetolafetola lentšu ge o bala.
- Laela baithuti go hlalošetša bagwera ba bona mohuta wa sereto seo ba se ratago le mabaka ao a dirago gore a se rate.

Morago ga go theeletša

Laela barutwana go boledišana goba go ahlaahla sereto, ba rute ka diponagalo tše bohlokwa tša sereto, sebopego sa ka gare tša sereto, morumokwano, mošito, tšhwantšhokgopolo le sebopego sa ka ntle sa sereto bjalo ka ditematheto, methalotheto le mongwalelo. Sepelasepela o theeletše ge ba ahlaahla o fe thušo mo go nyakegago.

Sereto: Mogwera wa mmakgonthe

Gare ga dipula tša matlakadibe
Gare ga dipula tša selemo, letšatši la selemo le
diphefo tša marega.
O wele le nna o tsoga, le nankhono o sa nkgotleletše.
O sa nkapeša ka lerato.
Ke wena o ntšhitšego ka gare ga maraga.
Ke bona sekolo bjalo ka kgokgo.
Wa nkeletša gore thuto ke lesedi, thuto ke bokamoso.
Lehono ke motho ka baka la gago.
Ruri o mogwera wa ka wa mmakgonthe.
Mogwera wa mmakgodi a kgokgo.
Ijoo! Mogwera ruri o lerato.
La gago lerato ke la bakuranta.

Dikarabo ka sehlopha/botee

1. Ee/Aowa.
2. Thetotumišo/Mogwera wa mmakgonthe.
3. O rata go mmontšha gore ke mogwera wa nnete
yo a sa kago a mo fetogela le ge go befile.
4. Ebile mokgotse wa mmakgonthe bophelong bja
sereti bjale o rata go mo roriša ka sereto.
5. Maikutlo a lethabo.
6. Se re ruta go ba bagwera ba nnete, go rata
bagwera ba rena, go ba eletša, go ba thuša le go
ba botegela.
7. Dikarabo ka baithuti di tla amogelwa.
8. Dikarabo tša go tšwa go baithuti di tla
amogelwa.
9. Baithuti ba boledišana ka direkto tšeo ba di
ratago, ba fe mabaka a gore ke ka lebaka la eng
ba se di rata.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mošongwana wa go ngwala ka botee

Hlalošetša barutwana ka mehutahuta ya mašala.

Mašalašala ke mantšu ao a šomišwago sebakeng sa
maina bjke **yena, tšona, sona bona le ona.**

Mašalathuo ke ao a laetšago kamaano ya motho le
leruo gagwe, **tšešo, gešo, ya ka le gago.**

Dikarabo

1. Wa ka - lešalathuo
  2. Yena - lešalasala
  3. Tšona- lešalasala
  4. Wena, sona - lešalašala
- Hlalošetša baithuti ka madiri ao a laetšago kwano le
sediri bjalo ka ge a tšweleditšwe ka lepokising ka
pukung ya moithuti, ba hlalošetše gore sediri ke
eng, lekgokedi ke eng, lediri lona le šoma eng, ba fe

mehlala ye mmalwa gore ba kwešiše. Mohlala:

Moreti o a reta.

Moreti - ke sediri ke motho yo a dirago mošomo.

O - ke lekgokedi le kgohlaganya lediri le sediri.

Reta: lediri: lentšu leo le dirago mošomo

Mošongwana wa 7: Go balela godimo ka go itokišetša letl. 23

Mokgwa wa go ruta

- Botša baithuti gore ba theeletše sereto seo o tlogo
ba balela sona ka tlhoko gore ba tle ba kgone go
bala ba bangwe ba theeditše. Ba hlalošetše ka
mekgwanakgwana ya go bala. Bala ka lentšu la go
kwagala, šomiša segalo sa maleba (fetolafetola
lentšu). Šomiša maswaodikga ka tshwanelo.
Tlhokomela tšhomišo e botse ya go khutša, o
šomiše polelo ya mmele ya maleba gore ba tle ba
kgone go go ekiša.
- Laela barutwana go ntšha dipuku tša bona tša go
bala o mongwe le o mongwe a kgethe sereto seo a
ratago go se bala a bale ba bangwe ba theeditše.
Ba laele go sekima le go sekana go hwetša
kakaretšo.

Pele ba bala

- Ba laele go itokiša pele ba bala, ba ka balela
bagwera ba bona goba ba bala ba itebeletše
seiponeng.
- Ba laele gore ba bale ka go ela le go lokologa
gomme ba kwagatše mantšu, ba bitše mantšu
gabotse, ba šomiše polelo ya mmele ka bokgwari
go goga šedi ya batheeletši. Ba laele gore ba fele
ba kopantšha mahlo le batheeletši. Ba laetše
karoganyo ya dikafoko ka go ikhutša mo mafelo a
swanetšego. Ba šomiše maswaodikga ka
tshwanelo gore seo ba se balago se kwešišege.

Morago ga go bala

Laela barutwana go dula ka dihlopha tša bona ba
ahlaahle sebopego sa ka gare sa sereto le sebopego sa
ka ntle sa sereto, ba laele go hlaloša dielemente tša
go swana le dikapolelo, morumokwano,
tšhwantšhokgopolo, poeletšo ya medumo,
Sepelasepela le phapoše go ba fa thušo mo e
nyakegago

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mošongwana ka botee/sehlopha

Malatodi le mahlalošagotee

Hlalošetša baithuti gore malatodi a fapana bjang le mahlalošagotee. **Malatodi** ke mantšu ao a ganetšago goba a šomišwago go latola mantšu a mangwe, karabo -potšišo. **Mahlalošagotee** ke mantšu ao a tlhalašago selo se se tee; nyama – swaba.

Laela baithuti go bala temana ya sereto yeo e tšweletšego ka dipukung tša bona mme ba arabe dipotšišo.

Mošongwana ka botee

1. Malatodi

- Medupi
- Selema
- Nhlobola/lerato
- Ntsentšhitšego.

2. Mahlalošagotee

- Mamogašwa
  - Tšola/apola
  - Tseba/lehufa
  - Otsela/potuma.
3. Gare ga maraga - ke go tsena ka gare ga mathata.
  4. Gore mmadi a ikgopolele gore ke sekolo sa mohuta mang.
  5. Dikarabo ka bana di tla amogelwa.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 8: Go bala setšweletšwa sa dingwalwa – sereto letl. 25

Mokgwa wa go ruta

Botša barutwana gore o tlo ba balela sereto morago ba ipalela le go sekaseka sereto go laetša kwešišo. Ba rute mekgwanakwana ya go bala ye e latelago:

Pele ga go bala

- Tsebiša baithuti dikarolo tša setšweletšwa bjalo ka dithalwa, dihlogo, dihlogwana, dithaetlele, bj.bj.
- Ba lemoše diripa tša puku go swana le tshupane, dikgaolo, hlalošontšu, letlakala la ka ntle la go ba le thaetlele. Laela baithuti go sekima dikgopolokgolo le go sekana dintlha tša go thekga. Ba gopotše ka diponagalo tša setšweletšwa bjalo ka methalotheto yeo e bopago ditematheto. Hlaloša gore morumokwano re o tseba ka eng, tshwantšhokgopolo, dikapolelo, mošito, moya wo o fokago, e ka ba wa manyami,

lehufa, bj.bj. Morero goba molaetša wo mongwadi a lekago go o fihliša.

Sebopego le melao ya tšhomišo ya polelo

- Hlalošetša baithuti gore diema le dika ke eng le gore mohola wa tšona ke eng mo polelong ya segagabo rena.
- Hlaloša mehuta ya dikapolelo tša go swana le tshwantšhišo le tshwantšhanyo. Laela gore barutwana ba tšweletše dika le diema tšeo ba di tsebago.
- Ba hlalelele ka mehuta ya diema ka diphoofolo. Ba laele go tlaletša tsebo ya bona ka tshedimošo yeo e lego ka lepokisaneng.

Dikarabo tše di akantšwego

- Laela baithuti go sekaseka bokantle bja puku le bokagare bja yona
- Dikarabo tša go tla ka baithuti di tla amogelwa.
- Bagwera ba go se loke bagwera ba go loka ba eletša, ba thuša, ba tlhompha ebile ba dira dilo tša go loka mola ba go se loke ba dira dilo tša go tšwa tseleng tšeo di sa dumelwego ke molao. Ya manyami.
- Dikarabo tšeo di tšweletšwego ke baithuti di tla amogelwa.

Ka nako ya go bala

- Balela baithuti sereto ka lentšu la bose la go kwagala, ka lebelo le segalo sa go fapana. Gatelela mantšu, o kwagatše mošito mo go nyakegago, o bitše mantšu ka tshwanelo gore baithuti ba tle ba kgone go bala gabotse. Šomiša Maswaodikga ka tshwanelo.
- Bala sereto leboeletša gore baithuti ba hwetše molaetša. Se lebele go šomiša polelo ya mmele gore baithuti ba kgone go kwešiša.
- Bjale, laela baithuti gore ba bale sereto mme ba šomiše polelo ya mmele go bontšha kwešišo ya seo ba se balago

Ke lahlile

Ke lahlile, ke lahlile!

Ke lahlile ge e le go ithoma kgauswi

Ke di bone tša bophelo ke di bone

Ke rile ke kgetha bakgotse kgane ke kgetha ditau,

Ke a lla ke lla sehloDIMARE

Ke kgaphetša sekgaphe sa meokgomare

Ke ithwele megono wa megonono

Ke popotela e sa kwego e wetše leretheng la mohwelere

Bo mmakaepea ba ntahleditše

Ba nthutile go ja di sa lewego
 Ba nthutile go ntšha meši ka dinko
 Nke ke setofo sa malahla
 Mo ke fetago gwa šala go re fong ka monkgo
 Lehono ke phumpane ke gohlola madi
 Ke dula ke tsetsemetšwa ke madi nke ke iteilwe ka tladi
 Le meno a ke sa na le wona e no ba dikgerokgero
 Mmalo! Ke a šokiša ke sega le ge ke le manyaming.
 Ke ngwana magana go botšwa o wetše dikomeng tša batho a re koma ke tšabo

Morago ga go bala

- Laela baithuti go ahlaahla diponagalo tša setšweletšwa le diripa tša puku
- Sebopego sa ka gare bjk, dikapolelo, tshwantšhokgopolo, morumokwano, mošito le morero.

Sebopego sa ka ntle sa sereto

- Methalotheto, ditematheto le mongwalo.
- Ba laele go ahlaahla moya wo o fokago seretong, tlhalešo ya seka morero le molaetša.

Dikarabo tše akantšwego

1. Ditematheto tše 4 methalotheto e 20.
2. Megono wa megonono.
3. Go tsetsemetšwa ke madi – Go hlaba ke madi.
4. Popotela ye sa kwego e wetše leretheng la mohwelere – ge o sa theeletše o tlo wela kotsing.
5. Ke kgaphetša sekgaphe sa megokgomadi
6. Tladi, madi.
7. Setofo sa malahla.
8. Ke go lemoša babadi ka bagwera ba go se loke le tšeo ba di dirago.
9. Ke tsebe gore bagwera ba go se loke ba o tsentšha ka gare ga mathatha ba go hlanogela.

Diboepgo le melao ya tshomišo ya polelo

Tlhalešetša baithuti gore dika ke eng, ba rute mehuta ya dika, bj.bj tshwantšhanyo le tshwantšhišo le gore di fapana ka eng, efa tlhalešo ya diemadiema, ba hlalešetše mohola wa dika le diema.

1.Go feleletša diema:

- (a) Popotela e sa kwego e wets.e leretheng la mohwelere – Ge o sa dumelwe go kgalwa o tlo wela kotsing.
- (b) Ngwana magana go botšwa o wetše dikomeng a re dikoma ke tšabo – Ge o sa theeletše o tlo tsena kotsing.

2. Go ngwala diema ka mantšu:

- (a) Tau – tau tša hloka seboka di šiwa ke nare e hlotša.
- (b) Kgomo ka mogobe e wetšwa ke namane.
- (c) Ngwana llela nakana ya mokhura e sehle o mo nee.

3. Dikapolelo.

- (a) Mošemane ke tau nameng.
- (b) O rata maswi bjale ka katse.

4. Go ntšha muši ka dinko – ke go kgoga.

Mošongwana wa 9: Go ipalela sereto letl. 28

- Laela baithuti go ipalela sereto sa “Nthušeng” **Ka pukung ya bona ya moithuti.**
- Ba eletše go ela hloko mekgwanakgwana ya go bala, go sekima le go sekana, diponagalo tša setšweletšwa bjalo ka dithalwa dihlogo, bj.bj, diripa tša puku bokantle bja puku bjalo ka letlakala la dithaetlele.
- Ba laele go bala ka kwešišo ba šomiša polelo ya mmele le segalo se nepagetšego ba botšiše go hwetša tlhalešo. Ba šomiše maswaodikga ka tshwanelo, Ba laele go thalathala dintlha tša bohlokwa.

Nthušeng

Ijoo!Ke moipolai yo a sa lletwego
 Ke rile ke a gara, ka gara le ditau
 Ba nweša digalagala ka šala ke sehlefeše
 O ka re ke sepoko.
 Ka re ke a gana ba re ke setlaela,
 Ka gana go ntšha muši nke ke setofo ka bethwa,
 Ka re a ke sa dira tšeo ka tshepišwa go ya ga maotwana hunyela.
 Mmawe! ke tlo thuša ke mang?
 Ee! Ke phošitše ka go se theeletše, feela ngwana phoša dira ga bolawe.
 Monna ga a bone gabedi
 Ge ele ka letlalo ke kwele,
 Ka mahlo ke bone
 Nthušeng batho bešo hle!

Morago ga go bala

Laela baithuti go sekaseka sebopego sa ka ntle sa sereto le sa ka gare. Ba laele go fa kakaretšo ya seo sereto se se bolelang.

Dibopego le melao ya tshomišo ya polelo

Laela baithuti go bala tshedimošo ka lepokisaneng ka pukung ya moithuti.

Dikarabo

Malahlelwa ke mantšu ao a lahlelwago mo polelong ka ge go na le khuduego ya maikutlo

- Mmawe! Ijoo!
- A manyami.

Mošongwana wa 10: Go hlama sereto ka maitemogelo letl. 30

Laela baithuti go thlame sereto ka bobona. Sereto e be sa go tumiša, gomme se be le ditematheto tše pedi. Ba hlalošetše ka dintlha tša bohlokwa bjk, morumokwano, mošito, tshwantshokgopolo moya o fokago le morero. Ba botše gore ba di ele hloko ge ba ngwala sereto. Ba gopotše gore sereto sa go tumiša ke sa mohuta mang. Ba eletše go dira tše latelago pele ba ngwala. Ba swanetše go tseba gore ba nyaka go ngwala sereto ka ga eng, ba kgethe hlogo ya maleba, ba tšweletše. Ba kgethe mateng a maleba mme ba tšweletše dikgopolo tša go ba le maatlakogedi. Ba laele go thala mmepe wa monagano, mme ba ngwale dintlhakgolo tša go bopa ditematheto. Ba akanye ka sebopego sa ka gare sa sereto le sa ka ntle sa sereto.

Ka nako ya go ngwala

- Laela baithuti go beakanya dikgopolo tša bona ka tshwanelo gomme ba di tswalanye le moko wa sereto.

- Ba laele go ngwala sekakanywa sa mathomo, ba se le bale go ngwala ka ditematheto. Ba laele go tšweletša molaetša ka bokgwari, sereto se laetse mošito. Ba laele gore ge ba feditše ba badiše bagwera ba bona, mme ba abelane dikgopolo, ba phošolle, dinako ka moka ba se hlokomologe hlogo ya sereto.
- Ba laele go fefera dintlha, ba ngwale gape mme ba hlapiše sereto sa bona.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo:

Maswaodikga

Hlalošetša baithuti bohlokwa bja go tseba le go šomiša Maswaodikga mo polelong. Ba tlhalošetše ka Maswaodikga o ba laetše le gore a šomiswa bjang.

Laela baithuti go bala temana gomme ba arabe dipotšišo.

1. Tlaišego o be a na le bothata bjo bogolo bja bagwera. Bagwera ba gagwe ba be ba sa mo rate, ba be ba mo nweša thothotho, sepiriti, madila le matekwane. Ge ba bona gore o hlakahlakane, ba mo tšhabela gomme a šala a rekgehla a nnoši.
2. Ba laele go ngwalolla mafoko ba arogantšhe mantšu ka tshwanelo
  - (a) Lerato o nkgapeleditše go nwa bjala.
  - (b) Ba ntsetšemeditše ka thipa.

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 5-6: Mmino		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Ditherišano ka ga tiragatšo. Poledišano		<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo sa tiragatšo (papadi ya tiragatšo e tee.) Theto Go bala/go bogelela kwešišo
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ngwala poledišano, tiragatšo ya go diragatšwa.		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: mainagohle, madiri ao a bontšhago kwano le sediri, mašala, maina, marui. Šoma ka mafoko: mafokonolo, ditatamente, lebjale, lefetile, sediri, kwano ya sediri le lediri. Maswaodikga: kgorwana, ditsebjana, leswao la tlabego, leswao la potšišo.
Beke ya 7-8: Dipapadi tša setšo le tša sebjalebja		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kanegelokopana. Kahlaahlo ya sehlopha.		<ul style="list-style-type: none"> Go bala kanegelokopana. Theto. Go bala le go bogelela kwešišo.
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Go ngala tshwayotshwayo. Go ngwala lengwalo.		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: botee le bontši, mahlaodi, papetšo, tekatekanyo. Šoma ka mafoko: lebjale, lefetile. Tlhalošo ya mantšu: dingwalotshwano, pholisimi, dithai, diema, dika.
Mekgwa ya kelo	Methopo	Didirišwa
<ul style="list-style-type: none"> Ka go boledisana Ka dihlopha Ka segwera Ka go ngwala	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti Pukuntšu Diswantšho Dikgatišo Rubiriki Memorantamo	<ul style="list-style-type: none"> Maelekakaretšo go morutiši Ba hlalošetše ka mabokgoni mmogo le tsebo yeo ba swanetšego go e laetša ge ba dira mošomo. Ba lemoše magato ao ba swanetšego go a latela ge ba dira mošomo gomme o ba eletše go šoma ka mafolofolo le go šomišana ka tlhompho. Mo go hlokegago laela barutwana go šoma ka dihlopha, ka bobedi gore ba abelane dikgopolo le go lekolana. Fela o botšiša dipotšišo go bona gore ba a kwešiša. Hlokomela gore ba araba dipotšišo ka botlalo o ba dumelele go ntšha maikutlo a bona.

Beke ya 5 - 6:
Mmino

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Ditherišano ka ga tiragatšo letl. 33

Mokgwa wa go ruta

Ka dihlopha tša lena sekimang le go sekena seswantšho se se tšweletšwego ka fase gomme le boledišane ka sona. Laetšang gore le lemoga eng mabapi le sona. Seswantšho se se le gopotša eng yeo le kilego la e bona kae goba la e tsenela.

Methopo/didirišwa

- Seswantšho.
- Puku ya morutiši.
- Pukuntšu.

Maele go morutiši

Tshepedišo ya tiragatšo.

- Botšiša barutwana ka mehuta ya mmimo yeo ba e tsebago.
- Lemoša bana ka bohlokwa bja mmimo.

Baithuti ba abelane ka maitemogelo a bona ka tša boithabišo ka mmimo.

Tihobaetšo ya mmimo ka mono Afrika Borwa

Mmino

(Ke mesong tseleng ya go ya seko long sa Tlading Dikgadika, Tlala, Pitšana le Mohwenihweni ba boledišana ka go hlobaetšwa ke mmimo ka bophara le bopepetla Afrika Borwa.)

Dikgadika: (O a goeleta) Mohwenihweni wee!

Mohwenihweni: (O a hwenahwena) O se nkgoeletše, ga ke sefowa wena?

Dikgadika: Nkane o homotše o le mohomodi. O nhlomola pelo, kgane pelo ya gago e sa ile mafiša?

Mohwenihweni: O opile kgomo lenaka. Ke gopola ka mmimo. Mmino o ntšeeše bana.

Pitšana: Fegolla seborala mampša re lapa melala. Re solele tša ka pitšaneng ya bjaša bja gago.

Mohwenihweni: (Ga a fetole ka pela) Ke gopola ele nna ke le mmammino ke di lata, ke lahla, ke fanyetša moletše ka twalatsa. (O a di lata o a saka) Hee! wena. (O loketše monwana ka ganong) Hmmm!

Tlala: (O etša Mohwenihweni) A o di late! Ola! (O kunyakunya bjalo ka seboko) Hiza wena!

Dikgadika: (O selekegile) Le dihloa bana tenang!

Tlala: Sehlola go hlola sa kgomo sa motho se a ihlolela. Mmino le wona ke talente.

Mohwenihweni: O boletše therešo. Nna ke nyaka go latela lefapa la mmimo.

Dikgadika: (O ba gadika ka dipotšišo) Nkane batho ba gona ba enwa magelele a malwa le go kgoga matekwane tša mmoto wa Leolo dinoto?

Tladi: Eeng, ke nnete mmimo ga o nyake o ithutele wona mo tseleng, wa tseleng o tla go hlolela mathata wa go diriša tša phaku.

Pele ga go theeletša

- Akanyang gore tiragatšo e ka be e le mabapi le eng le hlahlwa ke hlogo ye Ditherišano ka mmimo.
- Itokišetšeng go theeletša ka go swara phensele le letlakala la go ngwala dinoutse mabapi le seo o tlogo se theeletša. Lekang go araba dipotšišo tše di latelago go tšwa go morutiši.
- Le bona eng seo se tšweletšwego ke seswantšho sa tiragatšo?
- Ke hlogo efe ya taba yeo o ka e fago seswantšhong se?
- Boledišanang ka maitemogelo a lena mabapi le mmimo.
- Fanang nako ge le rerišana le se tsenane ka ganong.

Ka nako ya go theeletša

- Theeletša ka kwešišo ge morutiši a go balela poledišano go tšwa go pukutlahlo ya morutiši yeo e lego mabapi le mokgwa wa boithabišo wo o tlišwago ke mmimo bophelong.
- Hlokomela dintlha tše di latelago.
- Botšiša dipotšišo, lemoga mareo a maswa, ngwala dinoutse gore o o kgone le go bapetša dikgopolo le go fa dikakanyo tša sererwa le go se hlaloša ka boripana.

Dikgadika:	O ra bjang? Fahlela ngwana mokgalabje.
Pitšana:	O ka se re go phetha dithuto tša kreiti ya 7 wa re o ya go ithutela mmimo. Mmino o nyaka o tšwelele go Mphato wa 12, o ye yunibesithing <i>my girl</i> .
Dikgadika:	(O ba gadika ka dipotšišo sentsokela) Le ba go tšwa gona fao ba hlokofoala ba hloka le pudi ya leleme le letala, tšhelete nkhocho Maila. Ge ba bolokwa ba a thušwa.
Mohwenihweni:	Akare kua Gauteng beng ba disetitio ba boloka baithuti ba mmimoba bona.
Pitšana:	Ge o se wa rutege o le Matsobane wa boNape a Hlabirwa o palelwa ke go bala dikonteraka mafelelong ba tla go radia.
Tlala:	Ge ba go patlile mafelelong o bolawa ke tlala le lenyora, meetse a tšhologa o a lebeletše.
Mohwenihweni:	Bangwe ba utswetšwa mmimo wa bona ka go o gatiša ntle le tumelelo.
Dikgadika:	(<i>O ba kwela bohloko</i>) O nkweša bohloko. Bana ba batho ba lemela mabele fase.
Pitšana:	(Megokgo e keketla marameng.) Mpotše ke bona ba re thabišago ba re tlošago bodutu nkabe e se bona bangwe nkabe ba iphegile ka mathata.
Dikgadika:	Ke nnte bangwe ge ba opela o tla kwa molodi wa nonyane thaga bangwe ka kodu ba potla bjalo ka poo ya go fula khwiting ya noka ya Lepelle la boLepellane.
Tlala:	Mpotše bana ba Modimo ba šoma ka thata ba swere ka mo go fišago.
Dikgadika:	Ke a bona bjale. Mmušo ga o tsenye seatla o thuse setšhaba sa Thulare.
Pitsa:	Bosetlaboswane mmimong ba tle ba hwetše letseno, kgomo selotwa potleng.
Dikgadika:	Ba hlome mekgatlo ya bona ya mmimo mmušo o ba thekge ka mašeleng. Diporofense ka moka di agelwe ditlabakelo tša mmimo.
Pitšana:	Ke leboga ge pitšana e go gadikile o kwešiša bjalo lehono.
Dikgadika:	Ke a bolega, kgane borammimo ba swere ka fao go fišago?
Pitsana:	(<i>O thoma go repha Hihopo</i>) Ke re molete sekuba ka namane ya polwana-polwanaa, ke kubetše bana ba Mandela mmima tau-tauu, Tholi ka matepe rrago ditšhaba-tšhabaa. Mmina tau e tshela ya legola se gata ka boya-boyaa. Se rema lepono ka selepelepee.
Ka moka:	(<i>Ba sega le sego la lekepekepe</i>) Ahaaa! Morepha wa Hip-hop!

Ka morago ga go theeletša

- Ahlaahla seo go boletšwego ka sona. Botšiša dipotšišo tša go tsenelela go nyaka tlhalošo tše dingwe.
- Efa kakaretšo ya dikgopolokgolo tša sererwa. Ke eng seo o ka se diarago
- Ge o nyaka go tsenela lefapha la mmimo?
- Ke maikutlo afe ao a tšweletšwego poledišanong ye.
- Sekaseka molaetša wa tiragatšo ye.

Dikarabo tše di akantšwego

- Baithuti ba tla fa dikarabo tša go fapana.
- Go šomiša diokobatši, go felelwa ke tšhelete, ba tsenwa ke malwetši.
- Eeng motho a ka ithutela mmimo. Dikolo tša mmimo tše di latelago
Sarantis Auckland Park JHB.
South African College Cape Town
Fuba Soweto. Contemporary Music Pretoria (Tshwane).
- Sekolo se bohlokwa ge o tlo latela mmimo.
  - Mmino o nyaka go ngwalwa.

- Mmino o ka nyaka go balwa.
  - Dikonteraka di nyaka go saenwa.
  - Tšhelete e nyaka go hlokomelwa.
- Motho wa go rutege o kgona g obala dikonteraka ka mokgwa wa maleba. O kgona go bala le go ngwala mmimo.
  - Molao o ganana le go ngwalolla mmimo wa batho le se la kwana, se ke bohudu.
  - O boloka tšhelete, o ka tsenela mekgahlo ya mmimo, o dira difesetifale, go ithuta le go šomiša diletšwa tša mmimo ka bontši.
  - Batho ba gatiša mmimo wa bona ntle le tumelelo.
  - Batho ba disetutio ba jebetša borammimo. Boramelao le baemedi bao ba ngwalago dikonteraka le bona ba jebetša borammimo kudu ge ba sa thoma.
  - Botagwa le go šomiša diokobatši.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maina

Šoma ka mantšu.

Maina: Leina ke lentšu leo le šupago goba re bitšago dilo ka wona.

Mohlala:

Go tsenya seatla setšhabeng sa Thulare.

Thulare ke leina.

- Akare kua Gauteng beng ba disetutio ba boloka baithuti ba mmmino.

Gauteng ke leina

Lepelle.

Matsobane, Nape, Hlabirwa.

Sekolo, Tlading, Dikgadika, Tlala.

Maina a ngwalwa ka tlhaka tše kgolo.

Mašala: Lešala ke lentšu leo le šalago sebakeng sa leina.

Mohlala

- Ga ke sefowa Dikgadika.

Ga ke sefowa **wena**.

Wena ke lešala.

- Monna o rema mohlare.

Yena o rema ona.

Yena ke lešala leo lešalago sebakeng sa leina la motho elego monna.

Mošongwana wa botee

1.

- Leinagohle.
- Leinaina.
- Leinagohle.
- Tlhaka tše kgolo.

2. Go ngwala mašala

- Yona
- Yena
- Sona
- Ona
- Tšona.

3. Mašala ke mantšu ao a šalago sebakeng sa maina/dilo.

4. Marui le phapano ya ona:

- Wa
- A

5. Marui ke mantšu ao a laetšago gore selo/dilo ke tša mang. Mašala a šala sebakeng sa leina.

- Kgomo
- Mmino/bana
- Dinonyane
- Mmušo/setšhaba

6. Ke mantšu ao a laetšago modiro mo lefokong.

- Lema
- Nyaka
- Homotše
- Fetola.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mainagohle: Ke leina leo le akaretšago dilo tša legoro la go swana.

Mohlala: Bana ba batho ba lemela fase.

Bana le **batho** ke mainagohle.

- Ba hloka le pudi ya leleme le le tala.

Pudi ke leinagohle

- Khwiting ya noka.

Noka ke leinagohle.

- Kgomo
- Bana/mmmino
- Dinonyane
- Setšhaba

Marui: Ke mantšu ao a laetšago gore selo/dilo ke tša mang.

Mohlala

Ba boloka baithuti ba mmmino wa bona.

wa bona ke lerui

Re solele tša ka pitšeng ya bjaša bja gago.

Gago Ke lerui.

Mohlala

Se rema lepono ka selepe. Lepono le rema ka selepe.

Lediri rema.

Go bala le go bogela**Mošongwana wa 2: Setšweletšwa go sa dingwalo sa tiragatšo letl. 36****Mokgwa wa go ruta**

- Baithuti ba hlohleletšwa go lemoga tše di latelago.
- Laela baithuti go bala matlakala a tiragatšo ye le e kgethetšwego goba yeo tšweleditšwego mo pukung ye go lekola mabokgoni a baithuti a go bala.
- Lekola kwešišo ya bona ya go sekaseka diponagalo tša poledišano.
- Ela hloko diponagalo tša tiragatšo, tše di e fapanyago mehuta ye mengwe ya dingwalo, go swana le papalego sefaleng.
- Ela hloko diponagalo tše di latelago tša tiragatšo.

Tlhathollo ya tiragatšo:	Tiragatšo ke tatelano ya ditiragalo tšeo di tšwelelago papading.
Thulaganyo:	Ke togaganyo/tatelano ya ditiragatšo mo papading.
Baanegwa/babapadi:	Ke batšeakarolo / goba batho bao ba bapalago mo tiragatšong.
Tshwantšhokgopolo:	Ke seswantšho seo ba theeletši ba se bonago ka ihlo la moya ge tiragatšo e diragatšwa.
Thulano:	Baanegwa ge ba fapana ka dikgopolo goba moanegwa ka boyena a fapana le dikgopolo tša gagwe.
Bokamorago:	Ke ditiragalo tšeo di diragetšego morago, pele ga tiragatšo tšeo di nago le khuetšo go tšeo di diragalago mo lebakeng la bjalo.
Tikologo:	Ke lefelo le nako yeo di tiragatšo tša papadi di hlagago.
Moanegi:	Ke motho yo a re anegelago batheeletši ba tiragatšo.
Morero:	Seo mongwadi a fišagelelago go se tšweletša go batho. Tabakgolo yeo mongwadi a ratago go e fihliša go babadi.

Gopotša baithuti ka dintlha tše di latelago.

Tlhalošo ya kgetho le go ba le mohola ga yona ka gare ga temana le ka fao dielemente di thekgago molaetša/ morero, go tlaleletša dikapolelo le tshwantšhokgopolo, dielemente di ka akaretša dikarolo tša polelo, dielemente tša sebopego, mohlala thulaganyo, sehloa, tshwantho ya baanegwa, ditšhupasefala, kgegeo ya tiragatšo le tikologo.

Pele ga go bala

Laela baithuti go ntšha dipuku tša bona ba bale tiragatšo yeo o ba kgethetšego yona.

Pele ba bala lemoša baithuti ka tše di latelago.

- Go thalela mantšu a ao a sa tlwaelegago gomme o fe hlalošo ya ona, go ya le ka mokgwa woo a šomišetšwego ka gona.
- A ba šomiše mabokgoni a go hwetša hlalošo ya mantšu go ya ka moo le šomišetšwego ka gona.
- A ba ntšhe dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tša tiragatšo ye o ba e balago.
- Baithuti a ba akaretše dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tšeo ba di lemogilego.
- Ba tšee sephetho go ya ka dintlha tše ba difilwego, ba lekole dihlošo le mafetšo a mongwadi.
- Ba a bale ka tsenelelo le kwešišo ba ngwale le dintlha tše bohlokwa.

Ka nako ya go bala

- Baithuti a ba ngwale mantšu ao a sego a tlwaelega gomme ba fe dihlošo go ya le ka fao a šomišetšwego ka gona.
- Baithuti a ba akaretše dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tšeo ba di lemogilego.
- Baithuti a ba tšee sephetho ka seo ba se filwego.
- Baithuti a bale ka go tsenelela le kwešišo ba ngwala dintlha tše bohlokwa. Ba bale tiragatšo ba

šomiša lentšu la segalo tša go fapana go latela papadi.

- Baithuti ba bale mantšu ka kwišišo ba latela maswaodikga.

Ka morago ga go bala

Dikarabo tše di akantšwego

Baithuti a ba arabe dipotšišo ka molomo.

1. Go opela dikoša tša setšo.
2. Mologadi.
3. Ge kgošigatšana ge megokgo e keketla marameng motho o kgona go mmona ka leihlo la moya. 'E ka ba tshwantšhokgopolo ya go kwewa ke mmele.
4. Mammoditše ka borrammino ba mo gae bjalo Jabu Khenyile le Bopape.
5. Batho ba swanetše ba ikgantšhe ka se gagabo bona/setšo.
6. Mologadi ke mohuta wa motho wa go rata sebjale. Nare ke motho wa go rata setšo le go opela dikoša tša setšo/ o ikgantšha ka setšo.
7. Tikologong ya sebjalebja/sekogweng
8. Molaotheo o re motho mang le mang o na le tokelo le tshwanelo ya go phethagatša setšo sa gagwe.
9. Baithuti ba tla fa maikutlo a go fapana.
10. Baithuti ba swanetše go opela dikoša tša setšo ka dikolong.

Go be le diphadišano tša dikoša tša setšo ba humane difoka.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošo ya mantšu:

Mahlošetšagotee: Ke mantšu ao a ngwalwago ka go fapana eupša a šupa selo se tee.

Mohlala

E bose tswée.

Bose - monate

Go dieaga ga botšhwene ke go **gadima** morago.

Gadima - lebelela.

Mahlaloesetšagotee.

- Setsiba.
- Befetšwe.
- Baditi/Ramaswaile.
- Marama.
- Lehloyo
- Lla.
- Tonya.
- Mokgekolo

Malatodi: Ke mantšu ao a ganetšanago

Mohlala

Bosego - mosegare

Monna - mosadi

Mosemane - mosetsana

Kgole - kgauswi.

Fase - godimo.

Dula – ema.

Diema le dika: Ke polelo ye e khuthilego e bego e šomišwa ke batho ba kgale, ka ya, go kgalema, go laetša kgotlelelo, go hlomphe, go ruta, eletša, go sebotša, tumiša le go leka go bea motho maemong a setho .Go šomišwa sekai goba diphoofolo go šupa batho.

Mohlala wa seema

- (a) Kgomo ka mogobe e wetšwa ke namane.
- (b) Lebitla la mosadi ke bogadi.
- (c) Ye maswi ga itswale.
- (d) Monna ke nku o llela teng.

Mohlala wa dika:

- (a) Go phula khudu ka mpeng
- (b) Go fahla magotlo

Diema

- (a) Ga di patangangwe.
- (b) La sego re tla roka.
- (c) E bea le le tee.
- (d) Modiši wa kgomo o tšwa natšo šakeng.
- (e) Wa e nametša thaba

Dika

- (a) Go holofetšwa le feela - go tshepa seo se ka se diragalego.
- (b) Go iketla - go ipshina.
- (c) Ge selo se ka se phethege ka pela o tlo itshola ka morago.

Dika di thoma ka **Go** mola diema dithoma ka ditlhaka tša go fapana.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Go bala sereto letl. 40

Laela baithuti go tšweletša diponagalo tše bohlokwa tša theto bjalo ka ditematheto le merumokwano.

Pele baithuti ba thoma go bala sereto ba lemoše ka magato a go bala.

Thoma ka go ela hloko tše di latelago.

- Sebopego sa ka ntle bjalo ka methalotheto le ditematheto.
- Mathelotheto ke mafoko ao a lego seretong.
- Tematheto ke ditemana tšeo di bopago sereto.

Mehuta ya ditematheto

- Tematheto ya methalotheto ye mebedi ke khapolete.
  - Tematheto ya methalotheto ye meraro ke thesete.
  - Tematheto ya methalotheto ye mene ke khwathete.
  - Tematheto ya methalotheto ye mehlano ke khwinthete.
  - Tematheto ya methalotheto ye e seelago ke sesethete.
  - Tematheto ya methalotheto ye e šupago ke sepothete.
  - Tematheto ya methalotheto ye seswai ke okthete.
- Sebopego sa ka gare sa sereto bjalo ka dikapolelo, tshwantšhokgopolo, morumokwano, mošito, hlalošo ya dika le molaetša.
- Maikutlo, morero le moya wo o fokago.
  - Gopola mehuta ya theto ye le ithutilego yona mo kgaolong ya 1.
  - Bala sereto seo se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Tšhele ya mmimo

Tšhele, tšhela molodi mmimong,

Dipela di tle di kgone go hlaba mokgoši,

Moropa wa sekgokol

O o tlapele seatla,

Matikwane o hlabe molejane wa ntlhakodišeng,

Megalatshika e romele molodi bjokong bja

sellathekeng.

Ba boletše baswana ba re;

Tsebe ga e na sekhurumelo,

Tsebe tšea mohlodi o lahlele legare phokeng,
O hlathole mohlodi bjalo ka pekwa,
Ntho e fole moyeng bao ba llogo,
Ba humotšenge ba lebele mahloko le mohlako,
Mmino o ba alafe ba itokonye hle gomme.
Mola seeta sa phatla ya kgomo se kiba, kiba ya
bannatia,
Mmino wona wa fodiša mathata le matshwenyego
lethabo la tia.

Baithuti a ba arabe dipotšišo.

1. Lesomenne.
2. Sonete
3. Ka tema 5, tema tše7, tema tše 2.
4. Monna o kiba mošito. Masogana a bina kiba.
5. Tshwantšhanyo re se tseba bjalo ka.
6. Go tšwelela le belo la go swana le peka ge e
topa letswiana.
7. Ntlhakodišeng
8. Sellathekeng Morumokwano wa mafelo.
Monntia - tia
9. Mmino o thoba batho matswalo/o kgothatsa bao
ba robegilego moya/Mmino o lebatša batho
mahloko. Batho ba kolobetšwa ka mmimo.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Baithuti ba eletšwa go šoma ka mafoko.

Mafokonolo ke mafoko a go ba le lediri le tee.

Mohlala: Moropa o tlapela seatla.

1. Baswana ba boletše ba re; “Tsebe ga ena le
sekhurumelo”.
2. Megala tšhika romela mohlodi bjokong.
3. Mmino o fodišetše matswalo.
4. Mmino o fodise tše matswalo. (-o e tliša kwano
gare ga sediri le lediri)

Go ngwala le go hlagaša

Mošongwana wa 4: Go ngwala poledišano letl. 42

Botša baithuti gore batšee karolo go dipolelišano
gore morago ba tle ba kgone go tlo itlhamela
tiragatšo tša bona.

Baele go nagana ka tše di latelago:

Dinyakwa tša tlhamego bjalo ka setaele, tebelelo,
baamogedi bao ba lebelešwego le morero le
dikamano tša bona, kgetho ya maleba go mantšu, go
tlhagaša serewa ka bolokologi.

Ba tsepelela go go magato a go ngwala bjalo ka
go beakanya pele ba ngwala hlogo ya ditaba, le go go

boeletša seo ba se ngwadilego, le go ntšha di diphošo
tša mafelelo.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

1. Leswao la makalo (!) Mošomo go laetša ge
motho a makala.
2. Khutlo (.) Go laetša mafelelo a lefoko.
3. Leswaopotšišo (?) Go laetša gore motho o a
botšiša.
4. Khutlofegelwana (;) Go laetša mantšu ao a tlogo
thoma go bolelwa ke se boledi sa bobedi
5. Ditsebjana (“ ”) Mantšu ao a boletšwego ke
seboledi sa bobedi.

Mošongwana wa 5: Go bogelela kwešišo letl. 42

Baithuti a ba arabe dipotšišo.

1. Papatšo
2. Go lebelela ka go gaša mahlo ntle le go tsinkela
ka gare.
3. Ke go bapatša diletso tša setšo.
4. Ke go lebelela selo ka go setsinkela di ka gare go
hwetša dikgopolokgolo.
5. Di dirilwe ka mekgopa le dikota.
6. Di letšo ke maphaaphaa.
7. Fela/mantšha o tlogele/maphaaphaa.
8. Kgwedi ya bohwa.
9. Matikwane le sekgokolo di letšwa ka
diphata/go ba ka diatla
Dipela le sentorontoro di letswa ka menwana.
Lekope le fakelwa ka ganong gwa šomišwa
menwana.

Lengwane le phalafala o bea molomong wa
butšwetša ka moya.

Tshele o e swara ka seatla wa šišinya o iša fase le
godimo.

Pharologanyo e laeditšwe go (9).

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Laela baithuti gore ba šome ka mafoko.

1. Lefetile
2. Lefoko la setatamete
3. Lebjale
4. Lefoko la setatamete
5. Lefetile
6. Lebjale
7. Monna - sediri - letša - lediri - o kwano
magareng a sediri le lediri
ka - kwano magareng a lediri le sedirwa

Beke ya 7 - 8:

Dipapadi tša setšo le tša sebjalebja

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go theeletša kanegelokopana letl. 43

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go theeletša ka tlhoko ge o ba balela kanegelokopana.

Pele ba theeletša

Balela baithuti kanegelokopana go tšwa go puku ya gago ka morago ba arabe dipotšišo. Ela hloko dintlha tše di latelago:

Baithuti a ba dire dikgokaganyo tša menagano, ba hwetše dihlahošo ka go šomiša mabokgoni a go kwešiša lentšu go ya le ka mo le šomišitšwego ka gona. Baithuti a ba hwetše dikutollo ba amogele le dikakanyo le go gadima morago. Baithuti a ba ngwale dintlhakgolo gore ba tle ba kgone go tlo araba dipotšišo ba tswalanye le maitemogelo a bona. Baithuti a ba lebelele seswantšho seo se latelago ba kgone go tlo araba dipotšišo.

1. Go bonagala dipapadi tša setšo le tša sebjalebja.
2. Dipapadi.
3. Baithuti ba tla fa mehuta ye mengwe ya dipapadi yeo ba e tsebago.

Go fokotšwa mmele o montši

Bagologolo ba boletše segolo bogologolong ba re la fata ga le boe fela, lesogana leo le sa etego le nyala kgaetšedi. Monna šo wa difaka dimahutohuto ba rego Tshebi o be a dula Sebetiela naga ya matebele. Tshebi ke motho yo a tšwago Moletlane naga setšwakwa ka bosehlana le bohulwana. Tsebi ke monna yo moso wa go rata go sega kudu.

Ba re rakgololwagwe Kadi o ile a hwetša leswethe la batho ba konne senko ba ithwele megono nke ba hwetšwe. Batho ba batho ba be ba hlomola le moloi wa dithuru pelo. Ba be ba nonne ele dipholokgotho ba na le maswetheswethe.

Kabi o ile a tšea dipatana tše pedi a fa banna bao ba kgobe a re ba kitimele fale leswikaneng ba le itie ga bedi ka dipatana tšela. Ba ile ge ba thoma go tšeelana kgang ka lebelo, les'aba la Thulare la

omelela ka disego. Batho ba Modimo ba rile mola ba tologile nkego ke makhura a kolobe a fetola mawa.

Kabi o ile a thala nkgokolo a bitša senatla seo ba re go ke Mofenyi. Mofenyi ge ba mo reta ba mo reteletša ba re ke

Wa mphato wa mangana mailwa go fenywa, Ke mogale wa marumo,

Kudumela ya gagwe ke madi mothopo wa bophelo.

Mofenyi le Mandla ba ile go fihla a re: ge o ka bethwa wa tšwa ka fa mosakong o fentšwe. Go ile gwa nka go se gwa bola gwa kwala bja poponono. Banna ba ruthana ka dingwathameratha ditšhwenegatšana bommadibekwane ba ba tshela ka legowa.

Mandla o ile a fenywa lešaba la hlabane mokgoši la re maleka ga se makgona. Kgane Hlokwana o lebeletše o utswa ka ntakapedi. Ba re o ile a lata ditshehla bašemane ba nko tša manono a ba botša ka mohuta wo wa papadi. Makgowa a ka dinamuneng ba gaša mosako lefaseng ka bophara le bopepetla ba re ga e sa le mosako ke pokising.

Kabi ga se a fetša fao a ruta batho go bala ka maswikana a re ke moruba. Bana ba basetsana o ba rutile go keta diketo. Diketo di ruta bana tshepidišo ya mahlo le diatla ka nako e tee. Diketo di ruta gape le dipalontshetshere. O tseba gontšha keto ka tee ka tše pedi eupša o bapala.

Batho ba thoma go tsefelwa ke dipapadi tša setšo ba tloga boduto.

Bangwe ba thoma go namela dikgomo ya ba makaba. Makgowa ba kgeregela Sebetiela ba tla le mehuta e mengwe ya dipapadi go swana le kgwele ya maoto, rakbi (rugby), khirikhethe le hoki. Ga go mogolo ga go monyane dipapading batho ba tlhomphana. Baraloki ba ile ba kwana ka tše dilatelago. Yo a fentšwego o lefa ka tšhelete. Yo a fentšwego o lemela mofenyi tšhemo. Yo a fentšego o nyala morwedi wa gago. Yo a fentšego ga bedi ga a sa raloka. Yo a fentšwego gararo ga a ja sa nama ya kgomo. Nnete gona ga go yo fago yo mongwe tšhelete ye ntši goba e nnyane. Ga gona mohumi goba modiidi di papading. Dipapading ga gona kgoši goba molata. Ga gona le bosese goba bokoto. Dipapading ga go mothomoso goba mothomotšweu. Batho ka moka ba swana ba lekana. Batho ba thoma go bona bohlokwa ba papadi le go fokotša mmele o mo ntši.

Ka morago ga go theeletša baithuti a ba arabe dipotšišo.

1. Dipapadi di tloša bodutu le gore motho a phele gabotse ntle malwetši.
2. Kabi.
3. A ka ba le mmele o mo ntši/tsenwa ke malwetši.
4. Go itšhidulla ka mehla.
5. O tla tsenwa ke malwetši.
6. Go itloša bodutu le go phediša mmele gabotse.
7. Go dira diphadišano tša dipapadi tša setšo le go ruta bana di papadi tša setšo ka dikolong.
8. Baithuti batla ikgopolela ba fa dikarabo tša go fapana. Mohlala: Diporofense di ka phadišana ka dipapadi tša setšo.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Laela bana ba gore ba šome ka mantšu.

1. Banna
2. Maswika
3. Dipapadi
4. Meruba
5. Mahlaodi
6. Matebele
7. Bosehla/bohulwana
8. Basetsana

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 7: Go bala sengwalotšhaba letl. 45

Mokgwa wa go ruta

- Laela baithuti go bala nonwane gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.
- Lemoša baithuti go re dingwalotšhaba di na le diponagalo tša go swana le tša padi, kanegelokopana ka ge di wela legorong le tee la dingwalwa.
- Gopotša baithuti ka diponagalo tšeo di latelago go thuša go kwešiša Setšweletšwa.
  - Thulaganyo le thulaganyotlaetšo (tšweletšo ya taba, phekgogo, thulano, sehloa, magomo a kgakgano, tharollo, tebelelopele le ka nthago) Mathomo le mafetšo a nonwane.
  - Thulano, tshwantsho ya baanegwa, tema ye e kgathwago ke moanegi, kgwekgwe le melaetša, boithetso le tikologo, **tswalano** le moanegwa le /kgwekgwe, moya le kgegeophetogi/mafetšo.

Pele ga go bala

- Laela baithuti go bala ka dihlopha gore ba tle ba kgone go kwešiša molaetša.
- Eletša baithuti go šomiša tsebo ya bona ya dingwalotšhaba le thutwana ya semmušo go kwešiša hlalošo, maikemisetšo le khuetšo ya nonwane le nepo ya yona, Hlatha le go hlaloša maikemisetšo le maikutlo a mongwadi, tharollo go karolo ya nonwane ka moka le maikemisetšo a go fihlelela diphetho le go bopa go fihlelela kakanyo ya bona.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go sekana le go sekima go hwetša kgopolokgolo le morero, a ba šomiše mabokgoni a go hwetša hlalošo ya mantšu go ya ka fao a šomošitšwego ka gona.
- Baithuti a ba ntšhe dikgopolokgolo le dikgopolotlaletšo le gore di fapana bjang.
- Baithuti a ba ngwale dikgopolokgolo ka mantšu a bona. A ba latelantšhe mafoko go diriša makopanye le dikgokantšhi go re di tswalanya gotee ka gare ga setšweletšwa.

Morago ga go bala

Baithuti a ba arabe dipotšišo.

1. Mmutla.
2. Hlolo dire ke hlolo ya Modimo.
3. Kome di komela ditšhwene.
4. Kutung ya thaba.
5. Mmutla o ile a ja dikenywa ka moka.
6. Ke ge mmutla o ile a lokela leswika ka kgweleng ya maoto ditšhwene tša robega maoto.
7. Thulano ya ka ntle diphoofole lwele phatlalatša.
8. Ditshwene di ile tša robega
9. Mmutla o na le pelompe - go lokela leswika ka kgweleng ya maoto.
10. Motho o ka nagana gore o nyaka go go thuša kgane yena o naganne manomabe ka wena.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Baithuti a ba arabe dipotšišo.

- (a) Kiba ke mmimo wa banna.
Mosadi o kiba mošito.
- (b) Tšhwene e dula ka leweng.
Lewa la ditaola.
Morogo o lewa.
- (c) Thai! Ntlo ya gešo ga ena mojako – lee
Thai! Kua fase mogalakwena makgowa a thuntšha a kaname - lepate.

- (d) Mosadi ke tšhwene o lewa mabogo -mosadi ke go šoma ka maatla.
Lebitla la mosadi ke bogadi - mosadi ke go kgotlela ge a nyetšwe a se hlale.
- (e) Go lahla legare phokeng - go ipshina/iketla
Go fahla magotlo - go rota

Mošongwana wa 8: Go bala sereto letl. 48

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Laela baithuti go ntšha dipuku tša bona ba fetleke letlakala la go ba le sereto.

Ba laele go dira tše di latelago:

- Ba thalele mantšu ao a se go a tlwaelega.
- Ba šomiše mabokgoni a go hwetša dihlalošo tša mantšu.
- Ba ntšhe dikgopolokgolo le tša tlaleletšo ba akanye diteng tša sereto.
- Ba bale ka go tseenelela go hwetša sephetho, go lekola mafetšo, go lekola ditlhalošo.

Nako ya go bala

- Botša baithuti go bala sereto ba ela hloko tše di latelago.
- Ba sekene le go sekima sereto.
- Ba tšweletše di kgopolokgolo
- Ba lebelele sebopego sa ka ntle le sa ka gare.
- Ba fe maikutlo le moya yo o fokago.

Ka morago ga go bala

1. Baithuti ba araba dipotšišo.
2. Tshwantšhanyo bjalo ka (bjk)
ng - ng
3. Morumokwanotshadi - **lemega -romea**
4. Dipapadi tša setšo le tša sebjalebja di a fapana.
5. Go tšweletša seo batho ba bego bas a se lemoge ka dipapdi tša setšo ge di sa tsentše letseno.
6. Maikutlo a tla fapana.
7. Go be le dipadisano ka dipapadi tsa setšo
8. Baithuti ba rutwe dipapadi ts.a setšo dikolong.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

1. Ditlhalošo tša dika:
  - (a) Go ngwathelana hlogwana ya tšie
  - (b) Go mina mamina ka nko e tee.
  - (c) Go ba monwana le lenala.
  - (d) Go hlaba tlou ka diloka.

2. Diema
  - (a) Kgomo di latswana di boya.
  - (b) Pshio ts.a tlou ga di pataganye.
  - (c) Mokga kgathi o a ikgela.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 9: Go ngwala le lengwalo letl. 49

Laetša baithuti lengwalo la segwera gore morago ba tle ba hlagiše la bona,

Gopotša baithuti ka magato ka moka a go ngwala bjalo ka go beakanya, go ngwala sengwalokakanywa, go hlokola, go phošolla.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Go šoma ka mafoko

1. Modimo o latša dihlokwa
2. Ke phula mmoka ka serethe
Ke hwetša maphefo.

Mošongwana wa 10: Go ngwala ditshwayotshwayo letl. 50

Laetša baithuti ditshwayotshwayo gore morago ba tle ba kgone go ngwala tša bona.

Lemoša baithuti ka dintlha tše.

Go beakanya dintlha tša gago, ngwala sengwalokakanywa, go boeletša go bala ge o feditše go ngwala. Hlokola mantšu a go hloka mohola, phošolla mopeleto, ngwala o hlagiše sengwalo sa gago.

Dintlha tše bohlokwa ka ditshwayotshwayo:

- Ngwala ka lebjale, ngwala ka motho wa mathomo, ngwala mantšu a go hlogohla maikutlo, tšweletša maemo le tšhišinyo tša gago mabapi le sengwalwa, laetša go kgahlega le go se e rate.
Dintlhakgolo a di tšwelele ka boripana.
Itia mabalankwe o anege ka bokgwari go goga maikutlo a mmadi.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Go šoma ka mafoko

1. Modimo o latša dihlokwa
2. Ke phula mmoka ka serethe
3. Ke hwetša maphefo
4. Le nna ke tsenya dinaala ka fata.

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 9 – 10: Phela gabotse

Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela	
<ul style="list-style-type: none"> Mekgwanakgwana ya go theeletša le go bolela Go theeletša ka kwešišo Kahlaahlo ya sehlopha 		<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalwa: kanegelokopana Magato a go bala Diponagalo tša theto Go bala/bogela kwešišo 	
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo	
<ul style="list-style-type: none"> Ngwala taodišotlhaloši o latela melawana ya temana Šomiša magato a go ngwala 		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: dihlogo, meselana, medu, madiri Šoma ka mafoko: dithabekutu, dithabe Tihalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee Maswaodikga le mopeleto 	
Mehuta ya ditemana		Dithušathuto	
<ul style="list-style-type: none"> Mekgwanakgwana ya go theeletša le go bolela Go theeletša ka kwešišo Kahlaahlo ya sehlopha Ngwala taodišotlhaloši o latela melawana ya temana Šomiša magato a go ngwala Setšweletšwa sa dingwalwa: kanegelokopana Magato a go bala Diponagalo tša theto Go bala/bogela kwešišo 		<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Morutiši Pukuntšu 	
		Kgakollo go morutiši	
		<ul style="list-style-type: none"> Hlalošetša barutwana mabokgoni le tsebo tše ba swanetšego go di fihlelela ge ba dira mošomo wo itseng. Ba halošetše mokgwa wa go go šoma le go šomišana. Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaloša maokemisetsšo a wona. Botšiša dipotšišo go kgonthišiša gore baithuti ba a kwešiša. Ge go nyakega arola baithuti ka dihlopa gore ba abelane dikgoplo le go eletšana. Ba fe mehlala ya go fapafapana gore ba fihlelele mabokgoni a letetšwego. Ela mešomo go ba thuša ka maele. 	

Beke ya 9 - 10:
Phela gabotse

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go theeletša kwešišo letl. 52

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

Ba hlalošetše ka magato a mararo a go theeletša: pele ga go bala, ka nako ya go bala le ka morago ga go bala, gammogo le ditetelo tša legato le lengwe le le lengwe. O ka thoma ka go ba fa diswantšho tša go amana le thuto go tšwa tliniking goba dimakasineng. Tšona di laetša batho ba phetšeng gabotse le bao ba

fokolang e ka ba ka ditliniking. Ba laele go lebelela seswantšho se se tšweleditšwego ba fe maikutlo ka sona.

Go tšwa dipotšišong tše filwego o ka letela dikarabo tša go swana le tše:

- Se mabapi le dijo tše re di jang.
- Bophelo bjo bo botse ke ge o sa lwale /o hlokometše mmele wa gago.
- Ge bana ba sa je ka gae. Ge ba ja dijo tša go se age mebele ya bona.
- Dijo di na le phepo di aga mmele gape di ka go lwatša ge o dija go feta tekano bjalo ka makhura a go nontšha le swikiri ya go bolaiša nyoko.

Ka nako ya go theeletša

- Morago ga ge ba laeditše go kwešiša ditetelo tša mošongwana ba balele, bona ba theeletše ka kwešišo le boikgafo setšweletšwa seo se latelago.

- Ba laela gore ba itokišetše go theeletša ka go swara phensele le letlakala la go ngwala dinoutse mabapi le seo ba ya go go se theeletša. Bala setšweletšwa se sa kanegelokopana. O ka no šomiša puku ya bona ya go bala.

O išang ka maleng?

Motseng wa Taung go be go na le bašemane ba bararo e le bagwera. Bona e be e le Mpheng, Hlamutsa le Kekwele. Ba be ba tsena sekolo mmogo. Kekwele o be a dula le koko'agwe ka ge batswadi ba gagwe ba hlokošetše. Mpheng le Hlamutsa bona ba be ba dula le batswadi ba bona. Hlamutsa o be a rata dijo mo e leng gore o be a re go fetša tša gagwe a be a eta a kgopela a rata kudu dijo tša makhura kudu nama. Kekwele yena o be a rata kudu merogo le dijo tša setšo. Gape koko e be e le seapei sa mabonwa. Lerotho le ge e le sepenetšhe go be go se yo a ka apeago bjalo ka koko. Mpheng yena o be a rata dijo tša swikiri bjalo ka dinomaphodi le malekere. Hlamutsa o be a re ge a filwe tšhelete ya potla a yo reka dijo tša gagwe khefing ya kgaufsi le sekolo. Bašemane ba ile ba gola ba rutwa ka mekgwa e mebotse ya go phela e lego go ja dijo tša maleba le go itšhidulla. Mona le tsebe a tšea popotela e sa kweng le yona ya wela leretheng la mohwelere.

Bašemane ba ile ba fihla yunibesithi. Fao Hlamutsa a thoma go ba hlanogela. O be a thomile go gwerana le maisa a go ba le tšhelete. Ba be ba mo iša mabenkeleng a dijo le dino tša maemo. A thoma go se sa ya dithutong. A ipha menyanya ya bafsa. Mošupologo le Labone tša thoma go swana. Ya šika le e garago le yona e tla gara. Tšhipu e rile ke lebelo mohlaba wa re ke nabile. Na bagwera ba ba Hlamutsa ke ba ba bjang? O reng a re go gwerana le bona a fetoša mebala.

Mmagwe o ile a tšhoga tšatši le lengwe ge a tsena ka gae a tsena a nametše sebata sa koloi. Merwalo a fološa ya tlala ngwako. Ge o lebelela sebata se tletše sutu se sepela ka go hemelana. Dithama e ka o khupile marula. Molato ke eng ge e se dijo tše a di jang a sa itšhidolle mmele. E be e le rakgwebo. Mmagwe a ipotšiša gore na eka ngwana yo o tla feletša kae ka ge sekolo a sa fetša. Ge mmagwe a mmotšiša a re: “Ba kae boKekwele, nkane ba a sepela ka sefatanaga se tee mola yena a na le tše ntši?

Ge le Mpheng le Kekwele ba feditše yunibesithi. Kekwele ke ngaka mola Mpheng e le molaolamašelang. Ka letšatši la gagwe la kgorošo, Hlamutsa a wela fase a sa bina. Ge a fihla sepetlele

gwa hwetšwa gore o na le go kgahla ga madi mo ditšhikeng ka lebaka la dijo tše mo hloletšeng go nona. O ile a ya badimong.

Dinyakišišo tša 2013 di hweditše seemo sa go hlobaetša ka mekgwa ya go ja le ditlwaelo tsa' bana ba dikolo tša ka tlase. Se se latela maiteko a mmušo a go bona gore bana ka moka ba hwetša dijo sekolong. E be e le mokgwa wa go tliša tekatekano barutwaneng. Re hweditše gore bana ba sa reka dijo masorong a sekolo. Manyami ke gore dijo tše di na le makhura a mantši bjalo ka diphatlo, makwenya le diatšha.

Ka morago ga go theeletša

Ba botšiše dipotšišo tša go swana le tše:

1. Moanegwathwadi ke mang kanegelong ya ka godimo?
2. Baanegwa ba bangwe ke bomang?
3. Ditiro tše di direga tikologong efe?
4. Morero wa kanegelokopana ye ke eng?
5. Amanyana dika le diema tše šomišitšwego le baanegwa.
6. Laetša thulano.
7. Akaretša kanegelo ye o e kwelego ka methaladi ye mehlano.

Dikarabo tše di akantšwego

1. Hlamula.
2. Kekwele ye le Mpheng.
3. Ka nako ya ge ba le sekolong sa tlase, yunibesithi le gae ka nako ya mokete le sepetlele.
4. Motho o swanetše go hlokomela gore o ja bjang, o gwerana le bo mang gape o theeletša batswadi. A itšhidolle.
5. (a) Ya šika le e garago le yona e tla gara - Ge o sepela le bagwera ba go dira tše mpe le wena o tla di dira.
(b) Tšhipu e rile ke lebelo mohlaba wa re ke nabile - Motho o dira dilo a re ke bohlale kwa pele o hlakana le mathata.
(c) Ge o lebelela sebata se tletše sutu se sepela ka go hemelana – tshwantšhišo.
(d) Dithama e ka o khupile marula – tshwantšhano.
6. Thulano e tšwelela ge Hlamula a thoma go kgaogana le bagwera ba gagwe a thoma bagwera ba bafsa. Kwano e a fela ka ge a thomile bophelo bjo bofsa.
7. Kakaretšo e tla fapana go ya ka dikgopolo tša baithuti. Amogela tšohle tša maleba.

Mošongwana wa gae

O ka laela barutwana go kgoboketša ditaba ka dijo tšeo ba bonang di rekwa kudu ka nako ya matena kua sekolong le mehuta ya dijo tša matšatši a beke tša baithuti.

Mošongwana wa 2: Kahlaahlo ya sehlopha/phanele letl. 54

Mošongwana wa dihlopha

Ba botše ba dule ka dihlophana tša bona gomme le ahlaahle setšweletšwa seo le se baletšwego mabapi le bothata bjo bja go phela gabotse. Ba latele magato a a latelago:

- Kahlaahlo e fiwa nako ya go lekana metsotso ye masomapedi go iša go masometharo.
- Diboleledi di bolela ka seripa seo se itšego sa sererwa. Dihlopha di arolwe go ya ka diripa tša sererwa tšeo di lego gona.
- Šomišang dikafoko tša go tlwaelega le melawana ya go sepetša phanele, go swana le go kgetha modulasetulo wa phanele le go ba le mongwaledi yo a tlogo thalathala dintlha tšeo di tšweletšwago le go kgethwa ga yo a tlogo emela sehlopha ge go fiwa pego ya bofelo.

Mehlala e ka ba go araba dipotšišo tše di latelago:

- Ngwala ka bokopana mabaka a a gapeleditšego go dira dinyakišiso. Efa maikemišetšo a mohlagaši wa pego ye.
- O bona e ka dinyakišišo di thušitše mmušo go dira eng?
- Kgatelelo ya monagano go barutiši e hlola ke eng?
- Baithuti ba ka ikhwetša ditoronkong ka mabaka afe?
- Thuto ye e le aga bjang maphelong a lena?
- Akanya gore dinyakišišo di hlotšwe ke eng? Bjalobjalo (bj.bj).

Diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo

Ruta baithuti ka diripa tša lentšu

Ba kgopele go fa mantšu ao ba a ratago. A ngwale letlapeng. Ba laele go bopa mafoko ka ona. Ge ba šoma ka mantšu ba swanetše go lemoga gore mantšu a ka ba le sebopego sa **hlogo**, **modu** le **moselana** go ya ka mehlala e ba tla bego ba e tšweletša morago ga keletšo ya gago. TEMOŠO: Modu le moselana ge di kopane di bitšwa kutu. Maina a tlhago a bopegile ka hlogo le modu fela, ga a na moselana. Mohlala: modu wa leina le **mosadi** ke **-sadi**. Modu ke seripa sa lentšu seo se sa kgonego go fetlekwa goba se sa

fetogefetogego ge go hlama mantšu ao a tswalanago.

Ke seripa seo se rwelego tlhalošo.

Mehuta ya medu ke ye:

Medu ya maina

-**tho** motho, batho, setho

-**hlare**mohlare, sehlare, dihlare

Medu ya mahlaodi

-**be** motho yo **mobe**

-**golo** selepe se segolo

-**hlano** batho ba **bahlano**

Medu ya madiri

ratrata, ithata, ratana, ratega

bop bopa, bopile, bopantšha

Go hwetša modu wa lentšu go mainamatšo, hlogo le moselana di swanetše go tlošwa.

Mohlala: Morutiši: modu wa lentšu le ke -rut- (Mo-ke hlogo; mola -iši e le moselana. Ke go re -iš- ke koketšo ya moselana mola -i e le go moselana.

Kutu ga e fapane kudu le modu ntle le gore kutu e na le moselana.

modu	kutu
rat	-ega, (ratega)
bits	-letša (biletša)

Mehlala ya meselana

Ge re nyenyefatša **-ana** thabana

botshadi **-gadi** : mohlologadi, morutišigadi, mosebjadi

lefelo **-ng** : thabeng, nokeng, legodimong

Ge ba laetša go kwešiša ba laele gore ba ngwale ba laetše modu, kutu le meselana ya mantšu a latelago:

dinamunengtlhomphano apeela moapei moithuti

TEMOŠO: Madiri a bontšha kwano le sediri bjalo ka:

Leamanyi le thuša go amanya sediri le modiro. Se se tšwelela go ya ka magoro a maina ao a nago le botee le bontši.

Magoro Mehlala

- Mo – ba Mosadi - basadi
- Mo – me Morula - merula
- Le – ma Legong - magong
- Se – di Sediba - didiba
- N – di Nku - dinku
- Bo – ma Borothe - marotho
- Go go ja

Laela baithuti go bopa mafoko a go fapana ka mantšu go ya ka magoro.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Go bala kanegelokopana letl 56

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go bala kanegelokopana ka kwešišo gore ba tšweletše diponagalokgolo tša go bala. O šomiše gape le puku ya bona ya go bala.

Pele ga go bala

Laela barutwana go bolela ka bohlokwa bja go hlokomela mebele ya bona le gore ke mathata afe ao motho a ka itemogelago ona ge a sa hlokomele mmele ya bona e šita le maphelo a batho bao a lego kgauswi le bona.

Go fa mohlala:

- Mehlala ya go se hlokomele mebele e ka ba ge re eja kudu, re ja dijo tša makhura, re sa je merogo, re sa itšhidolle. Re dula re nyamile.
- Motho wa go se hlokomele mmele wa gagwe a ka tsenwa ke malwetši.
- O hloka lethabo.
- O fetša tšhelete ka dingaka.
- O palelwa ke go itirela dilo.

Baithuti a ba fe maikutlo a bona ka hlogo ya seswantšho se tšwelelago pukung ya bona.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go tsitsinkela hlogo ya kanegelo le go bolela gore e ba tlišetša dikgopolo dife mabapi le hlogo ya kgaolo. Dikarabo e ka ba tša go fapana di amogele ka moka ge eba di a kwagala.
- Hlalošetša baithuti diponagalo tša kanegelokopana bjalo ka moanegwathwadi, baanegwatlaleletšo, tikologo morero, thulano le dika.
- Ba laele go laetša kwešišo ka go ntšha diponagalo tšeo ge ba dutše ba bala. Ba gopotše ka mekgwanakgwana ya go bala bjk go sekana le go sekima.

Ka morago ga go bala

Kgopela baithuti go bala kanegelo ka go šielana. Ntefatša gore bohle ba tšea karolo ka go theeletša.

Ba kgopele go:

- Ngwala dintlhakgolo
- Go hlaboša lentšu
- Go fa dikgopolo tša bona mabapi le se badilwego.

Dipotšišo di ka arabja ka mokgwa wo:

1. Popotela, Kobe le Leputu.

2. Popotela, Kobe le Leputu e be e le bašemane ba bohlale ba go tsebja gohle motseng wa gabobona
3. Go ntšhana sa inong.
4. Ke kgetho ya go sawbiša.
5. Popotela o be a na le kgang a bile a lakega. Bagwera ba gagwe ba be ba hlomphe batswadi le barutiši. Ba sa lakwe ke menate.
6. Sekolong, yunibesithi le sepetlele.
7. Mofsa o swanetše go tšea maele a batswadi le barutiši gore morago a se tlo itshola ka ge a tšeere maele a bagwera ba go se loke.
8. Thulaganyo e tšwelela ge re lebeletše bophelo bja bašemane ba, go fihla mafelelong ge Popotela a loba bophelo ba gagwe.
9. Popotela o thoma go dira tša go se loke.
10. Bagwera ba Popotela ba ile ba makala ge a thoma go ba šikologa a sepela le bašemane ba go tlogela sekolo le go mo feta ka mengwaga. Le dijo a thoma go tla le tša go gadikwa tša makhura a mantši. Tšona di be di tlišwa ke bagwera ba gagwe ba bafsa go tšwa mabenkeleng a dijo a go tsebega le go bitšwa ka maina. Na go senyegile kae? Ge go ralokwa kgwele ya maoto le dithaloko tše dingwe, Popotela a se sa tšea karolo. Matšatši a mangwe o be a edimola a robala ka nako ya dithuto. Mešomo o be a sa fetše. A thoma go gwabela barutiši le go betha bana ba bangwe a re ba itira batho.

Mošongwana wa 4: Bala sereto ka kwešišo letl. 58

Ahlaahla mehuta ye e latelago ya direkto mmogo le baithuti:

Thetotumišo: Tumiša mogale.

Ya segologolo: Go yona go ka tumišwa motho, phoofolo goba tlhago ka botlalo.

Ya sebjale: Go retwa motho, phoofolo goba maikutlo a itšeng.

- Thetokanago: ke ye telele ya go reta ka go anega.
- Thetosello: e tšweletša maikutlo a manyami godimo ga tiragalo ye e itšeng. E na le go fela e hlohleletša go homotša batheeletši go ba sereti ka bo sona.
- Thetonyefolo: e lebišitšwe go ditiro tša batho, e a di sola le go di nyefola ka maikemišetšo a go tliša phetogo ka maitshwaro.

Ba laele go šetša diponagalo tše latelago tša theto ge ba ahlaahla sereto.

Morumokwano – mantšu a mafelelo a modumo wa go swana.

Poeletšomodumo – modumo wa tihlaka o a boeletšwa go tšweletša molaetša.

Poeletšotumanoši – e theilwe godimo ga poeletšo ya tihaka ya tumanoši. Modumo wa gona ga o nyake thušo ya medumo e mengwe.

Tshwantšhišo – selo se tee se hlaloša le go tšea maemo a se sengwe, bjalo ka Lesiba ke kolobe.

- Tshwantšhanyo/papišo – dilo tše pedi tšeo di swanago di a bapišwa, e šomiša mantšwana a: bjalo ka, o ka re ke, ka ka, bj.bj.
- Tšhomišo ya dika le diema, gore di amana bjang le molaetša le baanegwa.
- Moya o fokago, a e ka ba wa lethabo, manyami, tshwenyego, bj.bj.
- Morero le molaetša wo babadi goba batheeletši ba o hwetšago,
- Mošito go ba moretheto o kwalago ge sereto se balwa.
- Maswaodikga.

Thuša baithuti go šoma ka magato a latelago a go bala sereto:

Pele ga go bala

- Ba botšiše gore ba akanya gore hlogo ya sereto e ra go reng.
- Ba tla fa dikarabo tša go fapana mme di amogele ka moka ge di kwagala.

Ka nako ya go bala

- Baithuti a ba itokišetše go tlo bala sereto gore ba hwetše molaetša le go ipshina ka theto ka go akanya molaetša le go sekana dinhla.
- Se bale la mathomo le bona ka go hlaboša mantšu.
- Morago ba se bale ka dihlopa.
- Ge nako e dumela ba se bale ka bobedi ka bobedi.
- Moithuti a se bale ka noši a latela maswaodikga le mošito.

Morago ga go bala

- Baithuti ba lekodišiša mešomo ya bona lefsa go tloša mabošaedi le go oketša polelo ye e hlapilego ka go latela maswaodikga.
- Baithuti ba tšweleletše bophelo le mafolofolo mo seretong go dira gore motheeletši go ba mmadi a bone ka mahlo a moya seo se retwang.

Araba dipotšišo tše latelago:

1. Se o se lokelang mmeleng goba o se jang se na le diphetogo tšeo se di tlišang
2. Thoma o sa le e mofsa go hlokomela mmele wa gago gore ge o gola o ikhwetše o phedile ga botse. O ka se senye mmele o gopotše go tlo phela gabotse ka moso.
3. Tlogatloga e tloga kgale modiši wa kgomo o tšwa na yo šakeng
4. Go fa ke go fega wa kwa tlala wa fegolla.
(a) segweba ka tagi ke motho yo a rekišago ditagi
(b) **Thintha makhura ke go itšhidolla gore o fokotše makhura mo mmeleng.**
5. Go foka moya wa go telela, go se theeletše batswadi le go itshola mafelelong.
6. Leina le la moipola le ra gore motho o mo seemong sa go se kgahliše e le ka lebaka la ditiro tša gagwe.
7. Ke potšišo ya go se nyake karabo.

Mošongwana wa 5: Go bala le bogelela kwešišo letl. 60

Lebelela seswantšho sa ka fase gomme o dire tše latelago.

1. Itšhidulle o phele
2. Di amana ka gore ge o itšhidolla o tla phela gabotse mafelelong wa phadišana le dinaga tše dingwe o emetše naga ya Afrika Borwa.
3.
  - (a) Ditlamorago tša bophelo bjo bobotse ke gore o tla ba le mmele o phetšeng gabotse ka ge o ja dijo tša phepo.
  - (b) Dikamano tša go itšhidulla le monagano ke ge o eba le kgopolo ya go fola o bona bophelo ka leihlo la lethabo le tetelo ya tše botse.
  - (c) Ge o itšhidulla o tla fihlelela ditoro tša gago o thušwa ke mmele o botse

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga

Gopotša baithuti gore maswaodikga a thuša go kwešiša seo se ngwadilwego le go se bala ka thelelo le gore eta re ema goba go goga moya.

Potšišo (?): Ke leswao leo le šomišwago go botšiša gomme le letetše karabo.

Re ka botšiša: Morutiši o dira eng?

O ka tseba potšišo ka tše latelago:

- Go tšwelela leswao la potšišo mafelelong.
- Mantšwana a bjalo ka: gobaneng, na, bj.bj.

- Ke mang, a tšwelela mathomong lefoko.
- Mantšwana a go tšwelela mafelelong a lefoko:
- Lefelo – O tšwa kae?

Nako – O tlile neng?

Mokgwa – Ba sepetše ka eng?

Lebaka – Gobaneng o boile gae?

Ditsebjana (“ ”): Ke maswao a šomišwago go ngwala ditsebjana mafelong a maleba mo mafokong. Morweši a re; “Ke tlile lehono.”

Fegelwana (,): E laetša go kgefutša goba go khutša gore o se ele bjalo ka meetse ka ge o ka se kwagale. Tate o tlile le nama, magapu, hlapa le borotho.

Mošongwana wa gae

Temana e ka tšweletšwa ka mokgwa wo go laetša maswaodikga.

Malwetši ke tše dingwe tša dilo tšeo di gwahlafatšang mebele ya batho. Ke ona a hlolago mahu a mantši go feta le dikotsi. A hlola gore mebele ya batho le yona e fokole, e felelwe ke maatla le go senyega. Go na le dilo tše dintši tšeo di thušago mebele ya rena go phela gabotse bjalo ka dijo, dino, boitšhidollo le maitshwara a go kgaletša. “Lota mmele wa gago ke bohwa. Mmele wo ke tšhemo, re a bjala.” a ke mantšu a go bolelwa ke morutiši Thoka, ka mehla ge a swere dithapelommogo tša sekolo mesong. Popotela, Kobe le Leputu e be e le bašemane ba bohla ba go tsebja gohle Polokwane, Mashashane, Bakenberg le gaSeleka. Mma a botšiša: “Kobe, Popotela o kae? “Ga se a fihla gae?” gwa botšiša Kobe. Basadi ba ntswetše! gwa kgotsa mmaPopotela.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 6: Ngwala taodišotlhaloši letl. 61

- Tlhalošetša baithuti gore taodišotlhaloši e hlaloša tiragalo yeo mmegi a e bonego goba a e kwelego ya ditaba tša nnete. Mmegi goba mongwadi o ngwala a lebeletše tšhomišo ya mantšu le polelo ye e hlwekilego, gape e le bonolo ka ge e hlagiša seo se diregilego se tsebegago goba seo mohlaloši a se bonego.
- Ba hlalošetše’ ka **melawana** ye ba swanetšego go e latela gore sengwalwa sa bona se be sa maemo a godimo.
  - Tšweletša lefoko la sererwa goba hlogo ya taba yeo e hlalošwago.

- Sebopego sa taodišo se bontšhe tatelano ya ditemana.
- Dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo di tšwelele.
- Šomiša mafokonolo le mafoko a go ba le makopanyi.
- Bopa diswantšho ka mantšu gore o fihlelele maikutlo a babadi.
- Šomiša dika le diema.
- Ba gopotše **magato** ao ba swanetšego go a latela gore sengwalwa se be sa maemo a godimo.
- Sa mathomo ba swanetše go itokiša goba go beakanya mošomo wa bona gore molaetša o tšwelele ka tatelano ya mohlodi ya go se hlakahlakane.
- Ba botše gore ba bale hlogo ya taodišo le go e kwešiša. Ge bjale o kwešiša gore o swanetše go dira eng o ka thoma. **Se lebale gore kanegelo e** swanetše go ba le hlogo, mmele le mafelelo tšeo di ka go tšwelela di tswalana ka bokgwari bjo bogolo ge o šomiša magato a latelago:
- Ba fe mohlala wa go thala mmepe wa monagano go ngwala dintlhakgolo le dintlhatlaleletšo tšeo ba tlo go ikema ka tšona ge ba anega taba ba lebeletše maikemisetsšo, batheeletši, nako le tikologo.
- Ba šomiše methopo ya maleba go kgetha tshedimošo ya maleba.

Ngwala sengwalwa sa mathomo sa go akanya tšeo di tlogo akaretša morero, baamogedi ba tshedimošo, sererwa le mohuta wa sengwalwa. Šomiša dintlha tše o di thadilego tša mmepe wa monagano go bopa ditemana o sa tšwe mo go morero wa sengwalwa. Temana e bopše ke ntlhakgolo ebile e thekgwe le ka dintlhatlaleletšo tša go bopša ke mafoko a go tšweleletša morero.

Baithuti ge ba feditše go ngwala ba lekola, sekaseke le go gopodišiša mošomo ka kakaretšo go swaya le go lokiša diphošo ba ntšhe molaetša, tšhomišo ya maleba ya mantšu, polelo ye e nonnego le kgokagano, momagano le botelele bja mafoko le ditemana tše ngwadilwego ka go šiašiana. Ba hlagiša taodišo go wena morutiši goba mošomišani. Laela baithuti go ngwala taodišotlhaloši ka hlogo ye e latelago:

Bophelo bja bafsa bo fokotše

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Phetleko ya lefoko

Thabekutu

Morutiši o ka laela baithuti go go fa mehuta ya mafoko. Mafoko a fapane ka botelele. Bjale o tla thoma go ruta ka lefokofokwana. Hlaloša gore ke lefoko leo le nago le thabekutu e tee. **Thabekutu** ke kgopolo ye kgolo ya lefoko. Mafokwana a mangwe ao a itshwareleditšego ka thabekutu a bitšwa **dithabe**. Thabe ye nngwe le ye nngwe e na le lediri leo le laolwago ke lediri le le golo la thabekutu. Mehlala:

Dijo tše di nonnego di a lwatša.

Tše di nonnego - thabeina ya sediri.

Di a lwatša - thabekutu

O e rekile gore a eje.

O e rekile - thabekutu.

Gore o tlile - thabeina ya sedirwa.

Mošongwana wa bottee

Dikarabo tša go laetša thabekutu le dithabe.

1. Apea - thabekutu. Ba tle ba je - Ba tle ba je - thabehlathi ya lediri.
2. Nku e a lwatsa - thabekutu. Ya go nona - thabehlaodi.
3. Bolela le malome - thabekutu. A fete a go tšea - thabekutu.
4. Sepelang le kgoši - thabekutu. Ke tla latela - thabekutu.
5. Re tsebile - thabekutu. Gore o utswitše nama - thabehlathi ya lediri.

Bjale o ka ba fa mafoko a go swana le a gore ba laetše dithabekutu le dithabe.

1. Ke belaetše gore a ka be a lwala.
2. Nku ya go nona e a lwatša.
3. Lema tšhemo o gase merogo.
4. Apeang merogo ke tla tla le nama
5. Itšhidolle o tle o phele ga botse

Review Copy

Kelo ya Kotara

KELO YA KOTARA YA 1

Mošomo wa 1: Bomolomo

Meputso: 100

Nako: Diiri tše pedi

Ditaelo:

- Baithuti a ba arabe dipotšišo ka moka.
- Baithuti a ba nomore dipotšišo go swana le letlakalapotšišo.
- A ba ngwale ka polelo ye e hlwekilego.
- Baithuti a ba ngwale ka mongwalo wa go balega.
- Baithuti a ba ngwale ka bothakga.

Potšišo ya 1: Go theeletša

Baithuti a ba theeletše ka tlhoko ge o ba ahlaahlela sereto se se latelago gore bat le ba kgone go araba dipotšišo ka molomo:

Laela baithuti go hlokomela dintlha tše di latelago ge ba theeditše:

- Baithuti a ba ngwale dintlha tše bohlokwa.
- Baithuti a ba nyake ditlhalošo tša mantšu ao a sa kwešišego.
- Baithuti a ba kwešišo ditlhalošo tša mantšu.
- Baithuti a ba fe mabaka go thekga dikakanyo tša bona.

Tšhele ya mmino

Tšhele, tšhela molodi mminong,
Dipela di tle di kgone hlaba mokgoši,
Moropa wa sekgokolo o tlapele seatla,
Matikwane o hlabe molejane wa nhlakodiseng,
Megalatshika e romele molodi bjokong wa sellathekeng.
Ba boletše baswana ba re;
Tsebe ga e na sekhurumelo,
Tsebe tsea mohlodi o lahlele legare phokeng,
O tlathole mohlodi bjalo ka pekwa,
Ntho e fole moyeng bao ba llogo,
Ba humotsege ba le bale mahlako le mohlako,
Mmino o ba alafe ba itokonye hle gomme.
Mola seeta sa phatla ya kgomo se kiba, kiba ya bannatia,
Mmino wona wa fodisa mathata le matshwenyego lethabo la tia.

Laela baithuti go araba dipotšišo tše di latelago:

1. Ka mmino (1)
2. Dipela, tšhele, sekgokolo le matikwane. (1)
3. Moropa o dirwa ka mokgopa/letlalo wa bapolwa ka dikotana. (1)
4. Tshwantšhanyo re e tseba ka 'bjalo ka', 'se nkego' le 'wa'. (1)

5. Go tloša bodutu, go ithabiša, go lapolla mmele. (1)
  6. Go iketla/go ipshina. (1)
  7. Tša setšo ke sekgokolo, tšhele, matikwane, tša sekgowa katar, khipote. (2)
  8. Ke maikutlo a tla fapana go ya ka baithuti. (2)
- [10]

Mošomo wa 2: Go ngwala

Botša baithuti go ngwala ditshwayotshwayo tša kanegelo yeo ba e badilego go tšwa Padišong ya bona. Tshwayotshwayo tsa bona e be botelele bja go lekana 200-250. Baithuti a ba latele lenaneo la go ngwala ditshwayotshwayo. Baithuti a ba hlokomele dintlha tše di latelago:

- Ba tšweletše dintlha ka boripana.
- A ba ngwale ka motho wa pele.
- A ba somiše mantšu ao a hlogohlogo maikutlo.
- A ba se ngwale ditaba ka moka.
- Baithuti a ba setše diponagalo tše:
  - Leina la puku.
  - Mogatiši
  - Mohuta wa puku
  - Ngwaga wa phatlalatšo
  - Moanegwathwadi
  - Ditiragalo ka boripana

[20]

Mošomo wa 3: Molekwana

Tekakwešišo le tšhomišo ya polelo

Laela baithuti go bala tekakwešišo ye e latelago gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Dikarabo mabapi le dipotšišo:

1. Tšhelete (1)
2. Sebata kgomo. (1)
3. Kokeletšo ya megolo. (1)
4. Ntlhakodiseng/thusang. (1)
5. Go šoma ka moepong. (1)
6. Dikgopolo di tla fapana go ya ka baithuti. (2)
7. Baithuti ba tla fapana ka dikgopolo. (2)
8. Baithuti bat la fapana ka dikarabo. (2)
9. Baithuti bat la fapana ka maikutlo. (2)
10. Tlhalošo ya mebolelwana:
  - (a) Go nyaka mošomo. (2)
  - (b) Go se kwane. (2)
  - (c) Mogwera wa nnete. (2)
  - (d) Go swa. (2)

[20]

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

1. Matwetwe le Nkwana. (2)
2. Bala temana ye e latelago gomme o arabe ka tshwanelo:

Matwetwe o hweditše mokhukhu le dinotlelo di latswitšwe ke mollo. Matwetwe a tsena tseleng a ya mosomong. Mokgatlo wa Sebatakomo o ile wa re: “Ga se namelwe”. Matwetwe o tsebane le monna yo moso yo ba rego ke Nkwana pele mathata a tlo thoma. Matwetwe a swarisa Nkwana. Nkwana a kgotsa a re” ijo! Ka mma a ntswetše! Le se lebale gore ge a tloga gae batho le setšhaba ba ile ba kgotsa.

Go tšwa go temana ya ka godimo, laetša tše di latelago:

- (a) Matwetwe a swarisa Nkwana. (2)
  - (b) Sekheye (2)
  - (c) Mokgatlo wa Sebatakgomo o ile wa re; “Ga se namelwe” (2)
  - (d) Moso (2)
  - (e) Ijo, Ka Mma a ntswetše. (2)
  - (f) Batho, setshaba, mma (2)
3. Ngwala mahlalošetšagotee a mantšu a a latelago:
- (a) Monkane, mokgotse. (1)
  - (b) Ngaka, matwetwe, pšhaodiolele. (1)
  - (c) Mmila (1)
  - (d) Tshelete. (1)
  - (e) Makala, tlabega (1)
4. Go kgotsa/go makala (2)
5. Tsena (2)
6. Lebjale (1)
7. Ngwala malatodi a mantšu a:
- (a) Bofolla, kgokolla. (1)
  - (b) Fokotsa. (1)
  - (c) Tswalela. (1)
  - (d) Nyama. (1)
8. Hlaloša diema tše di latelago:
- (a) Le ge o ka dira selo sephiring batho bat lo se tseba. (2)
  - (b) Batho ba go kgotsana/ ratana e sego la monna le mosadi. (2)
9. Hlaloša dika tše di latelago:
- (a) Go bolela dilo tsa go sehlamatseg, bošilo, botlaela. (2)
  - (b) Go se kwane. (2)
  - (c) Go bolela phatlalatša. (2)
10. Ngwala mantšu a ka bontši:
- (a) Dikgomo (1)
  - (b) Maphodisa (1)
  - (c) Basetsana (1)
  - (d) Matwetwe, A. (2)

Meputso: 40

KOTARA YA

2

Kgaolo	Dibeke	Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela	Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
4	1-2	<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Go anega kanegelo. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi ya bafsa. Go bala le go bogelela kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala taodišokanego. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu Šoma ka mafoko: Tihalošo ya mantšu: Maswaodikga:
4	3-4	<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Ngangišano. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala le go bogelela kwešišo. Setšweletšwa sa dingwalo bjalo ka padinyana. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala papatšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko. Tihalošo ya mantšu. Maswaodikga le mopeleto.
5	5-6	<ul style="list-style-type: none"> Kahlaahlo ya sehlopha. Go bolela ga go itokišetšwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala setšweletšwa sa ditaelo go swana le sa ditaelo tša tshepedišo. Theto. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa se sekopana sa tirišano: ditaelo. Go ngwala ditaelo. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko Tihalošo ya mantšu: dika le diema. Maswaodikga
5	7-8	<ul style="list-style-type: none"> Go bapala karolo ya tiragatšo. Karolo ya papadi ya go nyakišiša. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala setšweletšwa sa dingwalo go swana le tiragatšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala tshwayotshwayo ya tiragatšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu. Šoma ka mafoko: Tihalošo ya mantšu Maswaodikga
	9-10	Kelo ya kotara ya 2			
Mošomo wa 1: Bomolomo		Mošomo wa 2: Moleko wa 2		Mošomo wa 3	
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo/ngangišano/polelo ya go itokišetšwa/se itokišetšwe/poledišano ya sehlopha mabapi le go fa ditaelo. 		<ul style="list-style-type: none"> Dingwalo: Dipotšišo tša dikamano 		<ul style="list-style-type: none"> Tlhahlobo ya gare ga ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go ngwala: Taodišo e tee le setšweletšwa se tee sa tirišano. 	

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 1-2: Meaparo ya go keteka menyanya

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo. Go anega kanegelo. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala padi ya baswa. Go lemoga magato a go bala. Go bogela dikhathune ka kwešišo.
Go ngwala le go hlagaša	Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Go tseba go ngwala taodisokanego le melawana ya temana. 	<ul style="list-style-type: none"> Go šoma ka mantšu: maina a tharagano, tiro le sedirwa, tšhomišo ya maina a mangwe a go feta ga tee, mainaina, bong, bontši, botee, mahlaodi, mašupi le maamanyi, madiri, mahlaodi, papetšo le tekatekanyo. Go šoma ka mafoko: ditatamente, lebaka la bjale, lefetile, polelotebanyi, polelotharedi, lefokonolo le lefokontši.

Beke ya 3-4: Meaparo ya ditšo tša go fapana

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša ka kwešišo tlhagišo ya ditaba tša thelebišene. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala papatšo le go e bogelela kwešišo.
Go ngwala le go hlagaša	Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala ditšweletšwa tša tirišano -papatšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Tlhalošo ya mantšu: mahlalosešagotee, malatodi, tlhalošothwii, tlhalošo ya seka, polelo ya go ama maikutlo. Maswaodikga le mopeleto: kgorwana, khutlo, fegelwana, leswao la tlabego, la potšišo, tšhomišo ya pukuntšu.

Mehuta ya ditemana	Dithušathuto	Kgakollo go morutiši
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo. Go anega kanegelo Go tseba go ngwala taodisokanego le melawana ya temana. Go theeletša ka kwešišo tlhagišo ya ditaba tša thelebišene. Go ngwala ditšweletšwa tša tirišano –papatšo Go bala padi ya baswa. Go lemoga magato a go bala. Go bogela dikhathune ka kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Morutiši Pukuntšu 	<ul style="list-style-type: none"> Hlalošetša barutwana mabokgoni le tsebo tšeo ba swanetšego go di fihlelela ge ba dira mošomo wo itseng. Ba halošetše mokgwa wa go go šoma le go šomišana. Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaloša maokemisetsa a wona. Botšiša dipotšišo go kgonthišana gore baithuti ba a kwešiša. Ge go nyakega arola baithuti ka dihlopa gore ba abelane dikgoplo le go eletšana. Ba fe mehlala ya go fapafapana gore ba fihlelele mabokgoni a letetšwego.

Beke ya 1 - 2:

Meaparo ya go keteka menyanya

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go theeletša kwešišo letl. 70

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go ipeakanya gabotse ba sware ditlabakelo tša go ngwala. Ba botše gore ba theeletše ka tlhoko le boikgafo ge o ba balela go tšwa pukung ya morutiši.

Pele ga go theeletša

- Laela baithuti go arogana ka dihlopha tša bona gomme ba lebelele seswantšho ka tsitsinkelo morago ba boledišane ka meaparo ya batho go ya le ka mabaka. Ba lemoše ka mekgwanakgwana ya go bolela bjk, go bolela ka go šielana le go tlhomphana, bj.bj.
- Ba laele go akanya gore seo batlogo se theeletša se ka ba se le mabapi le eng go ya ka diswantšho le hlogotaba.
- Ba laele go abelana tsebo ya tlotlontšu ye nngwe le ye nngwe yeo le nago le yona yeo e nyalelanang le hlogo ya setšweletšwa. Botšiša dipotšišo go lekola tsebo ya bona le go ba beakanyetša seo ba yago go se theeletša.

Dikarabo tšeo di akantšwego

- Lehu, lenyalo, dialoga le e mengwe.
- Diaparo tše ntsho tše telele, dituku le dibaki/lešira, sutu/dintepa, mabole, ditsiba le dikarabo tša go tšweletšwa ke baithuti
- Meaparo ya sekgale e be e dirilwe ka mekgopha mola ya sebjale e dirilwe ka mašela
- Dikarabo ka baithuti

Ka nako ya go theeletša

- Laela bana gore ba ngwale dintlha tša bohlokwa ge o dutše o ba balela, ba laele go botšiša mo ba sa a kwešišego.
- Ba botše gore ge o dutše o bala ba theeletše ka kwešišo gore ba hwetše molaetša le go tswalanya dintlhakgolo le dintlhatlaleletšo.
- Ba balele ka segalo se senepagetšego, ge go kgonega fela o khutša o botšiša dipotšišo go netefatša gore ba theeletše, tlhalošetša baithuti

mantšu ao ba sa a tsebego go oketša tsebo ya bona.

Monyanya wa monna wa ngame

Mo nageng ya gaborena ge go na le menyanya ya mehutahuta, batho ba bantši ba apara diaparo tša mehutahuta ya go swanetšana le menyanya yeo. Bontši bja batho bo rata go rokiša tša mesego ya maemo gore ba se apare tša go swana le tša ba bangwe. Bjale, kua motseng wa Tibane go be go na le lesogana la ngame. Lesogana le le ikhweleditše leina le ka lebaka la bongame bja lona. E be e tloga e le ngame e le ruri. Motseng wa gabo ka moka ba be ba mo tseba gore ga a rate go sobeletša seatla potleng, ebile ba mmitša monna ka gore o apara borokgo ka fao o ile a swanelwa ke go etela dinaga kgole go hwetša lekgarebe leo a ka le nyalago. Aowaa! O ile a hwetša lekgarebe la mahlwana a dikoko, la go ema ka maoto e lego Mmanoko. Ka ge lesogana le le be le itseba gore ke okapi ga se a ka a senya nako, o napile a boledišana le Mmanoko ka tša lenyalo. Magadi a ile a ntšhiwa, letšatši la lenyalo la bewa gomme molato wa tšwa ka kgoro. Moisa yo o dirile tše ka moka ka lephakuphaku, ka ge a be a tšhaba gore Mmanoko a ka tla a lemoga gore ke ngame. Bobedi bo ile bja kwana gore ba tlo rokiša diaparo tša monyanya ga rakgadi'a Ngame. Le ge rakgadi'agwe a be a tseba gore ngwana wa kgaetšedi'agwe ke ngame, o ile a no dumela a tšhaba gore ngwetši e ka nyama.

Ge dikgwedi di dutše di batamela, o ile a founela rakgadiagwe gore o tla tliša mašeleng pele yena rakgadiagwe a thoma go roka. Ka thoko ye nngwe Mmanoko ge a botšiša mogatšagwe gore o šetše a lefile bonnyane bja tšhelete, o ile a botšwa tša ka ntle ga seatla, eupša le sente ya lešidi o be a sa e ntšha. Mmanoko o ile a hloka pelaelo ka baka la gore go be go tlo roka rakgadi wa tšona. Ge go šetše kgwedi Mmanoko o ile a mo kgopela gore nke ba yo itekantšha, Ngame o ile a mo pheleaphelea ka leleme a mmoša gore o a tšwa o di bone a se belaele, di a rokwa. Aowii! nko go dulela mahala, rakgadi e sa le a bea mokganya phatleng.

Ge go šetše matšatšinyana, Ngame a thoma go phapharega mo le mo a nyakana le mašira le disutu matšhaeneng. O be a nyaka tša theko ya fase ka gore a sa nyake go kgaogana le mašeleng. Ge e le rakgadi yena e be ele moleta ngwedi o leta leswiswi. Ge go šetše letšatši le le tee Ngame o ile leletša Mmanoko gore o lata diaparo a se tshwenyege. Mmanoko o be a

thabile eupša a na le pelaelo ya gore di tlo mo lekana goba o tlo di rata na. Nnete ke go re lesogana e be e le gona le sa ya go reka. Ngame o ile a reka majaja, tšona difonkhong tša nnete.

Le rile ge le hlaba la monyanya ba gabo ba rwala thoto ba ya gaboMmanoko. Mmanoko o be a šetše a hlapile a napa a phuthulla merwalo. O rile ge a bona lešira a nyaka go idibala, le be le sa kgahle mahlo le gatee. O ile a swaba nko go feta molomo ge a leka go le apara. Lešira le ile la gana go feta hlogong a ba a le tsena ka sekero. Mmeleng le be le mo ngangile dimpa tše ebile a palelwa le ke go buša moya gabotse. Ge a lokiša ka mo go tleroga ka thoko ye nngwe, ge a fetša go apara ke ge lešira e le mankgeretla. Dieta le tšona di be di latola fela a no gapeletša. Mmanoko wa batho o ile a lla a ba a homola, ka ntle batho ba be ba apere mesego ya dira ga di bonwe, diroko go be go aperwe tša go gogoba fase maphephe go aperwe a boWinnie Mandela go tloga go kgahliša e le ruri, mekgolokwane e le mekgolokwane. Ngame le yena o be a hlakahlakane go sa loke selo. Sutu e be e mo mantše la go šiiša, e be e phadima ebile e fahla babogedi gape e mo hlaela maotong, hempe e be e gana go konopela ba rile ge ba tšwelela batho ba oma ka disego. Ba be ba palelwa le ke go bina, ge ba re ba itšhikinya go no kwagala tleerr!tleerr! ya mašela. Batho ba rile ba sa ipshina ka go bina, Mmanoko a ikwišetša fase a ba a rwalelwa ka ntleng. Ge a botšišwa a bolela gore o a dikologa, kgane ke maoto a tšwile maphona. Ngame ge a botšiša Mmanoko a mo šupetša maphona, a napa a re tuu, gape le yena o be a kakaila, fonkhong e mmerekile. Go tloga tšatšing leo a lahla go ngamela bjale ka sepaletse.

Dikarabo tšeo di akantšwego

1. Ngame.
2. Motho wa go se nyake go šomiša tšhelete.
3. Ke lešira la go se be botse’
4. Ba be ba pinyeletša ke dieta.
5. (a) Go nyama kudu
(b) Go emela motho/selo sebaka se telele.
(c) Go hlalefetša motho’
6. Go emela selo seo o se tšhepišitšwego ka lehutšo/tshepo ya gore o tlo se hwetša empa wa se se hwetše.
7. Diaparo tša bona e be e le tše nnyane tša go befa.
8. Dikarabo ka baithuti di tla amogelwa.
9. Dikarabo ka baithuti di tla amogelwa.

10. Go reka nako e sa le gona wa ba wa itekantšha.

Mošongwana wa 2: Go anega kanegelo letl. 72

Mokgwa wa go ruta

- Laela baithuti go theeletša ka hloko ge o ba fe tshedimošo ka go anega ka gore mafelelong ba tlo ikgethela hlogo yeo ba tlogo anega ka yona.
- Lemoša baithuti ka phapano ya kanegelo le thulaganyo.
- Ba hlalošetše gore kanego e laetša seo se tlogo direga gape e laetša dihlahošo le ditatlhollo tše di ka fihlelelwago go lekola ka moo mongwadi a ka moo mongwadi a šomišitšego polelo go tšweletša moanegwa. Mola thulaganyo e laetša gore ke ka lebaka la eng seo se diregile.
- Ba hlalošetše diponagalo tša setšweletšwa bjalo ka tshwantšhokgopolo, kgegeo. Ba fe mehlala ye mentši gore ba kwešiše.

Pele ga go bala

- Ba hlalošetše mekgwanakgwana ya go anega bjalo ka go bolela ka boitshepo le mafolofolo, go bolela thwii le batheetši ka lentšu la go kwagala ba šomiša polelo ya mmele le segalo se se nepagetšego. Tswela pele ka go ba gopotša magato a go bolela.
- Hlalošetša baithuti gore pele motho a anega o swanetše go dira dinyakišišo tša go tsenelela ka hlogo yeo a ya go go anega ka yona, mme a šomiše lebaka le le fetilego ge a anega.
- Ba lemoše gore matseno a bona ge ba thoma go anega a swanetše go ba le kgogedi go gapa šedi ya batheeletši, tabakgolo le yona e swanetše go tšwelela gabotse, afelelo a tšweletšwe gabotse.
- Ge o kgotsofetse gore ba kwešišitše, ba laele go arogana ka dihlopha tša bona, ba ikgethele hlogo ya go tsamaelana le meaparo. O ba laele go šomišana mmogo, ba thlomphane gape ba fane sebaka sa go bolele.
- Ba laele go beakanya le go rulaganya.
- Ba laele go šomiša retšisetara ya maleba setaele le lentšu go ya ka baamogedi, morero, madiri, mahlaodi, hlalošothwii, polelo ya go iphihla, ya go sekamela ka lehlakoreng le le tee ya maikutlo. Hlalošetša bana gore polelohwii, polelo ya go iphihla, bj.bj.di ra go reng. Ba laele go ikatiša ka go anegela sehlopha pele.

Ka nako ya go anega/hlagiša

- Ba laele go bolelathwii le batheeletši ka lentšu la go kwagala le boitshepo.
- Ba laele go šomiša segalo sa maleba, polelo ya dika le ya sefahlego, ba kopantšhe mahlo le batheeletši.
- Ba laele go tšweletša dielemente tša dibopego tša polelo bjalo ka tatelano ge ba bolela.

Mošongwana wa dihlophana

Dikarabo tšeo di akantšwego

	Sedirwa	Lediri	Lekgokedi
1. Ngame o konopetša hempe.	hempe	konopetša	o
2. Mmanoko o apara lešira.	lešira	apara	o
3. Ba gabo Ngame ba ntšha magadi.	magadi	ntšha	ba
4. Moroki o roka lešira.	lešira	roka	o
5. Ngame o rekile difongkhong.	difongkhong	rekile	o

Mošongwana wa gae

Laela baithuti go yo dira mošomo gae o ba kgopele gore ba kgopele thušo e sego go ba ngwalela.

Dikarabo ka baithuti tša go tšwa go “monyanya wa Ngame”

1. Dikarabo e ka ba tše di latelago:
  - (a) befa
  - (b) mokopana
  - (c) ntsho
  - (d) masomapedi

	Sediri	lediri	lekgokedi
1. Ngame o loša Mmanoko.	Ngame	loša	o
2. Lesogana le ngametša tšhelete.	Lesogana	ngametša	le
3. Mmanoko o itekantšha lešira.	Mmanoko	itekantšha	o
4. Dieta di pinyeletša ngwetši.	Dieta	pinyeletša	di
5. Mmanoko o apara lešira.	Mmanoko	apara	o

1. Tekatekanyo lebelela tshedimošo yeo e lego ka lepokising la tshedimošo ka pukung ya moithuti.
  - (a) Kudu kutswanakudukudu
  - (b) Motelele moteletsana moteleletelele
  - (c) Nnyane nyanenyana nnyanenyane
  - (d) Ntsi ntšinyanantšintši

Go bala le go bolela

Mošongwana wa 3: Setšweletšwa sa dingwalwa – Padi ya bafsa letl. 76

Mokgwa wa go ruta

- Hlalošetša baithuti ka padi ya bafsa.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Ruta bana ka mehuta ya maina madiri mahlaodi le tekatekanyo tšeo di tšwelelago lepokising la tshedimošo ka pukung ya moithuti. Ge ba kwešitše ba laele go dula ka dihlopha tša bona ka dihlopha ba thušane go dira mošomo woo.

(e) lesweu.

2. Hlalošetša baithuti gore papetšo ke eng. Lebelela tshedimošo yeo e lego ka lepokisaneng la tshedimošo ka pukung ya moithuti.

Mošongwana wa gae

Hlalošetša baithuti ka sediri, lediri, lekgokedi.

Sediri ke lentšu leo le le laetšago motho yo a dirago dirago mošomo, **lediri** ke lentšu leo le dirago mošomo mola **lekgokedi** e le lentšu leo le kgokagantšhago lediri le sediri

- Ba lemoše gore padi ke kanegelo ye telele yeo e nago le ditiragalo tše dintši. Ditiragalo tša gona di sepela ka tatelano go fihla nthlorwaneng. Mateng a padi ya bafswa a bolela ka ditiragalo tša bafsa. Gopotša baithuti diponagalo tša setšweletšwa.
- Laela baithuti go bogela seswantšho ka tsitsinkelo o ba botšiše dipotšišo se se tlo go thuša gola tsebo ya bona go seo ba tlogo bala ka ga sona.

Dikarabo tše di akantšwego

- Lehung
- Manyami
- Dikarabo tšeo di tšweletšwago ke baithuti
- Dikarabo tšeo di tšweletšwago ke baithuti.

Pele ga go bala

- Laela baithuti go ntšha dipuku tša bona tša go bala o ahlaahle le bona bokantle le bokagare bja puku.
- Ba laela go sekana le go sekima diponagalo tša setšweletšwa. Oketša tsebo ya bona ka go ba eletša gore ge ba le gae ba ithute go sekaseka kanegelo.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go ngwala dinoutse/dintlha tša bohlokwa. Ba laele go botšiša mo ba sa kwešišego.
- Ba hlalošetše mantšu a maswa. Ba lemoše gore ba hlokomele moero thulaganyo le mafetšo a mongwadi, bj, bj.

Morago ga go bala

Laela baithuti go akaretša seo ba se badilego. Ba bapetše ba fapanye dikakanyo tša bona le ditiragalo tše di tšweleditšwego ka gare ga padi.

Dikarabo tšeo di akantšwego

1. Mponeng o be a rata go bonwa, a etla morago ga batho ka moka. O tla morago ga batho ka moka ka dirapeng.
2. Ke Mponeng, ke yena go bolelwago kudu ka yena mo kanegelong Mohlarekoma.
3. Ngobene, motho wa go se fele pelo, wa go eletša. Diphiri batho ba go sepela ka molao, ba go tšea sephetho ntle le tikatiko.
4. Ke phoso, ka gore bakgomana ba kgopetše setšhaba gore se apare moaparo wa mohutamang.

Dikarabo ka baithuti

5. Go Lemoša batho ka meaparo yeo batho ba e aparago ge ba eya mahung matšatši a lehono. Ee ka gore motho yola wa go apara diaparo tše kopana wa go bogwa o kgalemilwe a lahla

Dikarabo tša go tšweletšwa ke baithuti di tla amogelwa.

6. (a) Go leka go itokolla.
(b) Go ba manyaming.
(c) Go lapa.
7. Mpogeng e be e le mosadi wa sebogwa. O be a nyetswe ke Ngobene gomme ba dula Mohlarekoma. O be a sa theeletše motho. Mponeng o be a sa rate setšo sa bogadi bja gagwe. A sa rate diaparo tše di telele. O ile a ya ka dirapeng a apere diaparo tše nnyane diphiri tša mo kgopela go goma a gana ba mmetha.

8. (a) Mponeng o be a rata lešela
(b) Ba rile basadi ka moka ba apare dituku hlogong ka letšatši la poloko.
(c) Diphiri di gagotše mmele wa Mponeng ka moretlwa
(d) Setšhaba se tšwa kgorong

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošetša baithuti ka mehuta ya mafoko. Lebelela tshedimošo yeo e lego ka pukung ya moithuti. Ba fahlelele ka tše latelago ge go hlokega

Lebaka la bjale ke tiragalo yeo e diregago gona bjale mola lefetilego e le tiragalo yeo e šetšego e phethilwe.

Lebjale: Mošemane o apere lekgeswa,

Lebaka le le fetilego: Mošemane o apere lekgeswa. Ba hlalošetše gore re lebelela lediri.

Lefokonolo: lona le tsebege ka lediri le le tee, fao ke le le kopana. Le ka tla ka lebaka la bjale goba le le fetilego.

Lona le le na le sediri, sedirwa, lediri le lekgokedi.

Mathumas.a a rwele moeta. **Mathumas.a** ke sediri, lentšu le šupa gore mošomo o dirwa ke mang. **Rwele** ke lediri ke lona le dirago mošomo. **Moeta** ke sedirwa se laetša gore mošomo o dirwa go mang.

Mošongwana wa 4: Go bogelela kwešišo – Khathune letl. 80

- Laela baithuti go bogela ka tsitsinkelo diswantsho tšeo di tšweleditšwego ka pukung tša bona ka kwešišo.
- Ba botšiše dipotšišo mabapi le diswantšho, Hlaloša gore dingwalwa tša mohuta wo di bitšwa dikhathune. Hlaloša gore ke mohuta o mongwe wa ditšweletšwa tša go bogelwa, tšeo motho a ka ipshinago ka tšona ge a kgona go di bala. Hlaloša bohlokwa bja dikhathune. Gantši di hlangwa go ya ka madireng.
- Laela bana go kgaogana ka dihlopha tša bona ba boledišane le go ahlaahla dipotšišo gore o kgone go lekola tsebo ya bona mabapi le dikhathune.

Ditšweletšwa tša go bonwa

Kuranteng, dipukung, makasining

Dikarabo tša go tla ka bana

Go gatakiwa ga ditokelo/tlaiso ya bana

Dikarabo ka bana

- Hlahla baithuti ka dilo tša bohlokwa ge motho a nyaka go kwešiša khathune.

- Ba botse gore ba tsitsinkele ba šomiše dikakanyo tša bona go tliša dikgopolo tša maleba gore ba tle ba kgone go ngwala temana ka yona.
- Ba laele go tswalanya dintlha le ditiragalo tšeo ba di tsebago.
- Ba lemoše gore khathune e šomiša mantšu ka o seketša.

Ka nako ya go bala

- Hlalošetša baithuti gore bjale ka ditšweletšwa tše dingwe, ba swanetše go sekima le go sekana gore ba hwetše tlhathollo ya dikgopolokgolo ya khathune.
- Ba laele go akaretša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tšeo ba di lemogilego gomme ba tšee sephetho ba lebeletše dintlha tšeo di tšwelelago khathuning.
- Hlalošetša baithuti dielemente tša dikhathune gore ba tle ba kgone go bala khathune yeo e latelago. Dikhathune di ngwalwa ka mongwalo wa go kgabiša, dihlogo le dihlogwana di ngwalwa ka mongwalo wa go ba le maatlakgogedi. Mothadi o šomiša thekiniki ya go goketsa, polelo ya go ama maikutlo, ya go hlalefetša, ya kgapeletšo, kgethollo. Ba swanetše gape le go tlhokomela ka

moo mothadi a šomišitšego polelo ya go huetša le go bopa meetlo le mekgwa ka gona.

Morago ga go bala

O ka laela baithuti go akaretša khathuni ka mantšu a bona ba ntše molaetša ba bapetše ba be ba laetše phapano moago ba arabe dipotšišo.

Dikarabo tšeo di akantšwego

1. Banna ba dithekisi ba tlhasetše mosetsana ka baka la moaparo.
2. Pefelo.
3. Ke ge motho a hlaselwa go se seo a se sentšego.
4. Manyami.
5. Dikarabo ka baithuti.
6. Batho ba swanets.e go tseba gore motho yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya go apara ka mokgwa wo ao ratago.
7. Tlabego kgorwana, ditsebjana.
8. Dikarabo ka baithuti.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

- Hlalošetša baithuti gore mahlalošetšagotee ke eng. Ke mantšu ao a tlhalašago selo se setee.
- Hlalošetša baithuti ka mehuta ya mahlalošetšagotee. Lebelela tshedimošo yeo o e filwego go go hlhla.
- Hlalošetša baithuti ka malatodi. Ona ke mantšu ao a šomišwago go latola a mangwe.

Malatodi	
Banna	Basadi
Lla	Sega
Dula	Ema
Nyama	Thaba
Gana/latola	Dumela
Palelwa	Kgona

Mahlalošetšagotee	
Mosetsana	Ngwanenyana
Mangwele	Dikhuru
Araba	Botšiša
Ba go hlolewa/šitwa	Palelwa
Thomego	Tlhologo
Hlobola	Apola

Mošongwana wa 5: Go ngwala taodišokanego letl 83

- Hlalošetša baithuti gore taodišokanego ke eng.
- Ba hlalošetše melawana ya temana gore ba tle ba kgone go tlhama tša bona, ba laele gore ba ngwale temana tše tharo mme ba šomiše matseno a go ba le maatlakgogedi go goga šedi ya mmadi

- Pele ba ngwala ba eletše gore ba thome ka go dira dinyakišišo tša go tsenelela ka hlogo, ba kwešiše lefoko la sererwa.
- Ba laetše go thala mmepe wa monagano, moo ba tlogo ngwala dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tša hlogo yeo ba ngwalago ka yona

Ka nako ya go ngwala

- Hlalošetša baithuti go ngwala ka mokgwa wa go anega, ba hlhla ke mmepe wa menagano.

- Ba laele go ngwala ka lebaka le lefitilego. ba šomiše diema go natefiša kanegelo. Nako le nako ba latele hlogo. Ba ngwale setšweletšwa sa mathomo. Ba boledišane ba abelane dikgopolo, ba fefere dintlha, ba phošolle ba ngwale gape gomme ba hlagiše.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlaloša mehutahuta ya mahlalošagotee, mahlaodi, malatodi, hlalošo ya seka, polelo ya maikutlo, maswaodikgao. Lebelela tshedimoso yeo e lego pukung ya moithuti

Dikarabo tše akantšwego

1. Le mpethelang?
2. Ah! Wa tla wa gobala!
3. Baotledi ba dithekisi ba swerwe.
4. Mmalo! O šomile ngwanangwanaka!
5. Apere bjang?

Beke ya 3 - 4:

Meaparo ya ditšo tša go fapana

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go theeleletša kwešišo letl. 85

Mokgwa wa go ruta

- Laela baithuti, go theeletša ka kwešišo ge o ba balela setšweletšwa sa tlhagišo ya thelebišene go tšwa pukung ya morutiši. O ka thoma ka go ba botšiša dipotšišo go ba beakanyetša le go ba fa lesedi ka ga seo ba tlogo go se theeletša. O ka ba botšiša gore ba kile wa kwa goba wa bona kae ditaba di balwa. O ka kgopela baithuti go ekiša ka moo ditaba di balwago ka gona ka thelebišeneng.
- Bjale laela baithuti go lebelela diswantšho ba boledišane ka tšona, mme ba akanye gore tekakwešišo e ka ba mabapi le eng ba hlhlwa ke seswantšho.
- *Disarie, isibeshu, mwenda*, dipheta, letsobo, sekipa se se sweu.
- Dikarabo tša go tla ka bithuti, e ka ba tša setšo sa bapedi, ntepa lebole, thetho, lekgeswa, mothutlwana, hele le tše dingwe.
- Dikarabo tšeo baithuti b aka di tšweletšago.

Ka nako ya go theeletša

- Balela baithuti temana gomme o netefatše gore ba theeditše, go se be le bao ba dirago lešata. Ba hlohleletše go ngwala dintlha tša bohlokwa ka boripana go lebeletšwe molaetša.
- Ba botšiša dipotšišo mo ba sa kwago, ba dire dikakanyo mabapi le seo ba se theeditšego ba leke le go tswalanya dintlhakgolo.

Ditaba tša thelebišene

Le theeditše lenaneo la tša setšo go tšwa kanaleng ya bobedi, lona le le gasetšwa ke Mologadi a' Nape

Kgalekgale mola maswika a sa le boleta, lefase le sa foka moya wa setho, batho ba be ba ikaparela diaparo tša go dirwa ka mekgopha ya diphoofo. Ba be ba šoga mekgopha yeo ba dira dintepa, dithetho, ditsiba le diramphasane. Mapai a bona le ona a be a dirwa ka mekgopha kudu ya dinkwe le dipitsi mme ba a bitša gore ke mathebo. Magoši a kgale a be a tsebja ka go apara mathebo a dinkwe.

Kgale batho ba be ba sa apare dieta eupša diramphašane tša go dirwa ka mokgopha wa phatla ya kgomo goba ya nare. Banna le masogana ba be ba tšwara makgeswa goba ditsiba. Ge e le basadi ba be ba apara thetho le ntepa mme ba tshankgela ka maseka. Dithetho ba be ba di dira ka mokgopha wa kgomo mola dintepa ba di dira ka mokgopha wa pudi. Makgarebe ona a be a apara ditlhokwa le mabole ba fora meriri leetse.

Lehono dilo di fetogile, ba basweu ba tlile le tlhabologo. Ba rile go tla le mašela, batho ba thoma go hlola diaparo tša ditso tša go fapafapana. Bapedi ba apara methutlwana, diele le dimabejana, Basweswe ba apara dithetho le dikhethe tša motoitšhi, Batsonga ba tšwara matsobo le metšeka ka maseka maotong. Bagazulu le bona ba apara mabeshu ka ditlhwatlhwadi maotong, Maindia le bona a apara disarie. MaNigeria le bona ba apara diroko tša go gogoba, hlogong ba apara dituku tše kgolo.

Ka nako tša menyanya ngwetši ya Bapedi e be e šogelwa mokgopha wa pudi a rokelelwa theto, a direlwa gape ntepa ka mkgopha wa kgomo le tuku ya lešela la belebete mme a tshankgela ka dipheta mmeleng. Dialoga tša makgarebjana di be di apara dintepa le mabole, matsogong ba apara ditlhokwa sefahlegong ba tlola ka letsoku. Ruri ka nnete setšo ke se sebotse.

Ka morago ga go theeletša

O ka fa baithuti sebaka sa go botšiša mo ba sa kwešišago gabotse gomme wa fa hlalošo ka botlalo.

Dikarabo tše di akantšwego

Ka o tee ka o tee

- Tša go dirwa ka mekgopha.
- Kgomo, pudi.
- Aowa, go laetša lerato.
- Maikutlo a ka tšweletšwago ke baithuti, e kaba a mayami, a lethabo bj,bj.
- Ke borokwana bja go dirwa ka mokgopha se aparwa ke banna le bašemanyana.

Mošongwana wa 7: Ngangišano letl. 86

- Laela baithuti go boledišana ka seswantšho gore ba tle ba kgone go itswalanya le seo o tlogo ba hlahla mabapi le ngangišano.
- Hlaloša pele gore ngangišano ke mokgwa o mongwe wa poledišana magareng ga batho bao ba ganetšanago ka dikgopolo go seo ba boledišanang ka sona, gape, ke mokwa wa go neela baithuti sebaka sa go ntšha dikgopolo tša bona mabapi hlogo yeo e filwego.
- Ba hlalošetše ka dikokwane tša kanegelo, sephetho, dikganetšano, diboledi tša kganetšo le tša go dumela.
- Ba hlahle ka tshepidišo o ka šomiša tshedimošo yeo e tšwelelago ka pukung ya moithuti, seboledi sa mathomo ke sa go dumelelana le hlogo mola sa bobedi se ala taba ka mokgwa wa go ganetša.ka ba laela go arogana ka dihlopha tša bohloano tše pedi, mme wa laela gore ba dire tše latelago:
- Go kgetha hlogo yeo ba e ratago yeo ba tlogo ngangišana ka yona gomme, sehlopha se sengwe le se sengwe se dire dinyakišišo tša go tsenelela, ba thušane go beakanya dintlha tša bohlokwa, ba šomiše setaele le retšisetara ya maleba, polelo ya go amogelega. Nako le nako ba hlokomele hlogo ya ngangišano. Ge ba bolela dintlha ba fahlele ka mabaka go gapela batheeletši ka lehlakoreng la bona, ba šomiše mekgwa e mebotse ya go bolela, ba bitše batho go ya ka maemo a bona go laetša tlhompho.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Laela baithuti go ithuta ka tshedimošo yeo e tšwelelago ka pukung ya moithuti ka ga mehuta ya mahlaodi, o - mobotse mašupi - ye, polelotebanyi

-“Na o tšwa kae” Polelotharedi - “o botšiša gore ba tswa kae” Lefokonolo - Koko o kgama ngwana lediri ke le tee ke kgama. Lefokontši ke le letelele le ka ba le madiri a mabedi, Ke apara roko ya go tleroga ka gore mma o thapišitše ye ke ratago. O na ke a matelele a na le madiri a go feta le tee le lekopanyi.

Mošongwana ka sehlopha

1. Leamanyi – yo bohlale.
2. Lesupi – yo.
3. Lehlaodi la lebadi – tše pedi
4. Lešupi - bale
  - (a) botšiša gore ba bapatša eng?
  - (b) botšiša gore yela e rekilwe ke mang?
  - (c) kgopela gore ba mo rekele.
  - (d) laela gore batho ba tle ka ge dilo e le mahalalala.

Mošongwana ka botee

1. Mafoko a mararo a go ngwala ke baithuti ka polelotebanyi.
2. Mafoko a mararo ka polelotharedi.
3. Mafokonolo a mahlano ka baithuti. Mafokontši a mahlano ka baithuti.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 8: Go bala le go bogelela kwešišo – Papatšo letl. 90

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Botšiša baithuti dipotšišo go lekola tsebo ya bona le go ba thuša go ba le ponelopele ya seo ba tlogo se bala le go akanya ka seo se ka bego se bapatšwa.

- Ke mokgwa wa go bapatša dilo gore bareki ba reke.
- Go goketša bareki/lemoša bareki
- Ka thelebišeneng, seyalemoyeng, dikuranteng, dimakasineng, bj,bj.
- Diaparo tša lenyalo.
- Bo radiswantšho, batlhami, bathadi ba diswantšho.
- Dikarabo tša baithuti di tla amaogelwa, se se botse ke gore o kgona dira kgetho ya gore o nyaka eng, se sempe ke gore o ka hwetša go se bjalo.
- Lešira disutu diaparo tša makgetla.

Ka nako ya go bala

Laela baithuti go sekima le go sekena gore ba hwetše dikgopolokgolo, ba laele go bala ka kwešišo le tsenelelo ba hwetše molaetša, ba nyakišišo dithekiniki tšeo di šomišitšwego go goketša, polelo yeo e šomišitšwego ya semmušo le yeo e sego ya semmušo. Dika, ba laele le gosekaseka mongwalo wo o šomišitšwego, ba dire dithumo ba lebeletše dintlha tšeo di tšweleditšwego.

Ka morago ga go bala

Ba laele go akaretša molaetša le go tšea dipheho gomme ba arabe dipotšišo go laetša kwešišo.

Dikarabo tšeo di akantšwego

1. Dikarabo go tšwa go baithuti ka hlahlo ya gago.
2. Gore batho ba bantsi ba tsebe.
3. Ka gore ba kgona go tseba pele seo ba nyakago go se reka gomme ba kgona go ipeakanya/ba kgona go lemoga ge se rekega ka mabaka a mangwe.
4. Baithuti ba ka tšweletša karabo tša mohuta wo: Ee, ba ka kgahlwa ke gore ba tlo apešwa le go phontsha ntle le tefo.
5. Mantšu ka bana – lengoloi - morongwa wa modimo, magetla - basetsana ba go felegetša ngwetši, mahala - go hwetša selo ntle le tefo.
6. Mongwalo wa tlhaka tše kgolo tše nnyane, mebala, polelo ya go goketša
7. “E tla o reke lebenkeleng la rena o swane le lengoloi”, “Ge o rekile lebenkeleng la rena re tla go apeša ka letšatši la gago ra ba ra go phontša wa swana le lengoloi mahalahala!!!”
8. O rata go goga/tanya šedi ya babadi.
9. Maikutlo a lethabo.
10. Hlokomela tšhomišo ya fonte go tšweletša melaetša ya go tanya šedi.

Mošongwana wa 9: Setšweletšwa sa dingwalwa – Padinyana letl. 92

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go bala kanegelo yeo o ba kgethetšego goba ba ikgethetšego, o hlaloše gore ke setšweletšwa sa mohuta mang.

Pele ga go bala

- Ba laele gore ba boledišane ka dintlha tše di latelago:
- Thulaganyo, thulano, baanegwa le tshwantšho ya bona, moanegi morero le tikologo.

- Ba laele go gaša mahlo setšweletšweng go hwetša dikgopolokgolo go ya le ka diswantšho, botšiša baithuti dipotšišo go lekola gore ba tseba eng mabapi le seo ba tlogo se bala le go ba thuša go ba le ponelopele ka kanegelo. Ba laele go sekima le go sekena diponagalo tša setšweletšwa.

Dikarabo tše di beakantšwego

1. Bathuti ba ka tšweletša dikarabo tša go swana le - ba keteka letšatši la bohwa, ditšo tša batho, meaparo go ya ka ditšo..
2. Sekolong.
3. Batswadi, bana ba sekolo le barutiši.
4. Dikarabo ka baithuti di tla amogelwa.

Ka nako ya go bala

Laela bana go bala ka kwešišo le mafolofolo a go fetša, ba thalele dintlha tša bohlokwa, go swana le diponagalo tša setšweletšwa, ba akanyetše pele go ya ka seo ba se balago. Ba botšišo go hwetša hlalošo ya seo ba sa e fetego gabotse.

Letšatši la bohwa

Go bohlokwa go ruta bana ba rena go lemoga matšatši a bohlokwa maphelong a bona.

Dikarabo tšeo di akantšwego

1. 24 Sepotemere.
2. Go keteka ditšo le meetlo.
3. Baithuti ba ka fetola ka gore: Ee, gore batho ba tsebe meetlo le ditšo tša segagabo bona.
4. Ke moaparo wo o aparago ke mohlobo wo o itšeng.
5. Ke maikutlo a lethabo.
6. Botee, lerato le tlhompho ya ditšo tša ba bangwe.
7. Bapedi ba apara diaparo tša go dirwa ka mekgopha le mašela, mapai a go dirwa ka mekgopha mola Basotho ba apara diaparo tša go dirwa ka mašela a metoitšhi, le mapai a go dirwa ka wulu le kefa ya lehlaka.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

- Laela bithuti go bala tshedimošo yeo e tšwelelago ka lepoisaneng ka pukung ya moithuti.
- Ba laele go boledišana le go abelana tsebo yeo ba bego le yona ka mahlalošagotee. Ba lemoše gore go na le mahlalošagotee a madiri, mahlathi, madiri le a maina, malatodi. Ba hlahle ka dikafoko, tlhalošothwii le phapano ya tšona.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 10: Go ngwala ditšweletšwa tša tirišano go swana le papatšo letl. 95

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go tlhama papatšo ka bobona.

Pele ba ngwala

- Ba laele go boledišana ka magato a go ngwala
- Ba hlahle fao ba timelago.
- Ba gopotše gore maikemisetšo a papatšo ke go goketša bareki. Papatšo ya bona e swanetše go ba le maatlakgogedi, e be le polelo ya go goketša le ya go gapa maikutlo a mmadi, e be le mongwalo o mobotse wa go balega le go kwešišega, ba šomiše mehuta ya fonte le mongwalo o mokoto mo go hlokegago, maswaodikga a šomišwe gore e

balege, molaetša o tšwelele gomme ba se lebale gore ba ngwalela baamogedi ba mohuta mang.

Ka nako ya go ngwala

Laela baithuti go ngwala setšweletšwa sa mathomo gomme ba ngwale dintlha ka boripana. Tshedimošo e tšwelele ntle le go timetša mmadi. Ba se tšwe hlogong ya sererwa. Ba kgabiše ka tlhaka tše koto le fonte ya maleba. Ge ba feditše ba laetše bagwera, ba abelane dikgopolo. Ba phošolle ba ngwale gape gomme ba hlagiše. Ba laele go tšea malebiši ka mohlala o tšweleditšwego ka pukung ya moithuti.

Diboego le melao ya tšhomiso ya polelo

- Laela baithuti go boledišana ka go ahlaahla gore khutlo, fegelewana le kgorwana di šoma bjang mo tiišong ya polelo.
- Ba hlahle fao ba nyakago thušo. O ka lekola tsebo ya bona ka go ba laela go ngwala temana ba laetša maswaodikga.

Review Copy

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 5-6: Panka		
Go theeletša le Go bolela		Go bala le Go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Kahlaahlo ya sehlopha/ya phapoši ya go fa ditaelo goba ditshepedišo Go bolela ga go itokišetšwa/Go bolela ga go se itokišetšwe		<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa ditaelo go swana le sa ditaelo tša tshepedišo Theto
Go ngwala le Go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa se sekopana sa tirišano: ditaelo Ngwala taelo.		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: Matlema – a nako, lefelo, mosepelo, Mahlaodi: Palo Šoma ka mafoko: polelotiriši le Polelotirišwa Tihalošo ya mantšu: dika le diema. Maswaodikga: tlami; lenalana.
Beke ya 7-8:selefoune		
Go theeletša le Go bolela		Go bala le Go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Bapala karolo ya tiragatšo. Karolo ya papadi ya go nyakišiša.		<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa dingwalo: go swana le tiragatšo.
Go ngwala le Go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ngwala tshwayotshwayo ya tiragatšo.		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: Mafedi le mafetedi. Šoma ka mafoko: Polelotirišwa; lebjale. tšweledi; polelotebanyi le polelotharedi; Tihalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee, malatodi, tlhalošothwii, tlhalošo ya seka. Maswaodikga: kgorwana; ditsebšana; leswao la potšišo; fegelwana; khutlo.
Mekgwa ya kelo	Methopo	Kgakollo
<ul style="list-style-type: none"> Mekgwanakgwana ya go theeletša le go bolela Tla kgona go ahlaahla ka sehlopha/phapoši go fa ditaelo goba ditshepedišo Polela ya go itokišetšwa/ya go se itokišetšwe Go tseba setšweletšwa se sekopana sa tirišano; ditaelo Bokgoni bja go tsepelela go magato a go ngwala. Go tseba go ngwala ditaelo Go bala setšweletšwa sa ditaelo go swana le ditaelo tša tshepedišo Magato a go bala Go tseba theto ka go phethagala	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti. Puku ya morutiši Pukuntšu.	Maelekakaretšo go morutiši <ul style="list-style-type: none"> Thuša barutwana go tšweletšego dikgopolo tša go tsitsinkela, go naganišiša o feteleka ditaba, go lebelela morago le go tšea karolo. Tsebo e nyalelane le bophelo bja bana le bja kakaretšo. Ba hlalošetše go šoma le go šomišana. Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaloša maikemišetšo a wona. Botšiša dipotšišo go kgonthišiša gore baithuti ba a kwešiša. Le gore ga se o ba timelele. Ge go nyakega arola baithuti ka dihlopa gore ba abelane dikgopolo le go eletšana. Ba fe mehlala ya go fapafapana gore ba fihlelele mabokgoni a letetšwego. Ela mešomo go ba thuša ka maele le go itekola ge wena o tšweletše.

Beke ya 5 le 6:
Panka

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Kahlaahlo ya sehlopha ya go fa ditaelo goba ditshepedišo letl. 97

Magato le mekgwanakgwana ya go theeletša le go bolela.

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

Barutwana ba tsentshwa thutong ya thekenotši ka mekgwanakgwana ya go fapana. Ba thoma ka go ngwala dintlhakgolo tše ba di akanyang ka seswantšho. Dikarabo tše o ka diletelago:

- Ka pankeng
- Mošomi wa ka pankeng
- BašomišI ba panka
- Motšhene wa ATM

Ka nako ya go theeletša

- Hlalošetša barutwana gore ka nako ya go theeletša ba tla dira tše latelago ge o le gare o bala le morago ga go bala.
    - rekhota dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo, go ngwala dinoutse, lenaneotekolo, kakaretšo, pharaforeisa le go anega gape go laetša kwešišo. Bala kanegelo go goga dikgopolo tša barutwana.
    - Ba bogela seswantsho o fela o ba fa sebaka ka go ba fa dipotšišo go kgonthišiša gore ba kgona go bogela le go bala molaetša wa seswantšho le papatšo ya go ngwalwa. Ba hlohleletše go botšiša dipotšišo.
1. Go laetša kwešišo ba sekana dinhlakgolo le go sekima molaetša wa sengwalwa
  2. Ba sekana le go sekima dinhlakgolo tša seswantšho.

Morago ga go theeletša

Ba araba dipotšišo tše latelago ke dikarabo tše šišintšwego.

1. Teknolotši e thuša gore dilo di phethagale ka lebelo bjalo ka maeto a difofane, melaetša ka fakse,bj.bj.
2. Go panka ka ATM le ka sellathekeng.
3. Aowa ke sephiri ga gago.

4. Aowa e nt'sha ya dipampiri fela.
5. ATM o thušwa ke mot'shene –ka pankeng o thušwa ke motho.
6. Dikgopolo di tla fapana go ya ka barutwana.
7. Maikutlo a tla fapana.
8. E swanetše go hlokomelwa bošego le mosegare.
9. Letša mogala.

Dibopego le melao ya tšhomiso ya polelo

Mahlaodi a palo

1. Gatee, gabedi, gararo
2. R50,00.

Mošongwana wa 2: Go bolela ga go se itokisetše letl. 101

Mokgwa wa go ruta

Ka ge o laeditše barutwana ka mekgwanakgwana ya go fapana ka teknolotše barutwana a ba bolele ka dihlogo tše di latelago. ba hlokomele tše latelago ge ba bolela.

- Barutwana somiše polelo ye kopana eupša ya go tsenelela; ba šomiša segalo sa nnete ge ba bitša mantšu, mohlala: noka/noka.
- Ba kgetha mantšu ao a hlwekilego a se nago maroga le mantšu a go ba le maatlakgogedi
- Ba šomiša segalo sa nnete ge ba bitša mantšu
- Lebelo ge ba bolela le itekanele ba se ba kitima kudu gore ba tle ba kwagale gabotse.
- Go šomiša ditho tša mmele.

Barutwana ba bolele ka dihlogo tše di latelago:

1. Go tlats.a setlankane sa go ntsha tšhelete.
2. Tšeo o di hwetšago ka gare ga sellathekeng.
3. Teknolotši e fokoditše mešomo.

Mošongwana wa 3: Go bala setšweletšwa sa ditaelo letl. 102

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go bala setšweletšwa sa ditaelo gore ba tle ba arabe dipotšišo.

Pele ga go bala

Tsebiša barutwana ka setšweletšwa.

Ka nako ya go bala

Laetša barutwana ka diponagalo tše bohlokwa tša dingwalwa bjalo ka; moanegi, Tshwantšho ya baanegwa, thulaganyo, thulano bokamorago, tikologo le morero.

Ka morago ga go bala.

Barutwana a ba arabe di potsiso. Dikarabo tše ka letelwago:

1. Mpheng.
2. Ke ge mediro le dipolelo t'sa moanegwa di sepelelana le leina la gagwe.
3. Eng, o be a kgopela gore ba mo fe t'shelete ya gagwe.
4. Tshwantšho ya baanegwa.
5. Thulano ya ka gare, ke ge moanegwa a fapana le dikgopolo tša gagwe.
6. Sebjalebja, dipanka di hwetšwa tikologong ya sekgwongeng.
7. Mpheng o ile a ngalogela/a tlogela panka yeo.
8. Ke mongwadi ke go hlaloša di tiragalo.
9. Go saena ka go swana go bo hlokwa .
10. Barutwana ba tla fa maikutlo a go fapana.
11. Bathobaso ga se barutega ka moka ba swara bothata.
12. Maleme ka moka a lekana go ya ka molaotheo.
13. Marafe ka go fapana e swanetše go humana ditirelo ka maleme a tšona a semmušo.
14. Dipanka di swanetše di šireletšwe ka dinako tšohle.
15. Mpheng o lwa le mothuši ge a palelwa ke go e tšwa mosaeno wa mathomo.
Tlemollo ke gore Mpheng o ile a tlogela go panka le panka yeo.
16. Go o bula akhaunthe e mpsha o nyaka pukwana ya boitsibeso, tšhupabodulo-tshelete ya go thoma. O tla fiwa nomoro ya akhaunthe gomme wa ikgethela nomoro ya sephiri.

Diboego ya melao le tšhomišo ya polelo

1. (a) Setlankane se tlatšwa ke Mpheng.
(b) Tšhelete e ganwa ke mothusi.
(c) Panka e ngalelwa ke Mpheng.
(d) Matogonyana a thwalwa ke Mpheng.
(e) Aterese e nyakwa ke Mabotha.
2. (a) Pampiri yeo o e tlatšwago ge o bea tšhelete goba go e ntšha.
(b) Nomoro yeo ba go fago ka pankeng.
(c) Motho yo šomago ka pankeng.
(d) Nomoro yeo e tsebjago ke wena fela
(e) Go gatisa maina a gago ka mokwa wa go tsikitletsa/go gatisa monwana.
(f) Fao re beago tšhelete.
3. **Diema** ke polelo ye e khuthilego e bego e šomišwa ke batho ba kgale, ke ya go kgalemela, go laetša kgotlelelo, go tlhompha, go ruta, go

eletša, go sebotša, go tumisa le go leka go bea motho maamong a gagwe. Go šomišwa sekai goba diphoofolo go supa batho. Mpa ke ngwana e a beelwa – Batho ba swanetše go beela kamoso gobane ga re tsebe gore bophelo bo re swaretše eng. Sehlare sa muši ke go o katoga – ge o hlakana le mathata široga.

Dika ke polelo yeo e khuthilego e sego ya papaneneng.

Go foša mae a go bola – go roga motho/go hlapaolana.

Go tšwa ka difate – go tloga.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 4: Go ngwala ditaelo letl. 104

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go ngwala

Ruta barutwana gore go bohlokwa go ba le bokgoni bja go tseba diponagalo le sebopego ge ba ngwala ditaelo.

Ka nako ya go ngwala

Ba lebelele le go bala mehlala ya ditaodišotlhaloši ka dipukung tša bona. Ba šoma ka dihlopa go araba dipotšišo go laetša kwešišo. Ba latele magato a go ngwala le go hlagiša ge ba swayaswaya sengwalwa.

Magato a go ngwala

- Go beakanya/pele ga go ngwala
- Go ngwala sengwalwakanywa
- Go boeletša
- Go hlokola
- Go phošolla le go hlagiša.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Botsa barutwana go tlatša ka **maswaodikga** a maleba mo temaneng ye e latelago:

Tlatša hle! Ngwana Hlabirwa 'Phogole, tlatša o swabiše bommaratahelele ngwana wa Afrika- Borwa. Ba tla re go bona o ngwadile ka nepagalo ba lewa ke dihlong nke ke dikgogo di netšwe ke pula ka ge ba re ga o kgone selo ba bontšhe go re thuto ga se go elwa sekolong fela.

Wena tše tša theknolotši ke dilo tša gago o tloga o di nwele le moro.

Mešongwana wa 5: Theto letl. 106

Botša barutwana go bala sereto ka dipukung tša bona.

Pele ga go bala

Eletša barutwana go go akanya diteng ka hlogo ya sereto.

Ka nako ya go bala

Gopotša barutwana ka diponagalo tša theto bjalo ka sebopego sa ka ntle le sa ka gare, tlhalošo ya dika, moya wo o fokago, morero le molaetša.

Ka morago ga go bala sereto

Barutwana a ba arabe dipotšišo. Dikarabo tše ka letelwago:

1. Go eletša batho ka mokgwa wa go pankwa ka sellathekeng.
2. Thetotumišo ya segologolo.
3. Mothofatšo. founo ga e phele.
4. Tshwantšhanyo re setseba ka bjalo ka.
5. Ge motho a bolela ka sellathekeng o kgona go mmona ka leihlo la moya.
6. Ka.
7. E gangwa ke mang?

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

1. Letlema la mosepelo.
2. Letlema la felo.
3. Letlema la nako.
4. Letlema la naoko.
5. Letlema la felo.

Beke ya 7 le 8:
Selefoune

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go bapala karolo ya tiragatšo letl. 107

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša poledišano

- Barutwana ba swanetše go laetša mabokgoni a go beakanya, go nyakišiša le go rulaganya. Pele ba ka hlagiša ka bomolomo ba arabe dipotšišo tše latelago gore o lemoge kwešišo ya bona ka tikologo le go araba dipotšišo.
  - Efa maina a methopo ya hlago ye o e tsebang ye batho ba e silafatšang.

- Ke ka baka la eng taba ya tšhireletšo ya tikologo e le bohlokwa?

Ka nako ya go theeletša

Barutwana ba tla šomiša didirišwa tše ba di kgobokeditšego bj. dikuranta, diswantšho, dinepe le tše dingwe tše ka thušang go hlaloša thuto ka ga tshilafatšo ya tikologo.

Ba fe ba ahlaahle dithuathuto tše kgobokeditšwego, ka bobedi ba hlame dipotšišo le dikarabo, ba fiwe sebaka sa go botšiša le go araba dipotšišo tše ba di hlamileng ba thušwa ke diswantšho tše ba di bogetšego.

Ba balele potšišotherišano go ba lemoša maswaodikga, mošito, segalo le go ba ruta go theeletša ka tsitsinkelo. Se se tla dira gore ba kgone go araba le go botšiša dipotšišo.

1. Hlohleletša barutwana go gopolela pele goba go akanya ge temana e dutše e balwa ke morutiši. Ngwala dikgopolelo tše letlapeng goba tšhateng e hlophetšweng seo gore le fele le boela go tšona.

Bala temana goba seripa sa pele mme o lemoše barutwana gore dikgopolelo tša bona di tla tiišetšwa, tša ganega goba tša otlollwa ge ba dutše ba theeditše ba humana ditaba tše difsa. Ba botšiša ge e ba ba sa eme go tšona ge go bala go tšwela pele goba ba thoma go lemoga kgopolo e ngwe. Ba fa dikgopolelo tša mošomo o sa ntšeng o tlo balwa.
2. Tšwela pele ka go bala temana – barutwana ba fe dikgopolo tša bona ka seo se letetšwego, ba balele mme o boledišane le bona ka dikgopolelo tša bona tše di ka felang di fetoga ge ba ekwa bohlatse bjo bo fsa.
3. Ge o fetša go ba balela, tabakgolo ke bokgoni bjo o ratang gore ba bo tšweletše le thutapolelo. Ba hlohleletše go bea šedi go mantšu le mafokwana ao ba sa a kwešišigo goba a ba gogang dikgopolo le go madiri, mathuši tumelo le nako tše di tšwelelago temaneng ya potšišotherišano.

Tiragatšo

Kgetha barutwana bao ba ka bapalago dikarolo tša batho ba bane gore bat le ba kgone go diragatša tiragatšo ye. Moithuti yo mongwe o tla kgethwa go ba Mofati, yo mongwe Diakwala, yo a latelago Motheeletši wa mafelelo e tla ba Monyakišiši. Barutwana ba bangwe e be ba bogedi gomme ba

swaye batšeakarolo ba hlokometše dikokwane tša terama/tiragatšo.

(Ke mesong tseleng ya go ya sekolong sa Kwenamadiba, Mofati o boledišana le Motheeletši, Diakwala le Monyakišiši ka tlhologo ya sellathekeng)

Mofati: (O a kgotsa) Ka mma a ntswetši! Kgomo e tswaletše maphorogong a dithaba e gana ka mohlana.
Motheeletši: Re go adimile ditsebe. Phula khudu ka mpeng.
Mofati: Ke be ke re ke thakadu ke a fata ke paletšwe.
Diakwala: O paletšwe ke eng?
Mofati: Selo se se (O gakanegile) Ke.....
Monyakišiši: Leleme hunolloga o tla re tima wa re konketša ditaba.
Diakwala: Ke selo sa mohuta mang?
Mofati: Ke gopotše bjale.
Diakwala: O gopotše bjale. Ke eng?
Mofati: Sellathekeng.
Motheeletši: Sellathekeng ke eng?
Mofati: Monna mogolo o boletše a re: “Ke founo ya go dula letheke.”
Motheeletši: Re go theeditše re re ngwana kgeswa lešo.
Ka moka: (Ba sega) Ahaa! Wa tla wa re fothokga wa re ba ila wa maritagane.
Diakwala: Founo e dula ka ntlong e sego letheke.
Mofati: Ba re o tobeletša dikonopi wa retha dinomoro wa re lefela; robedi; tharo; hlano.
Ka moka: (Ba sega lesego la bosawane) Ahaa! Ahaa!
Motheeletši: A re mo theeletšeng bana ba kgoši. Tšwela pele.
Mofati: Ge ke fata ke fatišiša ba re e kgona go ba le khamera, khalekhuleitha le totšhe.
Motheeletši: Wa kgona go bolela, wa tšhuma kgampanyane wa tšea le dinepe?
Aowa, tše tšona ke dilo tša batho ba bošego mašego a segofetše.
Diakwala: Ba swanetše ba mo kgaphodišitše baloi ba dithuri.
Monyakišiši: Bjale wena Mofati ba re e na le megala bjalo ka founo ya ka ntlong?
Mofati: Ke thololo madika, e ilalo ge e ilale e a ponoka.
Diakwala: Bjale e tla bolela bjang e se na megala?
Mofati: Ba re e šomiša sathalaete.
Monyakišiši: Sathalaete?
Diakwala: Bjale gona o sobeletše kudu re timetše.
Mofati: Sathalaete e romela malaeledi go sellathekeng ke ka fao e hlokago megala.
Motheeletši: E bjalo ka seyalemoya (radio) e na le eriele.
Mofati: Ga e na eriele, nkane seyalemoya (radio) ga le se makale?
Monyakišiši: Re makatšwa ke selo sa go lla thekeng sa be sa bolela.
Mofati: A re fateng sedibana se re nyakišišeng.
(Ba tsena ka sekolong ka morago ga beke tše pedi ba gahlana gape ba tšwela pele ka poledišano)
Monyakišiši: Ke nyakile go ya ga maotwana hunyela re se ra tseba ditaba.
Motheeletši: Tia di lle gobane mampša re lapa melala.
Monyakišiši: O rerešitše Mofati ge a re; “Sellathekeng se gona.”
Diakwala: Phula sekaku boladu bo tšwe.
Monyakišiši: Ba re Elexandra Graham Bell ke yena wa go thoma mogala ka 1870. Go tloga fao gwa latela radio.
Motheeletši: Seyalemoya le mogala?
Monyakišiši: Ee, tša bopa radiothelefoune.
Diakwala: Di a kwala fela di ntlala dimpa.
Mofati: Ba botše sebata sešo.

Monyakišiši:	Ka 1920 kua Amerika maphodisa a ile a thoma go šomiša seyalemoya kelelagobedi. Morago theknolotšiya hlabolloga ba aga disathelaete go sepediša melaetša ya sellathekeng.
Diakwala:	Taba tše tša kgomuko o di hwetša kae?
Monyakišiši:	Ke nyakišišitše ka bokgobapukung.
Diakwala:	Di kwetše letswai, di a kwala bagešo.
Motheeletši:	Ditsebe o di fepile, re nwele meetse a mokgako re kgotsofetše re rutegile.
Mofati:	Ge o sa bale o tla ja ditšhila tša bagwera.
Ka moka:	(Ba a sega) Ahaa, ge o sa ithute o tla naiwa.

Ka morago ga go theeletša

Efa baithuti mošomo wo o latelago:

1. Ke mang motho wa go thoma founo (mogala)?
2. Ke mang wa go tla ka lesedi la sellathekeng.
3. Ke dilo dife tšeo di ba tlabilego mabapi le sellathekeng.
4. Bohlokwa bja sellathekeng ke bofe? Fahlela.
5. Efa ditshwani le diphapano gare ga sellathekeng le mogala wa ka ntlong.
6. Le ge ka lefapheng le lengwe se le bohlokwa se na le ditlamorago tša go se thabiše. A o ka tsopola tše o di tsebago.
7. Hlaloša mebolelwana ye e latelago:
  - (a) Ba mo kgaphodišitše.
  - (b) Tia di lle.
  - (c) Di ntletše dimpa.
  - (d) Phula sekaku.
8. Ngwala mahlalošagotee a mantšu a a latelago o be o hlame mafokonolo ka ona; makala, palelwa, gopola, ditaba, fata

Dikarabo

1. Elexandra Bell.
2. Monyakišiši.
3. Ga sena le megala le erile.
4. O semošiša le ge o le kgole le gae, se swarega bonolo.
5. Sellatheng ga sena le megala-ka moka disepedisa melaetša.
6. Sellathekeng se ka ruta bana maroga ka go ngwala mo go Khozi. Ditsotsi di šomiša go lokisa tsa bosenyi.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Ngwala maswaodikga a maleba mo mafokong a a latelago go tšwa go tiragatšo gomme o be o laetše leina la leswaodikga leo:

1. O paletšwe ke eng
2. Monna mogolo o boletše a re ke founo yeo e dulago letheke
3. O retha nomoro wa re tee pedi tharo hlano
4. Aowa re tsenetšwe
5. Ditsebe o di fepile re nwele meetse a mokgako

6. Reresitše mofati ge a re sellathekeng se gona

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 7: Go bala setšweletša sa dingwalo letl. 110

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Hlalošetša barutwana ka diponagalokgolo tša padi le ka mehuta ya baanegwa mo pading.

Baanegwa e ka ba:

- Ba go ithuta dilo tše difsa ka ditiragalo gomme ba ruta ba bangwe.
- Ba go tliša diphetogo setšong goba ditlwaeding tša setšhaba.
- Ba go rarolla mathata.
- Ba go bontšha hlago ya motho.
- Ba go jabetša
- Ba go segiša.

Ka nako ya go bala

Ba balele kanegelo e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.

- Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopa.
- Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlahla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebeka la eng?
- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tloga ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Morago ga go bala

- Ba anega goba ba diragatša seo ba se badilego.
- Ba ka ngwala kakaretšo ya seo ba se badilego.

Baithuti ba bale tiragatšo yeo e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Sellathekeng se phušula bokamoso baneng

(Ka phapošing Matepe o boledišana le Moagiši, Malaomabe, Maleka le Mokgadi ka go šomiša sellathekeng ka nako ya sekolo)

- Mokgadi: Ke sellathekeng sa mang seo se re hlodiago?
- Matepe: *(O šinyaletše)* Ke sa ka sesi. Molato?
- Moagiši: Re nyaka go go agiša ngwana ka gae. Ge se galagala o le kua ga geno go kaone e sego mo sekolong.
- Maleka: Ke nnete ge se lla se a re šitantšha.
- Matepe: Motho ge a hloka sellathekeng a se hwele ba bangwe mona.
- Mokgadi: He! Ke go kwele gabotse?
- Matepe: Ee, *(Go tsena mogala)* Hello, ke wena Bra Joe. O reng?
- Ke tle gona bjale? Ke ka sekolong. O re ke tšhabe re ye toropong? Go lokile.
- (O phutha dipukwana o a tšwa.)* Ke tla le bona mathaka.
- Mokgadi: O kweša bohloko wa tseba Matepe.
- Moagiši: Mpotše ga a na taba le bokamoso bja gagwe. Re llela go mo agiša, eupša ke selo sa pala.
- Mofenyi: O dirwa ke sellathekeng se sa gagwe.
- (Setunyana go tsena morutiši Kgaka)*
- Morutiši Kgaka: Dumelelang barutwana.
- Ka moka: Age morutiši.
- Morutiši Kgaka: Matepe o kae ka gore ke mmone mesong.
- Moagi: O arabile sellathekeng morago a thakgoga.
- Morutiši Kgaka: A tla le sellathekeng mo? Se ga se a dumelelwa. Batswadi ba gagwe ba mo dumelela go tla le sellathekeng sekolong?
- Malaomabe: Tše dingwe tše ke mona.
- Morutiši Kgaka: *(O befetšwe)* Homola! Ke mona wa eng?
- Malaomabe: Gape sellathekeng se na le sebaledi/khalekhuleitha, inthanete re ithuta ka yona. *(O rile a sa bolela le yena a leletšwa mogala)* Hello ke Bra Cat.
- Morutiši Kgaka: *(Ka bogale)* Tima selo seo sa gago.
- Malalomabe: Bra Cat ba re ke time, ke gane? Gona ke a gana.
- Morutiši Kgaka: *(O tomotše mahlo)* O a gana? Ntšhale morago Malaomabe.
- (Kgaka o katane le bona ngwaga ka moka mafelelong a ngwaga o bitša Malaomabe le Matepe)*
- Matepe: *(Ba tsena ka kantorong ya Kgaka)* Sebiletšwa se a tšhoša.
- Morutiši Kgaka: Pelo ya ka e rotha madi,
- Matepe: Phula khudu ka mpeng.
- Morutiši Kgaka: *(Ka boleta)* Bana ba ka ngwaga wo ka moka le šometše fase.
- Matepe: *(O petlotše melomo o laetša matepe)* Molato?
- Morutiši Kgaka: Ngwaga wo ka moka ke leka go le kgala le sa kgalege bonang le paletšwe ke go tšwelela dithutong tša lena. Le gatile sesepe.
- Malaomabe: Nnete gona nna le Matepe re be re gerema gohle re bitšwa ka dillathekeng.
- Morutiši Kgaka: Molato e le eng hle?
- Malaomabe: Molato ele eng hle re nyaka go reka dillathekeng tša maemo re kgone go tšhatha re romele melaetša, re bonane ka pukutaetšasefahlego. *(face book.)*
- Morutiši Kgaka: Kgane dillathekeng tše ga se la rekelwa ke batswadi?
- Ka moka: Re a emaema, re tanya dihlapi.

Morutiši Kgaka:	Dihlapi?
Matepe:	Dihlapi di re rekela dillathekeng ra kgokagana. Sellathekeng pele sekolo morago.
Morutiši Kgaka:	Ke go theeditše. Bjale nkane nke o motho wa kgobe?
Matepe:	Ee, ke gabedi ba nthobile leoto.
Morutiši Kgaka:	Ke mang mo dira taba tše tša phaku?
Matepe:	Ga ke tsebe, mohlomongwe ke boMakheza, nnete gona ke feletšwe ke matepe. Gape re be re phaphaila le naga. E re ke re ke lomilwe ke noga ya thaba.
Morutiši Kgaka:	O be o nyaka go gola tšhelete ya mphiwafela?
Matepe:	Aowa, ke taba ya sellathekeng. Go ba le sellathekeng ke maemo.
Morutiši Kgaka:	(<i>O rothiša megokgo</i>) Ke theknolotši, sellathekeng se ferehla bana ba rena. (<i>O bolela a nnoši</i>) Mpotše bana ba poraemari ba sa nkga mekgatho. Ba re go ba le ditlolamelora ba re ke merihla ya methepa. Mpotše bana ba ba senya bokamoso ka lebaka la sellatheng sa lešidi. Bona ke mathumašana a maoto a masehla. O ka re mola sellathekeng se pšhatla le metse ya banna le basadi, bona bomaminana se tla ba dira eng. Re swere poponono ka diatla re boile le nku e builwe hlogo.
Malaomabe:	(<i>O mo tsena ganong</i>) Morutiši wa ka ke kgopela tshwarelo ke go šaeditše ke tla tlogela go tla le sellathekeng sekolong, ka hlokomela dithuto tša ka.
Morutiši Kgaka:	Ke go lebaletše gape go thwe ngwana'a phoša dira ga a bolawe.
Matepe:	Le nna ke kgopela tshwarelo ke paletšwe ke Mphato wa bošupa ka lebaka la sellathekeng seo se bego se ntlhakanya hlogo. Ke robegile leoto ka lebaka la go se theeditše.
Morutiši Kgaka:	(<i>O swarana le bona</i>) Di fedile, a re tshweleng taba ye ya sellathekeng ka mare.
Malaomabe le Matepe:	Morutiši wa lerato, wa go kgalema bana ke tšholo setšhabeng.
Morutiši Kgaka:	Ke nnete.
Matepe:	Maleka ga se makgona, makgona ke maboeletša.
Morutiši Kgaka:	Ke nnete. Sellathekeng ke selo sa go nyaka go šomišwa ka batho ba go ba le maikarabelo. Tlogelang go emaemišwa ke sellathekeng se tla folotša bokamoso bja lena.
Ka moka:	Ke nnete rrago ditšhabatšhaba mmina kgabo, re leboga maele a o re filego ona. Re tshepiša go fetoga, ra fetogela go barutwana bao o tla ikgantšhago ka bona.

Barutwana a ba arabe dipotšišo. Dikarabo tše letetšwego:

1. Matepe le manomabe taba kgolo e wela magetleng a bona ke balwantšhwa.
2. Matepe o na le matepe ka nnete. Manomabe o logamanomabe go hwetša tšhelete ya go reka sellathekeng. Kgaka ke nonyana ya go šea kotsi ka pela le bohla.
3. Bothata ba go tšhaba ka sekolong bo hlolwa ke go ba gona ga sellathekeng ka sekolong – Morutiši Kgaka o ile a ba lemoša bothata bja sellathekeng ka ge ba paletšwe ke go tšwelela dithutong tša bona.
4. Go tšhaba ka sekolong – O ka thulwa ke difatanaga ka ge ba lokela megala ka ditsebeng – O ka senyega le ditsebe – O ka tsenwa ke malwetši – gopalelwa ke go hwetša bokamoso.
5. Thulano ya ka gare – gantši moanegwa o thulana le dikgopolo.
6. Matepe o ile a ikhwetša a imile – a palelwa le ke dithuto.

7. Ke ya sebjalebja – dikolo le dillathekeng.
8. Moanegi ke moanegwa yo a re anegelago ditaba.
9. Go tšweletša mathata a go tlišwa ke sellathekeng ao babadi ba bego ba sa a lemoge.
10. Barutwana ba tlogele dillathekeng kua gae gore ba kgone go holofela dithuto ba sa šitišwe ke megala.
11. Maikutlo a tla fapana go ya ka dikgopolo tša bona.

Dibopego le melao ya tshomiso ya polelo

1. Ba mo tlaeditše ka go mo ješa.
2. Tswela pele/thoma o bolele.
3. Ntlabile.
4. E tšwa ka taba – bolela taba

Mahlalošetšagottee

- (a) Kgotsa
- (b) Šitwa
- (c) Elelwa
- (d) Dikgang
- (e) Epa.

Maswaodikga

1. (?)Leswao lapotsiso
2. a re; Khutlo-fegelwana “ditsebjana”)
3. (,) Fegelwana.
4. (,) Fegelwana (!) Leswao la makalo.
5. Fepile, (,) Fegelwana Mokgako. (.) Khutlo
6. Re; (;) Khutlo-fegelwana “Sellathekeng (“ ”) Ditsebjana

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 8: Go bala ga go itokišetšwa, go bala tekakwešišo le kakaretšo ya setšweletšwa

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

- Hlalošetša barutwana gore le tlo bala papadi le gore papadi e fapana le kanegelo ka gore yona e na le badiragatši goba batšeakaro bao ba šielanago ka go bolela, gona le dikarolo goba diripa tšeo di tšweletšagogo ke seširo le gore seširo se tšweletšago ke moanegi o polelo ya gagwe e leng ka mašakaneng. E swana le kanegelo ka gore le yona e na le baanegwa le baanegwathwadi, tikologo le morero.
- Ba botšiše gore Ngwanamaganago botšwa e tšwa seemeng se sefe le gore se ra go reng.
- Ba laele go akanya ka seo ba gopolago gore se ka ba tabakgolo papading ye.

Ka nako ya go bala

- Gopotša barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa. Lemoša barutwana gore moanegwathwadi a ka lebana le dikgohlano tše bjalo ka tše latelago ka fao ba leke go nyakišiša gore mo kanegelong ye o lwantšhana le eng goba mang:
  - Moanegwathwadi le boyena
  - Moanegwathwadi le sešhaba
  - Moanegwathwadi le tlhago
  - Moanegwathwadi le se sa tsebjego.
- Ba balele kanegelo e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.
  - Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopha.
  - Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlahla, go loutša menagano ya bona le go bona

ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebeka la eng?

- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Šoma ka mantšu

- Lefeledi
- Lefetedi
- Lefetedi
- Lefeledi
- Lefetedi.

Tlhalošo ya mantšu

- Podile
- lethumaša
- Kgontho
- Kgarebe
- Tshwari.

Mešomo ya semmušo ya kelo

Mošomo wa 1: Bomolomo

Nako: Diiri tše pedi

Meputso

Polelo ya go itokišetšwa

Laela bathuti gore ba tle ka o tee ka o tee ba tle ba bolele ka mehuta ya diaparo tšeo ba ithutilego tšona kgaolong tša go feta. Re allele gore diaparo tšeo di latelago tša go šomišwa ke batho, di šomišwago mešomong ya go fapanafapana le gore di dirilwe ka eng?

1. Diaparo tša ka meetse.
2. Diaparo tša batho ba dithuthuthu.
3. Diaparo tša fao go tonyago.
4. Diaparo tša batho ba tšhoganetšo.
5. Diaparo tša Bapedi.

Goba

Ba re ahlaahlele ditaelo tšeo di latelago ge go rokwa tše.

- (a) Go roka borokgo.

(b) Roko

Mošomo wa 2: Dingwalo - Theto

Pele ba bala

Eletša barutwana ka diponagalo le magato a go bala
ao ba ithutilego kgaolong tša go feta.

Hlokomela sereto sa sellathekeng mothalotheong wa
bone.

- Botlaela le bohlae o hlakantše.
- Khalekhuleitha le khamera o šikere.
- Ditematheo a di be 4-4-4-2

Ka morago ga go bala a ba arabe dipotšišo

1. Sonete
2. Lesome nne
3. 4-4-4-2
4. (a) Khwathete
(b) Khapolete
5. O bjalo ka pula.
6. Pula ya maatlakadibe ke pula ya go senya batho
ba kwa bohloko.
7. Tshwantšhanyo
8. Yo-Yo.
9. Ke go laets.a gore sellathekeng se tšeetše dilo
mešomo bjalo ka dikhamera, khomputha
lekhalekhuleita.

10. Maikutlo a tla fapana a tla agogelwa.

11. Sellathekeng se a thuša mola ka go le lengwe se
sa thuše.

12. Khalekhule –**tha**

13. (a) (iv)
(b) (i)
(c) (iv)
(d) (iv)
(e) (ii)
(f) (i)

14. Se re eletša ka bohlokwa bja sellathekeng le ka
fao se swerego dilo tša go
fapana go yona.

Dibopego le melayo ya tšhomišo ya polelo

15. Hlaloša mebolelwana ye
(a) Go lebelela ntle le go tsinkela dikagare.
(b) Go kganyoga motho.
(c) Go lokiša o be o hlaramolle.
(d) Go swara bothata.

Tlhalošo ya seka

16. (a)

Review Copy

Kotara ya 2

Mošomo wa 1: Bomolomo

Nako: Diiri tše pedi

Meputso: 15

Polelo ya boitokišetšo

Laela baithuti ka ge ba ithutile ka mehuta ya diaparo kgaolong yeo e fetilego gore ba tle ka o tee ka o tee ba tle ba re alele gore diaparo tseo di latelago tša go šomišwa ke batho/di šomišwago mešomong ya go fapana, gore di fapana bjang le gore di dirilwe ka eng.

- Di šomišwa ke baruthi, di dirilwe ka plastiki.
- Diaparo tsa batho ba dithuthuthu di dirilwe ka mokgopa/letlalo.
- Ka letlalo le boya.
- Lesela le polasitiki ya ya go phadima bosego.
- Monna letlalo bjalo ka lekgeswa- mosadi- letlalo bjalo ka ntepa.

Goba

Laela baithuti gore ba re ahlaahlele ditaelo tseo ba ka di latelago ge ba roka.

- Ba ka šomiša pampiri, ba meta pampiri ka theipi, ba thala ka phentshele. Ba sega pampiri ka sekero, ba bea pampiri leseng, ba sega lešela ka sekero, ba hlakanya masela ao ka motšhene wa go roka borokgo.
- Go roka roko go swana le go roka borokgo.

Mošomo wa 2: Dingwalo

Moaparo le Theknolotši.

Theto

Bala sereto sa Sellatheng o tle o kgone go araba dipotšišo.

Botša baithuti go araba dipotsiso tseo di latelago

Sonete

1. Lesome nne/ 14
2. 4/ 4/ 4 /2
3. Sereto sa go ba le le tematheto tseo di latelago se bitswa eng?
  - (a) Khwathete
  - (b) Khapolete
5. Bjalo ka.
6. Sellethekeng se swantshwa le pula ya go senya ya go na ka sefako le moya, pula ye ge tshologa e rothotha ka sefako o e bona ka leihlo la moya, mehlare e tumoga ka medu.
7. Tshwantshanyo.
8. Yo- Yo.
9. Sellathekeng sena le dilo tse ntsi bjalo ka khalekhuleitha le khamera.
10. Maikutlo a tla fapana go ya ka baithuti.
11. Ke go bala ka go tsenelela le go lebelela dikgopolokgolo.
12. Khalekhulei **tha**.
13. Hlokomela 13-(1-5)

Go sekena ke go (iv)

1. Go sekima ke:(i)
  2. Bokagare ba sereto re (iv)
  3. Bokantle bja sereto re.(iv)..
  4. Mothalotheto ke:(ii)
  5. Tematheto ke:(i)
14. Sellathekeng se a thusa ebile se swere dilo tse di ntsi tsa go thusa.
15. Hlaloa mebolelwana ye:
- (a) Go lebelela ntle le go tsitsinkela.
  - (b) Go kganyoga selo/motho
  - (c) Go thusa eupsa o senya
  - (d) Go swara bothata/kgwara
16. Kgetha tlhalošo ya seka mafokong ao a latelago.
- (a) Mokgadi o nkotswetse pelo.

Dikarabo

1. Mponeng.
2. Mponeng o thulana le Ngobeni ka go apara diaparo tse nnyane ele mosadi/a gotše.
3. Thulano ya ka ntle, baanegwa ba fošana ka mae a go bola/ba a lwa.
4. Ba be ba le lehung ka dirapeng.
5. Moaparo wa gagwe ga o kgahliše.
6. Tshwantšho ya baanegwa.
7. Thulaganyo
  - Kalotaba le tšweletšo ya bothata
  - Phekgogo ya ditaba
  - Dikgakgano
  - Sehloa, magomo a bothata
  - Tlemollo ya lehuto.
8. Go apara diaparo tse nnyane, diphiri di lekile go mo gomesa eupša a tsetalala tša be tša mmetha.
9. O ile a bethwa a tloga ka dirapeng a tšhaba.
10. Ngobeni o lekile go kgala Mponeng eupsa a pala go fihlela ge diphiri di mo tloša makako/ kgang.
11. Morero ke seo mongwadi a fišegelago go se tšweletša kanegelokopaneng ya gagwe. Mongwadi o rata go tšweletša moaparo wa basadi le makgarebe gore ga e swane. Mosadi ke go apara diaparo tšeo ge batho ba mo lebelela a hlomphega go laetša gore ke mosadi wa lapa/wa go nyalwa.
12. Seo mongwadi a fišegelwago go se laetša babadi, seo ba bego ba sa se bone/kgwekgwe/tabakgolo.
13. Mongwadi.
14. Maikutlo a tla fapana go ya ka baithuti.
15. Dikgopolo di tla fapana go ya ka baithuti.

TIRAGATSO

Botša baithuti go araba dipotšišo tše di latelago.

1. Ke maitshwaro a mohuta mang ao a laetšwago ke baanegwa bao ba latelago'
  - (a) Sesane ke motho wa go loka, wa go ela dilo tlhoko/bohlale/o tseba le go nyakisisa.
  - (b) Makušo ke motho wa go fela pelo, motho wa manganga wa go ikgopolela a nnosi, o kgantsa lehumo la gabo, motho wa go tswafa,o ja kudu, ga a bohlale.
2. Eeng, dijo tša theknolotši di tlhola malwetši.
3. Go nona kudu/(obese) Aramatiki (hlolwa ke meetse a go tonya)
4. Go nona kudu/obese.
5. Sešupasefala.
6. (Ke mesong ka sekolong sa Madute Thakadu, Dimako, Sesane ba boledisana ka malwetsi a go hlowa ke theknolotši.) Wena laetša tše di latelago;

- (a) Nako-mesong
- (b) Lefelo-sekolong sa Madute
- (c) Moanegwathwadi –Thakadu ke yena wa go fatolla di nnete ngangisanong,
- (d) Tikologo-sekgoweng go na le dikolo tsa go ba le enthanete.

Mošomo wa 3: Tlhahlobo ya gare ga ngwaga

Laela baithuti go ela hloko tse di latelago.

Tlhamego: Lephephe la 1

Go theeletša bomolomo: 30

Go ngwala: Lephephe la 2

- Tekakwešišo ya go balwa (15)
  - Polelo ya kamano (15)
  - Dikarabo tša dingwalo/Dipuku (10)
- Go ngwala – Lephephe la 3
- Taodišo (20)
  - Ditšweletšwa tša tirišano (10)

Meputso: 100

Mošomo wa 1: Go theeletša

Bomolomo

Laela baithuti go theeletša ka tlhoko ge go balwa papatšo gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Araba dipotšišo tše di latelago:

1. Papatšo. (1)
2. Go lebelela ka go gasa mahlo. (2)
3. Phalafala. (2)
4. Ke go bapatsa diletso tsa setso. (2)
5. Kelengwane. (1)
6. Go lebelela ka go tsitsinkela le go nyaka kgopolokgolo. (1)
7. Mekgopa le dikota le manaka. (2)
8. Go khuta-kgwedi ya bohwa. go se khuthe diletso ke maphaaphaa. (2)
9. Fela, mantsha o tlogele, maphaaphaa (2)
10. Bapetša diletso tša setšo le mešomo le gore di šomišwa bjang. (8)

Seletšo	Mošomo wa seletšo
1. Dipela le sentorontoro	Go šomišwa menwana
2. Matikwane le sekgokolo	Go šomišwa seatla
3. Tšhele	Go šomišwa bokare bja seatla wa swara
4. Lekope, lengwane le phalafala	Molomo le leleme

11. Ke pholo/poo ga e na maswi. (2)
12. Kgomo ye ntshoke poo ye swana key a tshadi. (2)
13. Tsebo/dilo tseo re tlogeletswego ke borragolokhukhu. (2)

Diboego le tšhomišo ya melao ya polelo

1. Laetša madiri mo mafokong a a latelago:
  - (a) Etla
  - (b) Hwetšagala
  - (c) Ntshware.
2. Ngwala malatodi a mantšu a:
  - (a) Tshadi
  - (b) Ntlogele

3. Hlama seema ka:
  - (a) Dikgomo go hlabana tsa lesaka le tee.Kgomo di latswana di boya.
  - (b)Se bone tsa bopudi bokgakala tsa bonku di bipilwe ka mesela.Pudi ya ja leotsa e fetetsa tse dingwe.

Lephephe la 2

Mošomo: Go ngwala

Tekakwešišo

Laela baithuti go bala tekakwešišo yeo e latelago gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Ka go sielana le ka ditlhopa balang kanegelokopana ka go hlabosa o laetsa kwesiso ka go latela maswaodikga le segalo se nepagetsego.

Botsa baithutu go araba dipotšišo.

1. Popotela. (1)
2. Kolobe le leputu. (2)
3. Madi a magolo, mmele o montsi. (2)
4. Ke dijo tsa merogo e na le difepa mmele. Makhura a hlola mmele o mo ntsi. (2)
5. Lebake, (1)
6. Mafahla goba TB (1)
7. TB. (1)
8. HLOKOMELA GA GONA MAINA (BASEMANE BA GO TLOGELA SEKOLO)Bagwera ba a lahletša.
Efa maina a bagwera bao ba lahleditšego
Popotela. (1)
9. Go tlogela go sepela le basemane ba go kgoga (1)
10. Ke molato/ ke go tshela molao (2)
11. O mo isa fao bahlomelago le go tlogedisa diokobatse/(rehepe)Khantsheleng (2)

Meputso: 15

Polelo ya kamano

1. Ngwana Magana go botswa o wetse dikomeng tsa batho a re koma ke tsabo.Popotela yeo e sa kwego e hwetse leretheng la mohwelere. (2)
2. Laetša mahlathi ao a lego mafokong a a latelago:
A, sekolong. (1)
(a) šoro. (1)
(b) mesong. (1)
(c) kudu. (1)
(d) gabohloko. (1)
3. Bapetša mafoko a ka godimo le mehuta ya mahlathi ye e latelago:
(a) Lehlathi la nako-mesong (1)
(b) Lehlathi la mokgwa-soro/kudu/gabohloko (1)
(c) Lehlathi nako-mesong (1)
4. Bala temana yeo e latelago o tle o kgone go lokela maswaodikga fao a sego gona.
Mmalo! Ditaba tša Popotela tša tlabo Kolobe, Putu le ba bangwe. Mpotše Popotela o godišitšwe ke Ngwato. Ngwato ke be ke nagana gore batho ba go dula Afrika -Borwa ga ba kgoge diokobatši. Bagolo ba boletše ba re;” Popotela yeo e sa kwego e wetše leretheng la mohwelere”. Dingaka di rile o bolawa ke bolwetši mang?

Laela baithuti go araba dipotšišo tše di latelago:

1. Ngame le Mmanoko. (2)
2. Thulano ya ka ntle. (2)
3. Go ngamela go tla go senyetsa dilo tse botse bjalo ka lenyalo. (1)
4. Maikutlo a tla fapana. (2)
5. Ngame o laeditse gore ge o ka ngamela dilo tsa gago di tla palelwa ke
Go tsewelela.Batho a ba tlogela go ngamela ge ba nyaka dilo tse botse (2)

6. Keg e Ngame a bolela maaka a re o roka diaparo ga rakgwadi wa gagwe
Ka lenyalo a tla le matsatsa.

(1)

Meputso: 10

Lephephe la 3

Mošomo: Go ngwala taodišo

Laela baithuti go ngwala taodišo ka e tee ya dihlogo tše di latelago:

1. Theknolotši e sentše lefase ka dillathekeng.
2. Mmele o nyaka dijo tša maleba.
3. Borammino ba lla sello.
4. Bagwera ba go se loke.
5. Meaparo ya sebjalebja e phalwa ke ya kgale.

Pele ba thoma go ngwala, a ba ele tše di latelago šedi:

- A ba beakanye ba thale mmepe wa monagano.
- Ba ngwale sengwalokakanywa.
- A ba boeletša mosomo wa bona
- Baithuti a ba hlokole mantšu a go se loke.
- Ba phošolle.
- A ba hlagiše.

(20)

Mošomo wa go ngwala sengwalo sa tirišano

Laela baithuti go ngwala sengwalo sa dirisano ka di hlogo tseo di latelago

Baithuti a ba kgethe hlogo e tee ba ngwale ka yona..

- (a) O memilwe moletlong fao o tlogo tsebisa seboledi sa letsatsi. Baithuti a ba laetse dintlha tseo batlogo di laetsa ge ba tsebisa seboledi.
- (b) Baithuti a ba ngwale E-maile ba tsebise hlogo ya sekolo ka bolwetsi bja bona.
- (c) Baithuti a ba ngwale metsotso ya kopano ya lekgotla la baithuti sekolong sa bona.
- (d) Baithuti a ba ngwale lengwalo ba ngwalele hlogo ya sekolo ba kgopele sekgoba sa go tsena sekolo ngwaga wo o tlogo.

(10)

KOTARA YA

3

Kgaolo	Dibeke	Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela	Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
6	1-2	<ul style="list-style-type: none"> Theeletša ditherišano magareng ga batho ba babedi. Poledišano ka bohwa le setatamente sa kabo ya dithoto. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala lengwalo la bohwa le setatamente sa kabo ya dithoto ka morago ga lehu la mong wa dithoto tšeo; Theto. Go balela kwešišo setšweletšwa sa go bonwa – khathuni. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa tirišano: ngwala lengwalo le setatamente sa kabo ya dithoto ka morago ga lehu. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko. Tihalošo ya lentšu. Maswaodikga le mopeleto.
6	3-4	<ul style="list-style-type: none"> Theeletša polelotherišano. Ahlaahla boitsebišophelo. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa sengwalo, mohlala: kanegelokopana. Tekatlhaologanyo ya go balwa, theto. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa tirišano: lengwalo la go sepedišana le la kgopelo ya mošomo le lenaneophelo. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko. Tihalošo ya lentšu. Mopeleto.
7	5-6	<ul style="list-style-type: none"> Theeletša poledišano seyalemoyeng. Tšea karolo dingangišanon. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala nonwane. Theto. Go balela kwešišo. Kakaretšo ya setšweletšwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Ngwala taodišo: kanegelo. Ngwala taodišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko. Tihalošo ya lentšu.
7	7-8	<ul style="list-style-type: none"> Theeletša polelo ya go fiwa ke lelolo leo le atlegilego. Polelo ya go itokišetšwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa sengwalo, mohlala: kanegelokopana. Theto. 	<ul style="list-style-type: none"> Hlama karata ya taletšo le ya go amogela taletšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko. Tihalošo ya lentšu. Maswaodikg.
8	9-10	<ul style="list-style-type: none"> Go anega kanegelo. Poledišano: Bapala papadi. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa sengwalo go swana le papadi. Tekatlhaologanyo ya go balwa; theto. 	<ul style="list-style-type: none"> Poledišano. Ngwala lenaneotshepedišo o la kopano le metsotso. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko, tihalošo ya lentšu.
Kelo ya Kotara ya 3					
Mošomo wa 1: Bomolomo		Mošomo wa 2: Go ngwala		Mošomo wa 3: Molekwana wa 2	
<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go itokišetšwa/ papadikekišo/ngangišano/kahlaahlo ya boitsebišophelo/ tokomane ya bohwa/ testamente. 		<ul style="list-style-type: none"> Taodišotlhaloši/kanegelo/ kgadimo/ taodišongangišano Lengwalo la kgopelo ya mošomo le boitsebišophelo 		<ul style="list-style-type: none"> Tekakwešišo le tšhomišo ya polelo 	

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 1-2: Kgodišo ya bana		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo ya go tlatša difomo/potšišonyakišišo. Dibopego tša go fapana tša bomolomo ka ga tšhomišo ya potšišonyakišišo goba difomo. Diforamo, dikahlaahlo tša phanele.		<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa ka ga bohlokwa bja potšišonyakišišo le mokgwa wa go e tlatša. Go bala le go bogelela kwešišo.
Go ngwala le go hlagiša		Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano bjalo ka go tlatša potšišonyakišišo goba difomo.		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: mainagohle, mainakgoboko, mahlathi a mokgwa le nako, mahlaodi. Šoma ka mafoko: thabeina, thabehlaodi, thabehlathi, mafokontši le mafokofokwana.
Beke ya 3-4: Tlhompho		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša potšišotherišano. Dibopego tša go fapana tša go fapana tša bomolomo.		<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le tiragatšo ya bafsa/ tiragatšo ya terama. Theto
Go ngwala le go hlagiša		Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tše telele bjalo ka poledišano/potšišotherišano ya go ngwalwa.		<ul style="list-style-type: none"> Tlhalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee, malatodi,ditumatshwano Maswaodikga: potšišo, mašakana, tlhakagolo, tlami.
Mekgwa ya kelo	Methopo	Kgakollo
<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo ya go tlatša difomo/potšišonyakišišo. Dibopego tša go fapana tša bomolomo ka ga tšhomišo ya potšišonyakišišo goba difomo. Diforamo, dikahlaahlo tša phanele.	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti Puku ya morutiši Pukuntšu	<ul style="list-style-type: none"> Maelekakaretšo go morutiši Mošomo wo mongwe le wo mongwe o na le maikemišetšo a a itšego ka fao thoma ka go hlalošetša baithuti maikemišetšo a mošomo o mongwe le o mongwe. Ba hlalošetše ka mabokgoni mmogo le tsebo yeo ba swanetšego go e laetša ge ba dira mošomo. Ba lemoše magato ao ba swanetšego go a latela ge ba dira mošomo gomme o ba eletše go šoma ka mafolofolo le go šomišana ka tlhompho. Mo go hlokegago laela barutwana go šoma ka dihlopha, ka bobedi gore ba abelane dikgopolo le go lekolana. Fela o botšiša dipotšišo go bona gore ba a kwešiša. Hlokomela gore ba araba dipotšišo ka botlalo o ba dumelele go ntšha maikutlo a bona. Botšiša dipotšišo tšeo di nyakago dikgopolo go ba dumelela go nagana le go fa ditlhalošontši.

Beke ya 1 - 2:

Kgodišo ya bana

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go theeleletša kwešišo ya go tlatša difomo letl. 128

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

- Barutwana ba kgoboketša mehuta ya go fapana ya difomo ba itokišetša go tlo di ahlaahla.
- Ba laele go kgoboketša dinhla tše bohlokwa. Gore ba lemoge dinhla tše nyakegago godimo ga fomo engwe le e ngwe. Ba fa mphato dinhla tše ba di lemogileng. Ba ahlahla seswantšho gore ba bolele ka maloko a lapa ba šomiša dipotšišo tše tšwelelago.

Ka nako ya go theeletša

- Ntle le go lebelela ka dipukung ba theeletša ge o ba balela fomo.
- Ba ngwala dinhla ge o dutše o bala. Dinhla di ngwalwa letlapeng ka dihlopha. Morago ba šome ka dihlopha ba lebeletše seswantšho sa fomo se se swantshitšwego dipukung tša bona.
- Ba ngwala dinhla tše ba di bonang. Mošomo wo o fa barutwana sebaka sa go itlwaetša go šomiša tlotlontšu e mpsha le go ba thuša go dira dinyakišišo. Ba bapetsa mošomo wa mathomo le wa bobedi.
- Ba itekola gore ba tlogetse dinhla dife ge ba be ba theeditse

Morago ga go theeletša

- Morago ga go theeletša barutwana ba kopana ka sehlopha gore ba fe sehlopha dinhla tše ba di kwelelo.
- Morutiši, o fe mongwaledi wa sehlopha sebaka sa go ngwala dinhla tšhateng yeo e tlogo pharwa lebotong.
- Ba begela mphato dipolelo ka dihlopha. Ba araba dipotšišo tše tšwelelago pukung ka mphato.
- Morago barutwana ba sepela ba hlehla le leboto go tlaleletsa dinhla tse ba nangnatso ka tse di tšwelelago ditšhateng tša dihlopha tše dingwe.

Ba arabe dipotšišo tše o ka di oketšang ka tše o di tšwelelago pukung tša bona

Dikarabo di ka fapana ka segolo ka ge di ithekile godimo ga fomo e leng ka dipukung. **Dikarabo** Seabe sa batswadi kgodišong ya bana.

1. Gore ba dula le bo mang. Maikarabelo a batswadi dikgethong tša ngwana, bj.bj.
2. Go palelwa go go laetšego kgolo dikolong.
3. Tša go thoma sekolo, tša ngaka.
4. Araba ka botlalo.
5. O ka swarwa, kgopelo e ka gomišetšwa morago.
6. Ke dula le batswadi ba ka – ke dula ke thabile. Lapa lešo le a nthata – ke lapa ge ke sepela letšatšing.

Mošongwana wa 2: Dikahlaahlo tša phanele letl. 30

Mokgwa wa go ruta

Morutiši o tla gopotša barutwana ka dinhlakgolo tša phanele go swana le tše tšwelelago ka dipukung tša bona. Barutwana ba lemoge dinhla tše latelago:

- Go be le moetapele yo a tlogo laola tshepedišo ya poledišano.
- Go be le sererwa.
- Go be le yo a ngwalago dinhla tša bohlokwa.
- Go be le batšeakarolo.
- Go be le batheletši.
- Ka nako ya go rera diboleli di fana sebaka sa go bolela le go theeletšana.
- Ge dikahlaahlo di fela mošomo o a tšwalelwa, dinhla tše bohlokwa tše kwanetšwego tša begelwa mphato.

Dipopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Morutiši o tla hlapiša mainakgoboko barutwaneng ka go ba botšiša dipotšišo bj; kgwele ya maoto e ralokelwa kae? Go raloka bo mang? Hlaloša maina a dibapadi. Ba tla tšweletša mantsu a bj; sehlopha se se itšeng.

Sehlopha sa kgwele ya maoto. Maloko a komiti ya kgwele ya maoto. Lekgotla la komiti, bj.bj.

Tšweletša hlamo le tšhomišo ya mafokontši o lemoša barutwana gore le ke lefoko la go ba le thabe tša go feta e tee.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Go bala setšweletšwa ka ga bohlokwa bja potšišonyakišišo le mokgwa wa go e tlatša letl. 132

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

O tla šomiša setšweletšwa seo se lego ka pukung ya baithuti le dingwalwa go tšwa pukung ya bona e kgethilweng ya go bala.

Ka nako ya go bala

Ba balele potšišotherišano e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago ba hlohleletše go tšea karolo go baleng gomme ba šielane ka go ba batšekarolo ba potšišotherišano. A ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.

Morago ga go bala

Ba ka anega sengwalwa go laetša kwešišo.

Amogela dikarabo tša go fapana ge fela di kwagala

1. Moithuti o dula le bo mang. Dikamano tša motswadi le ngwana. Mešomo e dirwang ka gae.
2. Leso, Kobe, batswadi, barutiši, dikgoro tša mmuso, bj.bj.
3. Batswadi ba na le seabe tšwelopeleng ya barutwana.
4. O hlwekiša ntlo. ga arole malao a Leso.
5. Mmušo o ka lemoga gore ke bana bafe bao ba sa hwetšego thekgo ya batswadi. Ba ka tliša mananeo a go thuša bana bao.
6. Dikarabo tša boitemogelo bja barutwana di tlatše tšeo di tšwelelago potšišotherišanong.
7. Dikarabo tša boitemogelo bja barutwana di tlatše tšeo di tšwelelago potšišotherišanong.
8. Dikarabo tša boitemogelo bja barutwana di tlatše tšeo di tšwelelago potšišotherišanong.
9. Makopanyi a mafoko.
10. Dikarabo tša boitemogelo bja barutwana di tlatše tšeo di tšwelelago potšišotherišanong.

Mošongwana wa 4: Go balela kwešišo letl. 134

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Botšiša barutwana gore ke dilo dife tšeo ngwana a ka di dirago go laetša maikarabelo.

Ka nako ya go bala

- Ba balele kanegelo e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.
- Botšiša barutwana gore ge ba lebeletše hlogo ya kanegelo ba akanya gore go tlo direga eng.
- Ngwala dikakanyo letlapeng gore ge ba dutše le bala ba ete ba ngwala dikgopolo tše mpsha go tlaletša goba go ganetša tša pele. Se se ba fa maatla a go bala ka tsitsinkelo le go laetša kwešišo.

Morago ga go bala

Ba ka anega sengwalwa go laetša kwešišo.

Amogela dikarabo tša go fapana ge fela di kwagala.

1. Motho o swanetše go laetša maikarabelo.
2. Kgogo.
3. Kgogo e laeditše maikarabelo ao a paletšeng diphoofolo tše dingwe.
4. Gantši batho ba tšwafa go šoma.
5. Bana ba na le go se theeletše batswadi.
6. Kgogo ka ge a kgonne go lema le go buna.
7. Kgogo e eta e mema diphoofolo. Pula e nele. Diphoofolo le tšona tša gana.
8. Ke bona kgogo. Batho ba bangwe le bona ba tšhaba mošomo.

Dipopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Šoma ka mantšu: mahlathi a mokgwa le nako le ka mafoko: thabeina, thabehlaodi le thabehlati. Morutiši, o tla šomiša mehlala gago le ya barutwana go lemoga tšhomišo ya mafoko ka go fapana.

Mahlathi:

Mokgwa – Kgogo e šomile ka maatla.

Lefelo – Kgogo e lema kwa mašemong.

Nako – Kgogo e tsoga e sa le gosasa.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 5: Ngwala lengwalo la segwera letl. 137

Mokgwa wa go ruta

Hlalošetša barutwana gore maikemišetšo a go ithuta go ngwala lengwalo la segwera ke gore o be le bokgoni bja tšeo di latelago:

- Go beakanya sebopego le dinhla tša lengwalo
- Go ngwala sengwalwakakaretšo
- go phošolla
- Go badišiša
- Go ngwalolla
- Go tlhagiša.

Ba lemoge gore lengwalo la segwera le na le diripa tse di latelago; holgo, ditumedišo, mmele, phetho.

Ba hlalošetše ka mokgwa wa go ngwala.

- Kgetha kgopolokgolo le dikgopolo tša tlaleletšo o lebeletše molaetša o o tloga tšweletšwa.
- Arola molaetša ka ditemana tša go tsenelana.
- Šomiša polelo ya bofebo e tlwaelegilego.
- Šomiša maswaodikga go tšweletša molaetsa le maikutlo.
- Mafelelong emiša go ngwala ge o boletše tšohle tše o bego o rata go di bolela.
- Mošito wa polelo o tšweletša maikutlo a ditiragalo bj; hlomphe, bogale kgalefo, hlakahlakano, bj.bj.

Dipopego le melao ya tshomiso ya polelo

Malatodi le tumatshwano

Barutwana ba tla lemošwa ka tšhomišo ya malatodi le ditumatshwano.

Mehlala: malatodi: kgogo ke seroto – diphoofolo ke batlapa

Tumatshwano: diphoofolo di duma mafela, sefatanaga se a duma.

Beke ya 3 - 4:
Tlhompho

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go theeletša poledišano letl. 140

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

- Barutwana ba lemošwa le go gopotšwa ka maikarabelo ao ba swanetšego go a tšweletša ge ba theeditše poledišano.
- Ba botšiše gore ke mafelong afe mo o ka ikhwetšang o swanetše go theeletša poledišano, ba fe mehlala ya go swana le tšeo ba di boneng thelebišeneng fao batho ba ahlaahlang taba e itšeng.
- Maikemišetšo a go theeletša ke go bega ka se o se kwelego.

Ka nako ya go theeletša

- Morutiši a ba balele poledišano go tšwa dipukung morago ba fetole dipotšišo. Ba ngwala dinhla ge o dutše o bala.
- Dintlha di ngwalwe letlapeng ka dihlopha. Morago ba šome ka dihlopha ba ngwala dintlha tše ba di kwago. Mošomo wo o fa barutwana sebaka sa go itlwaetša go šomiša tlotlontšu e mpsha le go ba thuša go dira dinyakišišo.
- Ba bapetša mošomo wa mathomo le wa bobedi. Ba itekola gore ba tlogetše dinhla dife ge ba be ba theeditše.

Morago ga go theeletša

- Morago ga go theeletša barutwana ba kopana ka sehlopa gore bafe sehlopa dintlha tšeo ba di kwelego.

- Morutiši a fe mongwaledi wa sehlopa sebaka sa go ngwala dinhla tšhateng yeo e tlogo pharwa lebotong. Ba begela mphato dipoele ka dihlopha.
- Ba araba dipotšišo tše tšwelelago pukung ka mphato. Morago barutwana ba sepela ba hlehla le leboto go tlaletša dinhla tše ba nago natšo ka tše di tšwelelago ditšhateng tša dihlopa tše dingwe.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mahlalošetšagotee, malatodi le tumatshwano

Thuša barutwana go šomiša mahlalošetšagotee ka mehlala e leng dipukung tša bona.

Mohlala: kgogo o nyamišitšwe ke maitshwano a bana ba gagwe – kgogo o swabišitšwe ke maitshwano a bana ba gagwe.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 7: Setšweletšwa sa tiragatšo letl. 142

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Hlohletša barutwana go hlaloša seswantšho ka go bolela gore ke mo kae, go dirwa eng le gore ba tseba melao e fe ye laolago lefelong le.

- Hlalošetša barutwana gore le tlo bala pego ya kuranta e nago le baanegwa le baanegwathwadi, tikologo le morero.
- Ba laele go akanya ka seo ba gopolang gore se ka ba tabakgolo athekeleng ye.

Ka nako ya go bala

Gopotsa barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa.

Ba balele kanegelo e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.

- Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopa.
- Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlahla, go loutša menagano ya bona.
- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo ya papadi. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša

potšišo ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolelo tša bona.

- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona ge mošomo wa go bala o dutše o tšwela pele.

Dipotšišo e ka ba tša go swana le tše:

1. O a kwana goba o ganana le dikgopolelo dife tšeo di tweleditšwego.
2. Go fihla mo re leng gona bjale kgopolelo ya gago ke efe, go yo diregang?
3. O bona e ka mohola wa dikgetho ke ofe? Bjale, mmogo le baithuti balang pego ye e lego ka dipukung tša bona ka go šomiša mekgwanakgwana ya go bala. A go be le batšeakarolo mola ba bangwe ba tla theeletša gore le šielane ka go kgathatema.

Morago ga go bala

1. Go lemoša bafsa kotsi ya go se theeletše batswadi.
2. Matseleng, koko, Lesebo, mma lephodisa, mooki, Tsietši le Mantwa.
3. Thulano ke ge Matseleng a thoma go itaola.
4. Ka lapeng le sepetlele.
5. Mantwa o nyatša batswadi. O sepela le mošemane wa lehodu le mogwera wa go telela mmagwe.
6. Tsietši o tliša ditsietši le mahlomola. Mantwa o rata dintwa. Matseleng o rata go sepela kudu, Lesego o tliša khutso lapeng.

Mošongwana wa 8: Theto letl. 144

Mokgwa wa go ruta

Ba bale sereto ka kwešišo gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Diponagalokgolo

Pele ga go bala sereto

- Barutwana ba lebelela hlogo ya sereto ba akanya gore go tla retwa eng, ba efa mabaka a dikarabo tša bona.
- Morutiši. O tla ba lemoša mehuta ya theto. Sereto sa go bolela ka maikutlo le khuduego gantši e ba se se kopana mola sa lethabo e ba se se telele. Methaladi e laolwa ke sereti.

Mehuta ya theto

1. Thetogale/thetotumišo. Ke direkto tša setšo, tša go reta bagale goba magoši.
2. Thetokanego. E anega ditaba dife kapa dife tše diregilego.

3. Thetokopedi/thetolehlologelwa e tšweletša megopolo le maikutlo a sereti ka ditiragalo tše itseng.
4. Thetokeletši e tšweletša molaetša wa go eletša.
5. Sonete gantši ke theto ya seisimane le segerike, e na le methaladi e menyane e fetwa ke ditheto tša Sesotho.

Diteng

Tšona di arogantšwe ka diripa:

Dikapolelo

1. Tshwantšhanyobapiša. Ke papišo ya dilo tše pedi. E tsebja ka go šomiša mantšwana a swanago le: bjalo ka, nke, o kare. Mohlala: Bjalo ka tlou ke a romoka.
2. Tshwantšhišo. Ke papišo ye e khutilego. Tshwantšhišo e bapetša thwii ka go fetola leina la selo. **Mohlala:** Pholo ye ke tau ke a rora.
3. Mothofatšo. E bolela dilo tša go se phele nke di a phela. **Mohlala:** Lewatle la befelwa.
4. Pheteletšo. E šomišwa go gatelela polelo. **Mohlala:** Ga se a mmetha o mmolaile.
5. Tumelakganetši. Ke polelo ya dikgopolo tše pedi di a ganetšana.
6. Morumokwano. Se ke ge dinoko tša mafelelo tša methaladi go ba mantšu di swana ka modumo. **Mohlala:** Konteraka wa hwetša ditšwaphatleng ya ba hoo.
7. Tikologo le nako e ka ba sebjale, sekgale, tlaleng, thuto le ya phelo.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go bala sereto ba go šala nthago. Ba se lebale go ngwala dintlha.
- Ba botšiša dikgopolo le maikutlo a bona ka sereto ge se dutše se balwa.
- A ba hlaloše dinhla tšeo dikgetho di di tšweletšago ge di itheta.
- A ba laetše dika le diema tšeo ba di lemogang le gore di amana bjang le molaetša.
- Ba bala seretwana se gape ka setu, morago ka go hlaboša ka go ekiša segalo le lebelo le o le laeditšego ge o ba balela sona pele ba bala ka dihlopa le ka noši.
- Ba fe sebaka sa go botšiša dipotšišo.
- Ba ngwala dintlha tša bohlokwa tše ba di lemogago le go fa dikgopolo tš difsa go tlaleletša le go tlo'sa dikgopolo tša mathomong tše ba fetotse'go menagano ka tšona.

- Barutwana ba laetša kwešišo ya mašupi le mahlaodi a tšwelelago seretong.

Ba araba dipotšišo mme dikarabo di sepelelane le molaetša o leng dipukung tša bona. Amogela dipotšišo tša go kwagala. dikarabo tše di ka oketšwa ke tša barutwana.

1. Motswadi o kwa bohloko ge a lebeletše ngwana wa gagwe a senyagaletšwe ke bophelo. Ngwana yo o robegile maoto ka kotsing ge a be a sepela le bagwera. Motswadi o kgadile, ngwana a no retela a gana go theeletša.
2. Ga go sa na se o ka se dirago.
3. Bana ba le ke go theeletša kgalo.
4. Moya wa nyamo/manyami.
5. Go laolwa ke batho ba šele.

Dipopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mahlaodi: papetšo le tekatekano

Barutwana ba tla lemoga tšhomišo ya papetšo e le mokgwa o mongwe wa go nontšha polelo. Mohlala: ngwana yo o na le pelo ya leswika, Go bolelwa gore a ga kgalege.

Re a lekantšha ge re re - Ke filile godingwana ga thaba. Wena wa fihla godimo gomme malome yena o fihlile godimodimo.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 9: Ditšweletšwa tše telele bjalo ka potšišotherišano ya go ngwalwa letl. 146

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go ngwala

- Botšiša barutwana gore ba bona e ka melao e tšweletšwa bjang palamenteng gomme o ngwale dikarabo letlapeng.
- Thuša barutwana go lemoga gore tlhompho ke setšweletšwa sa tirišano seo se šomišwang ke bohle bao ba nyakang phedišano e botse malapeng le dikolong.

Ka nako ya go ngwala

Barutwana ba tšee maele ka mohlala wa potšišotherišano yeo e lego ka dipukung tša bona. Ahlaahlang mmepe wa monagano o tšweletša dinhla tša go bopa ditemana.

Ba gopotše ka magato a a go ngwala le go hlagiša le gore ba fe hlalošo ya botlalo ka seo ba se dirang go legato le lengwe le le lengwe ge ba tšweletša pego:

- Go beakanya.
- Ngwala sengwalwakakanywa.
- Go boeletša.
- Hlokola.
- Go phošolla le go hlagiša.

Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga a lego dipukung tša barutwana a hlalošwa. Morago ba fe ditemana tše hlophišitšwego gore ba tšweletše maswao a potšišo, ditsebjana, fegelwana le makalo.

Review Copy

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 5-6: Diboego tša go fapana tša kgokagano

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bolela
<ul style="list-style-type: none"> Go bapala karolo go tshepedišo ya kopano Go theeleletša kwešišo. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa ka moo tsebišo/lenaneothero le metsotso di ngwalwago ka gona. Go bala le go bogelela kwešišo tša go bonwa.
Go ngwala le go hlagiša	Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano tše telele, mohlala: Lenaneothero le metsotso. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: Mašala: a mmoledi le mmoledišwa, mašalašupi, mašalathuo. Šoma ka mafoko: lebaka la lebjale, lefetile; polelotebanyi le polelotharedi; polelotiriši le polelotirišwa. Tlhalošo ya mantšu: Meselana ya madiri (matšo) Maswaodikga: lenalana; tlhakakgolo; fegelwana; khutlo; kgorwana

Beke ya 7-8: Ditsela tša maitshwaro

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bolela
<ul style="list-style-type: none"> Theeletša le go ahlahlala ditaba tša bjale tše di theilwego mo go diathikele tša dikuranta le dikgatišobaka. Go bala athikele ya kuranta ka go hlaboša lentšu go go itokišeditšwego le go go sa itokišetšwago. 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala le go bogelela tshedimošo diathikele tša kuranta. Ngwala moleko wa tekakwešišo.
Go ngwala le go hlagiša	Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano bjalo ka athikele ya kuranta. Ngwala athikele ya kuranta. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: mainakgopolo; Matlema, mahlaodi: papetšo, tekatekanyo Šoma ka mafoko: Peakanyo go ya ka tatelano; peakanyo go ya ka bohlokwa; temana ya go hlaloša. Tlhalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee, malatodi, tlhalošothwii, tlhalošo ya seka. Maswaodikga: ditsebjana; leswao la tlabego; fegelwana; khutlo; leswao la potšišo; mašakana.

Mehuta ya ditemana	Dithušathuto	Kgakollo go morutiši
<ul style="list-style-type: none"> Go bapala karolo go tshepedišo ya kopano Go theeleletša kwešišo Ditšweletšwa tša tirišano tše telele, mohlala: Lenaneothero le metsotso. Theeletša le go ahlahlala ditaba tša bjale tše di theilwego mo go diathikele tša dikuranta le ikgatišobaka. Go bala athikele ya kuranta ka go hlaboša lentšu go go itokišeditšwego le go go sa itokišetšwago 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Morutiši Pukuntšu Diswantšho Dikuranta 	<ul style="list-style-type: none"> Thoma mošomo wo mongwe le wo mongwe ka go hlaošetša baithuti ka maikemisetšo a wona. Ba hlohleletše go ntšha mabokgoni le tsebo ya bona go fihlelela tše ba ratago go di tseba. Ba hlohleletše go šomišana le go hlompšana le go latela magato ao a swanetšego ge ba dira mošomo.

Beke ya 5 - 6:

Ditokelo tša bana

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go bapala karolo go tshepedišo ya kopano letl. 149

O ka thoma go botšisa dipotšišo go lekola tsebo ya baithuti ka go ba laela gore ba lebelele diswantšho tše di tšwelelago ka pukung ya moithuti.

Dikarabo

Baetapele ba diphapoši ba swere kopano le moetapele wa baithuti

Dikarabo tša go tšweletšwa ke baithuti go ya ka seswantšho.

Dikarabo tše fiwago ke baithuti

Modiragatši o kgonne	7	6	5	4	3	2	1
Maloko a kopano a memilwe ka nako							
O butše kopano ye gabotse							
O amogetše batlakopanong a laela go re ba ingwadiše. Tšhomišo ye botse ya polelo ya mmele							
Bokgoni bja go šireletša maemo							
Go tswalela/go ruma kopano							

Mošongwana wa 2: Go theeletša ka kwešišo letl. 150

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša

Laela baithuti go bogela seswantšho ba akanye gore se kaba se le mabapi le eng.

Botšiša baithuti dipotšišo tšeo di tlogo go thuša go lekola tsebo ya bona. Ba hlohletše go araba ka boitemogelo gomme o ba fe dikarabo ka botlalo le go fa mabaka a thekgo ya tšona. Ba laele go swara letlakala le phentshele gore ba tle ba kgone go ngwala ge o ba balela.

Dikarabo tše di akantšwego

Basetsana ba bane ba rwele dingata tša dikong ba ya gae/morutiši o robetše mola bana ba mo emetše gore a ba rute. Bana ba šoma ka mašemong ba topa khathune mola ba swanetše go ba le sekolong.

Maswanedi a bophelo ao motho a nago le ona go ya ka molao wa naga.

- O ka thoma ka go mema baithuti kopanong wa ba laela go theeletša gomme ba ngwala lenaneoothero la tšatši leo le metsotso. Ka morago o ka ba hlalositša ka mmo lenaneoothero le swanetšego go beakanywa ka gona le fao metsotso e ngwalwago ka gona, Kgetha komiti ya boikgopolelo, modulasetulo le mongwaledi gomme o ba laele go ngwala seo ba gopolago gore metsotso e ka bolela ka sona.
- Hlalositša baithuti ba bangwe gore e tla ba maloko a lekgotla. Ba eletše gore ba ngwale ba hlahlwa ke lenaneoothero. Ba hlalošetše mešomo ya modulasetulo le mongwaledi pele ba thoma.
- Ba laele go theeletša ge o ba tlhalositša tshepedišo ya lenaneoothero. Tshedimošo ya tše ka moka o ka e hwetša ka pukung ya moithuti le ka gare ga methopo ye mengwe. Morago laela baithuti go leka go diragatša (go ekiša tsenelo ya kopano). Laela ba bangwe go šomiša maemo a a latelago a kelo go lekola bokgoni ba badiragatši.

Dikarabo tša go tšwa go baithuti go ya ka seswantšho.

Baithuti ba ka tšweletša dikarabo tša go swana le, Aowa. bana ba swanetšwe go swarwa ka lerato le tlhokomelo.

Ka nako ya go theeletša

- Laela bana go theeletša ka kwešišo le kgahlego ge o ba balela tlhagišo ya ditaba tša thelebišene ka moo dithlagišwago ka gona morago ba arabe dipotšišo go laetša gore ba kwešišitše seo o se badilego.
- Ba laele go ngwala dintlhakgolo ge o bala, ba hwetše molaetša, ba botšiše mo ba sa kwago gabotse.
- Ba balele ka go ela o fele o ema o botšiša dipotšišo go netefatša gore ba theeditše. Ba laele go dira dikgokagano tša menagano ba tswalanye dintlha ka maitemogelo.

Le theeditše kgašo ya ditaba go tšwa kanaleng ya 2 diofising tša Gauteng. Ditaba tša Sepedi le di balelwa ke Masebola Moloto.

Maphodisa a Gauteng a swere yo mongwe wa malekgotla a sekolo se se phagamego sa Matome Tshepo mosegare wa sekgalela morago ga go phontšha yo mongwe wa barutwana hlogo ka lehlohlo la go ikokotlela. Go kwagala gore morutwana yoo o be a romilwe ke barutwana ka yena go yo bitša morutiši yoo a bego a robetšego ka bodula barutiši ka nako ya go ba ruta dipalontshetshere. Go thwe morutiši yoo le ngwana ga se ba kwana ka dipolelo moo morutwana a ilego a pshatla morutiši ka letswele la go fiša gomme morutiši a ba a tshwa bobete. Morutiši o rile ge a gaša mahlo a bona molekgotla wa sekolo a napa a itahlela go yena. Ka ge morutwana pelo e be e sa tletše wa go falala ka mantšu ao a a boditšwego ke morutiši, o ile a mmoletša ka mpama ya go fiša a ba a mmotša gore ke tokelo tša bona go tsena sekolo gape ke maikarabelo a gagwe go ba ruta. Leloko la sekolokomiti le ile la re ke a kgalema eupša moithuti a ntšha ye nngwe ya ditlabakelo tša dipalontshetshere (khampase) a leka go mo hlaba leihlo. Mosekolokomiti o ile a gapeletšega go mo phontšha hlogwana ye ka lehlohlo ya bulega moo madi a ilego a re tlorrrr... Hlogo ya sekolo e ile ya bitšwa ba mo kitimišetša kliniking ya kgauswi moo ba ilego ba mmiletša ampulentshe go mo potlakišetša sepetlela, yona e ile ya diega ba ba re sepetlela koko. Dimpša tša mmušo di ile tša bitšwa monna a swarwa. Molekomiti yoo a se a ipona molato ka ge a be a re o be a iphemela go moithuti wa ka ge a be a sa kgalege. Molato o sa tšwela pele kgorong ya tshoko ga Mokopane.

Morago ga go theeletša

Laela baithuti go akaretša seo ba bego ba se theeditše, ba bapetše dikgopolo tša bona, le ditiragalo tše ba hlwago ba di bona, ba laetše phapano le seo ba se kwelego, morago o ba laele go araba dipotšišo.

1. Ke moithuti.
2. Baithuti ba ka tšweletša dikarabo tša go swana le - go yo bitša morutiši a sa nyake/go se bolele gabotse le morutiši/morutiši a ka ba a se a mo fetola gabotse.
3. Go yo kgopela morutiši gore a tle a ba rute
4. Dikarabo tša go tšwa go maikutlo a baithuti.
5. Tsa baithuti
6. Tokelo ya go rutwa tokelo ya go bolela, tokelo ya go šireletšega, tokelo ya go alafša/hlokmelwa.

7. Go ruta baithuti.
8. Aowa, ngwana o a kgalengwa ga a bolawe.
9. Dikarabo tšeo di tlišwago ke bana.
10. Dikarabo ka baithuti, e ka ba maikutlo a manyami, pefelo, bj, bj.
11. Go ba eletša gore ba bolela ge ba tlaišwa, ba ka botša batswadi, badirelaleago, barutiši ba bona goba motho yo mongwe le yo mongwe yoo ba mo tshepago.
12. Go leletša mogala wa tšhoganetšo wa tlaišo ga 0800 55 555
- 13 (a) Thuto ya dipalo/mmetse.
(b) Go tšwa madi.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mehuta ya mašala:

Mašala a mmoledi - nna, sa ka, ya ka la ka rena.

Mašala a mmoledišwa - wena, lena, bona, yona, tšona.

Mašalathuo - gagwe, gago, tšešo, gešo

Mašalasup i- lela, le, leo, se. sela, yela, ye, tšela, tše.

Mašalathuo - sela, yela, kua, gagwe.

Mašalašupi - yela, kua, yola, tsela.

Go bala le go bolela

Mošongwana wa 3: Go bala lenaneothero le metsotso letl. 152

Mokgwa wa go ruta

Laela barutwana go bala lenaneo thero le le tšweleditšwego ka pukung ya moithuti morago ba arabe dipotšišo.

Pele ga go bala

Gopotša barutwana gore go sekana le go sekima ke go dira eng, o ba laele go sekima le go sekana dikgopolokgolo le dikgopolo tša bona tšeo ba di lemogilego le tlatša ka tša bona.

Dikarabo tše diakantšwego

- Dikarabo tšeo di ka fago ke baithuti go ya ka seswantšho, moswaramarapo o bala lenaneothero/o laola kopano/o swere kopano.
- Lenaneothero, le ka thuša gore a sepetše dilo go ya ka tshwanelo/go thuša gore kopano e sepele ka tshwanelo.
- Dikarabo ka baithuti.
- Baithuti ba ka fa karabo ya go swana le lenaneothero mohola wa lona ke go laola tshepidišo ya mohlakano, bj, bj.

- Baithuti ba ka fa karabo ya go swana le ye, ge lenaneo le ka se be gona go ka ba le hlakahlakano, mongwe le mongwe a dira seo a se ratago, a bolela a sa fiwa sebaka goba a tsena batho ba bangwe ganong ba sa bolela.
- Dikarabo tša go tšweletšwa ke baithuti di tla amogelwa.

Ka nako ya go bala

- Laela barutwana go lebelela sebopego sa lenaneothero le dintlha tša bohlokwa tsa lenanaethero.
- Ba theeletše bao ba tšeago karolo, polelo yeo e šomišitšwego, tlhamego, ba laele go lekola dihlalošo le mafetšo.
- Ba hwetše hlalošo ya mantšu ao ba sa a kweši' sego go ya le ka moo a šomišitšwego ka gona. Ba laele go ngwala dintlhakgolo le dintlhakakaretšo tseo ba di lemogilego. Ba tsinkele mongwalo le maswaodikga ao a šomišwago.
- Ba lemoše le go go lebelela phethagatšo ya mošomo go ya ka metsotso.

Tlhamego ya lenaneothero le metsotso

KOPANO YA MALOKO A RATANANG HOME BASE CARE

Letšatšikgwedi: 9 Agosetose 2013

Nako: 9h00 – 11h00

Lefelo: Senthara ya Ratanang Home Base Care

- Pulo
- Kamogelo le ditshwayotshwayo
- Pukuina
- Palo ya metsotso le kamogelo ya yona
- Ditšwametsotsong
- Tabakgolo ya letšatsi
- Tša tlaleletšo
- Letšatšikgwedi la kopano ye e latelago
- Tswalelo

Metsotso ya kopano ya go feta

1. Pulo

Mohumagadi Moloto o butše kopano ka thapelo. Modulasetulo Mna Nkwešeng a amogela maloko kopanong le go ba leboga ge ba obametše taletšo. O hlohleletše maloko go tšea karolo ntle le go boifa.

2. Ba ba tlilego moletlong

Moh Moloto (mongwaledi), Mna. Sekhu, Mna. Nkwešeng (Modulasetulo), Mna. Matome

(Motlatšamongwaledi), Moh Moloto (Motlatša modulasetulo)

3. Bao ba kgopetšego tshwarelo

Maloko a a latelago a kgopetše tshwarelo ka mabaka ao a itšego Mna. Nkgweng, Mna Seete, Moh Mmanko.

4. Palo ya metsotso

Metsotso e badilwe ke Mna Matome.

5. Ditšwametsotsong

Metsotso e ile ya amogelwa ka diatla tše pedi ka ge ba kgotsofaditšwe ke diteng.

6. Tabakgolo ya letšatši leo

Maloko a boledišane ka ditokelo tša bana le ka moo di gatakwago ka gona. Ba boletše ka moo bana ba tlaišwago ka gona le ka moo ba ka thušago ka gona go thibela tlaišo. Maloko a ile a kwana ka gore ba etele dikolo tša kgauswi ba hlalošetše bana ka ga ditokelo tša bona le maikarabelo a bona le go ba lemoša dilo tseo di welago ka tlase ga tlaišo. Maloko a ile a kwana ka go etela dikolo tše Moruleng, Rasewete le Magadimeng.

Ba ile ba kwana ka gore mongwaledi a ngwale mangwalo go dire dikgopelo. Mohumagadi Moloto le Mna Matome ba ile ba kgopelwa go dira ditokišetšo ka moka. Go kwanwe gape le gore maloko ka moka ba kgopele mašeleng a go rekela bana dimpho tša dipene go tlo ba fa matšatšing ao. Gape go kgopetšwe gore maloko a be gona ka moka matšatsi ao ka moka go thuša le go thekga.

Ka morago ga go bala

Mošongwana ka botee/sehlopha

1. Ke tshepeidišo ya kopano goba mošomo ka tsela ya go laola ditiro gore di dirwa neng ke bomang ka mantšu a mangwe re ka re le hlahla tshepeidišo ya modiro goba kopano.
2. E ka ba manyalo, mahu, pulo tša dikolo, taelano, dikopano le tše dingwe.
3. Ke modulasetulo goba motlatši wa gagwe, fela moleloko yo mongwe le yo mongwe a ka dira bjalo ge a kgopetšwe le go oketša mabokgoni a maloko.
4. Go gopotša maloko ka tšeo di boletšwego gomme ba dumele ba tlatse, goba ba sole seo mongwaledi a se ngwadilego.
5. Go thuša gore tšeo di boletšwego di kwanetšwego di latelwe goba di phethagatšwe go ya le ka moo ba dumelelanego. Ka mantšu a mangwe ke bohlatse bja seo se boletšwego

Mošongwana ka botee/sehlopha

Dikarabo tseo di akantšwego

1. Mohumagadi Moloto, Mna Nkweseng, Mna Sekhu, Mna Matome.
2. Mna Nkweseng.
3. Mna Nkgweng, Mna Seete, Moh Mmanoko.
4. Mongwaledi e lego Moh Moloto/motlatša mongwaledi Mna Matome.
5. Dikarabo go tšwa go baithuti.
6. Ditokelo tša bana, le maikarabelo.
7. Dikarabo tša baithuti di ka akaretša, Ee, ga go na seo se dirilwego se se gona lenaneong goba se tshetšwego.
8. Ba etele dikolo tša kgauswi ba rute bana ka ditokelo tša bona.
9. Dikarabo ka baithuti.
10. Kakaretšo ka baithuti e ka ba Maloko a Ratanang Home Base Care ba swere kopano ka 9 Agosetose 2013 ka 9h00 – 11h00 mabapi le tlaišo ya bana. Ba tšeere sephetho sa go thetha le dikolo ba lemoše baithuti ka ditokelo tša bona le maikarabelo. Maloko ba kgopetšwe go thusa ka mašelang a go reka dimpho.
11. Dikarabo tseo di tlogo ka baithuti di tla amogelwa.

Mošongwana wa 4: Go bala ditšweletšwa tša go bonwa – Kerafo letl. 155

Laela baithuti go tsitsinkela seswantšho ba bale ka kwešišo gore ba hwetše molaetša ba lemoge ditaele le dithekiniki tseo di šomišitšwego, Ba laele go sekima le go sekana pele gore ba hwetše tlhathollo ya kerafo, ba akaretše dikgopolokgolo le tša tlaleletšo tseo ba di lemogilego, ba tšee dipheho go ya ka dipalopalo tše di filwego.

Dikarabo tseo di beakantšwego

1. Kerafo.
2. Laela baithuti go boledišana le go abelana dikgopolo ka go hlalošetšana dipalopalo tseo di tšwelelago kerafong le bagwera ba bona.
3. Ba laele go akanya gore mongwadi o rata go ba Lemoša eng ka kerafo'

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go ntšha dipuku tša bona ba fetleke letlakala leo o ba balelago lona ba bogele kerafo.
- Ba laele go badišiša gore ba tle ba kgone go fa tlhathollo ya kerafo.

- Ba laele go sekima ba hwetše dintlhakgolo, ba sekene go go hwetša dintlha ka botlalo tša go thekga le tlhathollo ya kerafo. Gape ba laele go akanya dintlha tša kerafo ba tšee sephetho go ya le ka dipalopalo tša kerafo.

Ka morago ga go bala

- Laela baithuti go boledišana ka dintlha tše bohlokwa tša kerafo
- Ba laele go kgoboketša tshedimošo yeo ba e badilego ba bapetše le tseo di diregago matšatši a lehono. Ba kgopele go araba dipotšišo tše ka maitemogelo.
- Bana ba ka ba fa karabo ya go swana le ye: Dipalopalo tša tlaišo ya bana/Ditokelo tša go tsena sekolo/Tokelo ya go tlhokomelwa/Tokelo ya go hlomphiwa.

Dikarabo ka bana le tlhalošo.

Ee, dikarabo ka baithuti di tla akaretša ke go tsebiša ba molao ka tseo o di bonago di direga/batlaiši ba swarwa/ka mehuta ya tlaišo le mekgwa ya go tseba motlaiši le gore a ka itshireletša bjang a ba a šireletša bana bjang.

Bana ba mebileng.

Dikarabo ka baithuti.

Batswadi le bahlokamedi ba semmušo

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Lebaka la bjale le laetša gore tiragalo e direga gona bjale mola lebaka le le fetilego le laetša gore tiragalo e šetše e phethegile.

Temana ka lefetile

Ka lapeng la Letseka ngwana ge a sentše o bethiwa ka mpheng wa peke, Mokgalabje Letseka o kgokile ngwana mohlareng a mmetha. Ngwana o goeditše a ba a itshenya. Lehono o mo ganeditše go ya sekolong. Ka nnete o gatakile ditokelo tša ngwana. Baagišane ebile ba lapile ka yena.

Polelotebanyi ke polelo mo go bolelwa mafoko bjalo ka ge a bolela ke mmoledi ntle le go fetola, mantšu a seboledi a ageleditšwe ka ditsebjana.

Polelotharedi go bolelwa mantšu e sego ka moo a dirišitšwego ke mmoledi wa ona. Mafoko a mmoledi a fetoga go se kae ka sebopego.

Polelotiriši sediri ke sona se dirago tiro

Polelotirišwa sedirwa se laetša tiro ye e dirwago ke sediri godimo ga sona.

Dikarabo

1. Dienywa di hlatswa ke mma
2. Bana ba rutwa ke morutiši

3. Dibjana di hlatswa ke nna.
4. Sekolo se tšhabja ke lesogana.
5. Dikgong di rwalwa ke ngwana.

Meselana ya madiri

Foša -foš- ke modu -a ke moselana

Ledirani le tsebega ka moselana wa **-ana**.

Ngwalela-ngwalela-ngwala+ela-ngwalelana.

Lediredi le tsebega ka moselana wa **-ela**. Lema-lemela.

Ledirani mošomo o dirwa godimo ga sedirwa le sediri ngwala-ngwalana

Lediriši sediri se gapeletšwa go dira mošomo goba se thušwa go dira mošomo. Ngwala-iša-ngwadiša. Le tsebega ka moselana wa **-iša**.

Mošongwana ka botee/sehlopha

1. Lenanethero ke eng?
2. Lenaneothero le šomišwa go meletlo efe?
3. Lenaneothero le ka sepetšwa ke moleloko yo mongwe le yo mongwe? Fahlela.
4. Gopola go re ke lebaka la eng metsotso ya kopano ye e fetilego e swanetše go balwa.
5. Mohola wa ditšwametsotsong ke ofe?

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 5: Go ngwala lenaneothero le metsotso letl. 158

O ka thoma go laela barutwana ka dihlopha tša bona go lebelela mohlala wa lenaneothero le metsotso tšeo ba ba di badilego mo thutong ya go feta, gomme o ba laele go ahlaahla dintlha tša bohlokwa go swana le tlhamego ya go ngwala, baamogedi ba tshedimošo, morero wa go ngwala, setaele, ntlhatebelelo, kgetho ya mantšu le popego ya polelo gore mafelelong ba tle ba kgone go hlama lenaneothero la bona ka ga kopano ya kgothakgothe ya motse wa gabo bona mabapi le dikabelo tša ditirelo tšeo e lego hlobaboroko.

- Ba lemoše magato a mabotse a go ngwala Setšweletšwa sa maemo, go beakanya pele o ka ngwala, wa ngwala sengwalokakanywa sa mathomo, wa badiša mogwera wa gago, wa phošolla, a fefera dintlha, wa phošolla gomme wa hlagiša. O ka ba fa mehlala e mengwe go tšwa methopong ye mengwe.
- Ba hlalošetše gore pele go ngwalwa ba swanetše go dira dinyakišišo tša go tsenelela ka seo ba nyakago go se tšweletša.

- Ba laele go beakanya, ba ngwale dintlhakgolo, dintlhatlaletšo gomme ba thale mmepe wa monagano.
- Ba lemoge maikemišetšo a bona a go ngwala, morero wo ba tlilego go ngwala ka ona.
- Kgetho ya dikgopolo le diteng tša go e thekga, tšhomišo ya polelo ya maleba.
- Ba lemoše gore morago ga go beakanya ba ngwale dingwalwakakanyo ba šomiša dikgopolokgolo le dikgopolo tša tlaleletšo tšeo ba di beakantšego, ba laele go natefiša sengwalwa ka go dira kgetho ya mantšu a go hlaloša dikafoko mmolelwana wa go hlotla le go hlatholla.
- Ba laele go bala sekakanywa ba be ba badiše bagwera ba bona
- Poeletšo ba fefere dintlha, ba tloše tšeo di sa nyakegego, lekola diteng setaele le retšisetara, mopeleto le tšhomišo ya maswaodikga o ka tlhokomelo
- Ba ka ngwala dingwalwa tša bona le go di hlagiša

Ka metsotso ba laele go lebelela dintlha tše latelago

- O ka ba laela gore ba ngwale retšisetara ya maina a bao ba tlilego le bao ba kgopetšego tshwarelo ya go se be gona lekgotleng.
- Ba lemoše bohlokwa ba go ngwala dikakanyo tšeo di tšweletšego le diphetho tšeo ba di kwanetšego ka bokopana ba se šie selo.
- Ba laele go ngwala metsotso ka lebaka le le fetilego.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga

Fegelwana ke leswao leo le šomišwago gare ga lefoko. Re ba fetile, ra ema bona ba no sepela. E ka šomišwa gape ge go ngwalwa batho goba dilo tše ntši. Re jele bogobe, nama, lefodi le potata ka kopanong.

E šoma gape le pele ga lekopanyi. O boletše, fela a ke mo tshepe.

Khutlo e šomišwa mafelelong a lefoko. Baithuti ba swere kopano lehono.

E ka šomišwa gape khutšafatšong ya mantšu.

Mohumagadi - moh. Bjaloobjalo -bj.bj.

Kgorwana e dirišwa pegong ya batho goba dilo ka lenaneo. Mogwantong re nyaka basadi, banna le baswa ba mengwaga e lesomeseswai.

Gape e ka šomišwa le mo polelong. Seboledi, Mokhantselara o rile: (lenalana) “Tsie lala, re tlo le tlišetša ditirelo ka potlako”.

Lenalana lona le šomišwa gape mo go tlogetšwego ditlhakantšu bjk Ngwana’Nape le kgadi’eso.

Tlhakakgolo e šomišw ge re thoma go ngwala lefoko, ka morago ga khutlo, maineng a batho le difane, mafelo, dinoka le dithaba. Mehlala: Lesiba, Lepelle, Limpopo, Magaliesberg, bj.bj.

Motseng wa Botlokwa go be go na le lesogana leo ba le bitšwago Nteseng, yena o be a gana go rongwa kudu. Tšatši le lengwe tatagwe o ile a mo roma ga koko’agwe go yo tšea maswi. O ile a gana kgane koko’agwe o rekile khenthaki. Tatagwe o ile a roma kgaetšedi ya gagwe ya boa e šitwa ke dimpho. Ba ile ba ja a ba lebeletse a ba a golola. Aowi! Morwa’ Nape!

Beke ya 7 - 8:

Ditsela tša maitshwaro

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 6: Go ahlaahla ditaba tša bjale tšeo di theilwego mo go dikuranta

Laela baithuti go theeletša ka boikgafo ge o ba balela athikele ya kuranta mabapi le tlaišo ya bana, morago ba boledišane ka yona gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Ba gopotše ka mekgwanakgwana ya go theeletša yeo ba šetšego ba ithutile ka yona.

Pele ba bala ba laele go lebelela seswantšho ba akanye gore seswantšho se se mabapi le eng. Ba laele go swara phentshele le lephophe go ngwala dintlha tša bohlokwa ge o ba balela.

Ba lemoše gore go bohlokwa go botšiša dipotšišo ge ba sa kwešiši. Ba kgopele go araba dipotšišo .

- Barutiši.
- Ee, dikarabo tše baithuti ba ka di tšweletšago:
- go tsena sekolo, go hlokomelwa, go ba le legae, go šireletšwa, bj.bj.
- Maswanedi ao motho yo mongwe le yo mongwe a nago le ona go ya ka molao wa naga, ke tša batho ka moka go sa kgethollwe.

- Dikarabo tša baithuti bjk. go ithuta, go ngwala, go theeletša, go hlokomela dilo tša bona, go swiela, bj.bj.
- Dikarabo ka baithuti bjk tonakgolo.
- Mabaka a go tšweletšwa ke bana a tla amogelwa.

Ka nako ya go theeletša

Balela bana athikele gomme o netefatše gore ba theeditše ka go fela o ema o botšiša dipotšišo. Ba hlohleletše go ngwala dintlha tša bohlokwa ge o ba balela gore di tle di kgone go ba thuša go araba dipotšišo le go botšiša mo ba sa kwešišego.

Athikele ya kuranta

PHAFOGANG, 5 Okotobere 2013

BASADI TIIANG MAATLA

Lekau Moswedi

Lepatlelo la Mbombela le be le tletše wa go falala lešaba le tšile le go theeletša polelo ka yo mongwe wa basadisadi yo a sa dumelele go tšaišo ya basadi le bana mmogo le bao ba sa itekanelago..Tse ka moka di hlotšwe ke ge batho ba motsaneng wa Mapodile porofenseng ya Mpumalanga, ba tswelapele ka go sotla basadi le bana mmogo le bao ba sa itekanelago. Go thwe motsaneng woo mosadi goba ngwana ge a sentše o kgalwa ka seroba, ba re ngwana ge a sentše o dirwa ke mmagwe, bao ba sa itekanelago menaganong go thwe le bona ke molato wa basadi..Kgoši ya moo e be e boditše setšhaba tsebe go kwa gore le sekolong ba se ke ba dumelelwa gobane yena ga a nyake digole motseng wa gagwe. Basadi ba bantši motseng woo ba tlogetše malapa ka baka la go tšaišwa. Bana ba bantši ba dula mebileng mola ba bangwe ba kgaogane le bo mmago bona. Ge mosadi a belege segole o mo tšhabišetša gagabo ka go tšhaba go sotlwa. Bana bao ba šetšego le banna ka malapeng ba fetoga basadi.

Go thwe tšatši le lengwe mosaditsoko yo a sa tšwago go fihla motseng woo o ile a yo ngwadiša ngwana yoo a sa itekanelang monaganong sekolong, gomme a gomišetšwa morago ke morutiši yoo a mo lailego tsebe gore sekolong ga go amogelwe ngwana o bjalo. Motswadi o ile a kwa bohloko a ba a ikgaša go boraditaba ba rena.

Mosadisadi yo a lebeletšego gore ditokelo tša basadi le bana mmogo le bao ba sa itekanelago o ile a fa batho ba motse wa Mapodile tshedimošo ka ditokelo tša bona. O ile a kgalema ka bogale gore setšhaba se tlogele go tšaiša bao ba sa itekanelago ka gore le bona ke batho ba na le ditokelo. O ile a

kgopela basadi go swara thipa ka bogaleng go lwela ditokelo tša bona le tša bana ba bona. Ge a bolela ka taba ya ngwana yo a ganeditšwego go tsena sekolo o ile a kgalema ka maatla gore ke kgethollo seo se diregilego, fela o tshepiša gore e ka se hlwe e diragala. Bohle bao ba amegago ba tla tšeelwa magato, a tshepiša gape le gore ba tla šala taba yeo morago go bona gore ngwana o a amogelwa sekolong.

Ka morago ga go theeletša

Laela baithuti go ahlaahla seo ba se kwelego ba tšweletša dikgopolo tša bona ka maitemogelo le go nyalantšha dintlha, ba ikamanye le ditiragalo tšeo di diregilego le tšeo di diragalago matšatši a bo lehono. O tee a ka hlaloša seo a se kwelego, ba bangwe ba tlaleletša. Ba laele go lebelela dintlha tša bona go gopola seo ba sekwelego, o ka arola baithuti ka dihlopha go araba dipotšišo. Ba hlohleletše go araba dipotšišo ka botlalo le kwešišo.

1. Phafogang.
2. Malebo Ntae.
3. Raditaba/tšenalisisi.
4. Mpumalanga.
5. Go lemoša batho gore motho yo mongwe le yo mongwe o na le ditokelo ka fao di swanetšwe go hlomphiwa.
6. Dikarabo tša go tlišwa ke baithuti.
7. Tokelo ya go tsena sekolo, tokelo ya go hlomphiwa le go swarwa ka go lekana.
8. Dikarabo tša baithuti bj. go hloka maikarabelo ga baithuti le batswadi.
9. Maikutlo ao a ka tšwelelago, a mayami, lethabo, bj.bj.
10. Go šomiša ditokelo ka maikarabelo.
11. Maitshwaro a go se amogelege.
12. Batho ba tlhomphe ditokelo tša batho ka moka mme ba tsebe gore ditokelo di sepela le maikarabelo, ge o gataka ditokelo tša ba bangwe o tsebe gore o tshela molao wa Afrika-Borwa ka fao o tlo tšeelwa magato.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 8: Go bala go go itokišeditšwego le go go sa itokišetšwago letl. 161

- Laela baithuti go ikgethela athikele ya kuranta goba ya makasine ba itokišetše go tlo e bala ba bangwe ba ba theeditše.

- Ba laele go laetša kwešišo ya athikele, go bala ka go ela le go lokologa, lentšu le kwagale, mantšu a bitšwe gabotse, ba šomiše Maswaodikga ka tshwanelo gomme ba šetše batheeletši.
- Pele ba thoma ba gopotše gore ba swanetše go sekima le go sekena athikele ya bona le go nyaka hlalošo ya mantšu ao ba sa a tsebego go ya le ka moo a šomišetšwego.

Go bala go go itokišeditšwego

Ba laele go gaša mahlo athekeng, go tšea sephetho, ba bale ka thelelo le mafolofolo go goga šedi ya batheeletši. Ba šomiše polelo ya sefahlego le go šomiša maswaodikga ka tshwanelo. Ba katiše, ba ka balela bagwera goba ba itebelela seiponeng.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 9: Go bala athekele ya kuranta letl. 162

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go bala athikele ya “Tshisa Mpama” yeo e tšwelelago ka pukung ya moithuti morago ba arabe dipotšišo.

Pele ga go bala

- Ba kgopele go sekima le go sekena athikele go hwetša dintlhakgolo. Go sekima dikgopolokgolo, ba sekene go go hwetša dintlha tša go e thekga ba akanye tšeo di ka diregago ka gare ga athekele ba lebeletše diswantšho.
- Go goga šedi ya babadi.
- Dikarabo tša baithuti.
- Dikarabo go tšwa go baithuti.

Ka nako ya go bala

Gopotša baithuti mekgwanakgwana ya go bala go swana le go bala ka tsinkelo le kwešišo go hwetša molaetša, go ngwala dintlha tša bohlokwa go nyaka hlalošo ya mantšu ao ba sa le tsebego go ya ka tšhomišo ya ona. Go tšweletša boikgopolelo le ponelopele ya ditiragalo

Athikele ya kuranta

Tša Meso

12 Agosetose 2012

Condy Machaka

TSHISA MPAMA!!

Ngwana o emišetša morutiši letsogo, ke gona ge le re maitshwaro a bana a hlothleletšwa ke ditokelo. E sa le mmušo wa rena wa demokrasi o fihla nageng ya gaborena maitshwaro a bana dikolong a fetogile. Barutwana ba itirela ka boithatelo. Ga ba sa hlomphe barutiši le batswadi ba bona, ba šomiša ditokelo tša bona bošaeledi, ba gakwa go re di sepetšana le le maikarabelo. Ga ba sa kgalega, ge o ba kgala ba ipušetša ka go fetola goba go sega. Barutiši ba swere bothata, ba dutše kgotlelele ka marago. Ge ba efa bana mešomo, ga ba e dire ka nako ye ba filwego, ba o dira ka nako yeo ba e ratago. Le ge ba ngwadile ga ba tliše dipuku, seo se hlola go ba le kgatelelo ya monagano go barutiši.

Ruri ruri ke swana ya mošate, wa e gapa o molato, wa e lesa o molato. Batho ba Modimo ga ba sa ipshina ka mošomo ba dula ba lakaletše go ya mošomong. Ke dinku ba llela teng, ba tšhaba molao. Baswa ba tšwile taolong mo ebilego ba kgona le go omanya, go gwaba le go iša barutiši matsogo. Go thwe morutwana sekolong sa Mohwelere o bethile morutišigadi ka mpama, ge a be a mo laela gore a tsentšhe hempe ka marokgong. A se gona go hloka maikarabelo? Lesogana leo le ile la biletšwa kantorong ya hlogo ya sekolo, ge a kgalengwa mošemane o ile a fetola ka la go re: “Ke tokelo ya ka go apara ka mokgwa wo ke ratago. Se le se nyakago ke yunifomo goba yunifomo le go re ke e apara bjang? Kgaoganang le nna ge le sa nyaka go phela.” O ile a tšwela pele ka la go re yena ga se a tla le mmagwe sekolong, yo a swanetšego go mmotša go re a apare bjang goba a se apare bjang. Se se ile sa makatša hlogo ya sekolo le barutiši ba bangwe. Eya he! Ke tšona ditokelo.

Hlogo ya sekolo o rile ge a botšišwa ka maikutlo a gagwe mabapi le tiragalo ye, a re: “Ga go lefelo leo go sego molao. Sekolong ga se fao go dirwago boithatelo, fela ke lefelo leo barutwana ba rutwago mabokgoni ao ba tla a hlokago go ba le bokamoso bjo botse. Mekgwa le maitshwaro a mabotse a go phela le go phedišana le batho”. Go thwe dintwana tša boithomelo sekolong seo di fetogile botšhabelo bja barutwana ba go se nyake go rutwa. Ke moo ba kgogelago metšoko le dipatše ka nako ya sekolo, gomme ge di tagile ba ya ka diphapošing go yo hlola tlhakahlakano. Mošemane yo wa mphenyašilo o fegilwe sekolong lebaka la kgwedi morago ga go re go bitšwe batswadi ba gagwe. O laeditše lenyatšo le legolo ka go gwabela batswadi ba gagwe pele ga hlogo ya sekolo le maloko a boto ya batswadi. O

laetšwe ka la go re a dule gae lebaka la kgwedi, a ikgopodišise ka seo a ikemišeditšego sona.

Nnete gona ke go re dikolo tše ntši di fetogile dithopa tša dikolobe le mapatlelo a dintwa. Mola barutiši ba dutše ka le tee, batswadi le bona magaeng ba dutše magala a mohwelere. Bana ba thari ye ntsho bothata bo agetše ka dikolong, barutiši le batswadi ba swanetše go e swara ka bogaleng, gore go kgopamollwe kwešišo ya barutwana ya ditokelo. Moswana o re: “Tau tša hloka seboka di šitwa ke nare e hlotša.” “A re beng ngatana e tee re ageng bokamoso bja bana ba rena, ka ge le kobja le sa le meetse. Re swaneng le mosadisadi Florence Nightingale! Baruti re kgopeleleng go Yo godimodimo a re kwele bohloko ka maitshwaro a bana ba rena”, ao ke mantšu ao a ntšhitšwego ke morutiši Melaka ge a tlišetša mantšu a hlogo ya sekolo.

Ka morago ga go bala

1. Laela baithuti go ahlaahla diteng tša athekele.
2. Ee, e laetša leina la kuranta, hlogo ya athekele le mongwadi.
3. Karetšo go tšwa go baithuti.
4. Ke dinku ba llela teng – polelo ya go khuta. “Re swaneng le mosadisadi Florence Nightingale” – polelothwii.
5. Maikutlo a go swabiša, nyamiša.
6. Dikarabo go t’swa go baithuti. Go šomiša ditokelo ntle le maikarabelo.
7. Baithuti ba ka tšweletša dikarabo tša go swana le ba ka se tšwelele mafelelong a ngwaga/ba ka se fetše sekolo/ba ka se tlo hwetša mešomo/ba ka se phele gabotse.
8. (a) Go kwa bohloko o sa bolele.
(b) Go kgotlelela.
9. Yogodimodimo a re kwele bohloko ka maitshwaro a bana ba rena/Re swaneng le Florance Nightingale.
10. Mooki Florence Nightingale.
11. Dikarabo tša go tla ka baithuti.
12. Bana ba bathobaso.
13. Mo nago le tšhele le dintwa.
14. Gantši ge o dira selo o nnoši se ka go palela fela ge le le ba bantši le ka eletšana, la thušana gomme la se kgona.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošetša baithuti **ka peakannyo ya mafoko**. Ka mokgwa wo mafoko a swanetšwego beakanywa go

ya le ka bohlokwa bja diteng, o ka ba fa mehlala ye mentši gore ba kwešiše. Mehlala:

- (a) Go bjala mohlare.
- (b) Ke epa molete ka tšhela ka pitseng.
- (c) Ka lokela peu.
- (d) Ka khupet ša ka mabu ka nošetša.

Peakanyo go ya ka bohlokwa ditiragalo di hlalošwa go ya ka bohlokwa go re go diregile eng mafelelong ke sona sa bohlokwa.

Temana ya go hlaloša ke hlalošo ka botlalo go ya ka moo ditiragalo di diregilego ka gona.

Polelo ya go goketša ke yeo e šomišwago go goga šedi ya babadi goba batheeletši.

Polelo ya go ama maikutlo e ka laetša lethabo, pefelo, maswabi, bj,bj, Ke thabile ka gore o phasitše go laetša gore o na le maikarabelo.

Polelo ya go sekamela lehlakoreng le le tee.

Mohlala: Pese ga se senamelwa sa go otlela ke basadi. Mo polelong ye seboledi se nagana gore ke banna fela bao ba swanetšego go otlela difatanaga tša boima.

Makgethe polelo ye ke polelo ya go šomiša potšišo ka karabo

Ke mang o a nyakago go ya ga sathane.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 10: Go ngwala athikele ya kuranta letl. 166

- Laela baithuti go thoma ka go lebelela athikele ya kuranta thutong ya go feta go tšea malebiši a gore e ngwadilwe bjang gomme morago wa ba laela gore ba hlame ya bona.
- Ba gopotše magato ao ba swanetšego go a latela pele ba thomago ngwala. Baithuti ba swanetše go tseba maikemisetšo le nepo ya bona ya go ngwala, ba swanetše go kgetha hlogotaba yeo ba nyakago go ngwala ka yona, ba dire dinyakišišo, ba ngwale dintlha tšeo ba nyakago di tšwelela. Ba thale mmepe wa monagano ba tlaleletše ka dintlha tša tlaleletšo. Dintlha di akaretše morero wa setšweletšwa. Ba etele methopo ya polelo gore ba šomiše mantšu ka tshwanelo.

Ka nako ya go ngwala

Laela baithuti go šomiša dikgopolokgolo le dikgopolo tša tlaleletšo go tšwa go magato a peakanyo. Ba tšweletše sengwalwa sa bona sa mathomo ba hlahla ke mmepe wa monagano gore ba se hlakalakantšhe dinthla, ba tšweletše morero, ba šomiše polelo ya dika go natefiša sengwalwa le ya go hlohla maikutlo, polelo e be yeo e amogegago.

Ba bale sekakanywa sa bona morago ba ka badiša bagwera ba abelana dikgopolo.

Ba phošolle, ba šetše diteng ba hlokole tšeo ba sa di nyakego, ba lebele setaele ba ngwale gape ba, bale ba hlagiše.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga

O ka thoma ka go laela baithuti go hlaloša gore maswaodikga a a latelago a šomišwa bjang. Ba gopotše moo ba lebetšego o ba phošolle mo ba šaetšago.

Fegelwana (,) e ka šomišwa gare ga lefoko le le telele pele ga lekopanyi, go laetša tatelano, lebelela mehlala ka pukung ya moithuti.

Tlabego (!) e laetša go tlabega, ge go kgotswa, Eya! A o di bolele! A hlatša!

E ka šomišwa go modirišotaelo; Tloga mo pele o ntshalekiša!

Potšišo (?) e šomišwa mafelelong a lefoko ge go botšišwa potšišo. Re e tseba ka mantšwana a eng, kae, bjang, neng, mang le na. Na o tšwa seko long?

Khutlo e šoma ge re fetša go ngwala lefoko.

Khutsofatšong ya mantšu. Mohlala: bj.bj.

(bjalobjalo).

Dikarabo

1. “Ke hwetše le feditše go swiela” gwa laela Morutiši.
  2. Ngwana o gana go ngwala.
  3. Aowi! O paletswe?
  4. Lesiba o tlile seko long?
  5. Ke nyaka dipuku tša Dipalo, Sepedi, Maphelo le Tikologo.
  6. Nonyana phakuphaku e bea lee le tee.
- Ba rute ka temana ya go hlaloša. Ba botše gore e bolela eng gomme e šoma kae le gona bjang.

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 9-10: Dipolitiki

Go theeletša le go bolela		Go bala le go bolela	
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo go go theilwego go go fa ditšhupetšo. Diboego tša go fapana tša kgokagano ya bomolomo, mohlala: go faditaelo. 		<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi ya bafsa. Theto. Go bala le go bogelela kwešišo, mohlala: ditšweletšwa tša go ngwalwa le tša go bonwa. 	
Go ngwala le go hlagiša		Diboego le melao ya tšhomišo ya polelo	
<ul style="list-style-type: none"> Ngwala taodišotlhaloši/taodišokanego. 		<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: maina tharagano Mašala– a mmoledi le mmoledišwa, Mahlaodi: papetšo, tekatekanyo Šoma ka mafoko: temana tekolo mafokonolo, ditatamente, lebaka lefetile; lebjale Tlhalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee, malatodi, tlhalošothwii, tlhalošo ya seka Maswaodikga: khutlo; fegelwana; kgorwana, khutlo-fegelwana 	
Mehuta ya ditemana	Dithušathuto	Kgakollo go morutiši	
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo go go theilwego go go fa ditšhupetšo. Diboego tša go fapana tša kgokagano ya bomolomo, mohlala: go faditaelo. Ngwala taodišotlhaloši/taodišokanego. Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi ya bafsa. Theto. Go bala le go bogelela kwešišo, mohlala: ditšweletšwa tša go ngwalwa le tša go bonwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Morutiši Pukuntšu Diswantšho 	<ul style="list-style-type: none"> Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaošetša baithuti ka maikemisetšo a wona. Ba hlohleletše go ntšha mabokgoni le tsebo ya bona go fihlelela tšeo ba ratago di tseba. Ba hlohleletše go šomišana le go hlomphana le go latela magato ao a swanetšego ge ba dira mošomo. Lekola mešomo ka tshwanelo gore ba bone fa ba paletšwego. Ba fe mehla ye mentši ge o ruta go ba thuša go fihlela mabokgoni a o a nyakegago. Ba hlohleletše go botšiša mo ba sa fetego gabotse. Ba arole ka dihlopha mo go nyakegago gore ba abelane dikgopolo. 	

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Theeletša ka kwešišo go theilwego godimo ga di tšhupetšo letl. 171

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti gore ba theeletše ka hloko ba kgonthišišo gore ba a kwešiša gore ba tle ba arabe dipotšišo.

Pele ga go theeletša

- Botšiša bathuti gore setšweletšwa se se ka be se šupa eng le hlahlwa ke hlogotaba.
- Laela bathuti ba ahlaahle tlotlontšu yeo e theilwego go kwešišo.
- Baithuti a ba itokišetše go theeletša ka go swara phensele ya go tlo ngwala dinoutse.
- Botšiša baithuti gore setšweletšwa se sa seswantšho se šupa eng?

Ka nako ya go theeletša

Laela baithuti go dira tše di latelago:

- Go botšiša dipotšišo.
- Go lemoga mareo a maswa.
- Go sekaseka molaetša.
- Go fa dikakanyo tša sererwa le go hlaloša ka boripana.
- Go botšiša dipotšišo mo ba sa kwešišego.
- Go utolla dikakanyo tšeo ba di hweditšego ba be ba di amogele.
- Go lebelela dintlha tše bohlokwa.

TŠEA DITAELO O IKELE FREEDOM PARKA O TLE O BONE

Sepela ka tsela ya Mamelodi o fete o tamiša sehlwaseeme sa Solomon Kalushi Mahlangu Square Centre. Sehlwaseeme sa mogale yo wa marumo se lekeletšwa thapong kgolegong ya Pretoria Central. Kgwatha madi a moswara sefoka gape madi a gagwe ke meetse a go nošetša mohlare wa tokologo kgauswi le sehlwaseeme. Pele o tloga hle ngwanešo e re ke go lome tsebe, tšea bokomašebo o tla tšama o koma ke mphago wa madira le go rata naga ya geno. Mogale yo e be ele lešole la MK. MK ke lephakga/lekoko la ANC la madira. O hlahlilwe go hlabana ntwaga go la

Angola le Mozambique. O ile a tšhaba nageng ka ngwaga wa 1976. Pele a bolawa o ile a re: “Botša setšhaba sa gešo gore ke a se rata ke hwela sona”.

Tsena tseleng ya Watloo go fihla tseleng ya W.F. Nkomo yeo e bego e tsebja ka la Church gola Silverton. Tamiša kgorong ya maphodisa a go lwa ntwaga ya mahlomahwibidu le Solomon. Sobelega o se ke wa ba monyatša leoto o fete o gerula Union Buildings fao Nelson Mandela a hlonašeitswego go ba mopresidente wa mathomo wa mothomoso. Ditšhethekga, bomankge bao ba bego ba le gona ke mokopa wo moso wa thaba Gabriel Robert Mogabe le Fedel Castro phoko ya leledu mafšega ntlong.

Sobelega o tsene Tshwane ka gare bjalo ka seboko se tsena nyobeng o tamiše Paul Kruger banna ba kgatelelo le go tšea naga ka kgang ya mogokolodi. Tsena ka Schubert o lebe borwa, gomme o fete o gerula kgolego ya Pretoria Central fao batho ba bego ba ahlolwa thapo ba bolawa gona bjalo ka diphoofole.

Ge o batametše kgolego ya CMax o tla bona thaba ya bokome le bohlole pudi tša thaba. Tamiša tshwenekgolo boroto le botšhikanoši, mengwatolana le bommadibekwane basadi ba thaba hle. Ke gona bohwenng bja Mafrika ka moka ka bophara, gona gaegae badimong phuphung tša balwela tokologo Tshwane Freedom Park.

Tsena o lebe bohlabela o tla bona mpa ya Tshwane ka bopepetla wa nwa meetse a mokgako wa kgolwa. Boemapele le setimela sa se swa sa Gautrain di molaleng. Dintlo tša malekeleke ditšheleteng Reserve Bank. Go anega ke go kwa mpa mokhura.

Tsena ka mollong wa lekiri mollo wa badimo le batho mollo setuka bošego le mosegare. Ke mollo wa go bonegela Mafrika ka moka. Ka morago nkego o tla lebana le UNISA o tla hwetša maswika a ngwadilwe maina a batho bao ba hwilego ba lwela tokologo le go bolaelwa lefela, nkope ngwana ntepa le lekgeswa la banna. Makhosana ge go balwa bao ba bolailwego o robega pelo wa sekgedinya, wa bokolela o se kgomo. Mpotše ba bolawa ba lateletšwe nageng ya borakgolokhukhu ba bona. Tsena ka fao go nago le baetapele le dihlobo tša Bason *Dr Death*, ngaka yeo e bego e šomiša mahlale a saense go bolaya bathobaso (*biological warfare*).

Ukamela mašaledi le ditlabakelo tša Bason tšeo a bego a di šomiša go maanomabe a go kweša ngwana wa Moafrika ngwana wa mosadi yo moso bohloko.

Tseba bagale bjalo ka bo Hellen Joseph, Julius Nyerere, O.R. Tambo le Steve Bantubonke Biko.

Etšwa ka pela o tsene ka kgorong ya banna ka mafateng. Tamiša kgoro hle o re ka se Afrika ba bina maphoofolo a thaba, a meetse, a legola le a dithokgweng tša maforogohlo. Ba bina tau e tšhehla ya legola. Bakone ba bina phuthi segolela gare ga mahlwalerwa. Mpša tša naga Bahlalerwa Badimo ba nko tše meetse ba bina kgomo. Bahwaduba ba mphaka kgomo tše tšhweu kgomo se sepela ka tete ba bina kgopa. Ka ra le lena bo Hlabirwa a Monare, Gobetse le Phogole'a Bauba matama. Ke ra le lena Mangana le Matuba kgorong ya Maebarope.

Le ba bohlabela o tsene ka Badimong.

Hlobola dieta o ope magoswi o ntšhe motšoko o ba thimodiše, mokgopu ke yola ba kgele madila, madila ke magelegele. Kgwatha moeta wa meetse o dule fase molepo ke gae Badimong ba Afrika. Meoya ya batho bao ba bolailwego ba hwetšego nagadikgole le kgauswi e bušwago gona. Baruti, dingaka, maphale, mathwasana, tše tšhupša ba hlabela dihlabele gona ngwaga ka ngwaga. Re Kgopela pušo ye botse, dipula le khura, le go latša dintwa le malwetši gona ka se Afrika sa Afrika. Dulela fale maswikeng o theeletše ge badimo ba bolela.

Laela baithuti go araba dipotšišo

1. Solomon Mahlangu Square Centre, Maphodiseng a Siverton, Union building, Kgolego Pretoria Central, Kgolego ya C Max.
2. Potšišo 2 ke dibopego tša polelo.
3. tshetše molao wa kgethologanyo le go lwa le maphodisa.
4. Botša setšhaba sa gešo gore ke a se rata ke hwela sona.
5. Tshelelago.
6. Bolebelelong bja Tshwane, ka mollong, maswikeng, ka mašaleding a batho ba go bolawa ke Basson, kgorong, ka badimong.
7. Maikutlo baithuti a go fapana.

8. Go lwela go tsena yunibesithi ntle le tefo, go gapeletša bana go se tsene sekolo.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Tlhalošo ya mantšu:

Mahlalasetšagottee

1. Tsamaya
2. Mmila
3. Dumediša
4. Kgwageditšwe
5. Kgoma.

Malatodi

1. Mosegare
2. Bosobela
3. Etšwa
4. Katološa

Mehuta ya dihlalošo

1. Hlalošothwii le hlalošotharedi.
2. Hlalošothwii.
3. Hlalošotharedi.
4. Hlalošothwii.
5. Tlhalošothwii.
6. Hlalošotharedi.
7. Hlalošothwii.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 2: Go bala kanegelokopana letl. 173

Mokgwa wa go ruta

- Laela baithuti go bala kanegelokopana ya, 'Mpho ya badimo' gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo. Ba botše gore pele ba bala ba itswalanye pele le diponagalo tša kanegelokopana .
- Ela hloko:
- Baanegwa ke batho bao ba kgathago tema dingwalong

Mehuta ya baanegwa

Molwantšhwa:	Ke moanegwathwadi yoo a lwantšhwago ke molwantšhi le bao ba mo thekgago. Ditiragalo ka moka di dikologa go yena.
Molwantšhi:	ke moanegwathwadi yoo a lwantšhago molwantšhwa. Ke yena mohlolampherefere. O rata go bona a fentše goba a wišitše molwantšhwa.
Mohlohleletši:	O hlohleletša ntwaga gare ga molwantšhi le molwantšhwa. Ke mofehli wa ntwaga.
Moanegwathwadi:	O tšweletšwa mathomong a puku a ralatšwa le yona go fihla mafelelong.
Thulaganyo:	Ke tatelano ya ditiragatšo ka pukung/togaganyo ya dithulano.
Dintlha thulaganyo	
Tsweletšo ya bothata:	bothata bjo bo lego pukung bo tšweletšwa kgakala. Sebakwa se šetše se šuntše.
Phekgogo:	ditaba di tšea lemanoga lešele.
Magomo a phapano/sehloa:	Ntwaga ya baanegwa e fihla ntlhoraneng.
Tlemollo ya lehuto:	Tharollo ya bothata. Ntwaga e a fedišwa. Go bonala le ka tsela yeo e fedišwago ka gona. Mathata a rarollotšwe goba a fedišwa bjang.
Thulano/Kgakgano:	Go a lwewa e ka ba ntwaga ya ka ntle, ra bona madi a tshologa goba ntwaga ya dikgopolo.
Mehuta ya thulano	
Thulano ya ka ntle:	Go lwa phatlalatša.
Thulano ya ka gare:	Moanegwa o lwa le dikgopolo o fela a bolela a nnoši.
Tikologo:	Moanegwa o fela a e lwa le tikologo ya gagwe.

Baithuti ba ntšhe dipuku tša bona tša go bala ba fetle go bala kanegelokopana go tšwa letlakaleng leo o ba laelago lona gomme le e sekaseka go ya le ka diponagalo tšeo le utolletšwego tšona ka godimo. Pele le bala itswalanyeng le tshedimošo ya magato a go bala ye e latelago:

Pele ga go bala

- Baithuti ba akanya diteng tša kanegelokopana ka hlogo ye.
- Baithuti a ba sekima le go sekena go hwetšwa dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo.

Ka nako ya go bala

Baithuti a ba bontšhwe diponagalo tša setšweletšwa tšeo di latelago:

- Baithuti a ba thalele mantšu ao a sa tlwaelegago gomme ba fe tlhalošo ya ona go ya le ka tsela yeo a šomišitšwego ka gona
- Baithuti a ba somiše mabokgoni a go hwetšwa tlhalošo ya mantšu go ya ka moo le šomitšwego ka gona.
- Baithuti a ba ntšha dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo.
- Baithuti a ba akaretše dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tšeo ba di lemogilego.
- Baithuti a ba tšee sephetho go ya le ka dintlha tšeo ba di filwego.
- Baithuti a ba lekola ditlhalošo le mafetšo a mongwadi.

- Ba bae ka tsenelelo le kwešišoba ngwale dintlha tša bohlokwa.

Mpho ya badimo

Badimo ba Afrika ba phurullotše diatla ba latša dihlokwa Afrika Borwa. Ngwana o belegwe bjalo ka mang le mang, a tla lefaseng. O belegwe nageng ye talana ya meboti kgauswi le lewatele la India. Ge o gaša mahlo o dikaneditšwe ke meboti le mehlare yeo e e tshamilego le meedi le melapometle. Bohlabela bja naga yeo o tla bona maphaaphaa a meetse senokwa ke hlago.

Meetse a gona a phela a sepela nkego a na le maoto le madi. Dipula tša medupi le botsheola di tlišwa ke wona meetse a ge a moyafala go tšwa lewatleng. Dihlapi le diphoofolo tše dingwe tša ka meetseng di hlolana ka diolo, ke gabo yo maatla ke yena a phelago, ke yena a jago tše dingwe diphoofolo. Tše dingwe boshaka (shark), bomosegaohloga di phediša dihlapa.

Moya wa mantsikinyane wa go seng o fokela ka gare ga naga go yo dumediša Mpho ya badimo, Mpho ya Afrika Nelson Madiba Mandela.

Morena yo wa Kgobe o belegetšwe bosobela bja Umtata motsaneng wa Qunu. Tatagwe e be e le kgoši ya setšhaba sa ba Thembu. Qunu ke motse woo go dulago morafe wa Mathosa. Nelson Mandela ge a be a sa le mošemane o be a diša mehlape ya magomo le mabudi. O be a le mošemane wa mafolofolo le go

rata go otlana, gomme o hwetše mmele ka moka wa gagwe o re gwadi o tletše megogoma. Kgomoku ya taba ke ge makgowa a be a le bomphenyašilo ba rumula bathobaso ba ba bintšha ka koto le tee.

Bathobaso ba be ba hlorigwa ba sotlwa ba tlontlollwa nageng ya badimo ba gabo bona ya naga ya Afrika. Bathobaso ba be ba sa hlompababaweu, ba se na seriti le polelo e se gona e le bahomodi ba betietšwe ka boloko melomo ba kgotleletše. Naga ya bathobaso ya go nona le maamušo ba ile ba amogwa ba hudušetšwa nageng ya leganata ya lekuru le lekgwara, naga ya go se ele maswi le dinose.

Bathobaso ba segelwa mellwane le go thibelwa go re ba se itaole ka mesepelo nageng ya bobona, fao dikalana tša bona di wetšego gona. Thuto e be e na le mahlo e kgetha merafe. Thuto ya ngwana yo moso e be e sekametše fela go ithutela bongwaledi, tša borutiši le bophodisa. Ge e le tše tša mahlale tšona e be e le tša ba mmala o mošweu fela.

Go phela ka tlase ga kgatelelo le go sotlwa tša thonkgang Nelson Mandela pelo. Pelo ya gagwe ya hupela boladu. Pelo ya mmotlana ge e tletše ga e boe fa le fa, e tloga e sesa ka lewatleng la manyami ntshobeleleng magomogomong fao lewatile le hlokago magomo. Dithogako, maina a šele go bathobaso ke tšona tšeo di hladiilego pitša ya mpherefere. Nelson Mandela a hlafa bjalo ka bogobe a re tau e ja mohlolola hlakoleng go a sepelwa.

Soweto le gona o fehlile go ba mahlo a go bona tša kgatelelo boWalter Sisulu ba mo amogela ba mo apea dipitšana a ja kgwaletšo. Makgotleng a ntwakgahlanong le makgowa ya loya e se baloi. Kua tlase Estern Cape o fihlile a tsenya dinala fase yunibesithing ya Fort Hare a gaša moya wa politiki. A thoma go tsebana le mokopa wo moso wa thaba, mokopa wa go loma o kgothola bohloko, Gabriel Robert Mugabe. A ba ruta go itia bola a dipheko tša go ganana le go gatelelwa le go hula mahumo a naga ya gabo bona ba sa phela ba sa buša moya.

Reginald Oliver Tambo a tlogedišwa dithuto tša mahlale a tsena politiking ya ba ramolao. Fort Hare ba re le nkgalefetla re tšweleng ka motse kgane koma e šetše e rupile ba bolela kgororwane. Mašole a Arika Borwa kgane a ba jele leonyana ba thoma go ba tšoma bjalo ka mebutla. Nelson Mandela o be a hlankela mokgatlo wa ANC, o ile a a etela pele lekgotla la baswa la ANCYL bjalo ka mopresidente wa wona.

Ka 21 Matšhe 1961 kua Sharpville maphodisa a naga a ile a bolaya makgolokgolo a bathobaso bao ba

bego ba gwanta ntle le dibetša. Ditopo di be di gašagane mo fase nke ke marula. Tiragalo ye e ile ya befediša Mandela. Mandela o ile a tšwa ka difate a ya go ithutela go ribolla dithaba ka *landmines* le go kgebeša morethaoitiriša AK47 Russia ya ba ge lephakga la sešole le hlolega le bitšwa MK. Tšhimane ya ngaloga Afrika Borwa ba gašana le lefase. Ba ile ba re ka wa bona wa go ja bogobe ba re: “Re gafela bophelo bja rena go phološa magagaborena le naga ya Afrika Borwa diatleng tša maswena, majelathoko matla ka go thopa dikgowa tša bodikela.

Re mailwa go fenywa ge khulwana e gašana bophelo botšwele nameng ke kudumela ya mogale.”

Go hwela naga ya geno ke sekete gape naga ga e rekwe ka lediane e rekwa ka madi. Madi ke meetse a go nošetša mohlare wa tokologo. Tokologo ga e tle fela e šomelwa ka thata.

Bašweu ge ba be ba lahlela Nelson Mandela go ntlwanaswiswana ke ge mpholo MaAfrika Borwa ba o kgathotše.

Ka morago ga go bala

Botša baithuti go araba dipotšišo.

Thulaganyo

1. Tsweletšo ya bothata le kalotaba. Mandela o belegetšwe Umtata Qunu, tatagwe e be le kgoši ya setšhaba sa Bathembu. Bothata bo hlotšwe ke makgowa ka go gatelela bathobaso. Bathobaso ke ge ba hloka tokologo ya polelo, mosepelo, ba bitšwa ka maina a šele, ba hudušwa ka kgang nageng ya bona.
2. Phekgogo: Mandela o tšhabela Soweto go yo ithuta kudu ka tša polotiki. O hwedit'se boWalter Sisulu. Ba ile ba mo tlaletša manaka a boloi bja polotiki. A thoma go gafela bophelo bja gagwe go lokolla Afrika Borwa.
3. Kgakgano: Mandela o lwa le makgowa. Mandela ka morago ga go bolawa ga batho ka bontši Sharpville o ile a tshabela Russia go yo ithutela tša bošole morago a hlama MK. Mandela o lwele le bafahloši Fort Hare. Mandela o a be a rakwa yunibesithing. Mandela makgowa a ile a moswara a mo lahlela kgoleng.
4. Magomo a phapano Mandela o ile a lokollwa kgolegong.
5. Tlemollo ya lehuto makgowa le bathobaso ba a boledišana. Ba kwana ka pušo ya temokrase.
6. Go gatelelwa ga bathobaso, go thibela bathobaso mesepele le polelo.

7. Molwantšhwa ke Mandela o fentše kgethologano ya ba mopresitente. Molwatšhi ke makgowa ba fedišitše kgethologanyo ka ge mmušo o be o sa laolege ke dikhuduego/megwanto le go thibelwa go gwebišana le mafase a ka ntle. Mohlohleletši ke pušo ya kgethologano bjale e fedišitšwe.
8. Moanegi ke yena a re alelago ditaba.
9. Politiki.
10. Tikologo ya segologolo. Mandela o diša dikgomo. Sebjalebjae Mopresitente o dula Tshwane ntlong tša magoši. Mandela o kgathile tema e bohlokwa go lokollweng ga bathobaso.
11. O ntšhitše setšhaba sa Afrika Borwa bokgobeng ba kgethologanyo.
12. Bomorago, Afrika Borwa e hweditše tokollogo. Bopele AfrikaBorwa e be e gateletšwe peleng.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Eletša baithuti go ela hloko tše di latelago: Šoma ka mantšu

Maina tharagano ke maina ao e se go a tlhago a tšwa diripeng tše dingwe tša polelo.

Go tšwa go madiri: -aga leina moagi

Mašala ke mantšu ao a šalago sebakeng sa maina.

Mohlala: Monna o lema tšhemo. Yena o lema tšhemo.

Mahlaodi ke mantšu ao hlaolago dilo e ka ba ka mmala le ka palo. **Mohlala:** monna o swere nku tše pedi tše tshweu. Pedi ke palo mola tšhweu e le mmala.

Papetšo go bapetšwa dilo tše pedi le go feta.

Mohlala: sepela/gwanta/kitima.

Tekatekanyo go lekantšhwa dilo ka bogolo.

Mohlala: Mosadi yo mogolo.

Mogolo/mogolwane/mogologolo.

- Laela baithuti go bala setšopolwa se gore ba tle ba kgone go ntšha tše di latelago di ngwadilwego ka boso. Ba ngwale maina a tharagano ka maleba gore a tle a kwale mafokong. Ba ithute le mašala a mmoledi le mmoledišwa, mahlaodi, papetšo le tekatekanyo.

Mandela o be a dula Xunu nageng ye **talana**. **Tate** Mandela o rata ke batho nnete gona. O tseba le go **ruta** batho bošole. **Yena** le **bona** ka **bobona** ke boradipolitiki. Medupi ena ka **bosese** mola maatlakadibe ena ka **maatla le ka moya**. Mandela ke motho wa go bonela **kgauswi** le **kgole** le **kgolekgole** fao batho ba sa bonego tša bokamoso. O lwetše

bathobaso, ke moAfrika wa nnete. O sepetše dinaga tša lefase tše **kgolo** le tše **nnyane**.

Laela baithuti go bala setšopolwa morago ba arabe dipotšišo.

1. Talana – lehlaodi la mmala.
2. Botate – leinatharagano.
3. Moruti – leinatharagano.
4. Yena – lešala la mmoledi.
5. Bona – lešala la mmolediswa.
6. Bobona-lešala la mmolediswa.
7. Bosese – lehlaodi.
8. Maatla – lehlaodi.
9. Kgauswi, kgole, kgolekgole – tekatekanyo
10. Bathobaso – lehlaodi.

Magolo le a mannyane – Papetšo

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Theto letl. 177

- Laela baithuti go bala sereto seo se tšwago ka dipukung tša bona gore morago batle ba kgone go araba di potšišo.

- Ela hloko tše di latelago:

Sonete ke sereto seo se nago le methalotheto ye lesome nne.

Rena le mehuta ye mebedi ya sonete.

- Sonete ya seisimane.
- Sonete ya sentariana.

Sonete ya seisimane re e tseba ka.

- Tlhamego ya ditemana ke 4, 4, 4,2.
  - Fomola ya yona (ab ab cd cd ef ef gg)
- Tematheto ya mathomo mantšu a felela ka:
- Hutšwe** (a)
- Bona** (b)
- Hwetšwe** (a)
- Ipona** (b)
- Fomola** (abab)
- Temama ya bo bedi e felela ka:
- Kgolegong** (c)
- Ntlwanaswiswi** (d)
- Swiswing** (c)
- Maswi** (d)
- Fomola** (cdcd)
- Tema** ya boraro
- Ntshego** (e)
- Aga** (f)
- morago** (e)
- Belega** (f)
- Fomola** (efef)

Tematheto ya mafelelo

Bodutu (g)

Mahututu (g)

Fomola (gg)

Sentariana sereto sa go na re se tseba ka

Temana ya mathomo ke (4).

Temana ya bobedi ke (4).

Temana ya boraro ke (3).

Temana ya bone ke (3).

Fomola ke (ab ba ab ba cde cde.)

Ditemana tša sona di ka ba ka tsela ye:

Temana ya mathomo e ka ba 8.

Temana ya bobedi ya ba 6.

Laela baithuti go araba dipotšišo

1. Tše nne.
2. Sonete.
3. Lesomenne.
4. Ke manyami, eupša baithuti ba tla fa tša bona dikgopolo.
5. Bathobaso ba ile ba tlaiswa ba kwešwa bohloko.
6. Bathobaso ba ile ba swarelwa lefela.
7. Ti.
8. (a) Mathomo -Ba -Ba
(b) Mafelelo -Tu-Tu
(c) Putlanyi-Tswe
bona
tswa
ipona
goba Tema ya bobedi
ng
swi
9. Ee, ba hweditše tokollogo.
10. Ka dikolong baithuti ba tsena ntle le tefo le go ja ba a ja.
11. Go pšhatla maswi.
12. Bjalo ka ntshu.
13. Ntshu ke nonyane ya go phela ka go tšea matswana ka lebelo bjalo tiragalo ye o kgona go e bona ka leihlo la moya ntshu e tlathola letswana.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga.

Laela baithuti go lebelela tematheto yeo e latelago gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Go swarwa, re tseba ba swerwe, ba le kgolegong,

Ka tšona tša go nyaka go fediša kgethologanyo ba išwa ntlwanaswiswi,

Boradipolitiki ba sobeeditšwe ntle le mosa le mogau ka swiswing,

Gae bana ba tlogelelwa mahloko le mohlako ntle le maswi.

Botsa baithuti ba ntšhe maswaodikga ao a bonalago ba be ba a fe maina a ona.

1. (.) fegelwana.
2. Mosadi o bala dikgomo ka e tee, ka tše pedi.
3. Go ja monna, ga se go fetša.
4. Mafelelong a lefoko.
5. Le laetša gore lefoko le feletše.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 4: Go bala le go bogelela kwešišo letl. 178

MONYANYA WA GO BEA ZUMA SETULONG LE POLELO YA BAGWANTI KA 1956

Go be go sele go sagaletse ka 09 Mei 2009 kua Tshwane Union Building. Pula e be e tsorotla e tšhologa nkego lefula la senthulwane sa noka. Setšhaba sa Afrika Borwa sa re: “Pula tša medupi ke mahlatse le tšhogofatšo ya Modimo seatlasegolo seatla se marobarobane kganya ya legodimo magodimong”.

E rile ka iri ya seswai pula ya thomo go khula gwa apoga. Baeng ba maemo bao ba tlilego e be e le mokopa o moso wa thaba Gabriel Robert Mogube, Joseph Kabila letekatekane la mahlo a dikokoko se thabiša se šane sa basadi. Ge modiro o thoma go thomile ka koša ya setšhaba Nkosi Sikhelela iAfrika. Ba e gobela bana ba mosadi yo moso. Ya re go fela mokgoši wa galala ba re: “E kwa mala a basadi”. Baruti ba segofatša tirelo ba re fepa ka dijo tša moya ka ekgwadi ya bo Mateu.

Moruti o rile molete sekuba ka namane ya polwana. Ba go tšhitšhimela ka dipurapura tša bokhwibidu bja madi ba batamela ba molaotheo dijatše. Ba momolla molomo ba re: “E re Modimo nthuše ke tle ke hlokomele setšhaba se sa Thulare”. Jacob Zuma a re: “Ke a ikana”. Ba ngwala Jacob Zuma ka dipukung tša nkekgengenene tša dirutegi ba go tseba molao wa naga ka ntle le ka gare. Ba kगतla ditempe ba mo saeniša semmušo gore ke hlogo ya naga, mopresetente wa Afrika Borwa gabo Mandela ke Jacob Zuma.

Bar ile go fetša ba re go yena hlabatlou ka diloka, modikologa o ya namane ya polwana mola baswana

ba re tloga tloga e tloga kgale modiši wa dikgomo o tšwa natšo šakeng. Ge a thoma o tamišitše mephato ya mangana, Magase le Matuba go ya ka kgathi. A thoma ka go tsopola polelo ya Mandela a re: “Naga ye ga ya swanela gore batho ba yona ba ka gatelelana gape. Batho ba gafile maphelo a bona gore boikgafo bja bona bo se felele lefeleng. Go ka se be le tokologo ge bathobaso le makgowa ba sa phele ka khutšo le kgotso”.

Jacob Zuma a ruma ka gore re ka se dule ra iketla ge batho ba sa phela bodiiding. Re ka se dule batho ba sa nwa meetse a go se hlweke. Re ka se phuthi matsogo ra nyakalala batho ba sa hloka mešomo le go tlaiša basadi le bana. Legodimo la thoma go duma ka dintšhu tša lefaufau. Difofane tša tsholla muši wa mebala ya folaga ya naga ya Afrika Borwa. Jacob Zuma a fologela go rena setšhabeng. Zuma a re; “Bjatše o dirile gohle”. MmaKhumalo ra mmona ka ntakapedi mmago batho mmago ditšhaba. Ra goa ra goeletša ra re motšhene wa ka.

Laela baithuti go araba dipotšišo tše di latelago:

1. Robert Mogube le Joseph Kabila.
2. Tshwane/Pretoria.
3. Zimbabwe.
4. Magasa, mangana le matuba.
5. Naga ye ga ya swanela gore batho ba yona ba ka gatelelana gape, batho ba gafile maphelo a bona.
6. Makgowa le bathobaso ba sa phele ka tokollogo le khutšo.
7. Aolethe mtsheni wame.
8. Baithuti ba tla fa dikgopolo tša go fapana.

Diponagalo tša melao ya tšhomišo ya polelo

Go šoma ka maswaodikga khutlo, fegelwana, kgorwana le khutlofegelwana.

Botša baithuti go bala setsopolwa se gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

Jacob Zuma a ruma ka gore re ka se dule ra iketla ge batho ba sa phela bodiiding. Re ka se dule batho ba sa nwa meetse a go se hlweke. Re ka se phuthi matsogo ra nyakalala batho ba sa hloka mešomo le go tlaiša basadi le bana. Legodimo la thoma go duma ka dintšhu tša lefaufau. Difofane tša tsholla muši wa mebala ya folaga ya naga ya Afrika Borwa. Jacob Zuma a fologela go rena setšhabeng. Zuma a re; “Bjatše o dirile gohle”. MmaKhumalo ra mmona ka ntakapedi mmago batho mmago ditšhaba. Ra goa ra goeletša ra re motšhene wa ka.

Ra opela re le mehuta ya batho: Bapedi, Batswana, Basotho, Batsonga, Bavenda, bj.bj.

Baithuti ba arabe dipotšišo: dikarabo

1. Batho ba sa dula bodiiding. (.) Khutlo. Zuma a re; (;) Khutlofegelwana. “Bjatše o dirile gohle” (“”) Ditsebjana Afrika-Borwa (-) Thaledi Mehuta ya batho: (:) Kgorwana
2. Khutlo e bontšha gore lefoko le feletše
3. Khutlofegelwana e laetša go khutša ge lefoko e le lelelele.
4. Ditsebjana di thuša gore mantšu a go tsopolwa go tšwa go seboledi se senywe.
5. Thaledi e re thuša go latelenya dikgopolo goba dintlha.
6. Kgorwane e re thuša ge re tšweletša dilo ka se tee ka se tee /ge re hlopha dilo/batho.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 5: Go ngwala taodišokanego letl. 180

Mokgwa wa go ruta

Pele ba ngwala baithuti ba hlokomelo tšeo di latelago:

Botelele ba kanegelo ya go ngwalwa ke tlhagišo ya molokoloko wa ditiragalo ka tatelano ya go kwagala. Ba itemogele dintlha tše di latelago tša taodišokanegelo, go re ba tle ba kgone go ngwala taodišokanegelo ka bobona.

- Baithuti a ba ngwale kanegelo/tiragalo ye e fetilego/nonwane.
- Ba somiše thulaganyo ya go kgodiša.
- Ba šomiše lebaka le le fetilego,
- Ba somiše ditemana tša matseno tša go ba le maatlakgogedi.
- Ba lebeledišiše ntlhakgolo ye ba ratago go e goroša.
- Ba šomiše mafelelo a go kgahliša empa ka tsela ye e sego ya tlwaelega.
- Ba kgonthišiše gore kgahlego e dule maamong a go se boele morago ka go diriša setaele.
- Ba phagamiše dintlha tša go kwewa.
- Ba somiše dielemente tša ditlhaloši.

Baithuti ba ele hloko tše:

- Dinyakwa tša tlhamego, setaele, ntlha tebelelo.
- Baamogedi ba tshedimošo bao ba lebišitšwego, morero le dikamano.

- Kgetho ya mantšu le sebopego sa polelo. Baithuti a ba ngwale taodišokanegelo ka hlogo ye, “Ke be tsenetše ditherišano tša neelano ya ditirelo” goba hlogo yeo wena morutiši o ba neago yona. A ba ngwale taodišo ya bona ba hlahlo ya magato a a latelago a go ngwala.

Pele ga go ngwala/Go beakanya

Baithuti a ba dire dinyakišo ka seo ba ratago go se tšweletša go kanegelokopana ya bona.

- Ba beakanye tšeo ba ratago go di tšweletša go kanegelokopana ya bona ka go lahlela dikgopolo tše dingwe le tše dingwe.
- Ba thale mmepe wa monagano oo o tlo go ba thuša go lemoga dinyakwa tša kanegelo.
- Ba beakanye dintlha tše bohlokwa.
- Pele ba ngwala, ba sekeseke sebopego le setaele sa go ngwala kanegelokopana.
- Ba tšweletše maikemisetšo a bona gore ke afe?
- Ba ele hloko morero ao ba tšilego go ngwala ka ona.
- Baithuti a ba kgethe dikgopolokgolo le diteng tša go di thekga.
- Baithuti a ba somiše methopo polelo le mantšu maleba.

Laela baithuti go ngwala dingwalwakakanywa

- Ba somiše dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo ka bokgwari go tšwa go magato a peakanyo.

- Baithuti ba tšweletše sengwalwa sa mathomo sa kanegelokopana ya bona se akaretša morero, baamogedi ba tshedimošo le sererwa.
- Ba dire kgetho ya mantšu ka go šomiša mantšu, a go hlaloša dikafoko, mmolelwana wa maleba, wa go hlatholla le go hlohla, go thuša gore kanegelo ya bona e kwagale.
- Baithuti a ba ngwale sengwalwakakanywa ka tsinkelo le go hwetša dipelo go tšwa go ba bangwe (barutwana ka bona)
- Ba akaretše ditabataba tše bohlokwa tše di nyakegago ge ba ngwale kanegelokopana.
- Ba laele go boeletša, go hlokola, go phošolla le go hlagiša.
- Ba šomiše dikhraetheria tše di beakantšwego tša kelokakaretšo go kaonafatša kanegelokopana ya bona le tša bao ba di phošollago.
- Ba kaonafatše kgetho ya mantšu le sebopego.
- Ba tloše mantšu a go se kwešišege ao a hlokago mohola.
- Ba lekole diteng tša kanegelokopana, setaele le retšistara.
- Ba somiše maswaodikga, mopeleto le thutapolelo ka nepagalo.
- Ba beakanye sengwalwakakanywa sa mafelelo.
- Baithuti a ba hlagiše sengwala sa maemo a godimo.

Kelo ya Kotara

Kotara ya 3

Mošomo wa 1: Bomolomo

Laela baithuti go ngwala tšeo di latelago.

Polelo ya go itokišetšwa

O memilwe moletlong wa dialoga tša thuto gore o tle o be seboledi sa letšatši. Barutwana ba fa polelo ye ya go itokišetšwa ka mantšu ao e ka bago 150-200.

Baithuti a ba ele hloko dintlha tše di latelago ge ba itokišetša go fa polelo ya go itokišetšwa.

- Polelong ya bona ba bolele thwii le batheeletši.
- Ba somiše methopo yeo e šomišetšwego.
- Ba bea mafetšo le mafelelo ka bokgwari.
- Ba somise diboego tša thulaganyo gabotse.
- Segalo e be sa maleba.
- Polelo le kgetho ya mantšu di tšeelwe šedi.

Mošomo wa 2: Go ngwala

Go ngwala lenaneothero le metsotso

Laela baithuti go ngwala lenaneothero le metsotso ya kopano ya bona. Mantšu a be botelele bja 150-200.

Baithuti ba ele hloko tše di latelago:

- Ba beakanye dintlha tša bona gabotse.
- Ba boeletše sengwalo.
- Ba phošolle sengwalo.
- Ba hlagiše

Mošomo wa 3: Go hlagiša lengwalo

Go ngwala lengwalo

Laela baithuti go hlagisa lengwalo la bona ka hlogo yeo e latelago.

Ngwalela mogwera wa gago lengwalo o mmošše ka fao o bego o tšenetše phadišano ya go ngwala kanegelokopana moo mafelelong o ilego wa thopa sefoka wa ba naletšana diphadišanong tšeo. Gopola gore lengwalo le be le tše di latelago:

- Aterese e tee
- Madume
- Mmele
- Mafetšo

KOTARA YA

4

Kgaolo	Dibeke	Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela	Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
9	1-2	<ul style="list-style-type: none"> Tekakwešišo ya go theeletšwa. Tshepedišo ya kopano. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi. Theto. Tekakwešišo ya go balwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa tirišano se se telele, mohlala: lengwalo la go diradikgopelo (semmušo). 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu le a lefoko. Tlhalošo ya lentšu. Maswaodikga le mopeleto.
9	3-4	<ul style="list-style-type: none"> Tekatlhaologanyo ya go theeletšwa. Dikahlaahlo tša sehlopha. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo: padi ya baswa. Theto. Tekatlhaologanyo ya go balwa/ bogelwa. 	<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano, mohl: die-meile. Ngwala e-meile ka go latela magato a go ngwala. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu. Mošomo maamong a lefoko. Tlhalošo ya lentšu. Maswaodikga le mopeleto.
10	5-6	<ul style="list-style-type: none"> Go bapala karolo ya maemo. Poledišano. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi. Theto. Tekatlhaologanyo ya go balwa. Ngwala kakaretšo ka temana. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa tirišano, mohl: tša bophelo bja mohu/karata ya taletšo. Ngwala tša bophelo bja mohu/ karata ya taletšo. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo maamong a lentšu. Mošomo maamong a lefoko. Tlhalošo ya lentšu. Maswaodikga le mopeleto.
11	7-8	<ul style="list-style-type: none"> Mekgwanakgwana ya go bolela le go theeletša Poeletšo 	<ul style="list-style-type: none"> Go bala le Go bogela: Poeletšo ya diponagalo tše bohlokwa, melawana le sebopego. 	<ul style="list-style-type: none"> Go ngwala: Poeletšo ya ditšweletšwa tša go ngwalwa Poeletšo ya magato a go ngwala. 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo wa maemo a lentšu: Poeletšo Mošomo wa maemo a lefoko: Poeletšo Tlhalošo ya lentšu: Lentšu le tee go emela sekafoko Maswaodikga le mopeleto.
	9-10	Mešomo ya kelo ya semmušo le mafelelo a ngwaga Kotara ya 4			
<ul style="list-style-type: none"> Ngangišano/potšišotherišano/poledišano/polelo ya go itokišetšwa/ polelo ya go se itokišetšwe/foramo/sehlopha/dikahlaahlo tša phanele go theletša tekakwešišo/ditshepetšo tša kopano 			<ul style="list-style-type: none"> Lephephe la 1: Bomolomo Lephephe la 2: Tekakwešišo, polelo (diri tše 2) Lephephe la 3: Go ngwala (1 iri) Lephephe la 4: Boikarabelo go dingwalo (iri ye 1 le metsotso ye 30) 		

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 1-2: Mekgwa ya kgale ya kgokagano

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go se itokišetšwe/Go tsebiša seboledi;/go fa ditebogo/Go anega kanegelo. Go balela godimo. 	<ul style="list-style-type: none"> Setšweletšwa sa dingwalo go swana le padi ya bafsa/dikanegelokopana/tiragatšo. Go bala le go bogelela kwešišo.
Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano tše telele/kopana, mohlala: go fa ditaello. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: maina a go raragana; Mahlaodi: papetšo, tekatekanyo; Matlema – Matlema alentšu le tee), matlema a mantšu a mabedi), matlema ao a raraganego (mantšu a mararo goba go feta) Šoma ka mafoko: mafokonolo; mafokontši; mafokofokwana; thabehlathi le thabehlaodi; Tihalošo ya mantšu: mahlalošetšagotee; Malatodi; tlhalošothwii; tlhalošo ya seka; mahlaodi; mahlathi Maswaodikga: khutlo-fegelwana; ditsebjana; khutlo; lenalana

Beke ya 3-4: Mekgwa ya bjale ya kgokagano

Go theeletša le go bolela	Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Dibopego tša go fapana tša dikgokagano tša bomolomo. 	<ul style="list-style-type: none"> Bala setšweletšwa sa go ba le pukutšatši/e-meile. Theto dingwalotšhaba.
Go ngwala le go hlagiša	Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano tše telele, mohlala: e-meile, diphoustara/pukutšatši. Tšweletša se tee sa ditšweletšwa tše di tšweleditšwego ka godimo. 	<ul style="list-style-type: none"> Šoma ka mantšu: mašala–mabotšiši, mašupi, mainakgoboko; madiri ao a bontšhago kwano le sediri Mahlaodi: papetšo, tekatekanyo, Dihlogo, meselana le medu. Šoma ka mafoko: polelotebanyi; dipotšišo le ditlhalhi; kwano ya sediri le lediri; ditatamente tše di khutsofaditšwego; Dipotšišo tša go se nyake dikarabo Tihalošo ya mantšu: malatodi; tlhalošothwii; tlhalošo ya seka; dikamano Maswaodikga: ditsebjana; leswao la potšišo; fegelwana; leswao la tlabego; <i>fonte</i>

Mehuta ya ditemana	Dithuśathuto	Kgakollo go morutiši
<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go se itokišetšwe/Go tsebiša seboledi;/go fa ditebogo/Go anega kanegelo. Go balela godimo. Ditšweletšwa tša tirišano tše telele/kopana, mohlala: go fa ditaello. Go theeleletša kwešišo. Dibopego tša go fapana tša dikgokagano tša bomolomo. Ditšweletšwa tša tirišano tše telele, mohlala: e-meile, diphoustara/pukutšatši. Tšweletša se tee sa ditšweletšwa tše di tšweleditšwego ka godimo. 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Morutiši Pukuntšu Diswantšho 	<ul style="list-style-type: none"> Hlohleletša go šomišana le go hlomphana le go latela magato ao a swanetšego ge ba dira mošomo. Lekola mešomo ka tshwanelo gore ba bone fa ba paletšwego. Ba fe mehlala ye mentši ge o ruta go ba thuša go fihlela mabokgoni a o a nyakegago. Ba hlohleletše go botšiša mo ba sa fetego gabotse. Ba arole ka dihlopha mo go nyakegago gore ba abelane dikgopolo.

Beke ya 1 - 2:

Mekgwa ya kgale ya kgokagano

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go tsebiša seboledi letl 185

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go theeletša ka hloko ge o ba hlathollega tshedimošo ya maleba mabapi le dintlha tše bohlokwa tšeo di swanetšego go šetšwa ge go tsebišwa seboledi.

- Tsebiša baithuti go hwetša tshedimošo ya maleba go tšwa go seboledi.
- Baithuti a ba somiše setaele sa semmušo goba retšistara ge ba tsebiša seboledi.
- Baithuti a ba hlagiše kgahlego le tetelo go batheeletši, mohlala: go botša batheeletši ka ga tshedimošo ya boithekgo ya maleba le tšeo ba di fihleletšego.
- Baithuti a ba hlokomele, go khutša le go fetoša lentšu goba segalo ge ba bolela.
- Baithuti a ba theeletše tekakwešišo yeo o ba balelago yona go tšwa go puku ye, mohlala wa go tsebiša seboledi sa gore ba tle ba kgone go diragatša mošongwana wa go bolela gabonolo.

Pele ga go theeletša

Laela baithuti go ela hloko tše di latego.

- Ba akanye gore setšweletšwa se ka ba se le mabapi le eng ge ba hlhlwa ke hlogotaba.
- Ba ahlahle tlotlontšu ye nngwe le nngwe ya motheo yeo ba sa e kwešišego
- Ba itokišetše go theeletša ka go swara phensele le letlakala la go ngwala dinoutse mabapi le seo ba se theeditšego.

Baithuti a ba arabe dipotšišo.

HLOKOMELA DIPOTŠIŠO GO TŠWA GO DISWANTŠHO

Dikarabo:

1. Poledišano.
2. Ema.
3. Tupiša muši.
4. Bolwetši/go babja.
5. Dithalwa di laetša gore Barwana ba fetile fao.Re bona ka diphoofolo tšeo ba di thadilego.

6. Kgale
Lerumo
Bolwetši/babja
Phalafala
Molaolasephethephethe
Muši
Sellathekeng/founo.

Ka nako ya go theeletša

Laela baithuti go theeletša ka tlhoko ge o ba balela temana ye e latelago gore:

- Ba tle kgone go lemoga dikamano le go dira ditlemagano
- Ba tsebe molaetša wa yona.
- Ba tsebe gore go bolelwa ka eng mo temaneng.

Tlhokwana la tsela ntshebele

Motlabegi ke mosetsana wa go dula profentsheng ya Limpopo, motse mošate wa Limpopo, Polokwane. Motlabagi o goletše ka gare ga mabone a mebalabala, monyama wa kgotlomphe ga a o tsebe. Ka maikhutšo a marega o ile a etela Sebitiela matebeleng. Letšatši ge le hubahuba le dikela gwa tsoga tšharakano. Motlabegi a tlabega ge a thoma go bona maswika kua lefaufaueng leratadimeng. A bona sekgobokano sa maswika a šupa dinaledi tša go kgobokana ba rego ke magakgala go laetša gore ke marega. Bošegogare katse tša ngaula dimpša tša hlaba modi. O tsogile e sa le ka masa, a bona mphatlalatsane naledi ya masa, yeo e bego e laetša gore bjale gona go sele a napa a tlabega Motlabegi.

O be a sa dudišege nke ke kgomo ya tswetši. Tatagwe o ile a tsebišwa, ka morago ga thaba yeo ya taba gomme yena a ithaopa go thuša ngwana wa gagwe go kwešiša tikologo. O lemogile gore ka ntle le thušo ya gagwe go be go ka se loke selo. Tatagwe e lego Letsaroga a tsaroga a lemoga gore bana ba go dula ka toropong ga ba tsebe polelo ya go tlišwa ke tlhago le diphoofolo le tšhomišo ya dilo go tšweletša molaetša bathong. Ka morago ga go lemoga a loga maano. Letsaroga a mema bana ba dikolo tša kgauswi gore ba tle ba anywe thuto ya poledišano go mankge, tshethekga wa dikgokagano. Bana ba dikolo ke ge ba tletše go hloka le botshwelo bja mare.

Mogotla o ile a gotla boka poo ge a thoma go tsebiša seboledi sa letsatši ka tsela ye: “Ke a leboga bana ba kgoši’a Thulare go tlo le tsebiša seboledi. Sona ke setsebi sa dikgokagano le poledišano. O thomile sekolo sa praemari ya Mogologolo ka 1989 a

ya a feleletša dithuto tša gagwe tša marematlou Sebitja ka ngwaga wa 2000. Ka 2001 o ile a ya Tshwane yunibesithi ya thekenolotše go ithutela tša dikgokagano tša se Afrika. Ka 2003 a phetha lengwalo la gagwe la grata la dikgokagano. O ithutile gape le go re dinaledi le tšona di kgona go bolela le batho gore go sele goba ke marega. O ithutetše le go šomiša dišupo bjalo ka go penta mawa, go thalwa ga diphoofolo maswikeng ke Makhoisane e le sešupo sa gore re fetile fa ra ja diphoofolo tše, mokgwa wo o bitšwa peterokerafiki.

Seboledi se se ithutetše le go pharoganya medumo ya go fapana go tšweletša molaetša. Diphoofolo tša thabeng le tša dithokgweng di a fapana gape le tša ka meetseng. O ithutile go šomiša muši go laetša basadi gae gore go hweditšwe mafulo a matala. O ithutetše le go lata mehlala ya diphoofolo.

Seboledi sa rena sa lehono ke hlogo ya lefapa la dikgokagano yunibesithing ya UNISA, e bile gape ke molaodipharephare ya lefapa la dikgokagano go dinaga tša Borwa bja Afrika. Ke mongwaledi wa sehlopha sa Dinonyane tša mohlaka F.C.

Yena ke mang ge e se, Lehlaka Mohwelere, ga se dipheko ga a bolelelwe wa re di wele makgolela. Makgolela ge le kgolelana motho o kgolelwa ke wa bo. Re ka emelela ka maoto magagešo, ra mo opela magoswi e le sešupo sa go mo laetša tlhompho ge yena e itokišetša go tla ka pele. Morena Lehlaka bana ke ba gago”. E ile ya ba ledumaduma batho ba phaphathela matsogo kua mola bakgalabje le bakgekolo ba hlaba mekgolokwane.

Ka morago ga go theeletša

Baithuti a ba arabe dipotšišo ka mokgwa wo:

1. Maina le sefane.
2. Mogologolo.
3. Poledišano ke ge batho ba bolela molomo ka molomo thwii. Dikgokagano le ka bolelela ka mogala goba go šomiša se sengwe go fihliša molaetša. Mohl: fakse, emaili, lengwalo, sms, thwitha, bj.bj.
4. Molaetša ba o humane ebile ba o kwešišetše.
5. Lengwalo, fakse, emeili, thwitha, bj.bj go šomiša disempolo go laetša ka matsogo.
6. Go emiša letsogo go ra gore ema. Go phurulla menwana, go šupa dilo tše hlano. Go phurulla menwana ye mehlano le monwana o tee ka letsogong la ngele, go šupa dilo tše tshelelago. Go emiša monwana wa nkgogoropo go bolela gore go lokile.

7. Ba thala di swantšho maswikeng.
8. (e wela ka fase ga diboego le melao ya tšhomišo ya polelo.)

Gopotša baithuti ka tšeo o ba rutilego ka dintlha tša maleba tša go tsebiša seboledi ba theeletša le tekakwešišo yeo o ba baletšego yona ya mohlala wa tsela ye bonolo ya go tsebiša seboledi sa letšatši.

Laela baithuti gore ba ye go nyakišiša mo metseng ya gabo bona ka batho bao ba kgahlwago ke mediro ya bona, gomme ba dumago go re ka le lengwe la matšatši ba ka ipona ba swana le bona. Baithuti a ba nyakišiša ka dikarolo tše bohlokwa tšeo batho bao ba di bapalago setšhabeng go re ba tle ba kgone go phethagatša mošomo wa go tsebiša seboledi ka phapošing.

Baithuti a ba dule ka dihlopha tša bona tša boraro tša boraro gomme ba abelaneng ka dintlha tše bohlokwa mabapi le tšeo ba dihweditšego. Ba kgetha o tee yo ba thabišwago ke mešomo ya gagwe gomme e be moemedi wa sehlopha yena itokišetše go tsebiša seboledi seo pele ga phapoši.

Laela baithuti go latela magato a go bolela ao ba šetšego ba a elelwa go phathagatša mošomo wo.

Gopotša baithuti go beakanya, go nyakišiša le go rulaganya tše di latelago

- Baithuti ba swanetše go kgona go diragatša mabokgoni a go beakanya, go nyakišiša le go rulaganya go hlagiša ka bomolomo ka go šomiša retšistara ya maleba, setaele le lentšu, bj.bj.
- Baithuti a ba somiša madiri, mehuta ye e fapanego ya mahlaodi le mahlathi go hlagiša maemo a a itšego, dintlha le tlhalošo ye e hlapilego ge go bolelwa.
- Ba hlagiše le go bolela ka ga meetlo, polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee, go lebelela dilo ka leihlo le tee, bj.bj.
- Baithuti a ba somiša methopo le dipukukgakollo tša go swana le pukuntšu go kgetha tlotlontšu ya maleba.

Laela baithuti go itlwaetša go ngwala le go hlagiša

- Baithuti a ba bolele thwii le batheeletši.
- Ba bolele ka mehuta ya methopo ya maleba yeo ba ka e šomišago go hwetša tshedimošo,
- Ba šomiše dielemente tša diboego tša polelo (mohlala: matseno, phetogo ya mathomo le ya bobedi, mmele, mafelelo) ge go hlangwa polelo le go diriša bokgabo bja go hlohleletša, phetho,

papetšo le phapantšho, bothata le tharollo tša go sedimoša le tša go hlohleletša.

- Ba somiše dibopego tša peakanyo tše bjalo ka tatelano, tlhologo le sephetho, go bapetša le go fapantšha, le go sedimoša le go hlohleletša.
- Ba somiše phetošo ya lentšu ka go nepagala.
- Ba hlagiše le go tšweletša ditaelo tša go kwagala le go kgetha mehuta ya maleba ya bohlatse,
- Ba bitše batho go ya ka maemo a bona a go fapana goba poeletšo.
- Ba somiše dithekniki tša bomolomo le tšeo e sego tša bomolomo go hlagiša.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Tlhalošo ya mantšu:

Mahlalošagotee, malatodi, tlhalošothwii, tlhalošo ya seka, mahlaodi le mahlathi.

Mo kgaolong ya go feta ba ithutile ka hlalošo ya mantšu a ka godimo.

Bjale ba ntšhe mantšu a ka godimo mo mafokong ao a latelago:

Mahlalošagotee

1. Mosetsana - ngwanenyana
2. Monyama - leswiswi
3. Hubahuba - sobela
4. Tšharakano - bothata

Malatodi

1. Mosetsana - mosemane
2. Seedi - leswiswi
3. Tlhaba - boleta
4. Tharollo - bofagana/lehuto.

Hlalošothwii

Motlabegi o dula Polokwane.

Hlalošo ya seka

Motlabegi ga a dudišege – ga se a iketla.

Mahlaodi

Monyama - lehlaodi

Mahlathi

Ka masa - lehlathi.

Matlema

1. Morago - letlema la felo.
2. Ntle le - letlema la mantšu a mabedi
3. Ka morago ga - letlema la mantšu a mararo.
4. Pele ga - letlema la mantšu a mabedi.

Mantšu

Maina a goraragana.

Ruta - Moruti. Moruti o ruta phuthego.

Mahlaodi

Moso - lehlaodi. Monna yo moso o tlile.

Papetšo

Sepediša - gwanta. Monna o a sepediša mola mosadi a gwanta. Eupša ba a sepedišana.

Teketekanyo

Kgolo - kgolwane - kgolokgolo. Mosadi o aga ntlo e kgolo mola bašemane ba aga e kgolwane fela ga ba nyake ntlo e kgolokgolo.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 2: Go bala kanegelokopana letl. 188

Mokgwa wa go ruta

Laela baithuti go bala ka tsinkelo gore ba tle ba tsebe diponagalo tša bohlokwa tšeo di latelago bjalo ka moanegwa, tshwantšho ya baangwa, thulagano, thulano, bokamorago, tikologo le morero.

Pele ga go bala

- Laela baithuti tsebagatša sererwa kakanywa
- Laela baithuti go botšiša dipotšišo.

Ka nako ya go bala

Balela baithuti sererwa ka botlalo. Gopotša baithuti go ntšha dipuku tša bona tša go bala ba fetleke letlakala leo o ba laelago gore ba lebele ka tsinkelo ba le sekaseke le seo ba se balago ba dire le tše di latelago:

- Laela baithuti go thalela mantšu ao a sa tlwaelegago gomme ba fe tlhalošo ya ona go ya le ka tsela yeo a šomišitšwego.
- Baithuti a ba somiše mabokgoni a go hwetša tlhalošo ya mantšu.
- Baithuti a be ntšhe kgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo.
- Ba akaretše kgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše ba di lemogilego.
- Ba tšee sephetho go ya le ka dintlha tše di filwego
- Ba lekole ditlhalošo le mafetšo a mongwadi
- Ba bale ka tsenelelo le kwešišo ba ngwale dintlha tše bohlokwa.

Naga ya Borare

Ke nnete naga ga e rekwe ka tšhelete, naga e rekwa ka madi a batho. Afrika ke naga ye botse ya khura le maamušo. Ke naga ya dithokwa tša go bofana tša maforongohlo. Ke naga ya go tswakwa ka maganata. Afrika go dula merafe ya go fapana le ditšo tša go fapana. Afrika ke naga ya khora eupša batšwabotšo ke bona ba go hlola tlhagatšo le kgaphamadi. Dintwa tše di lego mo Afrika di tlišwa ke ge makgowa a nyaka go thopa naga ya bathobaso. Gape Afrika e humile ka dirafsa, diphoofolo le mehlare.

Motimetšana e be ele kgošana ya Barwana, Makhoisane, bao ba bego ba dula kua Kapa Bohlabela. Barwana ba be ba dutše hlenkge šebešebeng ba thobile kgobe ka mootlwa ba dutše ba le monotobile. Ba be ba ija dinama tša diphoofolo. Makhoisan ga ba leme bona ba phela ka go tšoma diphoofolo tša lešoka.

Ka tšatši le lengwe Motimetšana a kwa ka phalafala e kgeba segošane thabeng ya Monoge. Mahlomola tlhodi ya motse wa Mahwibitswane o kwele dinonyane di hlabile lešata nke di bone mokopa wo moso wa thaba. Motimetšana o ile ge a gaša mahlo a bona ditshehla bomonageng bašemane ba nko tša manono ba fihlile. Sethunya sa thunya o soro gwa šorofala, ngwana la mmagwe o be a sa le anye. Mosebe wa Barwana le wona wa tsema wa tsemolla, ntwaga e na le bothakga. Go be go fela go kwala sebakgomo. Batho ba gašagana le naga ye ka moka. Sehlopha sa Motimetšane se ile sa tšhaba sa be sa timela.

Ba lekile go goeletša ba be ba re ba tla bitša manaba a tla a ba feleletše. Bo Motimetšane ba gotša mollo wa lekiri muši wa tupa setšhaba sa tla go bona. Makgowa a ile ge a feta dithabeng, a bona diswantšho tša diphoofolo tšeo Barwana ba bego ba dithala maswikeng.

Ka morago ga matšatši a mabedi bo Motimetšane ba boela matšabeng a bona a kgale. Ba hweditše ditopo di gašane nke ke morula o rasetše. Ba rile go boloka ba hloma maswika dihlogong tša bona. Barwana ba thoma go ja makgowa leonyane ba ba lota mehlala le go theeletša dinonyane le dipela go ba sedimoša ka leeto. Tshehla kgoši ya makgowa e be e šika le maeba le dimpša gore ge ba feletšwe ke dikolo ba kgokelele lengwalo lebeeng goba mpšeng. Leebe le tlo fofela sepong ba hwetša molaetša wa gore dikolo le dijo di fedile ntweng. Dimamatlane tša tla tša tliša dikolo le dijo.

Kgoši ya makgowa Tshehla a bona gore ba a fela ba kwametšwa ke lefase ka mesebe a loga maano. Tshehla a nyaka diaparo tše tšhweu a swara le folaga ye tšhweu ba emiša diatla bangwe ba phophotha ba opa magoswi gore hle a je e šiyi marapo. Kgoši Motimetšana le Tshehla ba thoma go ba monwana le lenala, ya ba ntepa le lešago.

Motimetšana a thoma go ruta Tshehla mello ya dinonyane le diphoofolo. A ruta Tshehla gore tšhehlo ke nonyane ya go laetša batho dinose goba noga. Tšhehlo e tla go bitša ka molodi ya fofafofa kgauswi le wena. Ge o leba gošele e tla go wena gape ya leba thoko ya dinose. Tshehla a rutwa le go lemoga mofofo wa manong kua lefaufaung ge a bone sa go ja. A mo ruta le mehlala ya dinoga gore e be e lebile thoko efe noga yeo. A mo ruta go re mohlaleng wa noga o tla bona ka maswika gore a kgoromeleditšwe thoko efe.

Makgowa a rutwa le mehlala ya diphoofolo bjalo ka tholo, phala, tau le nkwe tša go gata ka borofa. A rutwa le mohlala wa noko nke ke leeto la ngwana wa lese. Nnete gona balwi ke baratani. Tshehla le yena a ruta Motimetšana go bala le go ngwala. A mmontšha go ngwala lengwalo, a mo ruta le mokgwa wa go le romela. A mo ruta le go thuntšha sethunya le pomo.

Ela hloko mehuta ya **poledišano le dikgokagano.**

Dišupo di kgona go romela molaetša go batho.

Mohlala - tseleng go ngwale le go šupa mafelo GaMatlala ke kua.

Mohlala: Go pentwa ga mawa thabeng.

Petrohlafikse: go bopšwa ditiragalo maswikeng goba koteng.

Piktohlafikse: go utolla goba go bolela dikanegelo.

Idoeokramse: go laetšwa dilo go tšweletša maikutlo. **Mohlala** leihlo ge le thadilwe seswantšhong le e tšwa

megokgo se laetša manyami, gomme nkgokolo e laetša letšatši.

Phalafala ge e lla e lemoša kotsi.

Poledišano ya molomo ya go tšweletšwa ka medumo.

Poledišano ya go se bolelwe

Kgetha karabo ya nnete gare ga tše di latelago.

1. (b)
2. (c)
3. (c)
4. (a)
5. (a)

6. (c) (d) (e) (f)
7. (a) Motimetšana o ile a timela - Tshehla ke yo motshehla ka lebaka (tshweu).
 (b) Bothata bo hlotšwe ke makgowa ge a nyaka go thopa naga ka kgang.
 (c) Tshehla o ile a apara diaparo tše tšhweu a swara le folaga e tšhweu, go emiša matsogo golaetša gore o fentšwe ga a sa lwa.
 (d) Ge Motimetšana a ba tsema ka mosebe Tshehla a ba thuntšha ka sethunya,
 (e) Segologolo - ka dithokgweng.
 (f) Bathobaso le bona ba na le tsebo le bokgoni. Mehlala, polelo ya dinonyane.
 (g) Makgowa a hlasetše bathobaso ke morago ba fehlelela kwano.
8. Hlokomela
 Go sekena - go gasa mahlo
 Go sekima - go bala ka tsinkelo.
 (a) Go bakwa ga naga.
 (b) Bathobaso a ba šupetše mmuso marope le mabitla a bona go laetša gore ba kile ba dula fao.
 (c) O ile a kgopela tshwarelo ka go laetša ka go emi'sa matsogo le diaparo tše tshweu.

Diponagalo le melao ya tšhomišo ya polelo

Go šoma ka mafoko

Mafokonolo, mafokontši, mafokofokwana, thabehlathi le thabehlaodi.

Laela baithuti go fa pharologanyo ya mafoko ao a latelago;

Lefokonolo, lefokontši, lefokofokwana, thabehlathi le thabehlaodi.

Baithuti a ba arabe dipotšišo. Dikarabo

1. (a) Lefokonolo.
 (b) Lefokontši.
 (c) Lefokofokwana.
 (d) Thabehlathi- kua thabeng.
 (e) Moso - Thabehlaodi.
2. (a) Lefokonolo - le na le lediri le tee.
 (b) A mabedi.
 (c) E laola lefoko.
 (d) Dinonyane di hlabile lešata.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 3: Go ngwala le go hlagiša ditaelo letl. 191

Laela baithuti go tšea malebiša go ditaelo tšeo o ba laeditšego gore ba tle ba kgone go hlagiša ditaelo tša bona.

Baithuti a ba hlokomela tšeo di latelago

Dinywakwa tša tlhamego le setaele sa go hlagiša ditaelo.

Ba hlokole baamogedi ba tshedimošo bao ba lebantšwego le morero le dikamano.

Ba kgethe mantšu le diboego tša polelo.

Ba tsepelele go magoto a go bala bjalo ka:

- Go beakanya.
- Go ngwala sengwalwakanywa.
- Go boeletša.
- Go hlokola.
- Go phošolla.
- Go hlagiša.

Laetša baithuti mohlala wa go thala seswantšho leswikeng

Ditlabakelo

- Hamola ya leswika.
- Tšhesela ya leswika.
- Mobu wa mebala (oksaete).
- Meetse.

Mokgwa

- Baithuti a ba hlakanye mobu wa mmala le meets.
- Ba kgethe leswika la sedimenthari.
- Ba thale ka mabu seswantšho sa bona leswikeng; gatee, gabedi, gararo..
- Ba somiše chesela le hamola go kgekgesa fao ba thadilego ka mabu wa mmala.
- Ba kgabiše seswantšho sa bona.
- Ba botse gore Boramokgabo ba fela ba re: "bokgabo ke polelo ya go bolela ka setu"..

Dikarabo.

1. Hamola, tšhesela, mobu le meetse.
2. Go thala fao o tlogo fata ka tšhesela.
3. Go apea bogobe - Bedisa meetse ka pitšeng – o

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

tšhela bupi wa fehla - wa loisa - wa sola.

1. Laetša maswaodikga ao a tšwelelago mo ditaelong tša ka godimo.
2. Šomiša maswaodikga ao mafokong a mangwe. Laela baithuti go laetša maswaodikga ao a lego temaneng. Boramahale ba boletše ba re;(;) Khutlo-fegelwana (“”) Ditsebjana. Re sepetse kudu le basadi bao, napa ra dula fase ba re; “re nwa, ra a ja, rakhorara, sepela”.

Beke ya 3 - 4:

Megwa ya bjale ya kgokagano

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 4: Go theeletša ka kwešišo letl. 192

- Laela baithuti go theeletša ka boikgafo le maikemisetšo ge o a ba balela ditaba tša thelebišhene go tšwa pukung ye.
- Ba laele go araba dipotšišo gore o kgone go lemoga seo ba se tsebago ka thuto ye e tšago, le go hlohleletša kgahlego ya seo ba tlogo go ithuta ka sona

Dikarabo

- Khomphutha emeile, thelebišhene, seyaalemoya, makasine, feisepuku, fekese, karata, bj.bj.
- Dikarabo tšeo di ka fiwago ke banadi akaretša mekgwa yela ya kgale e be e tšea sebaka, mola ya gona bjale e sepetša melaetša le semeetseng.
- Hlalošo ka baithuti.
- Dikarabo tša baithuti, e ka ba selefoune e ka ba šira go theeletša seo se rutwago, e ka šitiša baithuti ba bangwe.
- Hlalošetša baithuti gore ke dilo tše ntši tša hlago tšeo di sepetšago melaetša goba di fago batho melaetša. Ge magadima a gadima goba pula e duma re kgona go tseba gore pula e etla. Dikgogo ge di lla di re tsebiša gore bosele goba di bona noga, Hlalošetša baithuti mekgwa ya dikgokagano ya kgale bjalo ka meropa, mangwalo le tše dingwe. Tšwelapele ka go hlaloša ka botlalo mekgwa ya bjale ya kgokagano le dilo tše di

šomišwago. Fekese, kuranta, thelebišhene, radio le tše dingwe.

Dikarabo ka baithuti.

- Thelebišhene, motshene wa fekese, selephoune, motato, khomphutha. Hlalošetša baithuti ka mehuta ya kgokagano, hlaloša gore go na le dilo tša hlago tšeo di re fago melaetša go swana le ge pula e duma, e gadima re kgona go lemoga gore pula e etla, dikgogo ka masa ge di lla di re fa molaetša wa gore bosele, tšwelapele ka go hlaloša mekgwa yeo e bego e šomišwa kgale meropa, mello le tše dingwe.

Ka nako ya go theeletša

- Laela baithuti go theeletša ka boikgafo gore ba tle ba kgone go kwešiša seo se balwago. Ba laele go ngwala dintlha tša bohlokwa gore di tle di ba thuše ge ba araba dipotšišo.
- Ba botšiša dipotšišo mo ba sa kwago gabotse. Ba lemoše go araba ka kwešišo le ka go fa mabaka go laetša gore ba kwešišitše seo se bego se balwa gape ba tswalanye dintlhakgolo tšeo a di kwelego le tšeo a di naganago.
- Netefatša gore baithuti ba theeditše ka go ba botšiša dipotšišo ge o dutse o ba balela

Ditaba tša thelebišhene

Le theeditse ditaba tša SABC2, Iri ke ya lesometee Ditaba le di balelwa ke Lesedi Maredi Batswadi ba motse wa Magadimaneng ba gwantetše dikantorong tša mošate wa bona bjalo ka **motšhitšhi** wa dinose mabapi le tšhomišo ya diselefoune bošaeda ka bana le badudi ba fao. Ba kgopela gore kgosi Morula a tsene ka bogare go ntšha molao wa go ganetša bana go ba le diselefoune go fihlela ba fetša mphato wa marematlou ka gore ba ngwala melaetša ya go hloka mohola. Ba re di sware ke batswadi bao fela ka gore ba na le le maikarabelo. Batswadi bao ba be baswere dipolakate tše kgolo le tše kgolwanyana le tše kgolokgolo. Tše dingwe di be di ngwadilwe melaetša ya gore: “Fase ka bana ba go ba le diselefoune fase!” Kosa e be nke ke **boraga** bo bone noga ka sehlageng. Di be di tšhankgetše ka boso le bošhweu bja **phuthego** ya matatšhe. Gape ba lletše kgoši ka gore bana goba batho ba ngwala ditaba tša go šiiša ka batswadi ba bona. Gape **mogokong** ge o fetša mabele ka masemong go nyakega sehlae gore ba upele. Ba boletše gape le gore go ngwalwa mahlapa le maponapona. Ba laeditše le gore bana ga ba sa theeletša le go bala ka gore mošomo ke go

thobathoba bošego le mosegare. Ba bangwe ba batswadi ba bontšhitše ka moo bana ba bona ba palelwago ke go ngwala ka gona ka lebaka la mongwalo woo ba o šomišago ge ba ngwala melaetša. Go laeditšwe le gore ba bangwe ba makgarebe ba nyameletše ge e sa le ba amogela melaetša ya mešomo. Batwadi ba ile ba neela kgoši ka nama memorantamo wa melaetša gomme ba kgopela gore kgoši a fetole morago ga matšatši a lesomehlano. Kgoši o tshepišitše setšhaba gore o tlo lokiša tšohle go aga bana ba thari ye ntsho. Nnete gona ba swanetše go kwana e be **ngatana** e tee. Ka morago ga dipolelo tša bona, pula ya thoma gona ka bosese morago ya na ka maatla.

Ka morago ga go theeletša

- Laela baithuti go boledišana le go abelana dikgopolo.
- Ba tlatše dintlha tša bohlokwa tšeo ba ditlogetšego. Ba laele go araba dipotšišo gore o kgone go bona gore ba kwele seo ba bego ba se theeditše.

Dikarabo tše diakantšwego

1. Lesego Maredi.
2. Kanaleng ya bobedi.
3. Tšhomišo ya diselefoune bošaele ke bana le badudi ba motse (go ngwalwa dilo tša go šiiša, le go bogela diswantšho tša go se nyakege, bana ga ba a bala le go ba theeletša, mongwalo wo o šomišwago o rutulla bana go peleta mantšu).
4. Feisepuku gothwitha, emeli le tše dingwe tšeo bana ba ka di tšweletšago
5. Ee, baithuti ba ka fa mabaka a go swana le: e sepetša melaetša ka pejana, motho a ka hwetša tshedimošo yeo e itšego ntle le go ya bokgobapukung, o ka theeletša tshedimošo yeo o e nyakago, le a mangwe.
6. Dikarabo tšeo le hlalošo yeo baithuti ba ka di fago.
7. Dikarabo ka baithuti.
8. Maikutlo ao baithuti ba ka a tšweletšago, e ka ba a lethabo, pefelo, manyami, bj.bj.
9. Dikakanyo ka baithuti.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošetša baithuti gore mainakgoboko ke mohuta o mongwe wa maina, gomme a laetša dilo tše ntši tša mohuta o tee tša go emela selo se tee.

Mohlala: Batho ba bantši ba gwantetše mošate – lešaba, setšhaba se gwantetše mošate

Dikarabo

- Ba gwantetše dikantorong bjalo ka motšhitšhi wa dinose.
- Kos.a nke ke boraga bo bone noga.
- Nnete gona ba swanetše go ba ngatana e tee.
- Di be di tšhankgetše ka boso le bošweu bja phuthego.
- Mogokong ge o fetša mabele ka mašemong o a epiwa.

Hlaloša diripa tše fapafapanego tša polelo.

Mašalasupi ke mantšu ao a laetšago boemo bja dilo gore di madulong afe.

tsebega ka **yeo, yela, tsela, se, yo, kua** le a mangwe.

Lešalabotšiši ke lentšu leo le laetšago potšišo. Re le tseba ka -fe Mohlala: **dife, efe**.

Mahlaodi ke mantšu ao a hlaolago dilo go tše dingwe: **khulwana, ntsho**.

Tekatekanyo e re thuša go bapetsa dilo go ya ka boemo bja tšona **kudu, kutšwana, kudukudu**.

Papišo ke ge dilo tše pedi di bapetšwa – **gwanta/sepela**.

Dikarabo

1. Fao - lešalasupi.
2. Dife - lebotšiši.
3. Boso, botšhweu - mahlaodi.
4. Kgolo, kgolwanyana - tekatekanyo.
5. Bosese, maatla – papišo.

Mošongwana wa 5: Go ngangišana letl. 195

O ka thoma ka go laela baithuti go arogana ka dihlopha tše pedi mme ba kgethe baemedi ba bararo sehlopha sengwe le sengwe, gore ba kgone go itswalanya le lefelo la ngangišana. Ba halošetše gore ba tlo ngangišana ka hlogo ye itšeng ka fao ba tlo swanelwa ke go theeletša seo o tlogo ba hlahlala ka sona gore ba tle ba kgone go diragatša. Hlaloša gore ngangišana ke eng o ba fe dintlha tša bohlokwa ka ngangišana

- Ngangišana e direga gare ga dihlopha tše pedi. Se sengwe se dumelelana le hlogo se sengwe se ganetšana le yona. Dibolele e kaba tše tharo
- Go swanetše go ba le modulasetulo yoo a tlogo laola ditshepedišo.
- A be a tsebagatše hlogotaba le dibolele.
- A hlokomele nako yeo e filwego dibolele.
- Go thoma sebolele sa go dumelelana le hlogo fa mabaka le go thekga hlogotaba.

- Seboledi sa bobedi se ke sa go ganana le hlogo le sona se hlagiša mabaka a go ganetša hlogotaba
- Diboleledi tša gare di thekga tše diboleledi tša tšona di di hlagisitšego.
- Batheeletsi ba fiwa sebaka sa go botšiša dipotšišo le go ahlaahla.
- Diboleledi tša mafelelo di akaretša dintlha tše diboleledi di di tšweleditšego le go tšweletša mabofokodi a sehlopha se sengwe nyanyeng ka go fa mabaka ao a kwalago.
- Ka morago ga go ngangišana, seboledi sa sehlopha sa kganetšo se ruma pele
- Go ka fiwa dipoelo ka go bouta goba ka go abiwa. Ge ba kwešišitše ba laele go lebelela hlogo yeo ba e filwego: **“Baswa ba swanetše go dumelelwa go tla le selefoune sekolong”**

Pele ga go bolela

Ba kgethele hlogo. Sa mathomo o swanetše go dira dinyakišišo tša go tsenelela ka yona, o abelane dikgopolo, o thale mmepe wa monagano go beakanya dinthlakgolo le go tlaletša ka tša botlhokwa, go šomiša retšisetara ya maleba le polelo ya maleba, mafelelong wa ikatiša le bagwera.

- Ka nako ya go ngangisana, ba botše ka botlhokwa bja mekgwa e mebotse ya go bolela pele ga batho, ba laele go bolela ka mafolofolo, gomme ba bolele dinthla ka go fahlela ka mabaka go goketša batheeletsi go ba gapela lehlakoreng la bona, ba hlokomele kudu go šomiša polelo ya go se be le maroga .
- **Mafelo.** Ba laele gore ge ba e fa kakaretšo ba e fe ka botlalo, ba gatelele dinthla tša bona, ba leke ka gohle go laetša mafokodi a dikgopolo tša lehlakore le lengwe, e fa baithuti bao ba bego ba theeditse sebaka sa go botšiša dipotšišo, swayaswaya dipošo tše ba di dirilego, o ba hlahle mo go nyakegago.

Mošongwana wa 6: Go bala e-meile letl. 196

Laela baithuti go tsinkela seswantšho, gomme ba akanye ka sona, ba boledišane morago o ba botšiše dipotšišo go bona tsebo yeo ba nago le yona ka ga seo o tlogo ba ruta le go ba fa kakanyo ya seo ba tlogo rutwa ka sona.

Go dira dikgokagano/Go sepetša melaetša Dikgopolo tše di tšweletšwago ke baithuti

selefoune motho yo mongwe le yo mongwe a ka kgona go e fihlelela ka theko, e bonolo go e šomiša, le dikarabo go ya ka dikgopolo tša baithuti. Mokgwa wa go romela molaetša ka poso, o ngwalwa ka boripana, mme o a lefelwa wa sepedišwa ka pejana.

Posong.

Dikarabo tša bana le mabaka a go kwagala/selefoune e humanega bonolo, e bonolo go e šomiša.

Hlahla barutwana ka mekgwa e mengwe ya go romela melaetša, ba laele go lebelelišiša mohlala wa emeile yeo e lego ka dipukung tša bona. Ba sekime le go sekene emeile go hwetša dintlha tša bohlokwa, ba laele go akanyetša pele, ba abelane dikgopolo, ba ahlaahle sebopego, ba hlahle ka sebopego sa emeile le dintlha tše ba bego ba sa di lemoge.

Go swana le gore emailing re hwetša dintlha tše: moromedi, moromelwa, letšatšikgwedi, nako, hlogo ya taba le molaetša.

Go hwetšwa le diaterese tše di šomišwago. O ka romela motho o tee goba ba bantši ka nako e tee. CC e šomišwa ge e romela batho ba bantši goba ba go feta o tee, Diaterese difelela ka .com, za, .org. gov.za ka mehla aterese e na le @ yona e bolela lefelo leo motho a le go go lona goba khampani yeo e hosetago aterese. Mohlala wa aterese puku.moithuti@mphato7.co.za MMolaetša e ba o mokopana.

Morago ga go bala

- Laela baithuti go bapetsa setšweletšwa le ditšweletšwa tše ba di tsebago go hwetše phapano ya tsona, mafelelong ba ngwale kakaretšo ya diteng, ba arabe dipotšišo.

Dikarabo tše di akantšwego

1. Keteko ya segwera sa feisepuku.
2. Mafeisepuku ka moka .
3. Mongwaledi Othati.
4. move@com.
5. Aowa, e tlo timela/dikarabo tša baithuti
6. Ke tše ntši ka lebaka la gore o romela batho ba banthi.
7. Keteko ya monyanya wa mafeisepuku.
8. Molaetša wa emeile ke o mokopana, e sepela ka bonako, mola lengwalo le tšea nako go fihla, mateng ke a matelele.
9. Ee/Aowa. O ka romela ka e-maile goba ka inthanete. Batho ba bantši ba tsena inthanete pele ba kgona go romela emeiki efela ka nako tše dingwe dikhamphaning tše dikgolo le

mmušong e-meili e romelwa ntle le go bula inthanete. Ka mabaka a mangwe o ka romela ka selefoune yeo e nago le inthanete.

10. Selefoune.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Hlalošetša baithuti ka dihlogo, medu, meselana

Medu ke karolwana yeo lentšu le agilwego go yona, ke karolwana yeo e ka se fetolwego, e rwele hlalošo. Go hwetša modu, hlogo moselana di a tlogelwa.

Mohlala:

Medu ya maina

- -tho - batho
- -tlelo - lepatlelo
- **Medu ya madiri**
- - beš - beša
- - rut - rutega
- **Medu ya mahlaodi**
- - tse- botse; botsana
- **Kwano ya sediri le lediri**
- Madiri ke mantšu ao a dirago mošomo. Lefokong go na le lediri, sediri le lekgokedi.
- **Sediri:** se laetša gore mošomo o dirwa ke mang.
- **Lediri:** le laetša mošomo wo o dirwago.
- **Lekgokedi:** le kgokantšha sediri le lediri.
- **Mohlala:** Makgarebe a apea.
- **Sediri** - ke makgarebe
- **Lediri** - apea

Lekgokedi - a

Meselana ke karolwana yeo e hlomesetšwago mafelelong a lentšu re e lemoga ka -ana, -ng.

- ana - makgarebjana, ditulwana
- -ng - lepatlelong, moketeng

Hlogo ke karolo ya go thoma go lentšu.

Maineng - mo - motho

- bo - bogobe

Madiring -n – nthoma

-m -mpetha

Dikarabo

- nthoma - hlogo ke n-

- Lapatlelong - moselana- ng

magobe - hlogo ke m-

ratega - modu ke -rut-

mosemanyana -moselana ke -ana

Mošongwana wa 7: Go bala sereto letl. 199

Laela baithuti go bala sereto ka kwešišo gore ba tle le kgone go hwetša molaetša le dintlha tše dingwe tša bohlokwa, pele ba bala ba laele go lebelela seswantšho gomme ba arabe dipotšišo go ba thuša go ba le ponelopele ya seo ba yago go ithuta le go bala ka sona le go lekola tsebo ya bona ka theto.

- Dikakanyo ka baithuti e ka ba: ngwana wa go šomiša selefoune bošaedi.
- Go amogela le go sepets.a melaetša, go hwetša tshedimošo.
- Hlalošo ka seo bana ba se bonago, ba laele go sekima le go sekena sereto.
- Hlaloša sebopego sa ka ntle sa theto le sa ka gare gore ba kgone go ntšha dintlha tša bohlokwa tša theto ge ba dutše ba bala.
- **Sebopego sa ka ntle sa sereto**
- **Ditematheto** ke ditemana tseo di bopilwego ka methalotheto. Tšona di bopa sereto.
- **Methalotheto** ke methaladi yeo e bopago ditematheto.
- **Mongwalo** ke mogwalelo wo o šomišwago ke mongwadi, bjalo ka tšhomišo ya maswaodikgao, dika le diema mantšu a maleba goba polelo ya maleba
- **Morumokwano** ke mantšu ao a felelago ka medumo ya go swana methalothetong ye mebedi ya go latelelana.
- Mošito o tšweletšwa ke segalo sa go fapana le kgatelelo ya
- **Tshwantšhokgopolo** ke tsela yeo moreti a hlalošago seemo sa ditaba ka go rarela moo mmadi a bonago selo ka leihlo la moya. E ithekgile ka dikapolelo.
- **Molaetša** ke tabakgolo yeo sereti se e tšweletšago.
- **Ka nako ya go bala**
- Botša baithuti gore ba balele godimo ka lentšu la go kwagala.
- Ba fapanye segalo.
- Ba laele go thalela le go ngwala dintlha tša bohlokwa.
- Ba šomiše maswaodikga ka tshwanelo.

Morago ga go bala

Laela baithuti go ahlaahla kakaretšo ya sereto, morago ba boledišane ka bokantle le bokagare bja sona.

Dikarabo tše akantšwego

1. Selefoune.
2. Alexandra Graham Bell.
3. Go šomiša selefoune gabotse.
4. Tše nne.
5. Hlokomele/ihlokomele.
6. Go lla sehloDIMARE/go lla o sa ntšhe meokgo
7. Dikarabo go tšwa go baithuti.
8. Ke moya wa manyami/sello.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Malatodi ke mantšu ao a šomišwago go latola mantšu goba go a ganetša.

Mohlala: bošego - mosegare, dula - ema

Polelotebanyi ke polelo yeo e bolelwago ke motho wa pele. Go šomišwa Maswaodikga a ditsebjana le kgorwana

Mohlala: “Banabešo ntlhokomeleng ke le tlhokomele” gwa bolela selefoune.

Mma o re: “Tima selefoune”.

Khutšafatso ke khutšafatso ya mantšu .

Mohlala: Mdi - Mohumagadi

Potšišo ya go se nyake karabo ke potšišo yeo e lego gore karabo ya yona ga e arabegwe. **Mohlala:** Ke mang yo a sa nyakego go ya legodimong? Ke mang yo a nyakago go hwa?

Dikarabo

1. Nhloilego.
2. Go phela.
3. Hlaka/hlorišwa.
4. Nhlapiša.
5. Mpšhatlantšha/Nthuba.
6. Ke mango a sa ratego go phela.
7. “Ntlhokomeleng”

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 8: Go ngwala phoustara letl. 201

Mokgwa wa go ruta

- Hlalošetša baithuti ka sengwalwa sa phousetara, sebopego sa yona, mongwalo wo o šomišwago, le tšeo di swanetšego go tsewela, o a ba botšiša gore ke ka baka la eng e swanetše go ba ye kgolo, mengwalo ye e fapangoe le ya gokgabiša.

Molaetša e be o mokopana. E goga šedi ya baamogedi goba babadi.

- Hlaloša gore go šomišwa le diselokene (tebelelo goba maikemišetšo).
- Laela baithuti go lebelela ka tsitsinkelo mohlala wo o filwego ba boledišane ka ona. Gatelela dintlha tša bohlokwa tšeo di tšweleditšwego ba fe sebaka sa go ntšha dikgopolo tša bona.

Pele ga go ngwala

- Laela baithuti go akanya ka ntlhatebello, nepo, maikemisetšo le morero, morago ba tšee sephetho sa gore ba nyaka gore phoustara tša bona di be bjang.
- Ba gopole gore ba ngwalela baamogedi ba mengwaga e mekae, ba akanye ka mongwalo woo ba nyakago go o šomiša le go e kgabiša gore e be le maatlakgogedi.

Ka nako ya go ngwala

Ba laele go ngwala ka bokgwari, gomme ba ngwale ntlha tša bohlokwa fela, molaetša o kwagale ba se tšwe ntlhengkgolo ya taba , ba laetše nthlatebelelo, ba šomiše meetlo le diselokene le maswao a maleba, ba laetše bagwera ba bona mme ba phošollane, morago ba fefere dintlha ba lokiše, ba kgabiše.

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Maswaodikga

Ditsebjana ke leswao leo laetšago mantšu ao a bolelwago ke seboledi sa mathomo/seboledi ka nama.

Mohlala: “Ke go rometše molaetša ka selefoune?” gwa realo moithuti .

Fonte ke mohuta wa mogwalo .

Mohlala: Ntlhokomeleng

Ntlhokomeleng

Ntlhokomeleng

Fegelwana e šomišwa gare ga lefoko gore lefoko le kwagale.

Mohlala: Ke nyaka go sepela le mma, koko, rakgadi le malome fela.

E ka šomišwa gape pele ga lekopannyi. **Mohlala:** Ke rata thelebišhene, fela ga e bontšhe gabotse.

Potšišo ke leswao leo le laetšago potšišo. Le bewa mafelelong a lefoko sebakeng sa khutlo ge motho a botšiša. **Mohlala:** Selefoune ye ke ya mang?

Tlabego ke leswao la go laetša tlabego. E ka dirišwa ge go šomišwa modirišotaelo, ge go kgotswa le ge go makalwa.

Mohlala: Tima selefoune! A! a! Mmawe!

Dikarabo

Re rekiša diselefoune tše latelago: Sony Erricson,
Nokia, LG le Sumsung. Wena o nyaka ye efe? Aowi!
A o na tshelete?

Review Copy

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 5-6: Boikgethelo		
Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Polelo ya go itokišetšwa. 		<ul style="list-style-type: none"> Go bala setšweletšwa sa dingwalwa go swana le padi ya bafsa/dikanegelokopana/ tiragatšo/ dingwalotšhaba. Theto.
Go ngwala le go hlagiša		Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo
<ul style="list-style-type: none"> Ditaodišo. 		<ul style="list-style-type: none"> Mantšu: mathuši, madiri Mafoke: polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee, polelo ya go ama maikutlo, polelo ya go hlalefetša, dipotšišo tša go se nyake dikarabo. Tihalošo ya mantšu: mahlalosešagotee, malatodi, dikamano Maswaodikga
Mekgwa ya kelo	Methopo	Didirišwa
<ul style="list-style-type: none"> Go theeleletša kwešišo. Polelo ya go itokišetšwa Ditaodišo. Go bala setšweletšwa sa dingwalwa go swana le padi ya bafsa/dikanegelokopana/ tiragatšo/ dingwalotšhaba. Theto. 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti. Puku ya morutiši Pukuntšu. Diswantšho 	<ul style="list-style-type: none"> Maelekakaretšo go morutiši Thuša barutwana go tšweletšego dikgopolo tša go tsitsinkela, go naganishiša o felleka ditaba, go lebelela morago le go tšea karolo. Tsebo e nyalelane le bophelo bja bana le bja kakaretšo. Ba hlalošetše go šoma le go šomišana. Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaloša maikemišetšo a wona. Botšiša dipotšišo go kgonthišiša gore baithuti ba a kwešiša. Le gore ga se o ba timelele. Ge go nyakega arola baithuti ka dihlopa gore ba abelane dikgopolo le go eletšana. Ba fe mehlala ya go fapafapana gore ba fihlelele mabokgoni a letetšwego. Ela mešomo go ba thuša ka maele le go itekola ge wena o tšweletše.

Beke ya 5 - 6:

Boikgethelo

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go theeleletša kwešišo letl. 204

Mokgwa wa go ruta

Magato le mekgwanakgwana ya go theeletša le go bolela.

Pele ga go theeletša

- Barutwana ba tsentšhwa thutong ya boikgethelo ka mekgwanakgwana ya go fapana. Ba thoma ka go ngwala dinhlakgolo tše ba di akanyang ka seswantšho.
- Ba itokiša e le sehlopha ba dira e tee ya mešongwana ye e latelago:
  - Diragatša setsweletšwa sa thelebišene ka ditiragalo le dipoledišano tša ka lapeng morago ga dipolelo tša dihlahlobo tša marega.
  - Diragatša poledišano ya founo magareng ga motswadi le ngwana yo a gaeletšwego ka senamelwa a le moketeng wa matswalo a mogwera.

- Barutwana ba theeletša dipoledišano morago ba anega ka se ba se kwelego le go fa maikutlo le maele.

Ka nako ya go theeletša

- Hlalošetša barutwana gore ka nako ya go theeletša ba tla dira tše latelago ge o le gare o bala le morago ga go bala.
  - rekhota dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo, go ngwala dinoutse, lenaneotekolo, kakaretšo, pharaforeisa le go anega gape go laetša kwešišo. Bala kanegelo go goga dikgopolo tša baithuti.
- Ba bogela seswantšho o fela o ba fa sebaka ka go ba fa dipotšišo go kgonthišiša gore ba kgona go bogela le go bala molaetša wa seswantšho le papatšo ya go ngwalwa.
- Ba hlohleletše go botšiša dipotšišo.
  1. Go laetša kwešišo ba sekana dinhlakgolo le go sekima molaetša wa papatšo
  2. Ba sekana le go sekima dinhlakgolo tša seswantšho.

E ba le toro

Tlogatloga e tloga kgale modiši wa kgomo o tšwa nayo šakeng. Mofenyi le Nteseng ke mafahla. Bona ba gotše ba dula le koko wa bona motseng wa Mohwelere, ka ge batswadi ba bona ba be ba dula Gauteng ka lebaka la mošomo. Mofenyi e be e le mošemane wa matlhagatlhaga a sa sware ke phefo. O be a itlhaganela ge koko a mo romile, gore a boe ka pela a sa fediše pelo. O be a thuša koko go fudiša dikgomo le go tlhwaela dipudi ka Mekibelo. Go bile bjalo le ka sekolong. O be a šoma ka maatla. Ge a fihla mphatong wa bošupa gona a tšea sefoka. O ipoditše ngwaga o sa thoma gore yena ga a yo boeletša mphato. O be a sa lalwe ke kgang. Seo se mo paletsego obe a loga maano gore a se kwešiše. O be a botšiša barutiši, a dira dinyakišišo bokgobapuku le go botšiša batho ba bohlokwa setšhabeng. O be a dira mešomo ya gagwe e sa le nako Toro ya gagwe e be e le go ya yunubesithi go yo ithutela tša boentšenera bja difofane. O ile a itima boroko a sa le mphatong wa fase go fihla yunibesithing. Koko o ile a thaba ge a mmona seswantšhong a eme kgauswi le sefofane seo a bego a se fofiša.

Nteseng yena e be e le mošemane wa go hloka tsebe. Ka gae o be a sa rate go thuša ka selo. Obe a gana go gapela dipudi le go fudiša dikgomo. Sekolong gona ga ke sa bolela. O be a sa

fetše mešomo ya ka phapošing goba ya gae. Obe a efa dikarabo tša go se nepagale, a sa dire diphošollo. O be a gwabela barutiši, a bile a lwetše ruri le baithuti ba bangwe. O be a šika le bagwera ba go swana le yena ka ge ya šika le tše garago le yona e tlo gara. Ge o ba botšiša gore ba rata go ba eng ge ba gola, bona ba be ba re ba tlo ba boramelao. Ka bophelo bjona bjo. Aretse boNteseng, Koko o kgadile, barutiši ba kgadile. Nto ya pala e a leswe. Nteseng o ile swarwa ke maphodisa ka sekolong ka lebaka la go rekišetša bana diokobatši. O ile a išwa ntlwanaleswiswi mengwaga ye lesome. Diokobatši o be a rekišetša monna yo mongwe wa sekhorane wa go sepela ka dikoloi tša mabaibai. Monna yo o be a bile a rutila Nteseng go tšeela batho dikoloi ka dikgoka. Koko le batswadi ba ile ba nyama mola ka go le lengwe ba thabišitšwe ke Mofenyi ka go fihlelela toro ya gagwe.

Morago ga go theeletša

Ba araba dipotšišo tše latelago ke dikarabo tše šišintšwego.

1. Efa hlogo ya kanegelo ya ka godimo
2. Akaretša kanegelo ya ka godimo ka bokopana o ntšha dintlhakgolo
3. Kanegelo ye e re ruta eng?
4. Bapiša kanegelo ya ka godimo le dipelo tša thuto le bosenyi mo nageng o fe maikutlo a gago.
5. Nteseng o lahlile toro ya gagwe ka go dira eng?
6. Motho wa go swana le Nteseng o tlaiša batswadi le setšhaba bjang?

Dikarabo

1. E ba le toro.
2. Masogana a mabedi a bile le dikgetho tša go fapana gomme seo sa dira gore le bophelo bja bona ka moso bo fapane. Yo mongwe o tšweletše bophelong molae mongwe a paletšwe.
3. Se o bago sona ke se o se kgethilego ka mediro.
4. Bafsa ba go se theeletše ke bona bao ba sa tšweleleng dithutong gomme seo se godiša palo ya disenyi mo nageng.
5. Go gana sekolo le go seleka.
6. Batswadi ba tsenwa ke malwetši a pelo ka ge ba dula ba nyamile.

Mošongwana wa 2: Polelo ya go itokišetšwa letl. 206

Mokgwa wa go ruta

Ka nako ya go bolela

Morutiši o tla netefatša gore ba sa gopola ka diponagalo tša polelo ya go itokišetšwa ka go ba laela go tswalela dipuku gomme ba ikgopotša tšona ka go di ahlaahla pele. Ba tla itswalanya gape le melawana ya polelo ya go itokišetšwa ye e latelago, pele ba efa polelo.

Ba hlagiša polelo ya go itokišetšwa ba hlokometše dinyakwa tše di latelago:

- Rulaganya tshedimošo ka kgohlano.
- Go be le hlogo ya taba yeo go nyakwago dintlha ka yona.
- Go be le seboledi se tee ka nako.
- Dipolelo e be tše kopana di lebane thwii le hlogo ya taba.
- Go be le motsamaiši/modulasetulo wa go laola ditherišano.
- Tlotlontšu ya maleba e šomišwe.
- Tšweletšo ya maikutlo go ama batheeletši.

Go beakanya, go nyakišiša le go rulaganya

Barutwana ba swanetše go laetša mabokgoni a go beakanya, go nyakišiša le go rulaganyetša go hlagiša ka bomolomo ka go:

- šomiša methopo le dipukukgakollo go hwetša tshedimošo le go kgetha tshedimošo;
- dira dinoutse le dikakaretšo go tšwa methopong ya maleba ye e fapanego; akaretša dintlha tša mehuthahuta le mehlala ye e fapanego go ya ka dinyakwa tša mošomo; šomiša matseno le mafelelo ka bokgwari, mohlala, ka go diriša ditsopolwa tša dingwalo, methopokgakollo ya semolao, dianektote; godiša dikgopolo le ngangišano ka go beakanya dintlha, mehlala bj.bj. ka tatelano;
- fa mehuta ya bohlatse bjo bo nepagetšego, mohlala. dipalopalo, bopaki, mabaka a go ikgetha; šomiša dithuši tša go theeletšwa le/goba tša go bonwa go tšwetšapele le go tiišetša tlhagišo ya maleba

Go itlwaetša le go hlagiša

Barutwana ba diragatša mabokgoni a go itlwaetša le a go hlagiša ka bomolomo ka go:

- ba šomiša mekgwa ya maleba ya go bolela le batho (hlokomela ka tsela yeo ba bitšwago ka

gona go ya ka maemo a bona); laetša temogo ya baamogedi ba tshedimošo: makgethepolelo, poeletšo, go khutša; laetša temogo ya maemo: polelo ya semmušo le ye e sego ya semmušo goba polelo ya sethaka; tšweletša le go thekga kgopolo ya mong go dikahlaahlo le ditherišano.

- ba šomiša dibopego tša polelo le melawana ya maleba; šomiša dithekniki tše di nepagetšego tša bomolomo le tša setu go gatelela tlhalošo, mohlala. segalo, tšweletšo ya lentšu / phetošontšu, modumo/kwagatšo, lebelo, farafreisa/go bega taba ka mantšu a bona, kopantšhomahlo, polelo ya go šomiša sefahlego, dika le polelommele.
- ba bolela ka segalo le pitšo ya mantšu ya maleba, ya go kwagala, ye e bopetšwego go laetša tlhalošo

Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mantšu: **Madiri:** polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee, go lebelela dilo ka leihlo le tee mantšu a re laetšang gore sediri se dira eng bj.

Bafsa ba ikgethela go šoma ka maatla.

Thuša barutwana go lemoga polelo ya go sekamela ka lehlakoreng le tee ka go ba fa mehlala le go šomiša e leng ka dipukung tša bona. **Mohlala:** Bašemane ba rata kudu dikgetho tša go kgahla bagwera.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 3: Go bala setšweletšwa sa dingwalotšhaba letl. 208

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

- Gopotša barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa bjalo ka baanegwa, baanegwathwadi, tikologo le morero.
- Ba laele go akanya ka seo ba gopolang gore se ka ba tabakgolo papading ye. Ba laele go hlokomedišiša magato a bohlokwa ao a tšweleditšwego ka fase ge ba itokišetša go bala nonwane yeo e tšweleditšwego ka Pukung ya Moithuti gore ba kgone go ithuta le go ahlaahla ka botlalo diponagalo tše bohlokwa tša yona tše di latelago:
- Thulaganyo le thulaganyotlaleletšo (tšweletšotaba, phekgogo, thulano, sehloa, magomo a kgakgano, tharollo, tebelelopele le kgadimonthago), mathomo le mafetšo a

dikaneglotšhaba bjalo ka dinonwane/dikanegelo, dikoša tša dikanegelo.

- Thulano
- Tshwantšho ya baanegwa.
- Tema ye e kgathwago ke moanegi.
- Kgwekgwe le molaetša.
- Boithhekgo le tikologo - tswalano le moanegwa le/kgwekgwe.
- Moya, kgegeophetogi/mafetšo.

Ka nako ya go bala

- Ba balele kanegelo e le go ba hlhla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.
  - Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopha.
  - Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlhla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala.

Gobaneng.

- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo ba go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeleletše hlogo ya papadi. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga/lokologa. Se leke go letefatša potšišo ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona ge mošomo wa go bala o dutše o tšwela pele.

Dipotšišo e ka ba tša go swana le tše:

1. O kwana le go ganana le dikgopolelo dife tše o di tšweleditšego mathomong?
  2. Go fihla mo re leng gona bjale kgopolelo ya gago ke efe, go tlo diregang ?
  3. O bona e ka mohola wa dikgetho ke ofe?
- Bjale, mmogo le bona balang pego ye e lego ka dipukung tša bona ka go šomiša mekgwanakgwana ya go bala. A go be le batšeakarolo mola ba bangwe ba tla theeletša gore le sielane ka go kgathatema.

Morago ga go bala

1. Baanegwathwadi ke Kekwele le Moadimiši ka gore ba ralokile karolo e kgolo ya go laetša bomenemene ka botlalo le ka bothakga. Mothokoa le Lesedi ke baanegwa ba tlaleletšo

ka ge ba bile gona go thekga gore molaetša wa setšweletšwa.

2. Makgema ke bo rakgwebo ba nako euwe.
  3. Dikgetho tša Kekwele le Moadimiši e be e le tša go se loke mola tša Mothokoa le Lesedi ebile tša malaeba.
  4. Go tšea dikgetho tša go se loke go na le ditlamorago tša bohloko.
  5. Ditaba tše di diragala tikologong ya kgalekgale magaeng.
  6. Dimelo tša Kekwele, Mothokwa le moadimiši di swana ka gore bohle ba be ba emela dikgetho tša bona go loka le go se loke.
  7. Thulano ke fao ditaba di thomang go senyega, go swarwa ga Kekwele le go timelela ga morwa wa lekgema.
  8. Amanyana diema tšeo di tšwelelago le baanegwa.
- Ke gore mohlaki wa go kgotlelela a šoma ka maatla e ba mofenyi mafelelong.
  - Katlego ga e hwetšege ka pela, o swanetše go kgotlelela ge o šoma.

Mošongwana wa 4: Theto letl. 210

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala sereto

Barutwana ba lebelela hlogo ya sereto ba akanya gore go tla retwa eng, ba efa mabaka.

Morutiši, ba ga lemoše mehuta ya theto. Sereto sa go bolela ka maikutlo le khuduego gantši e ba se se kopana mola sa lethabo e ba se se telele. Methaladi e laolwa ke sereti.

Mehuta ya theto

1. Thetosetšo: ke direto tša setšo, tša go reta bagale le magoši.
2. Thetokanego: e anega ditaba dife kapa dife tše diregilego.
3. Thetokopedi/ thetolehlologelwa e tšweletšago megopolo le maikutlo a sereti ka ditiragalo tše itšeng.
4. Thetokeletši: e tšweletšago molaetša wa go eletša.
5. Sonete gantši ke theto ya Seisemane le Segerike, e na le methaladi e menyane e fetwa ke ditheto tša Sesotho.

Diteng

Tšona di arogantšwe ka diripa.

Dikapolelo

1. Tshwantšhanyo/papišo: Ke papišo ya dilo tše pedi. E tsebja ka go šomiša mantšwana a go swana le: bjalo ka, nke, o kare, bj.bj.
2. Tshwantšhišo: Ke papišo ye e khutilego. Tshwantšhišo e bapetša thwii ka go fetola leina la selo. Mohlala: Pholo ke tau o a rora.
3. Mothofatšo: E bolela dilo tša go se phele nke di a phela. Bjk. Lewatle le galefile. 4.
4. Pheteletšo: E šomišwa go gatelela polelo. Bjk. Ga se a mmetha o mmolaile.
5. Tumelakganetši. Ke polelo ya dikgopolo tše pedi tša go ganetšana.
6. Morumokwano: Se ke ge dinoko tša mafelelo tša methaladi go ba mantšu di swana ka modumo.
7. Tikologo le nako: E ka ba sebjale, sekgale, tlaleng, thuto le ya phelo.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go bala sereto ba go šala nthago. Ba se lebale go ngwala dinhla.
- Ba botšiše dikgopolo le maikutlo a bona ka sereto ge se dutše se balwa.
- A ba hlaloše dinhla tseo dikgetho di di tšweletšago.
- A ba laetše dika le diema tseo ba di lemogang le gore di amana bjang le molaetša.
- Ba bala seretwana se gape ka setu, morago ka go hlaboša ka go ekia segalo le lebelo le o le laeditšego ge o ba balela sona pele ba bala ka dihlopha le ka noši.
- Ba fe sebaka sa go botšiša dipotšišo.
- Ba ngwala dinhla tša bohlokwa tše ba di lemogang fase le go fa dikgopolo tše difsa go tlaleletša le go tloša dikgopolo tša mathomong tše ba fetotse go menagano ka tšona.
- Barutwana ba laetša kwešišo ya mašupi le mahlaodi a tšwelelang seretong.
- Ba araba dipotšišo mme dikarabo di sepelelane le molaetša o leng dipukung tsa bona.

Amogela dipotšišo tša go kwagala.

Dikarabo tše di ka oketšwa ke tša barutwana

1. Motswadi o feletšwe ke maatla.
2. Go tšwa go batswadi le barutiši.
3. Lesiba o bolela a loketše letsogo potleng go laetša telelo.
Mosima o bolela sefahlego se nyenyebetše go laetša go tenega.

4. Ke sereto sa manyami.
5. Ke tikologo ya toronkong.

Dipopego le melao ya tšhomišo ya polelo

Mahlalosešagotee le malatodi

Thuša barutwana go šomiša mantšu a ka godimo mo polelong go oketša tsebo.

Mahlalosešagotee – O tla babelwa ke bophelo ge o sa theeletše. O tla hlafelwa ke bophelo ge o sa theeletše.

Malatodi – Ke dumetše go tšea keletšo ya gagwe. Ke ganne go tšea keletšo ya gagwe.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 5: Go ngwala taodišo letl. 212

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go ngwala

Ruta barutwana gore go bohlokwa go ba le bokgoni bja go tseba diponagalo le sebopego ge ba ngwala taodišo.

Ka nako ya go ngwala

- Ba lebelele le go bala mehlala ya ditaodišotlhaloši ka dipukung tša bona.
- Ba šoma ka dihlopa go araba dipotšišo go laetša kwešišo.
- Ba latele magato a go ngwala le go hlagiša ge ba swayaswaya sengwalwa.
  - Go beakanya/pele ga go ngwala.
  - Go ngwala sengwalwakakanywa.
  - Go boeletša.
  - Go hlokola.
  - Go phošolla le go hlagiša.

Diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo

Mošongwana wa mafoko: polelo ya go hlalefetša, dipotšišo tša go se nyake dikarabo.

Barutwana ba tla lemošwa ka mehlala ya polelo ya go hlalefetša le dipotšišo tša go se nyake phetolo, ba šomiša dipuku tša bona le mehlala e mengwe e ka tšwelelang dihlopheng. **Mohlala:** Mphe phini ya gago ya panka ke ya toropng ke kgone go go tlela dieta tša go swana le tša ka. Le bona e ka o a ithuta bošego?

Poeletšo le boitokišetšo bja tlhahlobo

Kakaretšo ya kgaolo

Beke ya 7-8: Poeletšo le boitokišetšo bja tlhahlobo

Go theeletša le go bolela		Go bala le go bogela	
Go itokišetša ditlhahlobo <ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go itokišetšwa/ngangišano/dipotšišotherišano/ditherišano. Go bala go go itokišeditšwego. Go bala go go sego gwa itokišetšwa. Theeleletšwa kwešišo. 		Go itokišetša ditlhahlobo Go bala Go bala kwešišo <ul style="list-style-type: none"> Kakaretšo Dingwalo: Padi/dikanegelokopana/ Dingwalotšhaba Tiragatšo/tiragatšo ya difilimi Direto 	
Go ngwala le go hlagaša		Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo	
Itokišetše ditlhahlobo <ul style="list-style-type: none"> Ditšweletšwa tša tirišano tše ditelele Ditšweletšwa tša tirišano tše dikopana. 		<ul style="list-style-type: none"> Maemo a lentšu Poeletšo Maemo a lefoko Poeletšo Tlhalošo ya mantšu Poeletšo Maswaodikga le mopeleto: Poeletšo 	
Mekgwa ya kelo		Methopo	Didirišwa
<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go itokišetšwa/ngangišano/dipotšišotherišano/ditherišano. Go bala go go itokišeditšwego. Go bala go go sego gwa itokišetšwa. Theeleletšwa kwešišo. Ditšweletšwa tša tirišano tše ditelele. Ditšweletšwa tša tirišano tše dikopana. 		<ul style="list-style-type: none"> Puku ya moithuti. Puku ya morutiši Pukuntšu. 	Maelekakaretšo go morutiši <ul style="list-style-type: none"> Thuša barutwana go tšweletšego dikgopolo tša go tsitsinkela, go naganišiša o fetleka ditaba, go lebelela morago le go tšea karolo. Tsebo e nyaelane le bophelo bja bana le bja kakaretšo. Ba hlalošetše go šoma le go šomišana. Thoma mošomo o mongwe le o mongwe ka go hlaloša maikemišetšo a wona. Botšiša dipotšišo go kgonthišiša gore baithuti ba a kwešiša. Le gore ga se o ba timelele. Ge go nyakega arola baithuti ka dihlopa gore ba abelane dikgoplo le go eletšana. Ba fe mehlala ya go fapafapana gore ba fihlelele mabokgoni a letetšwego.

Beke ya 7 - 8:

Poeletšo le boitokišetšo bja tlhahlobo

Go theeletša le go bolela

Mošongwana wa 1: Go bolela: Potšišotherišano letl. 216

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeletša potsisotherisano

- Barutwana ba swanetše go laetša mabokgoni a go beakanya, go nyakišiša le go rulaganya.
- Pele ba ka hlagiša ka bomolomo ba arabe dipotšišo tše latelago gore o lemoge kwešišo ya bona ka tikologo le go araba dipotšišo.
  - Efa maina a methopo ya hlago ye o e tsebang ye batho ba e silafatšang.
  - Ke ka baka la eng taba ya tšhireletšo ya tikologo e le bohlokwa?

Ka nako ya go theeletša

- Barutwana ba tla šomiša didirišwa tše ba di kgobokeditšego bj. dikuranta, diswantšho, dinepe le tše dingwe tše ka thušang go hlaloša thuto ka ga tshilafatšo ya tikologo.
  - Ba fe ba ahlaahle dithuša thuto tše kgobokeditšwego, ka bobedi ba hlame dipotšišo le dikarabo, ba fiwe sebaka sa go botšiša le go araba dipotšišo tše ba di hlamileng ba thušwa ke diswantšho tše ba di bogetšego.
  - Ba balele potšišotherišano go ba lemoša maswaodikga, mošito, segalo le go ba ruta go theeletša ka tsitsinkelo. Se se tla dira gore ba kgone go araba le go botšiša dipotšišo.
1. Hlohleletša barutwana go gopolela pele goba go akanya ge temana e dutše e balwa ke morutiši. Ngwala dikgopolelo tše letlapeng goba tšhateng e hlophetšweng seo gore le fele le boela go tšona.

Bala temana goba seripa sa pele gomme o lemoše barutwana gore dikgopolelo tša bona di tla tiišetšwa, tša ganega goba tša otlohlwa ge ba dutše ba theeditše ba humana ditaba tše difsa. Ba botšiša ge e ba ba sa eme go tšona ge go bala go tšwela pele goba ba thoma go lemoga kgopolelo e ngwe. Ba fa dikgopolelo tša mošomo o sa ntšeng o tlo balwa.

2. Tswela pele ka go bala temana – barutwana ba fe dikgopolelo tša bona ka seo se letetšwego, ba balele mme o boledišane le bona ka dikgopolelo tša bona tše di ka felang di fetoga ge ba ekwa bohlatse bjo bo fsa.
3. Ge o fetša go ba balela, tabakgolo ke bokgoni bjo o ratang gore ba bo tšweletše le thutapolelo. Ba hlohleletše go bea šedi go mantšu le mafokwana ao ba sa a kwešišago goba a ba gogang dikgopolelo le go madiri, mathuši tumelo le nako tše di tšwelelago temaneng ya potšišotherišano.

Morago ga go theeletša

Barutwana ba araba dipotšišo. Dikarabo tše diakantšwego.

1. Go šireletša tikologo.
2. Dinyakišišo tša go rata go tseba gore batho ba kwešiša taba ya tikologo bj. Mekgatlo ya go šireletša hlago e dira masolo a go lemoša batho ka tlhago.
3. O seketša motlagase le meetse.
4. Dikgopolelo tša barutwana ka go fapana go ya ka maitemogelo a bona.
5. Go lemoša batho ka mekgwa ya go šireletša hlago.
6. Re ka di boeletša. Re ka tšweletša didirišwa tše dingwe ka tšona.
7. Šomiša kelo go bona ge barutwana ba tšweletše mošomong.

Mošongwana wa 2: Go bala ga go itokišetšwa letl. 218

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Hlalošetša barutwana ka diponagalokgolo tša padi le ka mehuta ya baanegwa mo padding.

Baanegwa e ka ba:

- Ba go ithuta dilo tše difsa ka ditiragalo gomme ba ruta ba bangwe.
- Ba go tliša diphetogo setšong goba ditlwaeding tša setšhaba.
- Ba go rarolla mathata.
- Ba go bontšha tlhago ya motho.
- Ba go jabetša.
- Ba go segiša.

Ka nako ya go bala

Ba balele kanegelo e le go ba hlhla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona

ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.

- Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopa.
- Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlahla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebeka la eng?
- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeleletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefisa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Morago ga go bala

Ba anega goba ba diragatša seo ba se badilego. Ba ka ngwala kakaretšo ya seo ba se badilego.

Dikarabo tše šišintšwego:

1. Lerato Mametja.
2. Taletšo.
3. Ba rata kgwebo.
4. Yo mongwe a thoma go se tshepege mošomomg.
5. O mmuletše karata ya pank. O mo file tlhohleletšo.
6. Lerato o šoma ka maatla a ga rate go palelwa dithutong mola bagwera ba sa šome ka maatla.
7. Sekolong tikologong ya thuto le gae.
8. A morutwana a ka ba mongmošomo ge a šoma ka maatla a na le toro ya go tšwelela.

Mošongwana wa 3: Go bala ga go se itokišetšwe letl. 219

Mokgwa wa go ruta

Mošomo wo o dirwa gore barutwana ba laetše go kgona go bala ntle le tikatiko go se na letšhogo ge o fiwa mošomo wa go bala ntle le go itokiša.

Pele ga go bala

Ba botšiše mabaka a mantši ao motho a ka ikhwetšago a swanetše go bala le ge a se a itokišetša go bala. Mohlala e ka ba go bala temana ka kerekeng.

Ka nako ya go bala

Ba fe mošomo wa go bala. Ge ba dutše ba bala šetša tše latelago:

mosito, segalo le maswaodikga. Morago ba laetše kwešišo ka go araba dipotšišo.

Dikarabo tše šišintšwego.

1. Maitswharo a setho le hlompho.
2. Mošomo wa dijo ke go fa mmele maatla. Tša swikiri e ntši di ka go hlolela nyoko le go rengwa ke hlogo.
3. Barutwana ba go se šome gabotse.
4. Ke lenaneo la kgoro ya thuto, dipetlele, batswadi le barutiši, bj.bj
5. Go hloka hlompho le go se dire mešomo.
6. Dikolong tša Limpopo le tša Gauteng.
7. Barutwana ba go šomiša diokobatši ba hlolela barutiši mathata.
8. Go thoma ge, ba thoma go telela barutiši, ba nyefa dithutong ba ya dipetlele le ditoronkong.

Mošongwana wa 4: Go theeleletša kwešišo letl. 220

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go theeleletša

Ba gopotše gore ge ba theeditše ba swanetše go ngwala dintlha le go botšiša dipotšišo go laetša kwešišo.

Ka nako ya go theeleletša

- Balela barutwana go tšwa pukung ya bona ya go bala e kgethetšweng mphato.
- Hlalošetša barutwana gore ka nako ya go theeleletša ba tla ithuta ka diphoofolo tšeo di lego kotsing ya go timelela. Ba laele gore ba tla dira tše latelago ge o le gare o ba balela le morago ga go bala:
  - rekhota dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo ka go ngwala dinoutse, lenaneotekolo, kakaretšo, pharaforeisa le go anega gape go laetša kwešišo. Balela barutwana setšweletšwa ka go iketla, o eta o ema go goga dokgopolo tša bona le go ba fa sebaka sa go botšiša.
- Ba balele pego o fela o ba fa sebaka ka go ba fa dipotšišo go kgonthišiša gore ba na le wena. Ba hlohleletše go botšiša dipotšišo.

Morago ga go theeleletša

Ba arabe dipotšišo tše o di hlophilego.

Go bala le go bogela

Mošongwana wa 5: Go bala ga go itokišetšwa, go bala tekakwešišo le kakaretšo ya setšweletšwa letl. 201

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

- O ka šomiša lefoko le o bonang le le maleba go tsenya barutwana thutong ye ya go bala goba wa ngwala lefoko le mo letlapeng. Batho ba bagolo ba ka tsenya bafsa mathateng.
- Efa barutwana sebaka sa go naganiša gore morago ba dumele go ba ba ganane le lefoko le ba efa mehlala. Ngwala dikgopolo letlapeng ka lehlakore la go dumelelana le la go se dumelelane.

Pele ga go bala

- Hlalošetša barutwana gore le tlo bala papadi le gore papadi e fapana le kanegelo ka gore yona e na le badiragatši goba batšeakaro bao ba šielanago ka go bolela, gona le dikarolo goba diripa tšeo di tšweletšagogo ke seširo le gore seširo se tšweletšago ke moanegi o polelo ya gagwe e leng ka mašakaneng. E swana le kanegelo ka gore le yona e na le baanegwa le baanegwathwadi, tikologo le morero.
- Ba botšiše gore Ngwanamaganagobotšwa e tšwa seemeng se sefe le gore se ra go reng. Ba laele go akanya ka seo ba gopolang gore se ka ba tabakgolo papading ye.

Ka nako ya go bala

- Gopotša barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa. Lemoša barutwana gore moanegwathwadi a ka lebana le dikgohlano tše bjalo ka tše latelago ka fao ba leke go nyakišiša gore mo kanegelong ye o lwantšhana le eng goba mang:
  - Moanegwathwadi le boyena
  - Moanegwathwadi le setšhaba
  - Moanegwathwadi le tlhago
  - Moanegwathwadi le se sa tsebjego.
- Ba balele kanegelo e le go ba hlahla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.
  - Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopha.

- Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlahla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba na le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebaka la eng?
- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Dipotšišo e ka ba tša go swana le tše:

1. O kwana goba o ganana le dikgopolelo dife?
2. Go fihla mo re leng gona bjale kgopolelo ya gago ke efe?

3. O bona e ka pheletšo e tla ba efe?

Bjale, mmogo le bona balang papadi ye e lego ka dipukung tša barutwana ka go šomiša mekgwanakgwana ya go bala. A go be le batšeakaro mola ba bangwe ba tla theeletša gore le šielane ka go kgathatema.

1. Ke eng se dirileng gore Matseba a nagane ka memo ya Tefo le ge a le ka mphatong?
2. O bona e ka ke mang a naganelang kgaufsi magareng ga bašemane ba?
3. Ditlamorago tša go lesa sekolo gare ke dife?
4. E ka ba o gopola gore Itoteng o tla holega?

Morago ga go bala

Dikarabo tše dišišintšwego

1. Popotela.
2. Kobe.
3. Ba be ba rata sekolo morago Popotela a tlogela sekolo mme morago a thoma ditagi ge Kobe yena a feditše sekolo.
4. Popotela ke motho wa go laolwa ke bagwera mola ba ba ngwe ba kgona go ikgethela.
5. Sekolong le sepetlele.
6. Theeletša batsadi le barutiši o se laolwe ke menate.
7. Popotela o thoma go sepela le bagwera ba go se loke.

Mošongwana wa 6: Dingwalo: Padi/dikanegelokopana/ dingwalotšhaba

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

- Padi ke sengwalwa se se telele ge se bapetšwa le kanegelokopana. E šomišwago go anega goba go laodiša taba ye telele gomme go dirišwa mafoko a matelele E swana le kanegelo ka gore le yona e na le baanegwa le baanegwathwadi, tikologo le morero.
- Ba botšiše gore diponagalo tša padi di laetša dilo dife setšweletšweng le gore maemo a tšona ke afe setšweletšweng o lebeletše dilo tša go swana le tikologo, baanegwa, morero le thulano. Ba laele go akanya ka seo ba gopolang gore se ka ba tabakgolo pading.

Ka nako ya go bala

- Gopotša barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa. Lemoša barutwana gore moanegwathwadi a ka lebana le dikgohlano tše bjalo ka tše latelago ka fa o ba leke go nyakišiša gore mo kanegelong ye o lwantšhana le eng:
  - Moanegwathwadi le boyena
  - Moanegwathwadi le setšhaba
  - Moanegwathwadi le tlhago
  - Moanegwathwadi le se sa tsebjego.
- Ba balele kanegelo e le go ba hlhla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.
  - Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopha.
  - Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlhla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebeka la eng?
  - Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
  - Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefisa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.

- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Dipotšišo e ka ba tša go swana le tše:

1. O kwana goba o ganana le dikgopolelo dife?
  2. Go fihla mo re leng gona bjale kgopolelo ya gago ke efe?
  3. O bona e ka pheletšo e tla ba efe?
- Bjale, mmogo le bona balang papadi ye e lego ka dipukung tša barutwana ka go šomiša mekgwanakgwana ya go bala. A go be le batšeakarolo mola ba bangwe ba tla theeletša gore le šielane ka go kgathatema.

Morago ga go bala

Ba araba dipotšišo.

Mošongwana wa 7: Tiragatšo/Thuto ya terama letl. 226

Mokgwa wa go ruta

- Hlalošetša barutwana gore ba tlo bala papadi le gore papadi e fapana le padi le kanegelokopana ka gore yona e na le badiragatši goba batšeakaro bao ba šielanago ka go bolela, gona le dikarolo goba diripa tšeo di tšweletšago bjalo ka seširo. Seširo se tšweletša ke moanegi ka polelo ya gagwe e leng ka mašakaneng. Papadi ga e re botše ka mantšu le polelo fela: e laetša mosepelo, lentšu, lesedi le leswiswi, poledišano ya tsenelelano le papalego. Tsela yeo papadi e sepetšwago ka gona e bohlokwa: ka fao baanegwa ba boledišanago, seo ba se dirago ge ba sa bolele, ka mo tšhomišo ya ditho tša mmele bjalo ka sefahlego di ka fetošago tlhalošo ya methaladi- tše ka moka di ka fetoga lefela ge papadi e ka balwa bjalo ka padi.

Mošongwana wa 8: Direto letl. 227

Diponagalokgolo

Mokgwa wa go ruta

Pele ga go bala

Sebopego sa ka gare gore o hwetše:

Dikapolelo, morumokwano wo laetšago mantšu a go swana mafelelong a mafoko, mošito goba morethetho wo kwalago ge sereto se balwa.

- Tšhomišo ya dika le diema.
- Moya o fokago eka ba wa lethabo, manyami, tshwenyego, lethabo bj.bj.
- Morero le molaetša wo babadi goba batheeletši ba o hwetšago seretong.

- Sebopego sa ka ntle sa sereto.
  - Sekena sereto ka go okola mantšu a swerego molaetša.
  - Sekena sereto ka go hlaola dintlha tše bohlokwa. Lebelela o lemoge **mehuta** ye e latelago ya direkto:
1. Thetotumišo e tumiša mogale.
  - Ya segologolo: Go yona go ka tumišwa motho, phoofolo goba tlhago ka botlalo.
  - Ya sebjale: Go retwa motho, phoofolo goba maikutlo a itšeng.
2. Thetokanego: Ke ye telele ya go reta ka go anega.
  3. Thetosello: E tšweletša maikutlo a manyami godimo ga tiragalo ye e itšeng. E na le go fela e hlohleletša go homotša batheeletši goba sereti ka bo sona.
  4. Thetonyefolo: E lebišitšwe go ditiro tša batho, e a di sola le go di nyefola ka maikemišetšo a go tliša phetogo go maitshwaro. Morumokwano – mantšu a mafelelo a modumo wa go swana.

Diema, dikapolelo le dika

Mo polelong re fela re nontšha polelo ka go šomiša diema, dika le dikapolelo.
Dikapolelo tšona re di šomiša ka mehlala ye.

Tshwantšhanyo

Se ke sekapolelo seo se bapišago dilo ka go nyaka go swana bjalo ka:
Lamola o na le kgang bjalo ka legokolodi.
Ke akaletše bjalo ka nonyane ga ke tsebe gore ke lebe kae.

Tshwantšhišo

Yona ga e šomiši **bjalo ka** le ge e swantšha dilo.
Lebelela mehlala.
Matome ke phaga ga a dule gae.
Bošego ke tau, bo re go sa re hlolane.

Mothofatšo

Mo re bona sekapolelo sa dilo tše di sa phelego di bolelwa eka di a phela.
Molato o tšwile ka kgoro.
E a phatologa kgoši ya leratadima, e inolaga bodibeng bjo bohwebidu.

Pheteletšo

Ke sekapolelo se motho a oketšago taba.
Ga aje o a olela.
Ga ene e a tšhologa.

E be e se batho e le tšie.

Hlogo ya sereto e fa kgopolo ya go kgala mekgwa e mebe le go fa maele.

Dikarabo tše š'šintšwego

1. Matepe a ga dumelege ka ge a tliša go palelwa ga motho mo bophelong.
2. Motho wa go dira ka boomo wa go palelwa dithutong. Bagwera ba gagwe ba go tšwelela dithutong gomme yena a šala.
3. Eng, e laetša gore motho yo go bolelwago ka yena o palelwa ka boomo.
4. Aowa, ga se maikarabelo go se dire mešomo ya sekolo.
5. Go tseba feela dikarabo ge o šoma ka sehlopa, bj.bj.

Pele ga go bala sereto

Barutwana ba lebelela hlogo ya sereto ba akanya gore go tla retwa eng ,ba fe mabaka.
Ba lemoše mehuta ya theto. Sereto sa go bolela ka maikutlo le khuduego gantši e ba se se kopana molasa lethabo e ba se se telele. Methaladi e laolwa ke sereti. Ba lemoge dikapolelo.

Mehuta ya theto

1. Thetosetšo: ke direkto tša setšo, tša go reta bagale le magoši.
2. Thetokanego: e anega ditaba dife kapa dife tše diregilego.
3. Thetokopedi/ thetolehlologelwa e tšweletšago megopolo le maikutlo a sereti ka ditiragalo tše itšeng.
4. Thetokeletši: e tšweletšago molaetša wa go eletša.
5. Sonete gantši ke theto ya sešimane le segerike, e na le methaladi e menyane e fetwa ke ditheto tša Sesotho.

Diteng

Tšona di arogantšwe ka diripa.

Dikapolelo

1. Tshwantšhanyobapiša: Ke papišo ya dilo tše pedi. E tsebja ka go šomiša mantšwana a go swana le: bjaloka, nke, o kare, bj.bj.
Mehlala: Bjalo ka tlou ke yo mogolo.
2. Tshwantšhišo: Ke papišo ye e khutilego.
Tshwantšhišo e bapetša thwii ka go fetola leina la selo. Mohlala: Pholo ke tau o a rora.
3. Mothofatšo: E bolela dilo tša go se phele nke di a phela. Bjk. Lewatle le galefile.

4. Pheteletšo: E šomišwa go gatelela polelo. Bjk Ga se a mmetha o mmolaile.
5. Tumelakganetši. Ke polelo ya dikgopolo tše pedi tša go ganetšana.
6. Morumokwano: Se ke ge dinoko tša mafelelo tša methaladi go ba mantšu di swana ka modumo.
7. Tikologo le nako: E ka ba sebjale, sekgale, tlaleng, thuto le ya phelo.

Ka nako ya go bala

- Laela baithuti go bala sereto ba go šala nthago. Ba se lebele go ngwala dinhla.
- Ba botšiša dikgopolo le maikutlo a bona ka sereto ge se dutše se balwa.
- A ba hlaloše dinhla tšeo dikgetho di di tšweletšago.
- A ba laetše dika le diema tšeo ba di lemogang le gore di amana bjang le molaetša.
- Ba bala seretwana se gape ka setu, morago ka go hlaboša ka go ekia segalo le lebelo le o le laeditšego ge o ba balela sona pele ba bala ka dihlopha le ka noši.
- Ba fe sebaka sa go botšiša dipotšišo.
- Ba ngwala dinhla tša bohlokwa tše ba di lemogang fase le go fa dikgopolo tše difsa go tlaletša le go tloša dikgopolo tša mathomong tše ba fetotse go menagano ka tšona.
- Barutwana ba laetša kwešišo ya mašupi le mahlaodi a tšwelelang seretong.
- Ba araba dipotšišo mme dikarabo di sepelelane le molaetša o leng dipukung tša bona.

Morago ga go bala

Dikarabo tsa morago ga go bala di swanetše go amana le sereto.

Diema, dikapolelo le dika

- Barutwana ba lebelela tšhomišo ya dikapolelo, dika le diema o šoma ka mehlala mo temaneng le mo polelong. Ba lemoše gore diema di na le mohola o mogolo wa go nontšha polelo. Mehlala:
- Barutwana ge ba ka lemoga gore kodumela moepa thutse ga go lehumo le tswang kgaufsa batla bala.

Tshwantšhanyo: Ke akaletše bjalo ka nonyane ga ke tsebe gore ke lebe kae.

Tshwantšhišo: Yona ga e šomiši bjalo ka le ge e swantšha dilo.

Mothofatšo: E a phatologa kgoši ya leratadima, e inologa bodibeng bjo bohwebidu.

Pheteletšo: Ke sekapolelo se motho a oketšago taba.

(a) Ga aje o a olela.

(b) Ga ene e a tšhologa.

(c) E be e se batho e le tšie.

Go ngwala le go hlagiša

Mošongwana wa 9: Go ngwala setšweletšwa sa tirišano: e- meile letl. 229

Mokgwa wa go ruta

- Thuša barutwana go lemoga phapano magareng ga setšweletšwa sa tirišano sa phoustara le papatšo ya mafoko feela. Phoustara e bontšha seswantšho, ka nako e nngwe se na le mantšu le ga e le lefoko le tee mola setšweletšwa sa mantšu feela se se na seswantšho.
- Morago o tla hlohletša barutwana go ngwala le go hlagiša phoustara ba itekole ka rubriki ye ge e ba ba latetše magato a go ngwala.

Kriteria	Ee	O a leka	Aowa
1. Beakanya sebopego le dinhla tša sengwalwa.			
2. Ngwala phoustara			
3. Boeletša			
4. Hlokola			
5. Phošolla o hlagiše			

RUPRIKI YA MELAWANA YA SENGWALWA

Kriteria	Ee	O a leka	Aowa
Tšweletšago lefoko la sererwa goba hlogo			
Šomiša mmepe wa monagano go rulaganya dikgopolo			
Sebopego sa papatšo se bontšhe tatelano ya dikgopolo			
Ntlhakgolo le dikgopolotlaleletšo di tswelile			
Bopile mantšu ka diswantšho gore o fihlelele maikutlo a babadi. Polelo e nonnogo			

Mošongwana wa 10: Setšweletšwa sa tirišano se setelele letl. 229

Lengwalo la segwera le fapana le lengwalo la semmušo. Phapano ya mangwalo ao e ka tšweletšwa ka mokgwa wo:

Lenwalo la segwera	Lengwalo la semmušo
Le na le aterese e tee	Le na le diaterese tše pedi
Le hlaloša ditaba ka botlalo	Ga le ele le bolela ka bokopana
Madume ke a segwera	Ga le na madume, le hlaloša moamogedi wa lengwalo godimo ga aterese ya bobedi.

Mošongwana wa 11: Go ngwala setšweletšwa sa tirišano se sekopana

Setšweletšwa sa tirišano se se kopana e ka ba e-meile. Barutwana ba latele magato a go ngwala ge ba e ngwala. Ba gopotše ka mehlala e leng pukung ya bona.

Mošongwana wa 12: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo letl. 230

Barutwana ba tla šoma ba araba mošomo ka go latela dinyakwa.

Mokgwa wa go ruta

- Gopotša barutwana ka diponagalokgolo tša setšweletšwa sa go balwa bjalo ka baanegwa, baanegwathwadi, tikologo le morero.

- Ba laele go akanya ka seo ba gopolang gore se ka ba tabakgolo papading ye.

Ka nako ya go bala

Ba balele kanegelo e le go ba hlhla ka mošito, segalo le maswaodikga. Morago a ba bale ka bo bona ka mphato le dihlopa ba swayaswaya dinhlakgolo ge ba dutše ba bala.

- Ba fe diripa tša go fapana gore ba di bale ka dihlopa.
- Šomiša dipotšišo tša go swana le tše go ba hlhla, go loutša menagano ya bona le go bona ge e ba bana le wena mo leetong le la go bala. Gobaneng? Ka lebeke la eng?
- Dumelela barutwana go ba le boikgethelo bja go tšea karolo ya go gopolela gore go tla diregang ba lebeletše hlogo. Se se thuša go ba lokolla go fa maikutlo.
- Ba dumelele nako ya go gopola ge o ba file dipotšišo tša go bulelga. Se leke go letefatša potsiso ka go ba fa yona ka lehlakore le lefsa. Se se ba thuša go šomiša dikgopolo tša bona.
- Ba dumelele go ngwala dinhla tšeo di tlogo ba thuša go sefa dikgopolelo tša bona.

Dipotšišo e ka ba tša go swana le tše

- O kwana goba o ganana le dikgopolelo dife?
- Go fihla mo re leng gona bjale kgopolelo ya gago ke efe?
- O bona e ka pheletšo e tla ba efe?

Bjale, mmogo le bona balang lengwalo le lego ka dipukung tša bona ka go šomiša mekgwanakgwana ya go bala. A go be le batšeakarolo mola ba bangwe ba tla theeletša gore ba šielane ka go kgathatema.

Beke ya 9-10 Kelo ya Kotara

Kotara ya 4

Mošomo wa kelo ya semmušo

Mošomo wa 1: Bomolomo

Laela baithuti go bala lengwalo ka go le balela godimo.

Mošomo wa 2: Tlhahlobo ya mafelelo a ngwaga

Lephephe la 1: Bomolomo

Go bala ka go hlaboša lentšu, go theeletša le go bolela

Laela baithuti go bala ka go hlaboša mantšu, ba be ba theeletše ba bolele. Baithuti ba ele tšeo di latelago tlhoko: Ka ge baithuti ba ithutile ka mekgwanakgwana ya go fapana ya go bolela ka molomo ba hlokomele pele dintlha tšeo di latelago pele ba tla thoma go bolela.

- Baithuti a ba somiše sebopego sa maleba. Mohl: matseno, mmele le mafelelo.
- Baithuti a ba somiše polelo ye kopana empa ya go tsenelela.
- A ba kgethe mantšu ao a hlwekilego a se nago maroga le mantšu a go ba le maatlakgogedi.
- A ba somiše segalo sa nnete ge ba bitsa mantšu, mohl: noka/noka.
- Ba latele lebelo la maleba ge ba bolela le itekanele ba se kitime kudu gore ba tle ba kwagale gabotse.
- Ba latele mekgwa ka moka ya magato a go bolela pele ga batho, mohl: go šomiša ditho tša mmele.
- Ba latele magato a poledišano.

Ba bolele ka e tee ya dihlogo tše di latelago:

- Tiego ya go abelwa ga dipuku Profenseng ya Limpopo e hlotše mathata.
- Go tšhaba sekolo ga baithuti go hlola mathata ka malapeng.
- Tšhomišo ya diokobatši e hlola tšhalelo morago ya dithuto.
- Go se lefelwe ga megolo ya maleba ya bašomi meepong go hlola tlhakahlakano.
- Tšhomišo ye mpe ya diokobatši.

(30)

Lephephe la 2: Go ngwala

Tekakwešišo ya go balwa

Laela baithuti go araba dipotšišo tše di latelago.

1. Nelson Mandela. (1)
2. O thušitše Maafrika-Borwa go hwetša tokologo. (2)
3. Qunu. (1)
4. Mathosa. (1)
5. Go diša le go otlana. (2)
6. Ka go bona kgatelelo ya makgowa. (2)
7. Go khudušwa ka kgang, go bitšwa ka maina a šele, go hloka polelo, mosepelo. (4)
8. Bathobaso ba ile ba bolawa ka bontši.
9. Letšatši la ditokelo tša botho. (1)

[15]

Polelo go ya ka kamano

Ntšha maina le maswaodikga mo setsopolweng seo se latelago:

Mandela o belegetšwe Qunu. Ba re o be a diša dikgomo, dipudi le dinku. Mandela o ile a re; “Nkase Phuthi matsogo bathobaso ba hlorigwa” Ke rata naga ye ya gešo ya Afrika-Borwa. Mmalo! Ke nnete o e hwetše. Ke mogale wa marumo motho wa boKanyane’a Mphela.

Maina; Mandela, Qunu; Maswaodikga (.) Khutlo (;) Khutlofegelwana (‘ ‘) ditsebjana (-) Thaladi (!) Makalo (‘) Lenalana. (5)

1. Mandela o lema tšhemo. (2)
  - (a) Lefokonolo. (2)
  - (b) Lema (2)
  - (c) Sediri (1)
2. Bala setsopolwa se gore o tle o kgone go ntšha tše di latelago. Kgetha tše hlano fela. Yena o belegetšwe nageng ye talana ya dithokgwa kgauswi le lewatle la India. Ke nnete mokgori wa moriti ga se modudi. Mandela o boletše gore o rata batho ka moka. (5)
  - (a) Malatodi-nnete-maaka
  - (b) Mahlaodi-talana
  - (c) Lefoko la tharedi-Mandela o boletše gore o rata batho ka moka.
  - (d) Mahlalošagotee-nnete-therešo, maaka-masese
  - (e) Lešala-Yena
  - (f) Seema-Mokgori wa moriti ga se modudi. (5)

[15]

Dikarabo tša Dingwalo/Dipuku

Laela baithuti go bala sereto se gore ba tle ba kgone go araba dipotšišo.

1. Sonete ya thetotumisi ya segologolo. (1)
2. Sonete -14 ya methalo-tumiši- ka fomula. (1)
3. Ntheetseng/mpheng tsebe/homolang. (1)
4. Go ba le bokamoso bo botse le go phela gabotse. (2)
5. Maikutlo a tla fapana. (2)
6. Ditagi le go tsenele tsa thobalano o sa le ngwana. (1)
7. Go robja leoto. (1)
8. E- E morumokwano wa mathomo (1)

[10]

[40]

Lephephe la 3: Go ngwala

Laela baithuti go ngwala taodišo.

Baithuti a ba ngwale taodišo yeo e ka bago le mantšu a 150-200. A ba kgethe e tee go dihlogo tša ditaodišo tše di latelago:

- (a) Kgati ka dikolong e fedišitšwe.
- (b) Tšhomišo ya diokobatši e hlola tšhalelanthago dithutong.
- (c) Ke nyaka go phela bophelo bjo bokaone.
- (d) Thelebišene le sellathekeng di ditela dithuto. (20)

Ditšweletšwa tša tirišano

Laela baithuti go ngwala tirišano ba šomiša phoustara.

Baithuti ka ge ba ithutile ka mekgwa ye e fapanego ya tirišano, a ba thale phoustara ka bolwetši bja kholera. Ba ele hloko dintlha tše di latelago pele ba tlo tšweletša phoustara.

- Hlogo e ngwalwe ka ditlhaka tše kgolo.
- Molaetša e be wa maleba.
- Retsistara ebe ya maleba.

(10)

Goba

Baithuti a ba ngwale khathuni ka hlogo ye ba ikgethelago mabapi le ditokelo tša bana.

(10)

Meputso: 30

Meputso ka moka: 100

Review Copy

Šomiša rubiriki ye go bona gore morutwana o šomile bjang kgaolong ye. Netefatša gore o fa kelo ya potego gore o tle o kgone go ba thuša moo go nyakegago.

7	6	5	4	3	2	1					
Bokgoni bjo bobotse kudukudu 80 – 100%	Bokgoni bjo bobotse kudu 70 – 79%	Bokgoni bja go kgotsofatša 60 – 69%	Bokgoni bjo bo lekanego 50 – 59%	Bokgoni bja go amogelega 40 – 49%	Bokgoni bja go išega 30 – 39%	O hlolegile 0-29%					
LEINA LA MORUTWANA: ..... LETŠATŠIKGWEDI: ..... MOŠOMO KELO											
O kgonne go:					7	6	5	4	3	2	1
• šoma le dihlophana tše ke bego ke le mo go tšona gabotse, ntle le mathata.											
• araba dipotšišo tša mešongwana ye e ngwalwago mo phapošeng, tša swaiwa gape ke barutwanakanna ka phapošeng.											
• dira mešomo ya gae ke be ke iše go morutiši ka nako.											
• kwešiša tshedimošo ka moka yeo ke e filwego mo mešongwaneng ka moka ya kotareng ye.											
• araba dipotšišo tše di dirwago ka noši tšeo di filwego barutwana (tekakwešišo, dingwalo, pego, polelo ya go itokišetšwa le ya go se itokišetšwe, bjalobjalo).											
Moo ke sa šomago botse, ebile ke nyaka thušo ke: 1. .... 2. .... 3. .... 4. .... 5. .... 6. .... 7.											

Ge o feditše go tlatša rubiriki ye, kgetha nako go e ahlaahla le morutwana, go lebeletšwe kudu moo a sa šomago gabotse ebile a nyaka thušo.

Šomiša rubriki yeo e latelago go lekola mabokgoni:

Sekolo: _____

Maina a baithuti: _____

Mphato: _____

Nako: _____

Hlogo/tabakgolo: _____

BOKGONI	MEPUTSO	MEPUTSO YEO E FIHLELETŠWEGO KE BAITHUTI
Na gona le seka sa poledišano magareng ga baithuti goba dihlopha. Na poledišano e thomile ebile e tšwela pele?	3	
Tšhomišo ya polelo le melawana e kgetha polelo gomme e thuša go fa sebaka sa go hlagiša dintlha ka botlalo.	3	
Na diboledi di a theeletšana goba go rerišana ebile di abelana sebaka sa go bolela le go bega dintlha goba go tsenana ganong ka mokgwa wo o sa amogelwego.	2	
Na tlhalošo ya dintlha e a kgodiša?	2	
Palomoka ya meputso	10	

Review Copy

Mošomo wa kelo			
Mphato wa 9: Kotara ya 4			
Lenaneonetefatšo la mošomo wa kelo			
Leina:		Letšatšikgwedi:	
Na morutwana o kgona go:		Ee	Aowa
Go theeletša le go bolela	1. Go theeletša le bolela ka dikopano le ditshepetšo tša tšona, diretotumišo le go fa kanegelo go šeditšwe go beakanya, go nyakišiša, go rulaganya, go itlwaetša le go hlagiša diponagalo le melao ya setšweletšwa.		
	2. Go theeleletša kwešišo ya tshedimošo, tekolo, kgahlego le kgokagano le ba bangwe.		
Go bala le go bogela	1. Go balela kwešišo go šeditšwe tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa le mekgwanakgwana ya go bala ditšweletšwa tša go ngwalwa.		
	2. Go balela kwešišo go šeditšwe kgodišo ya tlotlontšu le sebopego sa lefoko.		
Go ngwala le go hlagiša	1. Go ngwala le go hlagiša ditšweletšwa tša tirišano le taodišo o šeditšego magato a go ngwala, diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo, tlhamego le diponagalo tša setšweletšwa se se kgethilwego.		
	2. Go ngwala le go hlagiša ditšweletšwa tša tirišano le ditokišetšo tša ditlahlobo o šeditše go magato a go ngwala, diboepo le melao ya tšhomišo ya polelo, tlhamego le setšweletšwa se se kgethilwego.		

Review Copy

KAROLO C

Ditlabelo tša kelo

Rubiriki ya go swaya poledišano yeo e sa itokišetšwago

Leina la sekolo:

Leina la morutwana:

Mphato:

Letšatšikgwedi:

Nako ye e filwego ya tlhagišo:

Kelo	Bokgoni ba moithuti	Meputso	Meputso ye e fihleletšwego ke moithuti
Bokgoni	Na moithuti o na le bokgoni ba go dira dinyakišišo le go beakanya dintlha tša gagwe.	2	
Boithamelolo	Na matseno, mmele le mafetšo ke ao a gokago šedi ya batheeletši. Hlokomela gore moithuti o lokilogile ebile o a itshepa ge a e fa polelo/a bolela.	3	
Diteng	Na moithuti o kwešiša hlogotaba/sehlogo le go tšweletša diteng/ditaba tša gagwe ntle le go dikadika.	3	
Mokgwa wa hlagiša	Na melawana ya polelo le tšhomišo di šomišetšwe ka mokgwa wa maleba. Hlokomela gore moithuti o šomiša polelo ya mmele le go lebelela batheeletši.	2	
	Palomoka	10	

Rubiriki ya go swaya poledišano yeo e itokišeditšwego

Leina la sekolo:

Leina la morutwana:

Mphato:

Letšatšikgwedi:

Nako ye e filwego ya tlhagišo:

Bokgoni	Meputso	Meputso yeo e fihleletšwego ke moithuti
Tšhomišo ya retšistara, segalo, mohola, tlotlontšu, tlhamo ya mafoko le mopeleto, maswaodikga tšhomišo ya polelo.	3	
Na moithuti o kgona go beakanyo le go rulaganyo dintlha tša poledišano. Na diteng di bontšha gore moithuti o kwešiša hlogotaba ebile o itlhametše.	3	
Na gona le bohlatse bja gore moithuti o dirile dinyakišišo methopong ya go fapana.	3	
Na moithuti o baekantše sebopego (matseno, mmele le mafelelo) ka mokgwa wa maleba ebile di goga šedi ya ba theeletši gomme ba bonala ba kgahlegele seo ba se kwago/theeeditšego.	3	
Tirišo ya makgonthe ya sebopego le melawana ya tšhomišo ya polelo di bontšha gore moithuti o dirile dinyakišišo gomme o kgona go goka šedi ya batheeletši. Na polelo ke ya maleba ebile e akaretša batheeletši ka moka.	3	
Na moithuti o šomiša dithušapolelo bjalo ka ditšhate, mebepe le tse dingwe tšeo di ka thušago polelo ya gagwe le go akaretša dintlha.	3	
Tirišo ya maleba ya retšistara, segalo, tlotlontšu, tlhamo ya mafoko le mopeleto, maswaodikga tšhomišo ya polelo le mantšu a maswa. Tšhomišo ya mafoko a go fapana ka botelele.	2	
Palomoka	20	
Meputso e fetolelwe go	10	

Rubiriki ya go swaya pego yeo e sa itokišetšwago

Sekolo:

Morutwana:

Mphato:

Nako:

Hlogo:

Bokgoni	Meputso	Meputso ye e fihleletšwego ke moithuti
Polelo ya bothakga, botelele bjo lekanetšego, retšistara le setaele sa maleba.	3	
Na moithuti o kwšiša temana yeo a e balago, o tšama a kgaotša mantšu a goga moya moo go hlokegago.	2	
Na polelo ya moithuti e a kgotsofatša ebile e bontšha a bolela ka go itshepa a sa ipelaele.	2	
Na botelele ba temana yeo moithuti a e balang ke bjo bo lekanetšego goba bo sa lapišego batheeletši gomme e ba tlogelela thuto.	3	
Palomoka ya meputso ya poleleo	10	

Review Copy

Rubiriki ya go swaya polelotherišano

Sekolo:

Maina a barutwana:

Mphato:

Nako:

Hlogo/tabakgolo:

Bokgoni	Meputso	Meputso yeo e fihleletšwego ke baithuti
Na gona le seka sa poledišano magareng ga baithuti goba dihlopha. Na poledišano e thomile ebile e tšwela pele.	3	
Tšhomišo ya polelo le melwana e kgetha polelo gomme e thuša go fa sebaka sa go hlagiša dintlha ka botlalo.	3	
Na diboledi di a theeletšana goba go rerišana ebile di abelana sebaka sa go bolela le go bega dintlha goba di tsenana ganong ka mokgwa wo o sa amogelwego.	2	
Na tlhalošo ya dintlha e a kgodis'a le kabelano ya dikakanyo mmogo le maitemogelo le di bontšha kwešišo ya mantšu ao a somišitšwego goba a bontšha go hloka kwešišo.	2	
Palomoka ya meputso	10	

Review Copy

Rubiriki ya go swaya dingwalwa tše kopana tša tirišano.

Tša bophelo ba mohu, phatlalatšo, papatšo, phousetara, pukutšatši, lengwalo la semmušo, la segwera le lengwalolagoitsibiša (kharikhulumu bitae).

Kelo	Kemo/ khoutu 7	Kemo/ khoutu 6	Kemo/ khoutu 5	Kemo/ khoutu 4	Kemo/ khoutu 3	Kemo/ khoutu 2	Kemo/ khoutu 1
Meputso	11 – 12	9 – 10	7 – 8	5 – 6	4 – 5	2 – 3	0 – 2
Diteng, le sebopeg o. (Meputso 12)	-Tsebo ye e tseneletšego, ye e ikgethegileng ya dikokwane /diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha temogo ye e tseneletšego/ tibilego ya go ya dingwalwa. -Go ngwala, moithuti o tsena tabeng thwii, o a kgona ebile o tseba seo a ngwalago. -Tswalano ya diteng le dikgopolo, dihlahošo tša maemo a godimo tšeo di kgodišago di filwego.	-Tsebo ye e kgodišago ya dikokwane /diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha temogo ye botse ya dingwalwa tše dintši. - Go ngwala, moithuti o tseba seo a se ngwalago. -Tswalano ya diteng le dikgopolo, dihlahošo di filwe gomme diteng tšohle di thekga sehlogo/ hlogotaba. -Peakanyo e bontšha sengwalwa se se kgotsofatšag o.	-Tsebo ya dikokwane /diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha temogo ya go kgotsofatša ya dingwalwa. -Go ngwala- moithuti o tšweletša maitemogel o ntle le ditšhitišo.. -Tswalano ya diteng le dikgopolo e a kgotsofatša ebile e thekga sehlogo/ hlogotaba.	-Tsebo ye e lekanego ya dikokwane /diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha temogo nngwe ya dingwalwa. Go ngwala, moithuti o a gakanega, ga a kwešiše tše dingwe tša tšeo a di ngwadilego. -Tswalana ya diteng le dikgopolo e kaone ebile e thekga sehlogo/ hlogotaba. - Sengwalwa ga se kgotsofatše.	-Tsebo ya magareng ya dikokwane/ diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha hlaelo ya tsebo ya dingwalwa. -Go ngwala, moithuti o a gakanega, ga a kwešiše tšeo a dingwadilego. -Tswalano magareng ga diteng le dikgopolo ga e kgotsofatšeebi le ga e thekge sehlogo/ hlogotaba ka mokgwa wa maleba	-Tsebo ye e hlaelago ya /diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha hlaelo ya tsebo ya dingwalwa. -Go ngwala, moithuti o gakanegile, lesedi ga le bonale. -Tswalano magareng ga diteng le dikgopolo e a hlobaela. Diteng ga di tsamaelane le sehlogo/hlogota ba. -Mošomo ga o maemong ao a kgotsofatšago ga go itšhupe moithuti a itokešitše goba a kwešiša.	-Ga go tsebo ya dikokwane/ diponagalo tša sengwalwa. -Bontšha go hloka tsebo ya dingwalwa. -Go ngwala, moithuti ga a na tsebo. -Tlhagišo e a fokola gano tswalano magareng ga diteng le dikgopolo.
	7 – 8	6	5	4	3	2 – 3	0 – 2
Polelo le setaele	-Tšweletšo ya maemo a godimo ya melao le tšhomišo ya polelo e a bonala dingwalweng . -Thutapolelo e nepagetše ebile e agegile bothakgo bjo bo makatšago. -Tlotlontšu e humile, ke ya maleba ebile e sepelelana le maitemogelo	-Tšweletšo ya maemo ya melao le tšhomišo ya polelo e a bonala dingwalweng . -Sengwalwa tšwelela ka bothakga ebile se nepagete. -Tlotlontšu ke ya maleba, ebile e sepelelana le maitemogelo a baamogedi. -Setaele,	-Tšweletšo ya go kgotsofatša ya melao le tšhomišo ya polelo e a bonala dingwalwen g.- Sengwalwa se tšwelela botse ebile se balega ga bonolo. --Tlotlontšu e nepagetše. -Setaele, segalo le tšhomišo polelo gantši ke tša	-Tšweletšo ya ya melao le tšhomišo ya polelo e a bonala dingwalwen g. - Sengwalwa se tšwelela botse ebile se a balega. Diphošo tše di lego gona ga di thibele tswalano ya dikgopolo. -Tlotlontšu e a amogelwa.	-Tšweletšo ya melao le tšhomišo ya polelo e a bonala le ge e fokola. -Sengwalwa se a tšwelela. Diphošo tšeo di lego gona di tliša tšhitišo ya dikgopolo. -Tlotlontšu e a hlaela ebile ga e sepelelane le maitemogelo a baamogedi. -Setaele, segalo le tšhomišo polelo di a	-Tšweletšo ya melao le tšhomišo ya polelo e a fokola ka maatla. -Sengwalwa ga se tšweletšwe gabotse ebile se hloka hlaologanyo. Go boima go latela melao le tšhomišo ya polelo. -Tlotlontšu e nyaka go bušeletšwa ebile ga e sepelelane le maitemogelo a baamogedi ba tshedimošo. -Setaele, segalo	-Melao le tšhomišo ya polelo ga e latelwe. -Sengwalwa ga se se hlaenge ebile go boima go se kwešiša. -Tlotlontšu ga e šomišwe ka mokgwa wa maleba gomme e nyaka go bušeletšwa ebile ga e sepelelane le maitemogelo

	a baamogedi ba tshedimošo. -Setaele, segalo le tšhomišopole lo ke tša maleba ebile di a thabiša. -Sengwalwa se hloka diphošo morago ga go balwa le go phošolwa. -Botelele bo nepagetše.	segalo le tšhomišopole lo ke tša maleba. -Sengwalwa ga se na diphošo. -Botelele bo nepagetše.	maleba. -Sengwalwa gamtši se hloka diphošo morago ga go balwa le go phošolwa. -Botelele bo nepagetše.	-Setaele, segalo le tšhomišo polelo di a amogelega. - Sengwalwa se sa na le diphošo morago ga go balwa le go phošolwa. - Botelele bo nepagetše.	hlaelela. -Sengwalwa se sa na le diphošo tše mmalwa morago ga go balwa le go phošolwa. -Botelele bo nepagetše.	le tšhomišo polelo di a hlaelela kudu. -Sengwalwa se na le diphošo tša go thiba letšatši. -Botelele bo feteletše kudu. go dingwalwa tše kopana.	a baamogedi. -Setaele, segalo le tšhomišo polelo di a hlaelela ebile di hlakahlakan e.. Sengwalwa se na le diphošo tša go thiba letšatši ebile se hlakahlakan e. -Botelele bo feta tekanyo mo dingwalwa tše kopana.
--	---	---	---	--	---	--	---

Palomoka ya meputso ke 20, yona e fetoletse go lesome (10) mo sengwalwa se tlhoka lesome fela la meputso.

Review Copy

Rubiriki ya go lekanyetša memorantamo, resepi, karata ya taletšo le pego ya ditswantšho (10)

	KEMO 7	KEMO 6	KEMO 5	KEMO 4	KEMO 3	KEMO 2	KEMO 1
Meputso go ya ka kelo	9 – 10	8 – 9	7 – 8	5 – 6	4 – 5	2 – 3	0 – 2
Moithuti	O kgonne go fihlelela ditekolo ka dinaledi	O fihleletše ditekolo ka mokgwa wa go thabiša	O fihleletše ditekolo ka mokgwa wa go kgotsofatša	O fihleletše ditekolo ka botlalo	O a leka	O a hlobaela	O nyaka thušo
Tšhomišo ya polelo	Tlotlontšu ya maemo a godimo	Tlotlontšu ya go thabiša, popego e lokile ebile e a kgotsofatša.	Tlotlontšu ke ya maleba e a kgotsofatša le tirišo e nepagetše	Tlotlontšu e a kgotsofatša le le tirišo e nepagetše.	Tlotlontšu e a leka le tirišo e nepagetše.	Moithuti o bontšha go thatafalelwa ke tlotlontšu le tirišo.	Moithuti o bontšha hlaelo ya tlotlontšu le tirišo. O sa nyaka thekgo.
Thulaganyo ya diteng	Moithuti o na le bokgoni ba maemo a godimo kudu a go rulaganya diteng.	Moithuti o na le bokgoni ja maemo a godimo a go rulaganya diteng.	Moithuti o na le bokgoni ba go thabiša ba go rulaganya diteng.	Moithuti o na le bokgoni ba go kgotsofatša.	Bokgoni ba go rulaganya bo gonanyana..	Bokgoni ba go rulaganya diteng bo a fokola.	Bokgoni ba go rulaganya diteng bo a hlaelela.
Go diragatša	Moithuti o kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša ka mokgwa wa maemo a godimo.	Moithuti o kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša ka mokgwa wa maemo.	Moithuti o kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša ka mokgwa wa go thabiša	Moithuti o kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša ka mokgwa wa go kgotsofatša.	Moithuti o kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša ka mokgwa wa go leka.	Moithuti o leka go kgetha tshedimošo le go e diragatša efela o a palelwa.	Moithuti o ga a kgona kgetha tshedimošo le go e diragatša.
Kgetho ya mantšu	Moithuti o kgona go kgetha mantšu a maleba a nontšha polelo	Moithuti o kgona go kgetha mantšu a maleba.	Moithuti o kgona go kgetha mantšu a maleba ka mokgwa wa go thabiša.	Moithuti o kgona go kgetha mantšu a maleba. ka mokgwa wa go kgotsofatša.	Moithuti o kgona go kgetha mantšu.	Moithuti o leka go kgetha mantšu a maleba efela ka dinako tše dingwe o a palelwa.	Moithuti o a hlaelelwa.

Rubiriki ya go swaya hlamo (20)

	Khoutu 7 Phihlelelo ka dinaledi 80 – 100%	Khoutu 6 Phihlelelo ya go thabiša 70 – 79%	Khoutu 5 Phihlelelo ya go kgotsofatš a 60 – 69%	Khoutu 4 Phihlelelo ye e ngakegago 50 – 59%	Khoutu 3 Phihlelelo ye e lekanago 40 – 49%	Khoutu 2 Phihlelelo ya go hlobaetša 30 – 39%	Khoutu 1 Go se fihlelele 0 – 29
	10 ½ – 12	8 – 10	6 ½ – 8	6 – 6 ½	4 – 6	2 – 4	0 – 2
DITENG & THULAGAN YO 10 MEPUTSO	-Diteng tša maemo a godimo, boihlamelo tša maemo a godimo ba go kgahliša e le ruri. -Dikgopolo di tibile, di bontšha boikgafo mošomong . -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala di tšweletša hlamo ya maemo ya go hlweka.	-Diteng tša maemo, boihlamelo ba maemo tša go kgahliša. -Dikgopolo di tibile, di bontšha maikemišetš o. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala di tšweletša hlamo ya go thabiša ya go hlweka.	-Diteng tša boihlamelo di a kgotsofatša e le ruri. -Dikgopolo di tibile, di bontšha go leka ka maatla. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala di tšweletša hlamo ya go kgotsofatša.	-Diteng tša boihlamelo di a kgotsofatša. -Dikgopolo di tibile, di bontšha go leka. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala di tšweletša hlamo ya go kgotsofatša.	-Diteng tša boihlamelo di a kgotsofatša gomme moithuti ga a šomiše dikapolelo. -Dikgopolo ke tša magareng gomme di bontšha go leka. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala di tšweletša hlamo ka mokgwa wo o lekanago ebile di a tswalana.	-Diteng tša boihlamelo ga di kgotsofatš e gomme ga di nyalelane le selo. -Dikgopolo di a hlaelela moithuti o tsamaya a bušeletša dintlha. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala ga di tšwelele ka mokgwa wo o lekanago ebile ga di tswalane.	-Diteng tša boihlamelo ga di kgotsofatš a gomme ga di nyalelane le selo. -Dikgopolo di hlakahlaka ne moithuti o tsamaya a bušeletša dintlha. -Thulaganyo le tirišo ya dikgato tša go ngwala ga di tšwelele ka mokgwa wa malebao ebile ga di tswalane.
	5	3 ½ - 4	3 – 3 ½	2½ – 3	2 - 2 ½	1 - 2	0 – 1
POLELO, SETAELE LE TSWALAN O 05 MEPUTSO	-Temogo ye e tibilego ya tirišo ya polelo. -Maswao a polelo a šomišitšwe botse ka nepagalo -O šomišitše tshwantsh'a nyo ka mokgwa wa maleba. -Kgetho ya mantšu ke	Temogo ye e tseneletšeg o ya tirišo ya polelo. -Maswao a polelo a šomišitšwe botse ka nepagalo -O šomišitše tshwantsh'a nyo ka mokgwa wa maleba. -Kgetho ya	Temogo ye e tseneletšeg o ya tirišo ya polelo. -Maswao a polelo a šomišitšwe botse ka nepagalo -O šomišitše tshwantsh'a nyo ka mokgwa wa maleba. -Kgetho ya	Temogo ya maleba ya tirišo ya polelo. -Maswao a polelo a šomišitšwe botse ka nepagalo -O šomišitše tshwantsh'a nyo ka mokgwa wa go kgotsofatša. -Kgetho ya	Temogo ya tirišo ya polelo e gona. -Maswao a polelo a šomišitšwe ka nepagalo -O šomišitše tshwantsh' ano ka mokgwa wa go iteka.	Temogo ya tirišo ya polelo e fošagetše. -Maswao a polelo le ona a šomišitšw e bošaeda. -Mafoko a mangwe ga a amane ebile ga a kwešišege .	Temogo ya tirišo ya polelo e fošagetše. -Maswao a polelo le ona a šomišitšwe bošaeda. -Mafoko a mangwe ga a amane ebile ga a kwešišege. -Kgetho ya

	ya maemo a dinaledi. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo ke tša maleba ebile ke tša maemo a godimo. -Sengwalwa ga se na diphošo	mantšu ke a maemo ya go thabiša - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo ke tša maleba ebile ke tša maemo. -Sengwalwa ga se na diphošo morago ga go se bala gape le go phošolla.	mantšu e a kgotsofatša. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo ke tša maleba ebile di a kgotsofatša -Sengwalwa ga se na diphošo morago ga go se bala gape le go phošolla.	mantšu e a kgotsofatša. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo ke tša maleba. -Sengwalwa se sa na le diphošo tše mmalwa morago ga go se bala gape le go phošolla.	-Kgetho ya mantšu ga e kgotsofatše ga kaalo. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo di a hlaelela. - Sengwalwa se na diphošo.	-Kgetho ya mantšu e a hlaelela. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo di a hlaelela. - Sengwalwa se na diphošo tše ntši.	mantšu e a hlaelela. - Retšisetara, setaele, segalo le tšhomišo ya polelo di a hlaelela ebile di hlakahlakane. - Sengwalwa se na diphošo tša go šiiša.
	4 – 5	3½	3	2½	2	1½	0 – 1
POPEGO 05 MEPUTSO	-Kago ya hlogo/ tabakgolo e a thabiša ebile le molaetša o tšwelela gabotse. Hlogo e a kwagala ebile e a hlalošega. -Mafoko le ditemana di agilwe ka makgethe. - Botelele bo nepagetše.	-Kago ya hlogo/ tabakgolo e a thabiša ebile le molaetša o tšwelela gabotse. Hlogo e a kwagala ebile e a hlalošega. -Mafoko le ditemana di agilwe ka mokgwa wa go thabiša. - Botelele bo nepagetše.	-Kago ya hlogo/ tabakgolo e a kgotsofatša ebile le molaetša o tšwelela gabotse. -Mafoko le ditemana di agilwe ka mokgwa wa go kgotsofatša. - Botelele bo nepagetše.	-Kago ya hlogo/ tabakgolo e a kgotsofatša le molaetša o a kwagala.. -Mafoko le ditemana di a kgotsofatša. - Botelele bo nepagetše.	- Dintlha tše di hlokegago di a bonala. -Mafoko le ditemana di fošagetše fela tlhamo e a kwagala -Botelele bo feta tekanyo.go ba ke tše dinnyane kudu.	-Ka dinako tše dingwe hlogo e a tlogelwa gomme dintlha tša boeletšwa goba tša lahlega. -Mafoko le ditemana di bopilwe ka mokgwa wa go se kgotsofatše. -Botelele bo feta tekanyo.goba ke tše dinnyane kudu.	-E fošagetše. -Mafoko le ditemana di hlakahlakane. Botelele bo feta tekanyo.go ba ke tše dinnyane kudu gomme molaetša o tšwelele gabotse..

Dinkatlapana tša Lenaneo la Kelo ya Semmušo

Mphato wa 7

MEŠOMO YA KELO YA SEMMUŠO YA KOTARA YA 1		
MOŠOMO WA 1: Bomolomo	MOŠOMO WA 2: Go ngwala	MOŠOMO WA: Molekwana
Go bolela kanegelogape/ahlaahla sereto/poledišano/dikahlaahlo tša sehlopha/phanele	Taodišotlhaloši/taodišokanegelo Lengwalo leo e sego la semmušo/ tshwayotshwayo/poledišano	Tekakwešišo le tšhomišo ya polelo
MEŠOMO YA KELO YA SEMMUŠO YA KOTARA YA 2		
MOŠOMO WA 1: Bomolomo	MOŠOMO WA 2: Molekwana wa 2	MOŠOMO WA 3
Go theeleletša kwešišo/ngangišano/ditherišano/Polelo ya go itokišetša/se itokišetšwe/poledišano ya sehlopha mabapi le go fa ditaelo.	Dingwalo: Dipotšišo tša dikamano	Tihahlobo ya gare ga ngwaga Lephephe la 2: Tekakwešišo, tšhomišo ya polelo le dingwalo Lephephe la 3: Go ngwala: Taodišo ye tee le setšweletšwa se tee sa tirišano
MEŠOMO YA KELO YA SEMMUŠO YA KOTARA YA 3		
MOŠOMO WA 1: Bomolomo	MOŠOMO WA 2: Go ngwala	MOŠOMO WA 3: Molekwana wa 3
Papadikekišo/tshepetšo ya kopano/Go bala ga go itokišetšwa/Go bala ga go se itokišetšwe/dikahlaahlo tša foramo/phanele	Taodisotlhaloši/taodišokanego/Lenaneothero le metsotso	tekakwešišo le tšhomišo ya polelo GOBA Dingwalo
Mešomo ya Kelo ya semmušo ya mafelelong a ngwaga ya Kotara ya 4		
MOŠOMO WA 1: Bomolomo	MOŠOMO WA 2: Tihahlobo ya mafelelo a ngwaga	
Go balela godimo/ngangišano/kahlaahlo ya sehlopha/polelo ya go itokišetšwa/polelo ya go se itokišetšwe	Lephephe la 1: Bomolomo Lephephe la 2: Tekakakwešišo, Polelo le Dingwalo (Diiri tše 2) Lephephe la 3: Go ngwala (iri e 1)	

Tlhamegoya maphephe a tlhahlobo – Mephato ya 7-9

TLHAMEGO YA MAPHEPHE A TLHAHLOBO (YA GARE GA NGWAGA LE YA MAFELELONG A NGWAGA)					
Mphato 7	%	Mphato 8	%	Mphato 9	%
Lephephe 1: Bomolomo: Go bala ka go tlhaboša lentšu, go theeletša & go bolela	30	Lephephe 1: Bomolomo: Go bala ka go tlhaboša lentšu, go theeletša & go bolela	30	Lephephe 1: Bomolomo: Go bala ka go tlhaboša lentšu, go theeletša & go bolela	30
Lephephe 2: Go ngwala Tekakwešišo ya go balwa (15) Polelo go ya ka kamano (15) Dikarabo tša Dingwalo/Dipuku (10)	40	Lephephe 2: Go ngwala Tekakwešišo ya go balwa (15) Polelo go Dikamano (15) Dikarabo tša Dingwalo/Dipuku (10)	40	Lephephe 2: Go ngwala Tekakwešišo ya go balwa (10) Polelo go ya ka kamano (15) Dikarabo tša Dingwalo/ Dipuku (meputso ye 10 yeo e fetoletšwego go 5%)	30
Lephephe 3: Go ngwalwa: Taodišo (20) le Ditšweletšwa tša tirišano (10)	30	Lephephe 3: Go ngwala Go ngwalwa Taodišo (20) le Ditšweletšwa tša tirišano (10)	30	Lephephe 3: Go ngwala Go ngwalwa Taodišo (20) le Ditšweletšwa tša tirišano (10)	30
				Lephephe 4: Dikarabo tša Dingwalo/Dipuku (10) • Theto • Dingwalotšhaba • Kanegelokopana • Padi • Tiragatšo (Ye nngwe le ye nngwe e abetšwe meputso ye 20% yeo e fetoletšwego go 10%)	10

Thulaganyo mo Kreiting ya 8

Thulaganyo ya thuto

Kotara ya 1

	Dibeke 1 – 2 Kgaolo ya 1	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 2	Dibeke 9 – 10 Kgaolo ya 3
Hlogo	Segwera	Boithabišo le boitapološo	Phela gabotse
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Morutwana Puku ya Morutiši Dikuranta Pukuntšu Kgatišobaka/Dimakasine 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Morutwana Puku ya Morutiši Dikuranta Pukuntšu Puku ya Molaotheo Thelebišene Seyalemoya 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Morutwana Puku ya Morutiši Dikuranta Pukuntšu Kgatišobaka/Dimakasine
Mohuta wa setšweletšwa	<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo Diponagalo tša ditšweletšwa tša dingwalo Lengwalo la boipelaetšo Ngangišano Go balela kwešišo Mehuta ya ditaodišo 	<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša kwešišo Dingwalo - dikokwane tša padi Athikele ya kuranta Go theeletša polelo ya go itokišetšwa le ya go se itokišetšwe Tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa - dikhathuni Potšišotherišano Go ithuta dingwalo - theto 	<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go itokišetšwa (PM letl. 40) Go bala kakaretšo, dingwalo Go ithuta dingwalo – tiragatšo Go fa poelo
Go theeletša le go bolela	Go theeletša kanegelokopana (PM letl. 8) Go anega kanegelo gape (PM letl. 11)	Ditherišano ka ga tiratšo PM letl. 33	Go theeletša kwešišo (PM letl. 52) Kahlaahlo ya sehlopha / phanele (PM letl. 54)
Go bala le go bogela	Go bala setšweletšwa sa dingwalo - Kanegelokopa Go ithuta dingwalwa (PM letl. 12) Go balela kwešišo (PM letl. 16)	Setšweletšwa sa dingwalo sa tiragatšo (PM letl. 36) Go bala sereto (PM letl. 40) Go bogelela kwešišo (PM letl. 42)	Go bala kanegelokopana (PM letl. 56) Go bala sereto ka kwešišo (PM letl. 58) Go bala le go bogelela kwešišo (PM letl. 60)
Go ngwala le go hlagiša	Go ngwala temana ya kanegelo ka maitemogelo (PM letl. 18)	Go ngwala poledišano (PM letl. 42)	Ngwala taodišotlhaloši (PM letl. 61)
Diponagalo le melawana ya polelo le tirišo	Maswaodikga (PM letl. 19)	Maina (PM letl. 35) Mahlalošetšagotee (PM letl. 39)	Maswaodikga (PM letl. 61)
	Dibeke 3 – 4	Dibeke 7 – 8	
Go theeletša le go bolela	Go theeletša le go ahlaahla sereto (PM letl. 20)	Go theeletša kanegelokopana (PM letl. 43)	
Go bala le go bogela	Go bala setšweletšwa sa dingwalo – sereto (PM letl. 25) Go ipalela sereto (PM letl. 28) Go balela kwešišo Go ithuta dingwalwa (theto)	Go bala sengwalotšhaba (PM letl. 45) Go bala sereto (PM letl. 48)	
Go gwala le go hlagiša	Go ngwala sereto ka maitemogelo (PM letl. 30)	Go ngwala lengwalo (PM letl. 49)	
Diponagalo le	Madiri, (PM letl. 23)	Botee le Bontši (PM letl. 45)	

melawana ya polelo le tirišo	Dika le diema (PM letl. 27) Maadingwa le malahlelwa (PM letl. 29)	Dingwalotshwano (PM letl.47) Lebjale le lefetile (PM letl. 51)	
Kelo	Kelo ye e sego ya semmušo:	Kelo ye e sego ya semmušo:	Kelo ya Kotara Mošomo wa 1: Bomolomo – Go theeleletša kwešišo (PM letl. 63) Mošomo wa 2: Go ngwala Mošomo wa 3: Molekwana
Boakaretši	Morutiši a thuše barutwana go tseba magato a go theeletša le go bolela a lebeletše bokgoni bja bona. A ka fela a bušeletša dikanegelo tšeo ba di theeditšego go tiišetša se a se bolelago ge a bolela ka dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tša kanegelo.	Hlohleletša barutwana bao ba nago le mathata a polelo go šomiša dipolelo tše bohlokwa ge ba ngwala dipolelišano le ditemana tše dingwe.	Barutwana bohle ba swanetše go fihlelela katlego. Gopola ka menyetla ye e okeditšwego le thekgo go barutwana ka ge e le tše dingwe tša dintlha tše bohlokwa tša go ithuta le go ruta.

Review Copy

Kotara ya 2

	Dibeke 1– 2 Kgaolo ya 4	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 5	Dibeke 9 – 10
Hlogo	Meaparo	Thekenolotši	Kelo ya semmušo
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Morutwana Puku ya Morutiši Dikuranta Thelebišene Seyalemoya 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Morutwana Puku ya Morutiši Dikuranta Pukuntšu Pukukgakollo Thelebišene Seyalemoya 	<ul style="list-style-type: none"> Mošomo wa 1: Bomolomo Mošomo wa 2 – Dingwalo Mošomo wa 3- Tlhahlobo ya gare ga ngwaga Lephephe la 1: Bomolomo Lephephe la 2: Go ngwala Lephephe la 3: Go ngwala taodišo
Mohuta wa setšweletšwa	<ul style="list-style-type: none"> Go theeletša poledišano Polelo ya ya go se itokišetšwe Potšišotherišano Go balela kwešišo Go ithuta dingwalo – thetotumišo Go ithuta dingwalo – theto Go fa polelo Taodišokahlaahlo 	<ul style="list-style-type: none"> Pego Ditshwayotshwayo Athikele ya kuranta Polelo Potšišotherišano Ditšweletšwa tša go bonwa – diswantšho, dikhathuni Go ithuta dingwalo – tiragatšo Go balela kwešišo Go ithuta dingwalo – padi le kanegelokopana, poledišano ka gare ga padi Potšišotherišano 	<ul style="list-style-type: none">
Go theeletša le go bolela	Go theeleletša kwešišo Go anega kanegelo	Kahlaahlo ya sehlopha ya go fa ditaelo goba ditshepedišo Go bolela ga go se itokišetšwe	
Go bala le go bogela	Setšweletšwa sa dingwalo – padi ya bafsa Go bogelela kwešišo - khathume	Go bala setšweletšwa sa ditaelo	
Go ngwala le go hlagiša	Go ngwala taodišokanego	Go ngwala ditaelo	
Diponagalo le melawana ya polelo le tirišo	Maina, madiri le tekatekanyo (PM letl. 74) Mafokonolo (PM letl. 80)	Mahlaodi Polelotirišwa Maswaodikga Matlema	
	Dibeke 3-4	Dibeke 7-8	
Go theeletša le go bolela	Go theeletša ka kwešišo (PM letl. 85)	Go bapala karolo ya tiragatšo	
Go bala le go bogela	Go bala le go bogelela kwešišo - Papatšo (PM letl. 90) Setšweletšwa sa dingwalwa (padinyana) (PM letl. 92)	Go bala setšweletšwa sa dingwalo	
Go gwala le go hlagiša	Go ngwala ditšweletšwa tša tirišano bjalo ka papatšo (PM letl. 95)	Go ngwala tshwayotshwayo ya tiragatšo	
Diponagalo le melawana ya polelo le tirišo	Tihalošothwii (PM letl. 96) Maswaodikga (PM letl. 96)	Mafeledi le mafetedi Poleloseboledi le polelotebanyi	
Kelo	Kelo ye e sego ya semmušo	Kelo ye e sego ya semmušo	Kelo ya semmušo: Mošomo wa 5: Bomolomo/Orale

			– Polelo ya go itokišetšwa le ya go se itokišetšwe Mošomo wa 6: Dingwalo/Dipuku
Boakaretši	Morutiši a thuše barutwana go tseba magato a go theeletša le go bolela a lebeletše bokgoni bja bona. A ka fela a bušeletša dikanegelo tseo ba di theeditšego go tiišetša se a se bolelago ge a bolela ka dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tša kanegelo.	Hlohleletša barutwana bao ba nago le mathata a polelo go šomiša dipolelo tše bohlokwa ge ba ngwala dipolelišano le ditemana tše dingwe.	Barutwana bohle ba swanetše go fihlelela katlego. Gopola ka menyetla ye e okeditšwego le thekgo go baithuti ka ge e le tše dingwe tša dintlha tše bohlokwa tša go ithuta le go ruta.

Review Copy

Kotara ya 3

	Dibeke 1 –2 Kgaolo ya 6	Dibeke 5 – 6 Kgaolo ya 7	Dibeke 9 – 10 Kgaolo ya 8
Hlogo	Setšo	Ditokelo le Maikarabelo	Dipolotiki
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Folaga ya Afrika - Borwa Puku ya Molaotheo Dikuranta Dikgatišobaka/Dimakasin e 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Puku ya Molaotheo Dikuranta Dikgatišobaka/Dimakasine 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Molaotheo Dikuranta Dikgatišobaka/Dimakasine
Mohuta wa setšweletšwa	<ul style="list-style-type: none"> Go balela kwešišo Go ithuta dingwalo – Theto) Go balela kwešišo Ditlabele tša theto Mangwalo Boitsebišophelo le lengwalo la go tlišetša kgopelo Tša bophelo bja mohu Lenaneothero le metsotso 	<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go itokišetšwa Polelo ya go se itokišetšwe Go balela kwešišo Go ithuta dingwalo – dingwalotšhaba, dinonwane Go ngwala kakaretšo Polelo Poledišano Potšišotherišano 	<ul style="list-style-type: none"> Polelo ya go se itokišetšwe Go balela kwešišo Go ithuta dingwalo – dingwalotšhaba, dinonwane Go ngwala kakaretšo
Go theeletša le go bolela	<p>Go theeleletša kwešišo ya go tlatša diforomo (PM letl. 128)</p> <p>Dikahlaahlo tša phanele(PM letl. 130)</p>	<p>Go bapala karolo go tshepedišo ya kopano.(PM letl.149)</p> <p>Go theeletša ka kwešišo (PM letl.150)</p>	<p>Go theeletša kwešišo go go theilwego godimo ga ditšhupetšo (PM letl.171)</p>
Go bala le go bogela	<p>Go bala setšweletšwa ka ga bohlokwa bja potšišonyakišišo le mokgwa wa go e tlatša (PM letl.132)</p> <p>Go balela Kwešišo (PM letl.134)</p>	<p>Go bala lenaneothero le metsotso (PM letl.152)</p> <p>Go bala di tšweletšwa tša go bonwa – kerafo (PM. letl.155)</p>	<p>Go bala kanelokopana (PM letl.173)</p> <p>Theto (PM letl.177)</p> <p>Go bala le go bogela kwešišo (PM letl.178)</p>
Go ngwala le go hlagiša	<p>Ditšweletšwa tša tirišano bjalo ka go tlatša foromo (PM letl.137)</p>	<p>Go ngwala lenaneothero le metsotso (PM letl.158)</p>	<p>Go ngwala taodišokanego (PM letl.180)</p>
Diponagalo le melao ya tšhomišo ya polelo	<p>Mehuta ya mafoko (PM letl. 106)</p> <p>Tirwa (PM letl. 109)</p>	<p>Mafoko le dithabe (PM letl. 129)</p> <p>Mahlaodi le mahlathi (PM letl. 132)</p>	<p>Mahlalošagotee (PM letl. 173)</p> <p>Maina tharagano (PM letl. 176)</p> <p>Maswaodikga (PM letl. 178)</p>
	Dibeke 3-4	Dibeke 7-8	Kelo ya kotara
Go theeletša le go bolela	<p>Go theeletša poledišano (PM letl. 140).</p>	<p>Go theeletša le go ahlahlala ditaba tša bjale tše di theilwego mo go diathikele tša kuranta (PM letl.160)</p>	<p>Mošomo wa 1: Bomolomo</p> <p>Mošomo wa 2: Go ngwala</p> <p>Mošomo wa 3: Go hlagisa (PM letl. 182)</p>

Go bala le go bogela	Setšweletšwa sa tiragatšo (PM letl.142) Theto (PM letl.144)	Go bala go go itokišeditšwego le go go sa itokišetšwago (PM letl.161) Ngwala moleko wa tekakwešišo (PM letl.162) Go bala athikele ya kuranta (PM letl.163)	
G ngwala le go hlagiša	Ditšweletšwa tše telele bjalo ka potšišotherišano ya go ngwala (PM letl.146)	Go ngwala ka athikele ya kuranta (PM letl.166)	
Diponagalo le melawana ya polelo le tirišo	Madirimatšo (PM letl. 109) Sediri le mathuši (PM letl. 126)	Leba (PM letl. 135) Mašala (PM letl. 139)	
Kelo	Kelo ye e sego ya semmušo: Go balela kwešišo (PM letl. 108-109)	Kelo ye e sego ya semmušo: Go ngwala kakaretšo (PM letl. 137-138)	
Boakaretši	Morutiši a thuše barutwana go tseba magato a go theeletša le go bolela a lebeletše bokgoni bja bona. A ka fela a bušeletša dikanegelo tšeo ba di theeditšego go tiišetša se a se bolelago ge a bolela ka dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tša kanegelo.	Hlohleletša barutwana bao ba nago le mathata a polelo go šomiša dipolelo tše bohlokwa ge ba ngwala dipoledišano le ditemana tše dingwe.	

Kotara ya 4

	Dibeke 1 –2 Kgaolo ya 9	Dibeke 5-6 Kgaolo ya 10
Hlogo	Kgokagano	Boikgethelo
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Dikuranta Dikgatišobaka/Dimakasine 	<ul style="list-style-type: none"> Puku ya Moithuti Dikuranta Dikgatišobaka/Dimakasine Puku ya Molaotheo
Mohuta wa setšweletšwa	<ul style="list-style-type: none"> Go balela kwešišo Ditlabele tša theto Boitsebišophelo le lengwalo la go tiišetša kgopelo Lenaneothero le metsotso 	<ul style="list-style-type: none"> Go ithuta dingwalo – dingwalotšhaba, dinonwane Go ngwala kakaretšo Polelo Poledišano
Go theeletša le go bolela	Go tsebiša seboledi (PM letl.185)	Go theeletša kwešišo (PM letl.204) Polelo ya go itokišetšwa (PM letl.206)
Go bala le go bogela	Go bala kanelokopana (PM letl.188)	Go bala setšweletšwa sa dingwalotšhaba (PM letl.208) Theto (PM letl.210)
Go ngwala le go hlagiša	Go ngwala le go hlagiša ditaello (PM letl.191)	Go ngwala taodišo (PM letl.212)
	Dibeke 3-4	Dibeke 7-8 Kgaolo ya 11
Hlogo	Mekgwa ya bjale ya kgokagano	Poeletšo le boitokišetšo bja tlhahlobo
Go theeletša le go bolela	Go theeletša ka kwešišo (PM letl.192) Ngangišano (PM letl.195)	Go bolela: Potšišotherišano (PM letl.216) Go bala ga go itokišetšwa (PM letl.218) Go bala ga go se itokišetšwe (PM letl.219) Go theeletša kwešišo (PM letl.220)
Go bala le go bogela	Go bala e-meile (PM letl.196) Go bala sereto (PM letl.199)	Go bala ga go itokišetšwa, go bala tekakwešišo le kakaretšo ya setšweletšwa (PM letl.221) Dingwalo;Padi/dikanegelokopana/dingwalotšhaba (PM letl.223) Tiragatšo/Thuto ya filimi (PM letl.226) Direto (PM letl.227)
Go ngwala le go hlagiša	Go ngwala phoustara (PM letl.201)	Ditaodišo (PM letl.229) Setšweletšwa sa tirišano se setelele (PM letl.229) Go ngwala setšweletšwa sa tirišano se se kopana (PM letl.230) Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (PM letl.230)
Diponagalo le melawana ya polelo le tirišo	Mašala (PM letl. 185) Lediri (PM letl. 188) Tlhalošo ya mantšu (PM letl. 190) Tlro le pego (PM letl. 192)	Makopanyi, Mašala,Madiri, Matswaodikga (PM letl. 214)
Kelo		Dibeke 9-10

		Kelo ya kotare
Go theeletša le go bolela		Mošomo wa 1: Bomolomo (PM letl. 231) Mošomo wa 2: Tlhahlobo ya mafelelo a ngwaga (PM letl. 232) Lephephe la 1: Bomolomo (PM letl. 232) Lephephe la 2: Go ngwala (Dingwalo) (PM letl. 232) Lephephe la 3: Go ngwala (PM letl. 235)
Go bala le go bogela		Go bala ga go itokišetšwa, go bala tekakwešišo le kakaretšo ya setšweletšwa (PM letl.221) Dingwalo;Padi/dikanegelokopana/dingw alotšhaba (PM letl.223) Tiragatšo/Thuto ya filimi (PM letl.226) Direto (PM letl.227)

Review Copy

MOHLALA WA PEAKANYETŠO YA THUTIŠO YA GO RUTA

MPHATO	7	THUTO	SEPEDI	BEKE	1 & 2	HLOGO	Go theeleletša kanegelo		
LETŠATŠI LA GO THOMA MOŠOMO :				LETŠATŠI LA GO FETŠA MOŠOMO:					
MAIKEMIŠETŠO A MOŠOMO		Dumelela barutwana go theeletša ka kwešišo ge o ba balela kanegelo go tšwa pukung ya bona gore ba tle ba kgone go lemoga dintlhakgolo le go abelana dikgopolo gape le go araba dipotšišo ka nepagalo. Ba dumelele go ithuta gape ka dintlha tše bohlokwa tša go anega kanegelo, gore ba tle ba be baanegi ba makgone, ba kgone gape le go hlokomedišiša ge eba o a anega kanegelokopana ka mokgwa wa maleba.							
MEŠONGWANA YA MORUTIŠI				MEŠONGWANA YA MORUTWANA		NAKO	METHOPO YE E NYAKEGAGO		
<p>1. Ngwala mekgwa ya maleba ye e lebanego thutišo ye.</p> <p>Magato a go theeletša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pele ga go theeletša • Ka nako ya go theeletša • Ka morago ga go theeletša <p>2. Beakanyetša thutišo gomme o ele šedi tše di latelago:</p> <p>2.1 Matseno</p> <p>Pele ga go theeletša</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beakanyetša barutwana go theeletša setšweletša sa bomolomo. Botša barutwana gore ba ya go theeleletša kgahlego. Ba laetše ka moo mabokgoni a a go theeletša a fapanago le mešongwana ye mengwe ya go theeletša ao ba ka bago ba a phethagadiše nakong ya go feta, mohlala, go theeleletša tshedimošo. <p>Ka nako ya go theeletša: Theeletša ka kwešišo ge morutiši a go balela setšweletšwa gore o tle o kgone go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • -Sekaseka, molaetša wa kanegelokopana le go botšiša dipotšišo mo o sa kwešišego; ira dikgokaganyo tša monagano; hwetša tlhalošo ka go šomiša mabokgoni a go kwešiša lentšu go ya le ka tšhomišo ya lona; dira dikutollo le go amogela dikakanyo; gadima morago le go ela; ge o theeeditše ngwala dintlhakgolo go re o tle o kgone go araba dipotšišo; lemoga le go tswalanya dintlha ka maitemogelo a gago. <p>Ka morago ga go theeletša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Abelanang dikgopolo ka seo le se kwelego le boledišane le šeditše go fana sebaka ge le bolela. Lemoga o be o hlaole dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo go seo o bego o se theeeditše. Bapetšang seo le bego le se theeeditše le maphelo a lena, ahlaahlang le hwetše molaetša le be le ntshe maikutlo.				<p>Pele ga go theeletša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Akanya gore setšweletšwa se ka ba se le mabapi le eng o hlahlwa ke hlogotaba ya kanegelokopana. Itokišetša go theeletša ka go swara phensele le letlakala go re o kgone go ngwala dinoutse mabapi le seo o tla bego o se theeeditše. Araba dipotšišo tše morutiši a go botšišago tšona tše di latelago: • Na ge o lebeletše diswantšho tše ke sefe seo se laetšago segwera? • Na ke tshwanelo gore batswadi ba le kgethele bagwera? <p>Go ya ka diswantšho tše o nagana gore hlogo ya kanegelo e tlo ba eng?</p> <ul style="list-style-type: none"> • O nagana gore kanegelo e tlo bolela ka eng? <p>Ka nako ya go theeletša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Theeletša ka kwešišo ge morutiši a go balela setšweletšwa gore o tle o kgone go <p>-Sekaseka, molaetša wa kanegelokopana le go botšiša dipotšišo mo o sa kwešišego; ira dikgokaganyo tša monagano;hwetša tlhalošo ka go šomiša mabokgoni a go kwešiša lentšu go ya le ka tšhomišo ya lona; dira dikutollo le go amogela dikakanyo; gadima morago le go ela; ge o theeeditše ngwala dintlhakgolo go re o tle o kgone go araba dipotšišo; lemoga le go tswalanya dintlha ka maitemogelo a gago.</p> <p>Ka morago ga go theeletša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Abelanang dikgopolo ka seo le se kwelego le boledišane le šeditše go fana sebaka ge le bolela. Lemoga o be o hlaole dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo go seo o bego o se theeeditše. Bapetšang seo le bego le se theeeditše le maphelo a lena, ahlaahlang le hwetše molaetša le be le ntshe maikutlo.				Ngwala methopo ka moka ye e tlogo šomišwa.	

	<p>Mošomo ka botee :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Morutiši yo go bolelwago ka yena ke mang le gona o be a etšwa kae gae? 2. Na bothata bja barutwana e be ele bofe? 3. Na o nagana go re morutiši Morongwa o ile a atlega ka go hlola sekgotse magareng ga barutwana ba gagwe? Fahlela karabo ya gago. 4. O bona o ka re molaetša wa kanegelo ye ke ofe? 5. Hlaloša mebolelwana ye: <ol style="list-style-type: none"> (a) Nngalaba ya bothata (b) Go rothothwa 6. Bapetša morutiši Morongwa le barutiši ba gago, o hlalošetše barutwana gore ba swana ka eng goba ba fapana ka eng? 		
--	---	--	--

Leina la Morutiši: _____ Hlogo ya Lefapha _____ Letšatši: _____

Mosaeno: _____ Mosaeno: _____ Letšatši: _____

BOHLOKWA BJA PEAKANYO:

- Peakanyo e bohlokwa ebile e a tlhokega.
- E swanetše go phethagatšwa bjalo ka maikarabelo go batswadi, ba mmušo le bao ba nago le hlahlego thutong
- Peakanyo ya go ruta ye botse ya ngwaga efa barutiši leano mabapi le diteng, methopo, kelo le go phethagatša mošomo.
- Peakanyo ya thutišo ye botse e swanetše go akaretša tše di latelago:
  - diteng/kakaretšo ya mabokgoni;
  - Letšatši la go thoma le go fetša;
  - Pukukgakollo / methopo ye e šomišitšwego; le kelo.